

અર્પણ—

મહેસાણાના વિકાસકેન્દ્રને .

સ્તુતિ

: અનુક્રમ :

સ્વર્ણવર્ણા દ્વિહસ્તાચ દક્ષિણેનામયપ્રદા
દાદિમીફલ સંયુક્તા વામે કન્ઠતરેરણ ॥
વામપાદેન સંસ્પૃષ્ઠ નિધિકુંભાધરામના ૧ :
સર્વાલંકારભૂષાદ્યા ધ્યેયાસર્વફલપ્રદા ॥
તત્ત્વાથ નિધિ ૨। ૫। ૨

: પૃથ્વી :

સુ ખાણુ વસુ સેદ્ર યા, વરસ તેહ પૂર્વે વસી;
'પુરી' પ્રથમ પુંખની, મહિ વિશેષ્ય સાણા ધરી.
થતા ક્ષત વસી ફરી, વળી તૃતીય વારે ફરી;
પુરી-જન હિગારવા, નગર અંકે આ મા લઇ.

: સ્તંભરા :

માતા વિશ્વા ધરિત્રી, જગત જ્ય જમી, ભોમ ભો ભોય પૃથ્વી;
મા સ્તંભી ધર્ણિ ધર્તી, ખલક મહિ ધરા, ભોમકા ભૂમિ દેવી.
આ નામે રત્નગણી, પુજ સહુ વસુધા, ભોલતા વંદુ મા હું;
વિશે આદર્શ થાજ, મહેલ સુખદ હે, માતૃ ભૂ સ્વર્ગશીતુ
—ક. અ ભોજક (લેખક)

: ઊર્મિ :

ધન્ય ! પુનિત ! તુ મા !, મહિસા ને હાથે વસી;
જનનીને જલુ ભોમ, સ્વર્ગાદપિ મરીયસી
મા ! ના આદિ અંત, તો પણ ક્ષાલા તેં કરી;
સંવત શતક અગિયાર એ શી પાથે અવતરી
અમર કર્યો તેં મા ! રજગણુ ગજમન તેં ધરી;
ખલકે મહિસો ચાવઠો, મહિસાના નામે કરી
—ડૉ. રા. ર પટેલ.

“યુરોપના દેશોમાં લગભગ ગહેરે શહેર ‘લોકલ હિસ્ટરી સોસાયટી’ હોય છે તે આવી [સ્થાનિક] અનેક જાળતોની, સારી તપાસ કરે છે. કોઈ એક વસ્તુની તપાસ તત્કાલ લેલે ફક્ત સ્થાનિક મહત્ત્વ ધરાવતી હોય, પણ લાંબે ગાળે એવા કામોના સમાહાર રાષ્ટ્રીય અગત્યનો બને છે.”

—અધ્યાપક ડૉ. બેગીલાલ જ. સાંડેસરા
(બુદ્ધિ. એપ્રિલ '૫૬)

“દુનિયાના ઇતિહાસ-ભૂગોળ લઘુનાર પોતાના પ્રદેશના સ્થાનિક ઇતિહાસ-ભૂગોળથી અજાન રહે એ કેવું વિચિત્ર !”

—અધ્યાપક ડૉ. હરિપ્રસાદ ગ. શાસ્ત્રી
(બુદ્ધિ. એપ્રિલ '૫૭)

શ્રી નિવેદન

મહેસાણા જિલ્લાના મુખ્ય સ્થળ અને રેલ્વેના એક કેન્દ્ર સ્થળ એવા ખાસ મહેસાણા માટે અત્યાર પર્યંત કોઈ પુસ્તક નહોતું, તે ખોટા આ પુસ્તકથી પુરાય છે એટલે તેને પ્રસિદ્ધ કરીને નાગરિકો, વિદ્વાનો અને અન્ય જનતા સમક્ષ મૂકતા અમને વિશેષ આનંદ થાય છે.

આ પુસ્તકમાં મહેસાણાને લગતી પ્રાચીન અને અર્વાચીન બન્ને પ્રકારની વિગતો અપાઈ છે એટલે એ બન્ને દિશામાં તે ઉપયોગી છે બે કે તે કંઈ દિશામાં કેટલું ઉપયોગી થશે, તે તો તેના નિષ્ણાતો જ કહી શકે, છતાં બહેય દિશામાં ઘણુંક ઉપયોગી છે, એમ આ પુસ્તકમાં અપાયેલા વિવિધ અનેક ઉલ્લેખો બેતા જણાય છે આ પુસ્તક લેખક યુનિવર્સિટીની કોઈ ૧૬વી પામેલા લાપાના કે સંશોધન વિષયના કોઈ નિષ્ણાત નથી, છતાં એમના સંસ્કાર, શ્રમ અને વિશાળ વાચનને કારણે કોઈ નિષ્ણાત વ્યક્તિ જ કરી શકે એમ મુદ્રિત-અમુદ્રિત સાહિત્યના અનેક ઉલ્લેખ શોધી, આ પુસ્તકમાં ઠેક ઠેકાણે જે નોંધો-પાદનોમા કરી છે તે એક અભિનંદનીય વસ્તુ છે આ પકાગુ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં નિષ્ણાતોને જે શ્રમ ઉઠાવવો પડે તેથી વધુ શ્રમ સ્વાભાવિક પણે બીજાને કરવો પડે અને તે કરવા લેખકે જાતે પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પુસ્તક દ્વારા પ્રાચીન-અર્વાચીન વિગતોનું સંચલન કરી, કાળે કરી હુત થતી વિગતો બળવી લેવાઈ છે અને તેમ કરી ઇતિહાસનો કડીઓ મેળવવામાં ઉપયોગી એવી કડીઓ એકત્ર કરાઈ છે.

ગામની તથા ઇતિહાસની સેવાની લાવના એ લેખકે આ પુસ્તક પોતાના શ્રમ સમય અને ખર્ચે તૈયાર કરેલું છે અને તે તેમણે કંઈ પણ પુરસ્કાગ લીધા વિના તેના છપાવવાના તથા વેચવાના સર્વ હકક સાથે મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીને સેવાભાવે અર્પણ કરેલું છે. મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીએ પણ એજ લાવના સાથે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આશા છે કે મહેસાણાના નાગરિકો અને અન્ય પ્રબળજનો તેનો આદર કરશે અને એમ થતા લેખક અને પ્રકાશક આ બદલ પોતાને વન્ય માનશે.

અંબાલાલ પી. પટેલ.

પ્રમુખ,

મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટી

મહેસાણા.

તા. ૧૦ માર્ચે ૧૯૫૬

આસુ ખ

સ્થાનિક સ્થળને લગતું પુસ્તક માત્ર તે સ્થળનો શૂતકાળ જાણવાનું કે કેવળ તે સ્થળની માહિતી મેળવવાનું સાધન નથી; વિવિધ સ્થળ-ક્ષેત્રે વિકાસ સાધવાનું સાધન છે. ઇતિહાસ વગેરેની ઘણી વિગતો એક બીજા સ્થળોની પરસ્પર સંકળાયેલી છે, એટલે એક સ્થળની માહિતી જાણવી બીજા સ્થળની વ્યક્તિઓનેય ઉપયોગી છે. દ્વંદ્વામાં આવા પુસ્તકોથી નાગરિક પોતાના સ્થળ વિષે સુપરિચિત રહે, બીજા લોકો માટે ગાઇડ (Guide) ની ગરજ સરે અને ઇતિહાસ-વિદ્યાદિ પ્રગતજ્ઞોને સાધન મળે આવા સદ્ઉપયોગ કોઈ અશે આ પુસ્તકથી સરશે એ આશાએ આ પુસ્તક લખ્યું છે. મહાપંડિત રાહુલજી કહે છે “કોઈ શ્રેય ‘અતિત’ નથી કોઈ શકેતો; દરેક શ્રેયનું કામ’ હવે પછીના સર્જનાર શ્રેયોના પગથિયારૂપ બનવાનું હોય છે.” આ પુસ્તક એ રીતેય કામ આવશે તોયે તે સાર્થક થશે.

સને ૧૯૫૦માં જેનું બી રાષ્ટ્ર હતું તે આ પુસ્તક સને ૧૯૫૪થી તતતપણે કરેલા નમ્ર સમનું ફળ છે; અને સંશોધન વિષયથી હું સાવ અજાણ્યો હતો એ અવસ્થાથી શરૂ કરી, સંશોધન ક્ષેત્રના પરિચય પછી સંશોધક દષ્ટિ જ્યારે જેની ખુદી હતી એ અનુસાર તે લખાયેલું છે.

આ પુસ્તકમાં ઇતિહાસ-શોધનમાં નિરુપયોગી એવી સૌ-દોહસૌ વર્ષમાં ઘટેલી કહેવાતી, ક્ષુદ્રમૂલક વિગતોને મેં જ સ્થાન આપ્યું નથી. જ્યારે કેટલીક અન્ય વિગતોના તથા ઇતિહાસના પ્રાપ્ત સાધનો પરથી દેરેલી ઇતિહાસ-રેખા વાળા ખંડનો-પુસ્તકનું કદ, રાખવી પડેલી અનિવાર્ય એવી મર્યાદા કગતાં વધી જતું હોવાથી-આમાં સમાવેશ થઈ શકે નથી તેમ વિશેષ નામોની સૂચીપલ્લ આપી શકે નથી પરંતુ સંશોધનોપયોગી એક પરિશિષ્ટ આમાં આપ્યું છે.

આઠ-દશ પૃષ્ઠનાં પ્રશ્ન પ્રસંગવશાત્ મેં તપાસ્યાં છે ને અપવાદ સિવાય આ પુસ્તકનાં પ્રશ્ન આ પુસ્તક છાપનારે તપાસ્યાં છે. પ્રેસને ઉચિત ન્યાય આપવા માટે મારે એ કહેવું જોઈએ કે મુદ્રણત કેટલીક ભૂલો હસ્ત પ્રતમાં મારા હાથે થયેલી એવી છે. શુદ્ધિ-ત્રુટિ અંતે આપી છે.

પાદટીપો પ્રથમ ત્રણ પ્રકારે દર્શાવવા વિચાર હતો, એટલે કેટલીક પાદટીપો માટે મેં ‘ક’ સંજ્ઞા ચોટી હતી પરંતુ પાદટીપોના પ્રકાર દર્શાવવાનો વિચાર માંડી વાળવા છતાં પ્રથમ લખેલી ‘ક’ સંજ્ઞા કાઢવી રહી ગઈ છે, અને તે છપાઈ ગઈ છે, તો તે સંજ્ઞા રહ

સમજવી. કેમ કે ક' સંઘા સિવાયની પાદટીપો અવતરણગત નથી. અવતરણગત હોવાની જ્યાં સ્પષ્ટતા કરી છે તે સિવાયની લાખી પાદટીટી નીચેની બધીજ પાદટીપો અને અન્ય નોંધો મેં દર્શાવેલી છે પૃષ્ઠ ૩૮ ઉપર 'દ્રંગ' શબ્દ અંગેની નોંધ ખોટી જગાએ મૂકાઈ છે એટલે તે જૈન ગુર્જર કવિઓ લા રના સંપાદકની હોય એમ સમજવા સંભવ છે. પરંતુ આ નોંધ મેં કચેલી છે. અને પાકડોએ તેને પાદટીપ તરીકે સમજવાની છે. જ્યારે પૃ. ૬૯ ઉપર છપાયેલ ખોટી પાદટીટી નીચેના ઉલ્લેખ, પ્રકીર્ણ ઉલ્લેખ ૫૭ મો તરીકે સમજવાનો છે.

અવતરણ સારાંશમાં રજૂ કરતા કે અન્ય મારા લખાણમાં જરૂર પડતા મેં આવા (), આવા [] કે કવચિત્ આવા { } કી સ વાપર્યા છે. એટલે તેમાં લખાણ મારું સૂચવેલું છે. પરંતુ જે અવતરણો અક્ષરશઃ ઉતાર્યા છે તેમાંના આવા () [] કી સોમાં લખાણ મૂળ સંપાદકોનું છે

દિશાઓ, મહેસાણાના આસપાસના સ્થળ ઉલ્લેખતાં-મ્યુનિસિપલ કચેરી ગામની લગભગ મધ્યમાં હોઈ-મ્યુનિસિપલ કચેરીને મધ્ય કલ્પીને નિર્દેશી છે. જ્યારે બાકીના સ્થળોની દિશાઓ પ્રકરણ પ્રમાણે સૂચવી છે

મારું આ વિષય-મંથાદિ બહાગનું એવું પહેલું સાહસ છે. એટલે તેમાં ત્રુટિઓ તો હશે જ; સંશોધનાદિ વિષયના અત્યાર સુધીના અનુભવ પછી કેટલીક દેખાવ પણ છે તો સર્વ ત્રુટિઓ સુધારી વાચવા અને પ્રસંગે ને નિવારી શકાય એ અર્થે તે પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા સર્વને વિનંતિ છે.

આ પુસ્તક અંગે મને જેમણે જેમણે નાની મોટી જે કંઈ મદદ-માહિતી, માર્ગદર્શન, પ્રોત્સાહન વા પુસ્તકાદિ સાધન-આપેલ છે કે મારા પત્રોની પહેાંચ પણ આપી છે તે સર્વનો, અને જે સાહિત્ય મને ઉપયોગી થયું છે તેના લેખક પ્રકાશકાદિ તમામ ઘટકોનો હું સહૃદય આભાર માનું છું.

મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીએ ગામ અને ઇતિહાસ સેવાની સાવના લક્ષે લઈ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જે અન્ય મ્યુનિસિપાલિટીઓ માટે એક આદર્શ દાખલા રૂપ છે. આ બદલ એક નાગરિક તરીકે હું મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીનો આભારી છું. 'જયસત્ય.'

ભોજક શેરી, મહેસાણા.
૨૪ સિંહ (આવણ) શાકે ૧૮૭૯ } -કનૈયાલાલ અમથાલાલ ભોજક
નાગપચમી-સ્વાતંત્ર્યદિન

સાહિત્ય સૂચી

(પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થવાનું વર્ષ ઇસવનું જણાવ્યું છે)

ગુજરાતી :—

અર્જુનદાસ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખ સંદોહ સં. આ. જય વિજયલ
અંખિકા યશોગાન લે ક. જયસિંહ દયારામ બ્રહ્મભટ્ટ ૧૯૩૨
આપણા કવિઓ (નરસિંહ યુગ પહેલાના) ખ. ૧ લે. શ્રી. કે. કા.
શાસ્ત્રી ૧૯૪૨

આશુ બા. ૨ સં. આ. જયંતવિજયલ ૧૯૩૮
ઇતિહાસની કેડી લે. પ્રો. ડો. બો. જ. સાહેસરા ૧૯૪૫
ઇતિહાસ સંમેલન નિબંધ સંગ્રહ : ૧૮૪૩નો ૧૯૪૮
ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ સં. શ્રી નાહટાળધુ ૧૯૩૮
ઐતિહાસિક ગદ્ય સંગ્રહ બા. ૩ સં. આ. વિજયધર્મસુરિ ૧૯૨૧
ઐતિહાસિક ગદ્ય સંગ્રહ ભા. ૪ સં. મુ. વિદ્યાવિજયલ ૧૯૨૭
ઐતિહાસિક સજ્જયમાળા ભા. ૧ સં. મુ. વિદ્યાવિજયલ ૧૯૧૭
કચ્છની પદ્મી અથવા પુઅરો અને રાજે લે. શ્રી ના. વિ. કક્કર ૧૯૩૪
કચ્છનો બ્રહ્મ ઇતિહાસ લે. શ્રી જ. જ. નયગાધી ૧૯૨૬
કડી પ્રાન્ત સર્વમંગલ લે. રાવળહાદુર ગો. હા. દેશાઈ ૧૯૨૦
કંબોઈ તેનો ઇતિહાસ અને અહેવાલ પ્ર. શ્રી. મનમોહન પાર્શ્વનાથ
કાગખાના કમિટી

કુમારપાળ ચરિત ચન્દ્રિસુદનકૃતઅનુ શ્રી મ. ન દ્વિવેદી ૧૮૮૯
કુમારપાળ રાજના ગમનું ગદ્ય પ્ર. જૈ. ધ. પ્ર. સ. લાવનગર ૧૯૩૪
કૌતકમાળા અને બોધવચન લે રાવસાહેબ ગ. જો. ૧૮૩૯
ગચ્છમત પ્રબંધ લે આ બુદ્ધિસાગરલ ૧૯૦૪
ગુજરાતના કેટલા એક ઐતિહાસિક પ્રસંગો અને વાર્તાઓ લે. ક.
દ. ડા. ૧૯૩૩

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ભા. ૨ અને ૩ સં. શ્રી. ગિ. વ.
આચાર્ય ૧૮૩૫-૪૨

ગુજરાતના ઐતિહાસિક સાધનો સં. શ્રી ન. વ. દ્વિવેદી ૧૯૨૮
ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ લે. શ્રી રત્નમણિરાવ ભીમરાવ ૧૯૨૮
ગુજરાતનો મધ્યકાલીન ગજપૂત ઇતિહાસ લે. શ્રી દુ. કે. શાસ્ત્રી ૧૯૫૩
ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ સંલેપક ક. નર્મદાશંકર લાલશંકર ૧૮૮૭
ગુજરાત સાહિત્ય સભા કાર્યવાહી સને ૧૮૪૨-૪૩ની
ગુજરાતી ભાષાની ઉત્ક્રાન્તિ સ. પંડિત બેચરદાસ જી. દોશી, ૧૯૪૩

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ નવમી દશમીનો અહેવાલ
 ગુજરાતી હાથ પ્રતોની મંકસિત યાદી સં. કે. કા. શાસ્ત્રી ૧૯૩૯
 ચાપોતકટ કાવ્ય (બીજી ને ત્રીજી આવૃત્તિ) સે. કે. હરજીવન કુમેરજી
 ચાવડા ચરિત્ર (ચાપોતકટ કાવ્યની પહેલી આવૃત્તિ) ૧૯૨૨
 જનસત્તા (દૈનિક પત્ર) તા. ૨૪-૫-૫૪નું.
 જૈન આગમ સાહિત્યમાં ગુજરાત સે. ડૉ. બો. જ. સંદેસંગ ૧૯૫૨
 જૈન ઇતિહાસ (મણડો ત્રીજો) પ્ર. જી. ધ. પ્ર. વ. પાલિતાણા ૧૯૦૩
 જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્ય સંચય સં. મુ. નિનવિજયજી ૧૯૨૬
 જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા બા. ૧ સં. શ્રી મો. હ. દેશાઈ ૧૯૧૩
 જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા. ૧, ૨, ૩/૧, ૩/૨ સં. શ્રી. મો. હ. દેશાઈ
 જૈન તીર્થ સર્વ મંજર ભા. ૧, ૨, ૩ આણંદજી કલ્યાણજી ૧૯૫૩
 જૈન ધર્મની પ્રાચીન તથા અર્વાચીન સ્થિતિ સે. આ. બુદ્ધિસાગરજી ૧૯૨૮
 જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧, ૨ સં. આ. બુદ્ધિસાગરજી ૧૯૧૭
 જૈન મેતામ્બર મંદિરાવલિ ભા. ૧ પ્ર. શ્રી જી. બે. ડો. મુખઈ ૧૯૦૭
 જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ સે. શ્રી મો. હ. દેશાઈ ૧૯૩૩
 તપાગરજી પદ્યલિ સં. મુ. કલ્યાણવિજયજી ૧૯૪
 ત્રણ પ્રાચીન ગુજરાતી કૃતિઓ સં. ડૉ. કુ. શાસ્ટ્રી કાઠિએ ૧૯૫૧
 પંચ કંડની વાર્તા (નરપતિ કૃત) સં. શ્રી શં. છ. રાવલ ૧૯૩૪
 પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી સં. મુ. કલ્યાણવિજયજી ૧૯૨૬
 પાલણપુર રાજ્યનો ઇતિહાસ સે. તાલેમહમદખાન ૧૯૧૩
 પાવાનદથી પડોદરામાં પ્રગટ મથેલા જીરાવલા પાર્શ્વનાથ સં. ૫.
 ભા. ભ. ગ્રાંધી ૧૯૪૧
 પુરાણોમાં ગુજરાત સં. પ્રો. ઉ. જી. ભેથી ૧૯૪૬
 પુરાતન પ્રશ્નોત્તર સે. ગ. જી. શાસ્ત્રી ૧૯૩૮
 પ્રગટ પ્રભાતી પાર્શ્વનાથ સે. અને પ્ર. શ્રી મહિલાલ ન્યાસચંદ ૧૯૨૩
 પ્રભાવક ચરિત પ્ર. શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર ૧૯૩૧
 પ્રશસ્તિસંગ્રહ પ્ર. દેશવિરતિ ધર્મરાધક સમાજ ૧૯૩૭
 પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૨ સં. મુ. નિનવિજયજી ૧૯૨૧
 પ્રાચીન તીર્થપ્રાણા સંગ્રહ ભા. ૧ સં. આ. નિજયધર્મસૂરિ ૧૯૨૨
 પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ (આ. વિજયધર્મસંગ્રહિત) સં. મુ.
 વિદ્યા વિજયજી ૧૯૨૯
 રાજસ ગુજરાતી સભા મહોત્સવ ગ્રંથ પ્ર. શ્રી કા. ગુ. સભા, મુંબઈ ૧૮૪૦
 મહીકાંડા ડિવેકટરી સે. મા. હામોદર દેવાદાસ શાહ પ્રથમાવૃત્તિ ૧૯૦૫
 મહેસાણા જિલ્લાની આર્થિક તેમજ સામાજિક વપાસ પ્ર. શ્રી. સં. મં.
 મુંબઈ ૧૯૫૫
 મારો જિલ્લો મહેસાણા સં. 'ઉ-કા' ૧૯૫૫

મિરાતે અહમદી વો. ૨, ખ. ૧ અનુ. દીવાન બહાદુર ફ. મો. ઝવેરી ૧૯૩૩
 મેત્રકઠાક્ષીન ગુજરાત ભા. ૧ સં. ડૉ. હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી ૧૯૫૫
 યતીન્દ્રવિહાર દિગ્દર્શન ભા. ૩ સે. મુ. યતીન્દ્રવિજયજી ૧૯૩૫
 રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ અ. ૧ પ્ર. સં. સ. સા. વ. ઠા. અમદાવાદ ૧૯૨૫
 રાસમાળા ભા. ૧ અને ૨ કાર્પસકૃત અનુ. શ્રી રણછોડભાઈ ઉદયરામ
 વડોદરા ગૌરવ દીક્ષટરી સે. શ્રી. મ. સો. પાક ૧૯૩૯
 વડોદરા રાજ્યના રાજ્યકર્તાઓ અનુ. શ્રી ઈ. ઈ. મણિલાલ ૧૯૦૫
 વિજયપુર બુદ્ધદર્શનાં સે. આ. બુદ્ધિસાગરજી ૧૯૨૫
 વિમળપ્રબંધ (સં. ૧૫૬૮ મા ૨૪૫૯) સં. શ્રી. મ. ખ. વ્યાસ ૧૯૧૪
 વિસનગર સે. શેઠ મહાસુખભાઈ મુ. શાહ ૧૯૨૫ અને ૧૯૪૨
 વિસનગરનીકલા સે. પ્રો. જિતેન્દ્ર દવે. ૧૯૫૦
 શંખેશ્વર મહાતીર્થ સે. આ. જયંતવિજયજી ૧૯૪૭
 શ્રી પદ્મવલી સમુચ્ચય ભા. ૧ સં. મુ. દર્શન વિજયજી ૧૯૩૩
 શ્રી વિવિધ પક્ષ (અંચલ) ગચ્છીય, મોટી પદ્મવલિ પ્ર. જામનગર ૧૯૨૯
 સંસ્કૃત ક્યામય કાવ્યમા મધ્યકાલીન ગુજરાતની સામાજિક સ્થિતિ
 સં. ૨૧ મુ. મોહી ૧૯૪૨
 સીધાંચઢાંજી ભા. ૧ સે. સાક્ષરવર્ચ્સ ક. મા. મુનશી ૧૯૩૯
 સુખ સાગર ગુરુગીતા સે. આ. બુદ્ધિસાગરજી, ૧૯૧૬

દિદી:—

ઔરંગજેયનામા મા. ૧ ઔર ૨ અનુ. શ્રી દેવીપ્રસાદજી ૧૯૦૯-૧૦
 મહાજન વંશ મુક્તાવલી લે. ઉપાધ્યાય રામલાલજી ગણિ ૧૯૧૦
 યુગપ્રધાન શ્રી જિનવત્ત સૂરિ સં. શ્રી નાદરા વન્ધુ ૧૯૪૭
 શ્રી વિગમ્વરજેન ઘાલ મન્દાર આમેર (જયપુર) ગ્રંથસૂચી મા. ૧ ૧૯૪૯
 સંસ્કૃત. —

પ્રમાવક ચરિત સં. પં. હીરાનન્દ શર્મા પ્ર. નિર્ણયસાગર પ્રેસ
 મુમ્બઈ ૧૯૧૯

પ્રમાવક ચરિત સં. મુ. જિનવિજયજી પ્ર સિધી જૈન ગ્રંથમાલા ૧૯૪૦
 માનુચન્દ્ર ગણિ ચરિત પ્ર સિધી જૈન ગ્રંથમાલા ૧૯૪૧

લેક્ષપદ્ધતિ પ્ર. પ્રાચ્યવિદ્યા મન્દિર વડોદરા ૧૯૨૫

વિદ્યપ્તિ ત્રિવેળી સં. મુ. જિનવિજયજી ૧૯૧૬

ENGLISH:—

Bombay Gazetteer (Baroda) Vol. 7 1883

Directory of Public Trusts Mehsana District 1955

Gazetteer of the Baroda state Vol 2 By G. H.

Desai 1923

અનુક્રમણિકા

પ્રારંભિક: નામ ૧, સૂચના ૨, અર્પણ પત્ર ૩, સ્તુતિ-૪, પ્રેરણાત્મક અવતરણ ૫, નિવેદન-૬, આમુખ ૭, સાહિત્ય સૂચી ૮ અને અનુક્રમણિકા ૧૨

અંડ પહેલો: (૧) શ્રી તોરણવાળી માતાનો ગરબો ૧ (૨) વહીવંચાના ચોપડાની નોંધો ૯ (૩) સાહિત્યોલ્લેખો ૧૧ (૪) ઐતિ-હાસિક ઉલ્લેખો ૨૬ (૫) હસ્ત-પ્રતોલ્લેખો ૨૯ (૬) શિલાલેખ ૪૧ (૭) તામ્રપત્ર ૫૭ (૮) પ્રકીર્ણ ઉલ્લેખો ૬૦

અંડ બીજો: (૧) સમુદ્ર સંપાદી ૭૬(૨) અક્ષાંશ-રેખાંશ ૭૬(૩) ચતુ: સીમા ૭૬ (૪) શ્રેણી ૭૬ (૫) વોર્ડ ૭૬ (૬) વાસ ૭૮ (૭) બહેર બાંધકામો ૮૦ (૮) જળાશયો તથા સ્થાપત્યો ૮૧ (૯) ધર્મસ્થાનો ૮૬ (૧૦) આશ્રમ-ઉપાશ્રમ ૯૧ (૧૧) ધર્મશાળા ૯૨ (૧૨) વાડીઓ ૯૩ (૧૩) મોજન શાળાઓ અને સદાવ્રત ૯૩ (૧૪) પબ્લિક રજિસ્ટર ટ્રસ્ટ ૯૪ (૧૫) સંસ્થાઓ ૧૧૦ (૧૬) પત્રકાર્યાલયો ૧૧૨ (૧૭) પુસ્તકાલયો ૧૧૩ (૧૮) શાળાઓ તથા છાત્રાલયો ૧૧૫ ૧૯) ચિકિત્સાલયો ૧૧૮ (૨૦) વ્યાયામ મંદિર ૧૨૦ (૨૧) સિનેમા ૧૨૦ (૨૨) કલબ ૧૨૦ (૨૩) બેંક ૧૨૦ (૨૪) પોસ્ટ ઓફિસ ૧૨૧ (૨૫) ટેલિફોન એક્સચેન્જ ઓફિસ ૧૨૨ (૨૬) વોટર વર્ક્સ અને વિદ્યુત ૧૨૩ (૨૭) આબકારી ૧૨૪ (૨૮) જેલ ૧૨૪ (૨૯) ડિસ્ટ્રીક્ટ હોમગાર્ડ્સ ૧૨૫ (૩૦) ન્યાયાલય ૧૨૫ (૩૧) કચેરીઓ ૧૨ (૩૨) સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ અને સહકારી મંડળીઓ ૧૨ (૩૩) જોવાલાયક સ્થળો તથા વિહાર સ્થાનો ૧૩૨ (૩૪) ઉત્સવ અને સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ ૧૩૩ (૩૫) જન સંખ્યા ૧૩૬ (૩૬) જન્મ-મરણ પ્રમાણ ૧૩૬ (૩૭) આરોગ્ય-અનારોગ્ય ૧૩૬ (૩૮) આબોહવા: પ્રમાણ અને ગતિ ૧૩૬ (૩૯) વરસાદનું પ્રમાણ ૧૩ (૪૦) મુખિ: વાત, વાવેતર અને પડતર ૧૩૭ (૪૧) પાક: તે પ્રકાર અને તેના વેગ ૧૩૭ (૪૨) પશુપત્ન: પશુ-પક્ષીઓ ૧૩૭ (૪૩) આયાત-નિકાશ ૧૩૮ (૪૪) ઉદ્યોગો ૧૩૮ (૪૫) વાહન-વ્યવહાર અને માર્ગો ૧૩૯ (૪૬) આસપાસનાં જાણવાએ સ્થાનો ૧૪૧ (૪૭) સ્થાનિક ઉપયોગી ફોન નંબર ૧૪૨ (૪૮) સ્થાનિક-સમય ૧૪ (૪૯) ધર સંખ્યા ૧૪૩

પ્રકીર્ણ: પરિશિષ્ટ ૧૪૪, શુદ્ધિ-શુદ્ધિ ૧૪૫

ચિત્ર-ક્રમ: તંજાવ ૮૦, વાવ ૮૪, દરવાજો ૮૪, ચપ્પતરો ૮

મોટું જન દેરાસર ૮૬, અંબાજી મંદિર, ૮૮, સન્યાસ આશ્રમ ૯ ધરો મુંગા શાળા ૧૧૬, મ્યુનિસિપલ ઓફિસ ૧૨૬, બિલ્લા લોડ બોર્ડ ૧૩૨, રાજમહેલ ૧૩૨, સ્ટેશન ૧૪૦,

ખંડ પહેલો : મહેસાણા પ્રાચીન

પ્રતિહાસનાં સાધનાં

૧ શ્રી તોરણવાળી માતાનો ગરબો

પ્રતિ નવરાત્રિએ મહેસાણામાં થતી દરેક માંડવીઓમાં, મોટા
જે બહુચર માતાની જુની માંડવીમાં, મહેસાણામાં શ્રી તોરણવાળી
માતાનો આ ગરબો ગવાય છે તેમાં મહેસાણા વસવા વિષેની વિગત
પ્રેક્ષી છે. આ ગરબાની નકલો બહુચર માતાની માંડવીની ગરબાની
ખિત ચોપડીઓમાં (જેમાં ચોપડા પણ છે) અને અન્યત્ર પણ
પ્રાપ્યેલી છે. બહુચર માતાની માંડવીની નકલો પૈકી એક નકલ
૧૨ ડોઈ અમલદારે, મેસાણા ગણાણના હાથ કામે. આ ગરબાની

૧ આ ગરબામાંની વિગતો મત્તે લોક શ્રદ્ધા વધુ છે. આ
ગરબાથી નામ સામ્ય ધરાવતો ઉદેશમ કૃત તારણી માતાનો ગરબો
જે અપ્રસિદ્ધ છે (જુઓ ગુજરાતી હાથ પ્રતોની સંકલિત યાદી
૧૨) તેને આ ગરબા સાથે સરખાવી જોવા સંશોધકોએ તપાસવો.

૨ બહુચર પ્રમાણે વહીવંચા શ્રી રેવાશંકર ગંઠગળ બારોટ
દેમાણા પાસે અને જોયા પ્રમાણે અહીંની અખિત માતાની માંડવી
એ તથા શ્રી ઝસિકલાલ બાપુલાલ ચોજક મહેસાણા પાસે જેમાં
ખિત માતાની માંડવીની નકલ, ગરબો, જેને મોટે હાથે નેવા પાસેથી
ખળીને કિતારેલી છે. જ્યારે શ્રી ૨ બા. ચોજક પાસેની નકલ ૧ થી
૬ કડી સુધીની છે.

નકલ લીધા બદલની સહી કરેલી છે. સહી ઝાખી થયેલી હોય ઉકલતી નથી. પણ સહી કર્યાની નંબાયેલી તારીખ થોડીક ઉકસે એવી છે. એ બેતાં તે નકલ સને ૧૯૦૭ના મે માસમાં લેવાઈ હોય એમ લાગે છે, ગરબાની બેવા મળેલી નકલોનું લખાણ અશુદ્ધ છે અને ગરબાની રચના શુદ્ધીની દૃષ્ટિએ કિલિબટ છે. વળી આ બધી નકલો એક સાથે બેવા નથી મળી એટલે ગરબો બેવો ઉકેલી શક્યો છુ તેવો આસેખ્યો છે તેમાં ભાવ ન સમજાય એવા શબ્દો ફેરવ્યા નથી પણ ઉક ગામઠી આસેખન ઇતિહાસને વાંધો ન આવે તે રીતે થોડુંક સુધાર્યું છે અને ૧૪૪ કડીના આ ગરબાની પ્રત્યેક કડીના અંતે આવતો ' રે તોરણવાળી તોતલા ' ની માંડવીની નકલના આધારે બનાવેલો આ ગરબો આ પ્રમાણે છે:—

અથગામ મેસાણામાં તોરણવાળી માતાનો ગરબો

ગણપતિ ગૌરિ તંન તમો દાતા મને ખુદ્ધિ આપો સરસ્વતી માતા ૧
આધ્ય અંત મધ્ય ઉત્પત્તિ ઓચરૂં, વિધિ વિવેક કરી વિસ્તર ૨
પુર મેસાણા વડં તે કેઇ પેર, કુલુ અધિપતિ પગથળું કેને ધેર ૩
તોરણવાળી નામ પડ્યું તે બતાઉં, અંથ ગરબે કરી ગુલુ માના ગાઉં ૪
પ્રથમ પૂરવ દેશનો પ્રતિપાળ, બદવ વંશના હતા તે બેઠ બાળ ૫
દેશવટો દીધો રાય ચન્દ્રહારિ, કુંવર પધારો તમો વનવાસ ૬
બદવ હંસરાય ચન્દ્રસેન નામ. દેશવટો થયો મથુરા^૧ ગામ ૭

૩ વડોદરા રાજ્ય અને વરસોડા રાજ્ય વચ્ચે મહેસાણાની સરહદ અંગે વાંધો પડ્યો હતો, એમ કહેવાય છે કદાચ આ અંગે ઉકત હાલો ચાલ્યો હોય !

૪ તોતળા ભવાની નામની પોળ અને તે નામની દેવીનું સ્થાનક અમદાવાદમાં પણ છે. 'તોતળા' શબ્દ તુલબ ભવાની કે ક્યારેક બહુચર માતાને ઉદ્દેશીને વપરાતો માલમ પડે છે જુઓ શુ. પા અ. પ્ર. ૬૬૯.

૧ ઈ. સ. લગભગ ૫૦ સુધી મથુરામાં ઘણું કરી બાદવોનું રાજ્ય અને કૃષ્ણ બક્ષિ ચાલુ હતાં. પછી શકોનું રાજ્ય અને સાથે જૈન ધર્મ આપ્યો. મથુરામાં જૈન ધર્મના જોરની શરૂઆત કદાચ પહેલાં ૫૦-૧૦૦ વર્ષથી થઈ હોય. (જુઓ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ૯-૧૦નો અહેવાલ)

અધિક આહિર તથા છે હિયાળા, સાથે ઉબડર વાણિયા પ્રતિપાળ ૮
 પૂરવ દેશથી પશ્ચિમ કીધું માન, અઢાર ભારે વર પીલ્યું છે વાંત ૯
 કીધું મુકામ પડી છે રાત જ્યારે, શિવે સુપતું આવ્યું તે હારે ૧૦
 હવેલે સમુદ્ર શેખરનું છે ધામ^૧ મારા નામનું વસાઓ તમે ગામ ૧૧
 સંવત પંચ અડતાલી થયો જ્યારે, પાટણ હવેલે સમુદ્ર પડ્યું ત્યારે ૧૨
 નચવાસી રા એ ફેરવી દવાઈ, પ્રજાપાલે પ્રિતે બ-યો ભાઈ ૧૩
 કહું વરણાવ તો નાથેપાર સર્વ સંશ્લેષે કહું તો છે અપાર ૧૪
 પૂરવ જનમનાં મળ્યાં છે રાય પાપ. વિષ તણો થયો છે રાયને આપ ૧૫
 પ્રસ ત્રીસ ત્રણ ગાજ જ્યારે કીધું, કનુજ મહના રાજાએ રાજ કીધું ૧૬
 વજેચંદ છે રાજાનું મહાનામ, તેણે ઉજડ કહું છે પાટણ ગામ ૧૭
 નમ્ર ઉજડ થયું ને નાડા લોક, કરે વિચાર રૂઢયમાં ધરે શોક ૧૮
 પુખડ^૫ વીરચંદ ધમલ^૬ આહીર, તેણે હૃદયમાં ધારી છે ધારણ ધીર ૧૯
 ગોઢવાસીએ^૭ રહીએ એક ડામ. ગોઢવાસી કીધું વીરપગ ગામ ૨૦

૨ પુખડ જેનો ગુજરાત મેવાડમાં ૧૦મા ૧૨મા સૌકામાં કણીટક
 તૈલાંગમાથી આવ્યા છે. એવી કિવદંતી છે (જુઓ, વિ. શુ. ૫. ૫.
 ૧૯) પુખડો, જેનોના બન્ને સંપ્રદાય દિગમ્બર શ્વેતાંબરમાં હોય છે.

૩ 'ભાર અઢાર વનસ્પતિ જિહાં વાગવગીચે ફૂલેછ' (જુઓ
 ઐતિહાસિક સંજ્ઞાચમાળા ભા. ૧, પૃ. ૮૧)

૪ 'શેખર'ના સ્થાને 'શંકર' અને 'ધામ'ના સ્થાને 'નામ' એવો
 પાડ પલ્લુ વંચાય છે (સમુદ્રશેખર એટલે ચન્દ્ર ?)

૫ સરખાઓ : સં. ૧૨૯૮ના તરસંગમા (તારંગા) નો રાજ
 મહેપાળનો કારભારી પુખડ વાણિયો વીરચંદ હતો. જુઓ, ગુ. ૬ ઈ.
 ૩ અ વા પૃ. ૨૦૩ પરંતુ અન્ય ઉલ્લેખોમાં આ રાજાનો સમય
 ખુદો જણાયો છે. જુઓ 'પુરાતન પ્રજાક્ષેત્ર' પૃ ૧૦૨ તથા ગ્રંથગત
 સાહિત્ય સલા કાર્યવાહી અને ૧૬૪૨/૪૩ ધર્મોરણ અને પ્રજાક્ષેત્ર

૬ સરખાઓ : ધુમલ સોલંકી સિદ્ધરાજના મમયમાં થયો હતો.
 એણે વીરપર ગામ છતી લીધેલું કે જે ગામ તેના પૂર્વજોનું હતું.
 (જુઓ ગુજરાત સર્વ સંજ્ઞક વીરપુત્રની વિશેષ વિગત માટે જુઓ
 નાસમાળા ભા. ૧ પૃ ૧૪૫ ચાહટીય.

૭ સરખાઓ : મુજરાજ પહેલાના વખતમાં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધવલ
 ગોડવાડનો રાજા હતો. (જુઓ. ગુ. મ. ૨. ૧. ૫. ૧૭૧) જ્યારે
 બીમદેવ બીજાના વખતમાં તેના સામંત ચૌહાણ ધાંધલદેવનું ગોડવાડ
 જિલ્લામાં રાજ્ય હતું (જુઓ, ગુ. મ. રા. ૧. ૫. ૪૨૧) મરઘરને
 ગુજજર ધરાર રે, વલી વાગડ ને ગોઢવાડ રે (જુઓ, જૈન ઐતિહા-
 સિક ગુજરાત કાવ્ય સંચય પૃ. ૪૧.

હવે હે સમુદ્રથી બેજન ચાર, વનવાસો રહ્યાં કરી તેને ઠામ ૨૧
 સંવત પંચમે એકાસીઓ વસ, માસ ચઈતર સુદ સપ્તમી સરસ ૨૨
 તોરણ પાંદ્યુ શૂલ મુરત સવાર, હરખ્યાં નરનારી વરણ અઢાર ૨૩
 પ્રજાપાસે વીરચંદ ઋષિરાય, આહીર ધમલ કરે છે પટલાઈ ૨૪
 વરણ અઢારે આવી કીધો વાસ, કેલકારી કીધા મંદિર આવાસ ૨૫
 કીધો હવેલી કનક શોભાકારી, લમર ગોખ ને ચોરાશી છે ખારી ૨૬
 મેલ મેડીયે થાય છે નાટારણ મણિ જરિત પ્રવાલાના થાંભ ૨૭
 હિંદોલાખાટ સખી સાથ સહુ હીંચે, કિંકરી હોર હાથદોરી ત્યા ખીંચે ૨૮
 શિયલવંત રહે સોઠ વિષ્ણુજન, ધર્મપાળે સહુ પવિત્ર મન ૨૯
 ગોખાઢણુ તણી તે કરે વાર, સાધુ જનને કરે છે નમસ્કાર ૩૦
 પ્રતિવંતાપણુ પાળે સર્વ નાર, પતિ આરી લોપે ન લગાર ૩૧
 વેદે વાણી વહે વિપ્રના કુમાર, ઠામ હવન કરે 'ચંડી'ના ઉચ્ચાર ૩૨
 પંચ વીસ ગોલા રાણા તણા ઘર, એકાંતે વાસથી કે'વાય ગોલા પર ૩૩
 ઘર સાતસે ઉખડ કરા બણ, કંસારા ચારસે બોવન પ્રમાણ ૩૪
 નાગર બ્રાહ્મણ રહે છે સાથ સર્વે, અજયક ના ઢોડ કોને હાથ ૩૫
 આહીર સોઠ વસે વરણ અઢાર, બોવન કોળીઓના કેવા હજાર ૩૬
 દક્ષિણ દિશાએ કરાવી એક વાવ, ધમલ આહીરે કરાવ્યું એક તળાવ ૩૭
 તલાવ અધુરું પુરું નવ થીયું, પછે ચાવઠે બોલાવી પુરું કીધું ૩૮
 હજાર ત્રણ જે આ સર્વે છે સોઠ, હદય મંહે નવ દેરે કોઈ સોઠ ૩૯
 લાલા કેલીને હતા સાત બાત, એકાંતે બેસીને કરે તેહવી વાત ૪૦
 જગા ! વારતારમાં વાસી એક ગામ, ખાપ હાહા તણું ગખીએ નામ ૪૧
 સાત ભાપ થઈ ગેમાં કીધાં ઘર, ગામ નામ તિહાં વડું લાલપર ૪૨
 સાત વાર નવમહ વસ દિન, ગરિલા વાણિયા વસ્યા માન્યુ મન ૪૩
 કોલી મેવાસી યદને કરે જોર, મારગ પાડે ગામ લુટે ભારે ચોર ૪૪
 વાટેવાટે આજ કરે વણ પાંકે, જોરાવર થઈ ચાલે આડે આંક ૪૫
 લાજ લોપે ઘણું કરે કુડાં ઠામ, તેહ તણું સેવગાય નહિ નામ ૪૬
 સોઠ અઠળાપું ઘણું શાહકાર, કીને કીજીએ કરે કુણ વાર ૪૭

૧. નાગરોની એક અટક ૦ 'મેરે' પણ પંચાય છે.
૨. આ ઉલ્લેખ એઈ કોઈક. મહેસાણા લાલપરની જગાએ વસ્તું હોવાનું માને છે પણ લાલપર. સિદ્ધપુર પાસેનું એક ગામ છે. જુઓ પ્રકીર્ણ - માહિતીઓવાળું પૃષ્ઠ ૧૫મો તથા હસ્ત પ્રનોલ્લેખ ૧૮ મો

સુખી ડોળીઓના હીતોજી^૪ કહેવાય, સર્વ મળી થોડ તેની પાસ નંચ ૪૮
 લોક નાકાં ઉજડ થાશે ગામ, લાજ થોપે નવ ગહયાનું^૫ મુકામ ૪૯
 ઘણાં કોપથી મુખી બોલ્યા વાણુ, તારા લાને કર જઈ જાણુ ૫૦
 ગામ મળીને કરે છે વિચાર, પાટણનો રાય સોલંકી કુમાર ૫૧
 જાણુ કરતાં રાજ કોણુ ચડશે, અસુર સાથ લડાઈ કોણુ લડશે ૫૨
 સંવત દશ ત્રીસ મોણુ ૧ હંસ તંન, પાટણ મૂકી, ગયા અંબોડ^૬ તેહન
 લોક રાંડ કરી અંબોડ કરી ફરીયાદ, કોળી સાથે થયો વાદવિવાદ ૫૪
 લોક નાકી છૂટયાં કોળીઓની બીકે, અમુ^૭ કેવાણું નથી તે અધિકે ૫૫
 મેઢે ચાવડે તરત વાત જાણી, કોધવંત થઈ બોલ્યો મુખ વાણી ૫૬
 અખચોલ થઈ મુછ કર ધરીઓ, કોધ આળે પગથી શિષ ભરીઓ ૫૭
 કરે હુકમ લડાઈની તીચારી, તોગી પાખી સૌ ચઢા છે અસવારી ૫૮
 નિશાન ફરકણું મુકી જરિયાન, પરિવરવા તણા લાગ્યા ધ્યાન ૫૯
 ચઢ્યા ચાવડા હજાર ગણે પુરા, બીજા રજપૂત હવાસી^૮ બધા શરા ૬૦
 ચાર હજાર ચઢી છે ફોજ શૂર, વાજે વાજિંત્ર છત્રી રાગ તુર ૬૧
 ઘોર શબ્દ થયા ઘણે ગમન, કાયર થાય થીર^૯ ને તેલું થાય મંન ૬૨
 ગજ વાહને મેઢો ચઢ્યા મુજાણુ, છડીદાર બોલે મુખ શુભ વાણુ ૬૩
 કીધી તોપ ખંદુક કોકે બાણુ, કોળીઓના લેવા તેહ પ્રાણુ ૬૪
 વાજે ટુંટુંભિ થયા અસવાર, લુધે ચઢ્યા હવે ક્ષત્રિયના કુમાર ૬૫
 ચારે કોરથી પાડ્યો છે ફોજે ઘેર, ચાક ચડી પૃથ્વી તે ફરે ફેર ૬૬

૪ સરખાઓ : વિહલવાડમાં દેહવિમલ ચૌહાણના સાત લાઈઓની
 હકરાત હતી (જુઓ શ્ર. કે. અ. પ્ર. અ વા અને ચા. કા.)
 ગુજરાત રેશમે હીડોજી નામકા પકચીચી રાજપૂતોંકો સંગલિયે
 ઘાઢા મારતા થા । ગુજરાનકા રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંઘને યે
 ઘાત સુખી તથા ફસકો પકટને કોઈ કોઈ યોદ્ધાર મેજે મગર
 કાશ્મીરે નહીં આયા.. હીડોજીકો સિદ્ધરાજને સેનાપતિ ઘણાયકર
 ૭૮ નામકા વતા વિધા । હીડોજીકો પુત્ર સુજાજીને રાજા
 કુમારપાલકે કોઠારકા કામ કિયા (મહાજન વંશ મુકાવલી
 પૃ. ૧૨-૨૦)

૧. આ નામ બ્રામણુંદે ચાવડાનું જ કે ગરબામા જણાવેલ હંસના
 પુત્રનું ? —ક

૨. વિજાપુર તાલુકામાંનું એક ગામ ઉત્તર ગુજરાતમાં.

૩. હદાલા મારવાડનું એક ગામ જ એટલે મૂળ આ ગામના વતની હોય.
 એવા, મારવાડી સૈનિકો ને હોય, એમ લાગે છે—ક ૪. સ્થિત ૫ ઘેરો

કરી હાક ને ઉઠ્યા છે લડ કોળી કર્યા કેસરિયા ને ફોજ પાછી ફરી^૬ ૬૭
 વાગી હાક ને થયો ૬ હાહાકાર ઉઠ્યા જીજ્ઞાસે કરે ૬ માર માર ૬૮
 ગોળા ઉછળે તો પાણી મચે હાલી, છુટવા કોક ખાણુ પાવકે પ્રજાળી ૬૯
 અબુકે વીજળી તરવા મચેરીસ હુંદે મલ્લ ને નાસી ના આપે પીઝ ૭૦
 પડચુ લ ગાણુ કોળીમા થઇ ભેળ નાડા દોદિશે તે કાયરોની જમ ૭૧
 પડી સોય તુ જે છેગા આખ્યા ઢાળી મેહે ચાવડે વીગપગ નાખ્યુ બાળી^૭ ૭૨
 ગણુ ક્ષેત્રમા ચઢ્યો ૬ મહાધીઝ માગ હવાલી શહીદ થયા પીઝ ૭૩
 કીધા પન્દરસે કોળી ચકચુઝ જીત્યા ચાવડા વજડી ગણુતૂર ૭૪
 રાજ કહે છેવસાઓ અહી ગામ નજ વસાવીએ ગખીએ સાર નામ ૭૫
 તે સમે ચાપાનેગમા મહાજન મહાકાલી કેડે થયુ છે સપન^૮ ૭૬
 ઓત્રાવા^૯ ખૂણુ બેજન પાત્રીસ^{૧૦}, ત્યા બય તોગણુ બધાશે તે દિશ^{૧૧} ૭૭
 થયા તેયાઝ પડવા^{૧૨} શુભવાન શેખ વહોરા સાથે તેડયા મુસલમાન ૭૮
 વીસા શ્રીમાળીની વારતાઝ અકલવત હુશિયાઝ ૭૯
 દિસાવાલ ગાધી સાહસે સુબળુ વોરા વાણિયા તે હિન્દુ પગમાણુ ૮૦
 કલવત પાચ શેડ છે રાજન મેહાચાવડા પાસે આપ્યુ મહાજન ૮૧
 આગેવાન થઇ કાલકા માચ, ચાપાનેરથી પધાર્યા આય ૮૨
 સવત અગિયાર પચાસીની સાલ તોરણુ બાધ્યુ પશ્ચિમદિશે તહા ૮૩
 પાવાગઢની હતી જે મહાકાળી,^{૧૩} તોરણુ બાધ્યુ નામે તોગણુ વાળી ૮૪
 મેહાચાવડા તણુ તે રાખ્યુ નામ, તેના નામથી મેસાણુ ગામ ૮૫
 રાજગઢ તણુ કર્યા છે મહેલ, મહિઝ માણિયા ને કર્યા ઝગ મહેલ ૮૬
 મેરાવ જોનો ધણી છે ગજન જમી શેડની હુકમ છે ગજન ૮૭
 પછી વસ્યુ બીજું વર્ણુ તેની વારે ઝરેલા વાણિયા વસ્યા ત્યારે ૮૮
 બ્રાહ્મણુ અબાસણુ^{૧૪} જની કહેવાય, તે તો ચાવડાના ગોર ધાય ૮૯

૩ પાછી વાળી ૭ એક પ્રતમા વાળી વચાય છે.
 ૧ સ્વપ્ન ૨ ઉત્તર દિશા તરફ ૩ એક નકલમા પચાસ યા પચીસ
 યોજન વચાય છે અને યોજન એટલે ૪૫ માઇલ તે માટે જુઓ
 સં ૬૦ કાં ૧૦ ચં ૧૦ સાં ૧૦ સ્થિ ૦ પૃ ૪૨

૪ દિશા ૫ વાણિયાની એક જાત, ૫૨વા ૬ અબાસણુ ગામના
 ૬ પાવાગઢ (પાવકગિરિ)ની કાલિકા દેવીને ચાપાનેઝ ચપકદુર્ગની
 કાલિકાદેવી તરીકે કેમ સંબોધવામા આવે છે અને કાલિકાદેવીનુજ
 પર્યાય નામ મહાકાળી છે જુઓ ૫ લા બ ગાધી સ મહિત 'પાવા
 ગઢથી વડોદરામા પ્રકટ થયેલા જીરાવલા પાચનાથ' પૃ ૧૩ મહાકા-
 લીની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ સદગ પુસ્તક પૃ ૧૩ થી ૧૮
 ૭ ઉત્તર ગજરાત ૧૧ વિજપુર તાલુકામા અબાસણુ ગામ છે પ્રાય તે ગામ ૧૧

બ્રાહ્મપુર તે કે'વાય સિદ્ધપુર, જજુરવેદી ત્રિ-પરવરા ઠાકર ૯૦
 વિપ્ર યજુર્વેદી સંપ્રદાયના, તેના સખી મલિયારી મહેતા ૯૧
 અઢાર વર્ણુ વસ્તુ જૂજવી જે નાત, પોતાની નાતમા કે'વાય જાતલાત ૯૨
 વસ્તુ શહેર અતિ શોભા તેની સારી, પાય ફરવાળ છદી ખારી ૯૩
 નવુ પાધર કહેવાય ભોમ્યનુ ઘી, તલાવથી આથમણુ કરખા સુધી ૯૪
 સાત હજાર આશરે વર ગામ, હવાઈ ફરે ચાવડાની મેઢો નામ ૯૫
 ગામ ચોરાસી ઘેગને ઘેર કીધા, બ્રાહ્મણુલાટને ભૂમિના દાન દીધા ૯૬
 તેના પંગમા વછગજજી નામ, તેણે જઈ વસાવ્યુ વરમોડા ગામ ૯૭
 દિલ્હી ઔરંગઝેબ તણો છે મુગટ, ખયણી^૧ સેવા આવ્યો મુદગલ મલ+ ૯૮
 મસેમ્છ રાજ થયું છે. વેવાઈફી^૨ જમે ચૂકવી છે છે અમદાવાદ ૯૯
 સવત સત્તર રેપનનો વર્ષ દિન, હેર જુલદે વિચાર્યું તહા મંન ૧૦૦
 ચઢયો મેસાણા ઉપર મહા ફુટ સિંહરૂપી, ભૂજા ફંડ તન પુટ ૧૦૧
 ખટવર્ણુ પીડવા મહા માડયુ, જજિયા વેરો સેવા સાઈ^૩ ધર્મ છાડયુ ૧૦૨
 બ્રાહ્મણુ લાટ ને લંઘાવા દિન ત્રણ, લયા વ્યાસે વિચાર્યું પછી મન ૧૦૩
 લક્ષ્મીગમ તણો છે સુત યરો જાત લાત નાત ચારે પખે^૪ પૂરો ૧૦૪
 ચન્દ્ર માલિયા^૫ વ્યાસ તે કે'વાય ત્રિ-પરવરી જજુરવેદી થાય ૧૦૫
 ચા- માગ સતાની પડી ચોટ, અપ^૬ ખડકી બેડા છે તે ચત્રોડ ૧૦૬
 મંત્ર વેદના ગાયત્રી મુખ બોલે, ઋષિ ન આવે લયા વ્યાસ કેરે તોલે ૧૦૭
 કીધું ભજન વિભૂત ધારણુ કીધી પેઢી ઇકાતર તગત તારી દીધી ૧૦૮
 કરી હાકને તેલીયો^૭ ઝરમો પડેયો, અગ્નિ ગ્રાહે બન્યો છે લાલ ચહેરો ૧૦૯
 અગ્નિ ધૂધવે જવાલા ચાલે ત્યાહે, નગર કરી બેડા બુપ માહે ૧૧૦
 સેવા આવ્યા માહેશ પુત્રિ ત્રિત, નંદી વાહને ખૌરી જે સહિત ૧૧૧
 પચ વહન જુજા દગ રાય લયા વ્યાસને જોસાર્યો વિમાન ૧૧૨
 ગયા ટેલાયો પુનના કંઠે હાગ, લયા વ્યાસનો બોલો જનકાર ૧૧૩
 નાહો અસુગ પ્રાશિત શિર લીધું, જજિયા વેરો માફ કરી સાઈ કીધું ૧૧૪
 આથ અંતથી દીત માલતા (?) થાય વિપ્ર ગંગોઠરી ગુણુ માના ગાય ૧૧૫
 જૂદી માડવી થઈ તે પડયો વાહ લયા વ્યાસ ખાસે માડવી તે માહ ૧૧૬
 ચોગ સમસ્તની માડવી કે'વાય. વચે કે 'વખાણી વણીવ તેનો થાય ૧૧૭
 સંવત ૧૯૩૫નુ વરસ સાધુ રણુજીડ કલ્યાણુદાસ સવે મેરો ૧) ૧૧૮
 પછી કયો છે માડવીનો આરલ કનકે રંગ જે પરવાળા જેવા થામ ૧૧૯
 માહે કાગળી ડોરી ભયો ગંગ, ઉપર શાદુલ ગ્રહે કે મોટા સંધ ૧૨૦
 ગંગ મરી લીતો પીળો ને સફેદ, સ્ફટિક મણિ બાણે રૂપેરી સફેદ ૧૨૧
 રૂપેરી ભર્યા તકતા ત્યા મિલોરી, ત્યા અઢાર કાગળી તો ડોરી ૧૨૨
 સેહ પુત્ર પ્રંડા ૧૨) સુજ ઉજાથ, બાણે અંજિકાએ પૂર્યો વાસ ૧૨૩
 હાડા ટીલ બુમ્મર જજ ભેત ખીજે પ્રગટ થયો બાણે ઉઘોત ૧૨૪

+ મુદગલ મુગલને જહાં લખાતુ (શ મા મા ૧ આ ૩ પૃ ૮)

૧. ખડકી ૨. પડખા, સગા ૩ ચન્દ્રમાણુ ગામના ૪ ચિતા
 ૫. તેવમા બોળેયો અમ્યો જે પૂર્વે દેહડું બલિદાન આપતા અગ્નિ
 સનાન કરવા પડેગનો ૬. મધ્યમ્ય (૨)

ભાત ભાતના પચરંગી ગીલાશ, માહે મેલુ ખતી તણે ૫૨૮૧ ૧૨૫
 કનક પુતળી વાળિત્ર પૂરે નાદ, છત્રીસ રાગ જાણે ગાય ઝીણે સાદ ૧૦૬
 ઘુમટે ઇંદુ છે સોનેરી, ઉપર ફરકે ધળારુ જરિયાન કેરી ૧૨૭
 પ્રતિબિંબ પડે સૂરજ સગ્ગુ નીરળી માંડવી સણુ નારી નર હરખે ૧૨૮
 માહે બહુચત તણુ સિંહાસન, ઝળકે મણિ જડયા છે રતન ૧૨૯
 કુર્કટ વાહન ચડી બેઠી ખીચર, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ચઢ્યા કર ૧૩૦
 ઓઢી ચંદડી ચરદ ચન્દ્ર મુખ, નેણે નીરખે માનુ રૂપ થાય સુખ ૧૩૧
 વીગ નાગસંગો માતાનો આગેવાન, મોટા મુનિશ્વર ધરે તેનું ધ્યાન ૧૩૨
 છત્ર મોતીઓનું સગસ ખીસારી, ખાલા સુદરી બિરાજે તેજકારી ૧૩૩
 છડીદાર બેઠે ઉભા છે રૂડી રીતે, માનું ધ્યાન કરે બહુ પ્રિત ૧૩૪
 મંડપ ઉપર ત્રાખાણુ નાદ ગાદે, ઉપર ચંદની પચરંગી બિછાવે ૧૩૫
 ધૂપ દીપથી પૂજા માતાની કીધી, કર બેઠી આજ માનું ગિહિ સિહિ ૧૩૬
 માંડવી દર્શન કરે નગ નાર, તુર્ત પામે એતો પુત્ર પતિવા ૧૩૭
 નવગત્રિ કેરા દન ને કેવાય, નીરખે માંડવીને પ્રાશિત જાય ૧૩૮
 ભકિત ધરે પ્રેમ ધરી ઘણી પ્રિતે, જાની કુબેર કરે રૂડી રીતે ૧૩૯
 માતી કુંવર અધિક છે સુજાણુ, મુખ થકી જોસે અમૃત વાણુ ૧૪૦
 ગરબો નર નારી સૌ કોઈ ગાય, ગોદાનથી અધિક પુણ્ય થાયે ૧૪૧
 સંવત ૧૯૩૫ ભોમવારે, સુદ સપ્તમી અધિક માસ ત્યારે ૧૪૨
 યોગ અમૃત તુલાનો ચન્દ્ર જ્યારે શુભ મુહૂર્તે વર્ણવ્યો તેહ ૧૪૩
 કવિ માવજ પતાપ કેરા તન, ગરબો ગાય રૂડી રીતે માનુ મન ૧૪૪

+ અહીંની અંખિકા માતાની ગરબાની ચોપડીમાં, સને ૧૯૪૧માં
 હોતારેલી નકલમા ગરબાની રચના સાલ ૧૯૩૫ના બહસે સં. ૧૯૨૫
 લખાયેલી જ ગરબાની ૧૪૨ અને ૧૪૩મી કડીમાં ગરબાનો રચના સમય
 જણાવતો ન ઉલ્લેખ છે તે બેતાં યોગ-ચંદ્રાદિ બધોજ મેળ આ બને
 પૈકી એકેય સાલ સાથે નથી ખાતો આ અર્થે મેં જન્મભૂમિ પંચાંગના
 મુખ્ય સંપાદક જ્યોતિર્વેદ શ્રી દેવગી વીરજી ખોના સાથે પત્ર વ્યવહાર
 કર્યો હતો. એઓત્રાએ આ અર્થે તથા સ્થાનિક સમય અર્થે કેટ-
 લોક પ્રકાશ આપ્યો હતો એ ઉપરથી સં. ૧૯૨૭ની માલ સંભવિત
 જણાય છે. બે કે એમણે લખેલો એક પત્ર ઉંદરો દ્વારા દુર્ભાગ્યે નષ્ટ
 થવાથી તેમાં જણાવેલ માહિતિ ફરી મેળવવા પ્રયત્ન નથી કર્યો તેમ બીજી
 પૂગતી તપાસ નથી કરી શક્યો. ઉપર પ્રમાણે ગરબો એ નં. ૧૯૨૫ ના
 પહેલ ચવાયો હોય તો ગરબામાં ઉલ્લેખાયેલ, સં. ૧૮૩૫મા માંડવી
 જુદા કર્યાનો ઉલ્લેખ પાછળથી ઉમેરાયેલો સંભવે. પણ આખાય ગરબાની
 બાપા-શ્રેણી એક સગ્ગી તેમજ ભાષા વિક્રમના વીમમા મૈકાના
 અરસાની એટલે આ અરસામાંજ ગરબો રચાયો હશે એમ લાગે
 છે. ખાકી આ વિષે વિશેષ સંશોધન કરનારે મેં પાવિતા પ્રાચીન
 નિયમને અનુસરતા કાવમા અધિક માસ હમેશા દ્વિતીય માસજ
 ગણાના ” (જુઓ મૈત્રક કાલીન ગુજરાત ભા ૨ પૃ ૫૮૦ નીચેની
 ખાદીપ ૭૭ મી) એ વસ્તુ પણ ધ્યાનમાં લેવી.

૨ વહીવંચાના ચોપડાની નોંધો

(૧) ચાવડાઓના વહીવંચા ખાસેટ શ્રી મણિલાલ મેચરભાઈ વડોદરાવાળાના ચોપડામાં મહેસાણા વિષે વિસ્તૃત નોંધ લખાયેલી છે. અને તે તેમના વડોદરા (જુનો) ચોપડામાંથી ઉતારાયેલી, એમ એઓ કહે છે. ચોપડો ભરાઈ જતાં, જુલું થતાં કે નવી પેઢીને અગાઉનું લખાણ ઉકેલવામાં હરકત પડતાં તે ચોપડામાંની નોંધો નવા ચોપડામાં ઉતારી સેવાની વહીવંચાઓની જે પદ્ધતિ છે તે મુજબ આ નોંધ પણ ઉતારી હશે. મુળ ચોપડો કેટલો જુનો છે, અને તેમાંની નોંધ યથાર્થ રીતે ઉતારવામાં આવી છે કે નહીં તે તપાસ થઈ શકી નથી. પણ જે ચોપડામાંથી કેટલીક વિગત મને વાંચી સંભળાવી છે, તે ચોપડો નિહાન પોણેસો વર્ષ પહેલાનો જણાય છે હવે તે કૃત-નોંધ સારાંશમાં જોઈએ:—

સં. ૧૩૪૫ની પોષ વદિ પાંચમે મેસજી રાવળે મેસાણા વસાવ્યું તે અરસાની વસ્તી : ઘર, વાણિયાનાં ૨૦૦૦, બ્રાહ્મણનાં ૭૦૦, મોચીનાં ૭૦૦, ખત્રીનાં ૭૦૦, ધાંચીનાં ૪૦૦, કુંભારનાં ૩૦૦, વઢોરાનાં ૩૦૦, આ ગામ ઉજ્જડ થતાં, સં. ૧૪૨૪ સિંહા રાવળે નવું પાદર વસાવ્યું.

+ (૨) હાલ અમદાવાદમાં રહેતા વહીવંચા વ્યંકેટ (મણિલાલ ડુંગરદાસ મહેસાણાવાળાના ચોપડા મહેસાણાના સેવાળિયા અટકવાળા પટેલોની માહિતી આપી છે એમાંથી મને વાંચી સંભળાવેલી માહિતીની કૃત-નોંધ સારાંશમાં આ પ્રમાણે છે:—

કામળીદાસ શાખાના ઉંઝાના પટેલો ત્યાંથી એકથી બીજા સ્થળે વસતા વસતા કોઈ સ્થળે વસ્યા હતા. ત્યાં એમને અરાશિયા બહાર-વટિયાઓ સાથે તકરાર થવાથી સં. ૧૧૨૦માં એઓ વિંજાપુર જઈ વસ્યા હતા. ત્યાં એમને સં. ૧૩૪૫માં ખાદશાહ તરફથી દેશાઈગીરી મળી હતી. તેથી એઓ તે વખત 'દેશાઈ' તરીકે ઓળખાતા હતા.

+ મહેસાણામાં વસતી કેટલીક કોમોની હકીકત તેમના જુદા જુદા વહીવંચાઓ પાસે નોંધાયેલી હોય છે પણ ખાસ મહેસાણા વસવા વિષેની વિગતનો પ્રાય: ચાવડાઓના વહીવંચા પાસેજ હોય છે એટલે આ નોંધ તો એક ઉપ સાધન તરીકે આપી છે, એ અંગે બે હરેક કોમોની વિગત મળી શકી હોત તો સારું.

જ્યારે ત્યાના તલાટી સાથે એમને ઝગડો થયો ત્યારે શવશી પટેલે વાલિયા ગુલાબચંદને માર્યો એટલે ગુલાબચંદના પુત્ર દેવચંદે આ અંગે અમદાવાદ જઈ પાદશાહને ફરીયાદ કરી અને પાદશાહ તેની સાથે પોતાનું સરકાર મોકલી પટેલો ૫૦ દાખ એસાડવા એમની સાથે સડાઈ આરંભી. સડાઈમા ૨૦૦માથી ૬૦ પટેલ શેષ ગૂંથતા અને હથિયારો ખુટી પડતા આગેવાન પટેલની પત્નીએ “ઘરેણા શુ” કામ આવશે” એમ કહી પ્રોત્સાહન આપતા પટેલો ઘરેણા ગાળી સોના ફાની ગોળીઓથી સાત દિવસ સુધી સડયા આખરે આગેવાન પટેલ મગતા એ પત્ની સતી થઈ ! અને શેષ ગૂંથેલ પટેલો કિપર ફિસાદ કરવા સાફ ફા ૩૨૦૦૦ના હંડ નંખાવો. જે ન ભરી શકાય તેવો હોવાથી ચાર ભાઈઓ વિજયપુરમાથી નીકળી સવાળા ગામે આવ્યા ત્યા ધડીતું ઘડિયાળું વાગે ત્યા સુધી એટલે કે એક પ્રહર સુધી ગૂંથા અને ત્યાથી મહેસાણામા સં. ૧૪૨૨ના ચેત્ર સુદી ૧૩એ એઓ આવી વસ્યા એ વખત અહીં (મહેસાણામા) અરિયા વાલિયાઓની પટલાઈ હતી તેમણે આ ચાર ભાઈઓના કુટુંબને અહીં આશ્રય આપ્યો. આ ચાર ભાઈઓ જેતાભાઈ, નાગજીભાઈ, હીરાભાઈ, વછાભાઈ પૈકી જેતાભાઈએ અહીં તળાવ બોદાવેલું તે ‘જેતાસગ’ મહેવાતું. આ તળાવમા કૂવો ઠગવ્યો હતો તે ચાયડાથી આશ્રમણી દિશાએ હતો.

૧. વિજયપુરમા એક ખડકી ‘મહેસાણાવાળાની ખડકી’ તરીકે ઓળખાય છે.

૨. કહેવાય છે કે, સવાળા ગામના કાકેરે એમને આશ્રય આપ્યો હતો પણ ત્યા વડી સતાની વાંર આવતા ત્યાથી નીકળી જવું પડ્યું હતું પરંતુ આશ્રય આપવાના ખદલામા એમણે પોતાની અટક ત્યારથી સવાળિયા રાખી હતી

૩ કહેવાય છે કે, સવાળિયા અટકવાળા પટેલોની પહેલા “કડીયા” અટકવાળા પટેલો આવ્યા હતા અને ત્યાગપછી ૧૧ અગસામા “સવાળિયા” અને “શીલા” અટકવાળા પટેલો.

૪ કહેવાય છે કે, અહીં આવતા એઓ પહેલા મહેસાણા પાસેના એક સ્થળે તોરણ બાધી રહ્યા, કે જે સ્થળ “તોગણીયો આટો” તરીકે આજેય ઓળખાય છે અને ત્યાથી મહેસાણા મહાજને એમને ગામમા લાવી વસાવ્યા હતા.

૫ કહેવાય છે કે, ‘જેતાસગ’ તળાવ વિસનગર જતી રેલ્વે આગળ દોઢેક માઈલ દુર છે

૩. સાહિત્યોદ્દેષો

(૧) વડીવંચાઓ પાસેથી મેળવાયેલી માહિતીના આધારે કવિ શ્રી દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ એક પુસ્તક ‘શુજરાતી રાસમાળા’ નામથી સને ૧૮૫૬ ના અરસામાં તૈયાર કર્યું હતું તે શ્રી. હા. શુ. સભાએ ‘શુજરાતના કેટલાએક ઐતિહાસિક પ્રસંગો અને વાર્તાઓ’ નામથી સં. ૧૯૮૯ માં પ્રસિદ્ધ કરેલું છે તેમાં, માળવાના રામપરા શહેર પાસે ખારાટ ઓમકારજી હિરવદાસ તથા તેના ભત્રિજા મોડલ જગદ્ગજાએ લખાવેલી, ‘વરસોડા, માણસના ચાવડાની ખ્યાત’ પ્રક. રજુ બીજામાં આપેલી છે. આ પ્રકરણમાં મહેસાણા અને તેના વસાવનાર વિષે અપાયેલ વિગત આ પ્રમાણે છે

શુજરાતનું રાજ્ય મૂળરાજે સીધું ત્યારે ચાવડા બુવડદેવનો ભાઈઅન્નેરાજજી હતો. તેના વંશમાં એકેવનંદ નાની ઉમરનોહોતેતેનેલઈનેતેનીમાજેસહમેરમાં પોતાને પીયર જઈનેરહી તેકુંવર મોટો થયો ત્યારે મોસાળમાં રઘાથી તેને પત્નિ રાણાની પત્ની મળી અને તેણે આવી છેક મોરોગઢમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેના દિકરો વિક્રમસિંહ થયો તેણે પોતાના પૂર્વજોનું વેર વાળવા સાથે પાટણના સોલંકી સાથે ઘણીવાર લડાઈ કરી:

દોહરો:- વિક્રમશીયે વળાડિયા શમારે ઉરસાલ;

જાણી હર મંદિર હુવે ઝાલરશે ઝણકાર —૧

તેના વિજેકરણજી, શાર્દૂલજી, શેવકર્ણજી વાઘરાજ, અખેરાજ, જેતસી, કર્મસિંહ, લાખણસિંહ એ રીતે એક પછી એક પુત્ર થયા.

લાખણસિંહના વીરમહેવજી અને વસંતસિંહજી એમ બે પુત્રો થયા. તે વસંતસિંહના વંશના હાલ કચ્છમાં છે. અને વીરમહેવજીના આશકરણજી, તેના હજીવરજી તેના મોઠળશી, તેના પુંજીજી, થયા. તેની મા ગારીમાધારના ગોહિલ સરતાનજીની દીકરી હતી એ પૂંજીજીની બહેન, સળણખા ઉદેપુરના રાજા કર્ણને પરણાવી હતી અને પૂંજીજી પાસેથી જોડે આવી એ મોગિગઢ પડાવી સીધું ત્યારે તેણે અમદાવાદ આવીને પોતાની બીજી બહેન એજન કુંવરખા મહમદ બેગડાને આપી. ત્યારે પાદશાહે પડોદના ‘સતે પાવડા પાદર’ છે તે જિલ્લો આપ્યો. પણ પછીથી પાછો તે લઈને કશું કે કડી પરગણામાં ડાલલા ગામ છે ત્યાં દેહવિમલ નામના ચૌહાણનું રાજ્ય છે તેના સાત ભાઈઓની હકરાત સાત ઠેકાણે છે. તે બીડોલગઢ કહેવાય છે. તેઓ પાદશાહને

૧. આ બે કુટુંબ વચ્ચે વિવાહ સંબંધ આ પછીયે ચાલુ હોવાનું જ્ઞાત છે. જુઓ, રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ ખંડ ૧ પૃ ૭૧૧

૨. પ્રેસ દોષ છે માટે ‘જોડે આવી’ને જદલે ‘જોડેલઓ’ વાંચવું. -

મુલક હટે છે માટે તેઓને મારીને જીલ્લો હાથ કરે પછી પાદશાહની ફાજ લઈને તથા ડાહી વિજયને ચાકર રાખીને જઈને અખારાણુ અને પછી ડાબલા ગામને પાદર મુકામ કર્યો અખારાણુના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ જાનીએ લડવાનું મુદ્દત આપ્યું અને કહ્યું કે તમારે વચન ફળશે તો તમને અમારા કુળ ગૌર સ્થાપીશું પછી બીહોલાની પાચ કકરાત લીધી

દોહરો - દેહ હણીયો ડાબલે ગોઝારિયે ગોપાળ,
લાલ લપેયો સોદરે, વરસોડે વચ્છરાજ (૨)
પૂજારો જળ પ્રગટિરો, આલ્યો દેહવિચાર,
પાડવ જેવો પૂજલ મલ સિકે અગારી જા (૩)

પરંતુ તે વેળા તેમનાથી ખીલવાઈની અને વડાસણની ઝગતો લેવાઈ નહિ તેથી ત્યાં હાલ સુધી બિહોલા રાજપૂતો ગ્રહે છે અને પેઢાપુર, લેબોદર તથા કોસાલ વગેરેની વાઘેલવાડ કહેવાય છે તે ખન્ને જીલ્લા પાદશાહે પૂજાજીને આપ્યા પછી પૂજાજીએ કેટલાક રજા પૂતોને તથા સાટ ચારણોને ગામો કેટલાએક બક્ષીસ આપ્યા પોતાના ઓગમાન લાઈ વીગમદેવજીને કડી પાસે વડસમુ તથા વીસોદગ વગેરે બાર ગામ આપ્યા રજપૂત લીમાગણને બેઉનો બાર ગામનો જીલ્લો આપ્યો પોતાનો ચાકર મારવાડી વિજય ડાહી હતો તેને ડાગરવુ ગામ આપ્યું ખણા પરમાને ખલાણા ગામ આપ્યું છત્રીગ ઠોડીયાને પુધરા ગામનો ૫૦૦ વીધાનો વાટો આપ્યો ચાહલ મઠવીને કવિતાની બક્ષિસમા વેવસણુ ગામ આપ્યું તે ગામ હાલ સુધી તેના વંશના ચાગણો ખાય છે સાટ રાણાને માણુકપુર આપ્યું

પૂજાજીએ પોતાની ગજધાની અખારાણુમા સ્થાપી અને ૪૬ વર્ષ ગજધુ કર્યું, તેની કવિતા ઘણી છે

પૂજાજીના મોરોજી તથા વહગવીરજી એ બે દિકરા હતા તે મોરોજીએ ગાદીએ બેઠા પછી મહોણુ ગામ વસાવ્યું પછી તે શુજર્મી અને તેનો વંશ નહોતો તેથી ભોઈ વણુવીરજીનો દિકરો તાતલજી ગાદીએ બેઠો તેણે પીપળેશ્વર મહાદેવને સાલડી ગામ આપ્યું તેનો દિકરો

૧ બીસોદરા અને પીલવાઈના રાજપૂતો વચ્ચે સ ૧૬૦૨મા થયેલા કળયાનુ ઢૂંકે વર્ણન 'ચાવડા અને વિહોલના કળયાનુ કવિત' શિર્ષક કવિતામા આપ્યું છે તેની સાતમી પકિત આ પ્રમાણે છે —

અસિ બીજી વાર અસાગિયે બાધી, પુજાજી વનગજ પડાણુ”
જુઓ રા ગ સ નો મહોત્સવ ત્રથ ૫ ૧૬

નરખદજ થયો. તેણે મહેળાને પાદર રાવળનું તળાવ બોદાવું કારણ કે તે રાવળ સામે કહેવાય છે. વળી તેણે વડા અને દેવડો. ગામ ભટોને ખસીશ આપ્યાં. તે કડી પરચણામાં છે અને હાલ સુધી ભટોને ઘેર છે નરખદજના બેસંઘ રાવળ તેના ત્રણ દિકરા થયા: ઇશ્વર-દાસજી, સુરજમલજી અને સામંતસિંહજી.

જ્યારે જિસિંહ રાવળ પડવા ત્યારે સુરજમલજી લડાઈખોર હતા તેથી ગાદી સારૂ લડાઈ કરવા માંડી પછી કારભારી, રાવસી મહેતાએ વહેંચણું કરી આપી. ઇશ્વરદાસજીને અંગોડ તથા ગોટાણું એ બે જિલ્લા આપ્યા.

સામંતસિંહને એમાસણ તથા માણસા એ બે જિલ્લા આપ્યા. ઇશ્વરદાસજીના વણારસી રાવળ થયા તેના સિંધો રાવળ અને સિંધા રાવળને સાત દિકરા હતા તેઓએ સાત ભાગે ગામે વહેંચી લીધાં. તેથી રાજ પટ્ટી ગયું. એટલે કેટલાંએક ગામે કોળીઓએ દુખાવી લીધાં અને એ સાત ભાઈઓના વંશના છે. તેઓમાં કોઈને એકાદ ગામ અથવા વાંટો રહ્યો છે અને ખેડું જેવા થઈ ગયા છે. તે સાત ભાઈઓનાં નામ: જયમલજી કાનજી, અદોજી, સાબેજી, ધુબેજી, હરાબેજી અને સાંગોજી. તે દરેકના બાગમાં ખાર ખાર ગામે આવ્યાં હતાં

—: મેસાણાવાળા સુરજમલજીનો વંશ :—

હવે ઉપરના લખેલા મેસાણાવાળા સુરજમલજીનો વંશ નીચે મુજબ:-

સુરજમલજીના પૂર્વે રાવળ, તેના સદ્દામ. તેના શીહોરાવળ થયા તેણે મેહાણાને પાદર શીહાસર તળાવ બોદાવું. તેના સાદુલ રાવળ, તેના ગંભારાવળ, અભેરાવળ. અને માનરાવળ એ ત્રણ દિકરા થયા તેમાં અભેગવળના વંશના ગામે વડામાં ચાવડા રજપૂતો એકું જેવા છે અને માનરાવળનો વંશ નથી. અને ગંગા રાવળે મેહાણું છોડીને વરસોડે રાજધાની કરી તથા પશ્ચિમનો કિલ્લો બંધાવ્યો.

ગંગાના આશકરણરાવળ તથા ઝરડોરાવળ તેમજડાજીએ વરસોડામાં પાકો કૂવો બંધાવ્યો અને તેના વંશના ગામ કોડામાં ઘરધણી ચાવડા રજપૂતો છે. આશકરણે પાદશાહની ફાજ સાથે લડીને નિરાન પડાવી લીધા

(૨) શ્રીમદ્ સુવિરાજ મહારાજ ઉકેં કવિવર્ધ શ્રી હરજીવન કુબેરજીએ, સં. ૧૯૨૨ માં લખેલ 'ચાવડા ચરિત્ર' ની બીજી આવૃત્તિ સં. ૧૯૩૮ માં અને 'ચાવોતકટ' નામેથી ત્રીજી આવૃત્તિ સં. ૧૯૬૫ માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

+ આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં મહેસાણાને લગતી આપેલી વિગત, પહેલી આવૃત્તિમાં આપી છે તે પ્રમાણેજ આપી છે. જ્યારે બીજી આવૃત્તિમાં આ વિગત બહુદૂર્કમાં આપી હોઈ તેમાં મહેસાણાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ આપતો નથી

આ પુસ્તકમાં જયશિખરી, ભુવડ મુદ્દના મુખ્ય વિષય સાથે વનરાજ તથા તેના વંશજોનું ઉપરછડું વર્ણન પણ કરેલું છે. સમગ્ર વર્ણન પદ્યમાં દોઢ લાખો ટાળવા તેમાંની કેટલીક વિગત અને સારાંશમાં દર્શાવી છે. જ્યારે વિશેષ સંબંધકર્તા વિગત મૂળ ઉલ્લેખનો ખ્યાલ આપવા પુરતી મૂળવત્ ઉચિત કાવ્યમાં આપી છે.

વનરાજ આવડાના પુત્ર ભેગરાજના ત્રણ પુત્રો પૈકીના વંશજોમાં મોયણુદે આવડો થયો હતો. તે સામંતસિંહને લાયાત હતો. મૂળગજ સોલંકીએ પોતાના મામા સામંતસિંહને મારી પાટણની ગાદી લીધી ત્યારે મોયણુદેની પત્ની લટીયાણીને બીક લાગી કે અમે ગાદી માટે દાવો કરીશું એમ માની મૂળરાજ હવે પોતાના પુત્રનેય મારી નાંખશે. તેથી તે પોતાના બાર માસના પુત્ર અહિપત (અહિવન) ને લઈ નસલમેર ગઈ, અહિપત ત્યાં મોટો થયો. અને મૂળરાજ સામે બહો રવડુ ખેડતો થયો. તેણે કચ્છના નવસે ગામ કબજે કરી મોરગદમાં પોતાની ગાદી જમાવી. ત્યાં તેના પછી અનુક્રમે તેના વંશજો વિઠ્ઠમસિંહ, વિશ્વરાજ, ગાદુલજી, શેષકચ્છજી, વામજી, અખેરાજ, તેજસિંહ, કરમસિંહ, લાખણસિંહ વીરમહેવ, આશાકરજી, દુલસર-સિંહ, મોકલસિંહ અને પુંબજીએ રાજ્ય કર્યું. છેલ્લા પુંબજીના વખતમાં તેને બેડેબ સાથે વેર થતાં તેણે કચ્છ દેશ તજી ૮૪ ગામ કબજે કરી વડોદરા ખાસે ધારપુર ગામે ગાદી કરી સં. ૧૩૫૩માં અલ્લાઉદ્દીને શુજરાત પર ચઢાઈ કરી તેમાં પુંબજીનું રાજ્ય ગયું. પણ અલ્લાઉદ્દીને તેને પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો. અલ્લાઉદ્દીનને અણહિલવાડમાં મુકામ હતો ત્યારે ત્યાં વિહલ બહારવટિયાઓએ ધાડ પાડી, આથી અલ્લાઉદ્દીને વિહલવાડનો નાશ કરનારને તે પ્રદેશ આપવાનું બહેર કર્યું. પુંબજીએ આ કાર્ય માથે લીધું. તે અર્થે ૧૬૦૦૦ સૈનિક લઈ તેણે અંબાસણમાં મુકામ કર્યો, અને પ્રથમ ડાબલા ગામે દેહવિહલને, ગોઝારિયા ગામે ગોપાળ વિહલને, સોદ્રા ગામે લાલ વિહલને. વરસોડા ગામે વચ્છરાજને અંબોડા ગામે અખેરાજને, અનોડિયા ગામે હિંદગજને તથા ડાંગરવા ગામે ડંગાળ (ચંકર ?) ને મારી, વિહલવાડાના નવ પૈકી સાત વિભાગ છતી લીધા. બાકીના પીલવાઈના બેઘાઓને તથા વડાસણના ધુધમલને છતી ન શકતાં પાદશાહ ખાસે લાચારીપુર્વક જાણે આવ્યો પણ મોટા ભાગનો પ્રદેશ છતી લીધો હોવાના કાગળે બાદશાહે તેને તેણે છતેલાં વિહલ, વાડનાં ૨૮૪ ગામે તથા બીજાં બાવન ગામે આખાં પુંબજીએ આમાંથી કેટલાંકે (૪૨ ઉપરાંત આશરે ૪૮) ગામે ભાટ ચારણોને તથા મદદગારોને આપ્યાં. અને એજ વર્ષમાં પોતાની ગાદી અંબાસ-ણમાં સ્થાપી ત્યાં તે ૪૦ વર્ષ રાજ કરી શાકે ૧૩૯૯માં સ્વર્ગવાસી થયો.

હવે આગળનો ઉલ્લેખ મૂળવત્ (જે કે આ. કા ના લેખકે કાવ્ય માંની દ્રષ્ટિએ કરેલી બેડણી મેં સર્વત્ર મૂળવત્ ઉતારી નથી) બેઠાં.

શુભ વરસ છેતાલીસ, ગાદી મોગવી એ ભૂપતિ,
 શક ચૌદસેમાં એક બાકી, વરસશાસે સદગતી
 પામીને સ્વર્ગે પરવર્યો, શુભ કરમનું લખ્યું સહ;
 પૂંજીને સુત જે રહ્યા, મેસોજી ને વીરમજી, ૧૩૩૬
 મેંસાજીએ એક ગામ, મેંસાણા વસાવ્યું મહિપતી;
 માતૃશ્રી મેસાજી તણી પદમા વતી સાણી સતી.
 સર પદમસાગર જોલિયે, ગોડાવ્યું એહજ ગામમાં;
 કરિ દાન પૂન્ય અપાર, એ સતી પડોંચી વૈકુંઠ ધામમાં ૧૩૩૭
 મેસાજીના નિર્વંશથી, ગાદીએ રહ્યા વણવીરજી,
 વણવીર કેરા પુત્ર, પાતાલસિંહ ધારણુ ધીરજી;
 નહિ પુત્ર પાતાલસિંહને, અઠનાય તેથી અધિપતિ;
 એક વિપ્ર રાવળ અડકનો, મળિઓ અધિપતિ મહિપતિ. ૧૩૩૮
 પછિ આપી બાધા બ્રાહ્મણે. શિવ સાલડીના નામની;
 કપૂલાત દીધી એટલી, જો પુત્ર જણશે કામની.
 તો એજ દિનથી શાખ તારી રાખને રાવળ તણી;
 એ રીતનો કગી કોણ દીધો, બારમાસની બાંધણી. ૧૩૩૯
 એક વર્ષ પૂરું વીતતાં, મહાદેવ સલડીઓ રૂબો;
 રાણિએ જાણે કુંવરને, કંકાસ સરવેનો ટલ્યો.
 ધર્મ પુત્ર કેરું નામ, નર્મદશિંહ શિવના નામથી;
 ધરિ શાખ રાવળ રાજની, એ દિવસને એ જાપની. ૧૩૪૦
 માટેજ મહિપતિ તાહરી, હજિ અડક રાવળ હાલ છે;
 વળિ ચાવડા ભૂપાળ, એવો અસલનો પલ્લુ ચાલ છે.
 નરનાથ રાવળ નરમહો, હણુતો કવિ ઉચ્ચાટને;
 વેડું ને જોણે દેવડું જે ગામ બખશાં ભાટને. ૧૩૪૧
 નર્મદ રાવળના થયા જે સિંહ રાવળ નરપતિ;
 જે સિંહના તણુ તણજ, બુદ્ધિવંતને બળિયા અતિ
 એક પુત્ર ઇંદરદામ, બીજે ચુરજમલજી બહુ બળી;
 સુત ત્રીજે સામંતસિંહ. જેને માણસા ગાદી મળી. ૧૩૪૨
 જેસિંહ રાવળ સ્વર્ગવાસી, થયા ઠેઠે બંધવા;
 તણુ તરત લડવા મંડિયા, પછિ કોણ આવે વંદવા
 તણુ પુત્ર માટે ગજ કેગ, તણુજ કિધા સાગલા. ૧૩૪૩
 ચોરાસી ગામ અકેક ભાગે, વહેંચતાં આવી રહ્યાં;
 એમ બસેં બાવન ગામ સહુ, તણુ ભાગમાં આવી ગયાં.
 વરસોડ ગાદી સહિત સુરજમલને આવ્યું વળિ
 અંબોડ ઇંદરદાસને, ચોરાસીની ગાદી મળી ૧૩૪૪
 ચોરાસી ત્રીજી માણસાની આવી સામંતસિંહને.

x

x

x

આંગળની વિગત-પાછા-સારાંશમાં જોઈએ :—

ઉક્ત સૂરજમલ પછી તેની ગાદીએ તેનો પુત્ર પુ'નજી, આ બીજા પુ'નજી પછી તેનો પુત્ર શિવદાસજી, અને શિવદાસજી પછી તેનો પુત્ર સિંસાજી આવ્યો. તેણે મેસાણામાં 'રાવજી' તળાવ બોદાવ્યું આ સિંસાજી પછી તેનો પુત્ર શાર્દૂલજી, અને શાર્દૂલજી પછી તેનો પુત્ર ગાંગજી આવ્યો. તેને પુત્ર ન હતો એટલે તેણે તે અર્થે પોતાની ઇચ્છાથી ઉમાની ઉપાસના આદરી. ઉમાએ તેને પૂર્વભવનું પ્રદાન કરવાનું પાપ સામરમતીના સ્નાને ધોવા સૂચવ્યું, ત્યારે ગાંગજીએ સામરમતી નજીક પડે એવા સ્થળે વસવા મેસાણા તજી વરસોડા ગામે ગાદી કરી +

ગાંગજીને પાછળથી બે પુત્ર થયા હતા : આશકરજી અને સગડાજી એમાં પાટવી આશકરજી હતો તેણે સં. ૧૫૯૩ની સાલમાં સુલતાન બહાદુરના કોઈ અમીર સાથેના યુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યો હતો આ આશકરજીના વંશજ ફૂંધણું કરી પ્રપૌત્રના પૌત્ર ફૂં અમરસિંહે, આલમગીર ફૂં ઔરંગઝેબ ફૂં ના હસ્તે ગળથરા ગામ ઉપર સં. ૧૭૪૦ માં ચડાઈ કરી ત્યારે તે ગામની વહારે ચડી તે હસ્તેને પાછા કાઢ્યું હતું. જ્યારે આ અમરસિંહના પૌત્ર બહસિંહે કડીના મહારાવને આશ્રય આપ્યો હતો; અને સં. ૧૮૩૬ માં બહસિંહ મરણ પામતાં બહસિંહના પુત્ર રતનસિંહ સાથે, મહારાવને પકડતા પાછા પડેલ ગાયકવાડી હસ્તે, સં. ૧૮૫૨ માં યુદ્ધ કર્યું હતું

(૩) હાઈસકૂત રાસમાળાના ભાષાંતરની પ્રથમાવૃત્તિ સં. ૧૯૧૩ માં દ્વિતીય આવૃત્તિ સં. ૧૯૫૫માં અને તૃતીય આવૃત્તિ સં. ૧૯૭૮ માં પ્રગટ થયેલી છે. આ રાસમાળાના બન્ને ભાગો પેઢી પહેલા ભાગની તૃતીય આવૃત્તિના ૫૮, ૫૪ ઉપર પાદટીપમાં, મહેસાણા વસાવનાર મેસાણાના પૂર્વજોને લગતો ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે—

+ મૂળઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:—

આવિયો વરસોડા વિષે, મહિપાળ મેસાણા તજી;

દશ પાંચસે ને પાચટા,ની સાલ મધ્યે ગાંગજી.

નોંધ:— ત્રીજી આવૃત્તિમાં ઉક્ત પદ્યમાં માત્ર ' દશ પાંચસે ને પાંચટા ' એવી સંજ્ઞા આપી છે જ્યારે પહેલી આવૃત્તિમાં આ સંજ્ઞા સાથે ૧૫૬૫ની સાલ અંકમાં જણાવી છે અને મહીકોડા ડીરિકટરીમાં પણ વરસોડા આર્યાની સાલ સને ૧૫૦૬, એટલે કે સં. ૧૫૬૫ જ, જણાવી છે.

ચાવડાના સાટના કચન ઉપરથી એમ જણાય છે કે, સામંત-
સિંહને સંતાન હતું એમ કહેવામાં આવે છે તો પછી મૂળરાજને
તેના પછી પાટે બેસવાનો સંભવ છતાં તે તેને મારી નાંખત નહિ,
પરંતુ સામંતસિંહને એક કુંવર હતો. તેનું નામ અહિપત હતું જ્યારે
મૂળરાજે સામંતસિંહને માર્યો ત્યારે અહિપતને લઈને તેની મા. બે
ભાટી રાજપૂતાણી હતી તે પોતાને પિયેર તથા (સિન્ધ અને માન-
વાડની વચ્ચેના રણમાં છે) ગઈ કેમ કે એસલે એસલમેર, વસાવું તે
પહેલાં ભાટી રજપૂત ત્યાં રાજ્ય કરતા હતા. અહિપતનું વય આ
સમયે સુમારે એક વર્ષનું હતું. કેટલેક વર્ષ તે કચમાં લાખા કુલા-
ણીને શરણે આવ્યો તેથી મોરગઢનું ગામ તથા તેની આસપાસની ભોમ
તેના નિર્વાહને અર્થે આખી મૂળરાજ અને લાખા કુલાણીને વૈર
બાંધવાનું આ પણ એક કારણ ઠાય એવો સંભવ છે. લાખા કુલાણી
આટકોટ પાસેની લડાઈમાં ઇ.સ. ૯૭૯માં મરાયો, અને મૂળરાજે કચ
ખાલસા કર્યું. તેવામાં અહિપતે તેનાં ઘણાં ગામ કબજે કરી લીધાં,
(કેટલાક કહે છે કે ૯૦૦ ગામ લીધાં) અહિપતની પંદરમી પ્લેડિએ
પૂર્ણેણ ચાવડો થયો. પોતાના સમયમાં તે મોરગઢ મોઈ બેઠો, આ
સમયે કચમાં જામ ધાવજ અને પછી વેલુજ હતા, તેમના સમયમાં
જામ અબડાલએ ઘણી લડાઈઓ કરી છે તેણે ચાવડાએને નસાડ્યા
હશે એમ સંભવ છે. પૂર્ણેણ મોરગઢથી ધારપુર (પાલણપુર તાખામાં)
ગયો અને ત્યાં ૮૪ ગામનો તાલુકો જમાવ્યો, પણ અહલાહિની શુજ-
રાત લીધી તે સમયે પૂર્ણેણનો તાલુકો પણ ગયો અને તે પાઠશાહની
નોકરીમાં રહ્યો. પછી સારી નોકરી બેઠને પાઠશાહે તેને અંબાસર નીચે
૨૫૨ ગામ આપ્યાં અંબાસરમાં તેના પછી પાંચમે ડકોર જમસિંહ
ચાવડો થયો તેને ત્રણ કુંવર હતા, તેમને ત્રણે ભાગે ગામ વહેંચી
લીધાં. ઇશ્વરદાસ વડીલ હતો તે અંબાડમાં, સુરજમલ વરસોડામાં,
અને સામંતસિંહ અંબાસરમાંજ રહ્યો. સામંતસિંહથી પાંચમે પ્રજા
સુરસિંહજ થયો, તેણે હાલના મહિકાંડાના ગામ માલુસામાં, ગાદી
કરી. હમણાં ડકોર રાજસિંહજ ચાવડા માલુસામાં છે તે સુરસિંહજથી
૧૨મા પ્રગુપ છે.

(૪) સં. ૧૯૭૩માં યોગનિંદ જૈન મુનિ શ્રીમદ બુદ્ધિસાગરજીએ
રચેલા "વિજયપુર જુહાદ વૃત્તાંત" પુસ્તકની સં. ૧૯૮૨માં પ્રગટ
થયેલ દ્વિતીય આવૃત્તિમાં મહેસાણા વિશે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

જમીન હજી સુધી વરસોડા રાજ્ય દ્વારા પળ્યા કર્યો છે, એ ચાવડા વંશનો અમારાં ઉપર વંશપરંપરા અવિચળ ઉપકાર છે, જેથી તે વંશનું વર્ણન આ સ્થળે વર્ણવવું ઉચિત ધારી જરૂર નેટલી થોડી હકીકત અહીં પ્રદર્શિત કરું છું.

મહીકાંડા ડિરેક્ટરીના લખનાર રા. દામોદર રેવાદાસ માણસા રાજ્યની હકીકતમાં યાદી પા ૧૨૯થી વહિવંચાના ચોપડાના આધારે લખે છે કે:—

“પરમાર વંશમાં વિક્રમ રાજ (પછી)થી તેરમો પુરુષ ભોજરાજ થયો ને તેના વંશમાં અગરપિતા નામે રાજ થયો તેના વખતમાં પરમાર શાખા બદલાઈને - ચાવડાની શાખા થઈ, પરમાર ચામુંડા દેવીની ઉપાસના કરતા હતા તેથી ને દેવીએ પ્રસન્ન થઈ પોતાના નામની યાદગીરી માટે ચાવડા નામ આપેલું છે, પોતાની પાસે હરમેશાં ચડા-વેલાં ધનુષ્યો રાખવાના કારણસર સંસ્કૃતમાં ચાપોત્કટ કહે છે, અને તેનો અપભ્રંશ થઈને પાકૃત ચાવડા કહેવાય છે.

વનરાજ ચાવડાથી સાતમી પેઢીએ સામંતસિંહ થયા, તેમના અહિપત નામે કુંવરથી પંદરમી પેઢીએ પુંજીજી થયા, વિહલ બહારવટિયાને મારવાના કારણથી બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીને પ્રસન્ન થઈ પુંજીજીને ત્રણસો ગામ બક્ષીસ આપ્યાં. તેમણે અંબાસણમાં ગાદી સ્થાપી, દેવરાસણ તથા શેલાસણ ગઢવી (ચારણે) ને આપ્યાં, પુંજીજી ઇ. સ. ૧૨૪૭માં મરણ પામ્યા, પુંજીજી પછી પાટવી મેસાજી ગાદીએ બેઠા તેમણે પોતાના નામથીમેસાણા ગામ નવિન વસાવ્યું, તેમજ તેમનાં માતૃશ્રી પદ્માવતીએ પોતાના નામથી પદ્મસાગર નામે તળાવ બંધાવ્યું. મેસાજીના મરણ પછી તેમને કુંવર ન હોવાથી તેમના ભાઈ બનગીરજી ગાદીએ બેઠા. તેમના પછી તેમને પાતાલસિંહજી નામે કુંવર હતા તે ગાદીએ બેઠા. તેમણે વેડ તથા દેવડ ગામ બ્રહ્મલટોને બક્ષીસ આપ્યાં હતાં, તેમને

ભા. ૧ (સને ૧૯૨૨) પૃ. ૫૬૧) આ પરથી લાગે છે કે રાણા (રાજ) એના આશ્રિતો રણા કહેવાતા થયા હશે !

૨. મહીકાંડા ડિરેક્ટરીની પ્રથમાવૃત્તિ સને ૧૯૦૫માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. અને તે મહીકાંડા મેન્ચુઅલ, મહીકાંડા સિલેક્શન, રેવાકાંડા ડિરેક્ટરી વગેરેના આધારે લખાઈ છે. મહીકાંડા ડિરેક્ટરીમાં આપેલી મહેસાણા વિષેની વિગત લગભગ ચાપોત્કટ કાવ્યમાની વિગતને અનુસરતી છે. મહીકાંડા ડિરેક્ટરીની આ વિગત ‘અંખિકા યશોગાન’માં સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખિત છે.

નર્મદસિંહ નામે કુંવર, હતો. નર્મદસિંહ પછી. નેસિંહને ત્રણ કુંવર થયા, ઇંદરદાસ અંબોડામાં સુરજમલજી વરસોડા અને સામંતસિંહજી અંબાસવુમાં, એમના પછી અંબુકેમે હુણકરજી-માનસજી નેસાંજી અને સુરસિંહજી. સુરસિંહજીએ માણસામાં આવી રાજ્યગાદી સ્થાપી.

ચાવડા વંશની ગંગાદેવી ચામુંડા (અખિકા) ગણામ છે. રણાં ત્રણમાં સુલટોને રતેહ કરાવવાવાળી અધિષ્ટાતા શક્તિ શ્રી અંબા ભવાની માતાને રાક્ષી શ્રી વિજયાદેવીના નામથી સંબોધીને તે સમયનાં ચાવડા રાજપુત સુલટોને રણમાં રતેહ અપાવવા સાફ, શ્રી અંબા ભવાનીની અડગ ઉપાસનાં આદરેલી હોઈ ચાવડા વંશની રતેહ થવા પછી જ્યારે શ્રી મેસાજી ચાવડાએ મેસાજી ગામ વસાવી તોરણ ખાંધુ ત્યારથી અહીંના અમારા પ્રજાસહ મુલજીએ તે મહામાયાને શ્રી તોરણવાળી માતા એ નામથી ઉપરોત્તર સંબોધીને સ્મૃતિ કરતાં આવ્યા છે. અને હાલ પણ અમે એજ નામથી સ્મૃતિ કરતા રહીએ છીએ.

થોડાંક વધી પર શ્રી માતાજીની ન્હાની દેહરીને મોટી કરવા સાફ અહીંના પ્રજાસહ મંડળે શ્રી માતાજીને વિનય પત્રિકાથી વિનંતી કરી હતી, પરંતુ દેહરી જેમની તેમજ રાંખવા માટે શ્રી માતાજીને સાંકી-તકાર થયા હતા, એટલે હાલમાં શ્રી માતાજીની ન્હાની દેહરી પર ફક્ત રંગ, રોગાન વિગેરે પ્રથમ કરવામાં આવ્યા હતા તે કાયમ છે.

પડમે શિવલિંગની સ્થાપના છે, અને આજુબાજુ લોખંડી જાળી ઉપર પત્રાવું છાજ છે, બીજી ઇલાંમદી બાજુએ શ્રી ગણપતિ તથા મહાવીર શ્રી ભજરંગજીની પણ સ્થાપના છે, અને તે સમુખ એક મોટા મંડપમાં શ્રી આઘણકિતની મોટી મુર્તિની પણ સ્થાપના છે, મંદિર આગળ ખુલી જમીન અને આજુબાજુ પડાળીઓને લગતા દરવાજા બહાર વિશાળ ચોકને લગતા સરિયામ, રાજમાર્ગ પર બીજો દરવાજો છે. અને તેનેસંલગતા અંદર તથા બહારે શ્રી માતાજીની સ્વતંત્ર માલકીનાં મકાનો છે. શ્રી તોરણવાળી માતાજીના મંદિરની તમામ સ્થાપત્ર જગમ મિલકતમાં અન્ય કોઈની કોઈપણ પ્રકારની કિંચિત માત્ર ડબખલ નથી અને તેના તમામ વહિવટ રાક્ષીજી અહીંના પ્રજાસહો હસ્તેક છે.

વિશેષ હું જ્યારે સંસ્થાન માણસા ગયા ત્યારે મેં સુવિચ વિલાસી મેક નામદાર યાઓજી શ્રી તંત્રતસિંહજી સાહેબ બહાદુરને

+ આ મકાનો સં. ૧૯૭૨માં બાંધવામાં આવેલાં છે.

ઉપરોક્ત છંદમાળા સંલગ્નાવી એટલે તેઓ નામદારે પ્રસન્ન થઇને
“ને બહુજ સાદું પારિતોષક બક્ષિય કર્યું” છે.

વીરવર વહનો વંશોદયવ પૂર્વરાજ્યી શ્રી મેસાણ ચાવડાએ
[સાણા ગામ વસાવતાં તુષ્ટમાન થયેલ “મહામાત્રા શ્રી તોરણવાળી
માતા” પ્રત્યે તેઓ નામદારની સંપૂર્ણ આસ્થા છે, અને જ્યારે જ્યારે
મોતે મેસાણા પધારે] ત્યારે પોતાના દીર્ઘમાયુ રાજ્યક્રમારે સહિત
શ્રી માતાજીના મંદિરમાં મહામાત્રા શ્રી તોરણવાળીના સપ્તેમ દર્શન
કરી વિવેકાચાર વડે પૂર્ણ આનંદ પ્રદર્શિત કરે]”

શ્રી અંગિકા યજ્ઞોગોંનની પ્રસ્તાવનામાં અપાયેલ ઉક્ત વિગત
ઉપરાંત તે પુસ્તકમાં અન્યત્ર મેહેસાણા વિષે એક દોહરો તથા ત્રણ
ચાંદીપો અપાયેલ છે દોહરામાં તથા ત્રણ પૈકી બે ચાંદીપોમાં તે
પુસ્તક લેખકે પોતાનું મંતવ્ય વ્યક્ત કર્યું છે જ્યારે બાકીની એક
ચાંદીપમાં “મેહેસાણા ગામ વસ્યા સંબંધનો એક મળી આવેલ પુરા-
તન કાવ્ય ઉલ્લેખ “ એટલી નોંધ લખી મનાવાણ એક
પુરાતન કાવ્ય (છંદ) ઉદ્ધૃત કરેલ છે.
અને આ કાવ્યમૂળ કોના કયા ગ્રંથમાંથી લેવાયુ છે તે આપવી જોઈતી
વિગત આખી નથી દોહરો તથા ચાંદીપોઃક્રમશઃ આ પ્રમાણે છે:—

—: દોહરો :—

માણ પ્રંદલટ મેળી, ધવળ ગચ્છું તુંજ ધામ ॥

તોરણ બાધ્યુ તેહથી, - તોરણવાળી નામ ॥ ૧૨ ॥

તે માતા મેસા તણ્યુ, નિશ્રણ ગાચ્છુ નામ ॥

વિધિયુત મેસાણા વચ્છુ, સુણવણ શુભ નામ ॥ ૧૩ ॥

: પ્રથમ પાદ ટીપ :

મેસાણા ગામની દક્ષિણ દિશાએ કડી દરવાજા તરફ પશ્ચિમમંધ
ધાટવાણું રાઉળા સાગર તળાવ પલુ હલુ એ સ્થળ અધાપી રાઉળા
(રાવળા) નામથી ઓળખાય છે.

: દ્વિતીય પાદ ટીપ :

મેસાણા ગામ વસ્યા સંબંધનો મળી આવેલ પુરાતન કાવ્ય ઉલ્લેખ

∴ છપ્પય છંદ ∴

જવત સવદ સુસવદ, માદરવ શુકલા વશમી ॥
મલો દવો પરચાત, રવિ ઉદયાચલ રશમી ॥
ફેલે સુબેલ જાવહે, અમર નિજ નામ કરાયા ॥
મહપત મેસા મરદ, મલા જશ જેણ મરાયા ॥
યાવર મેસાળા નામ ચલ, થમ કીર્તકા થપ્પય ॥
તોરણ જાલી માતા તટે, મદલક મોજાં અપ્પય ॥ ૧ ॥

∴ સોરઠા છંદ ∴

અપ્પિય મોજ અથાહ, રંગ મહાલા રાજવી ॥
સુમદારા પતશાહ, જકવે મેસા જાવહા ॥ ૨ ॥

∴ તૃતીય પાઠટીપ ∴

વિક્રમ સંવત ૧૪૧૪ ના ભાદરવા સુદ ૧૦ ના શુભ દિવસે શ્રી " મેસાણા ગામ " નું તોરણ બંધાયું, હમ્મેશની યાદી માટે ભાદરવા સુદ ૧૦નો શુભ દિવસ મેસાણા ગામમાં ઉજાડી તરીકે મુકરર થયો; તે પ્રથા હજુ સુધી કાયમ છે, અને તે શુભ દિવસે ગામના મહાજન, અર્થાત્ મોટાજનો (અગ્રેસરો) શ્રી તોરણવાળી માતાજીના મંદિર નજીકના રાજ્ય માર્ગ પર, વાજતે ગાજતે બેળાચઢી વિધિયુક્ત પૂજા કરી પ્રત્યેક વર્ષે તોરણ બાંધે છે. ૧

(૨) શ્રી. ગામસિંહ ગઢોડનો ગુજરાતના ઇતિહાસમાં કચ્છનું સ્થાન શિર્ષક હેખ, 'ઇતિહાસ સંમેલન : નિબંધસંગ્રહ ૧૯૪૪' નામક પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે હેખમાં મેસાણાના પૂર્વે વિવેની વિગત આ પ્રમાણે આપી છે—

અણુહીલપાટણના આવડાએના વશજ અહિં વનરાજ નિર્બળ અવસ્થામાં મેસાણામાં સહારો મેળવીને ગહવો તેણે વધે પડેલતા પુઅરના સમયની અંધાધુંધીનો લાભ લઈ કચ્છના કેટલાક ગામો દબાવ્યા ' મોરઝડ ' મા પોતાની યાદી સ્થાપી ત્યાં રહી મૂલરાજની સર્વોચ્ચ સત્તા સ્વીકારી એના વશબેમાં છેલ્લા રાજા પૂંનલ પાસેથી નામ લાખા બહેબએ સિંધથી આવી તેનું ગજવ છતી લીધું

૧. આ પ્રથા બંધ પડેલી છે, કહેવાય છે કે, આ પ્રથા પહેલા ગામની યાબલી પરામાં કડીયાનો માઠ છે તે આગળ નંખાતી ને કે પ્રથા પડુ બંધ પડેલી છે. -

શુજની નૈરત્યે (દ. ૫) ૧૮ માંધલ ઉપર આવેલા મોરગઢમા, જ્યારે પાટણુમાથી આવડાઓને હાંડી કાઢવામા આવ્યા ત્યારે સામંત-સિંહ આવડાને પુત્ર અહિપત આવી વસ્યો અને થોડાક ગામો જીતી મોરગઢને પોતાની રાજધાની બનાવી રહ્યો. હમણા તે આના કંઈજ નિશાન એવા ન મળે. માત્ર નામ શેષ તરીકે આવડકુ તળાવ ત્યાં આવી રહેલું છે.

(૮) શ્રી જયગમદાસ જેઠાભાઈ નવગાધી કૃત 'કચ્છનો જૂહડ ઇતિહાસ' (સને ૧૮૨૬)મા મેસાજીના પૂર્વજો વિવેશીની વિગત આ પ્રમાણે આપી છે

મૂળરાજ સોલંકીએ પોતાના કાકા બીજયાજીના મોટા હરકરની સહાયથી પાટણુના રાજા સામંતસિંહ આવડા તથા તેના રાજ્ય વારસ ભોંયલુદે આવડાને કતલ કરી શુજરાતની ગાદી પચાવી પાડી હતી. ભોંયલુદેના મૃત્યુ પછી ભટ્ટી રાણી બારમાસના કુંવર અહિવ-નરાજને લઈ જેસલમેર પોતાના પિયેગ જઈ ગઈ હતી, ત્યાં અહિવ-નરાજ મોટો થતા પિતાનું ગયેલું રાજ્ય પાછું લેવા મૂળગજ સોલંકી સામે બહારવટે ચડ્યો અને પાટણુની સર્વોપરી સત્તા સ્વીકારતા કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમા તેણે પોતાની હાક વગાડી

; શુજરાતના આવડા, સરદાર અહિવનરાજે પુંચગને મારી, ૧

૧ 'જડેજ' નામ અસ્તિત્વમા આવ્યું છે તે કચ્છમા જમપુ અરાના ગજત્વ કાલ પછી બહુધા વિક્રમની તેરમી સદીમા (સ ૧૦૦૩થી ૧૦૩૧ વચ્ચે) જમજડાના વખતમા થટેલી થટનાને અનુલક્ષી છે. જમજડાએ પોતાના બધું વેળાના પુત્ર લાખાને દત્તક લીધો હતો. બારબાદ પોતાને પુત્ર થયો તેનું નામ ' ઘાઆ ' હતું. લાખા અને આ મિત્રએ વિગ્રહ થતા લાખાએ પોતાના સગાભાઈ લાખિયાર સાથે ૧૧ થી કચ્છ આવી ત્યાં લાખિયાર વીયરો નામનું સ્થાન વસાવ્યું હતું તેઓ તથા તેના વશજે જડેજ નામે ઓળખાયા. જુઓ શ્રી ૧૧ વિ ઠકકુ- કૃત કચ્છની પદ્મની પૃ ૩૭૨, ૩૭૩ & ' આ કચ્છ ૧૧ જૂહડ ઇતિહાસ ' તેના પૂર્વે સને ૧૮૭૬મા પસિંદ્ર થયેલ શ્રી બાલમારામ કેશવજી દ્રિવેદીકૃત ' કચ્છદેશનો ઇતિહાસ ' પુસ્તકની પોતાના શબ્દોમા થયેલ પુનઃગૃહિત છે. " જુઓ કચ્છની પદ્મની

૧ કચ્છના જૂહડ ઇતિહાસમાનું ' અહિવનગજના હસ્તથીજ જમપુ અગતું મૃત્યુ થયું એ વિધાન તો સાવ ખોટું છે, એવું શ્રી ઠકકુર નાગયજી વિસનજી કૃત 'સને ૧૯૩૪મા પ્રસિદ્ધ થયેલ 'કચ્છની પદ્મની અથવા પુંચરા અને ગૈ' નાપની નવલકથામા આપેલા ઇતિહાસિક ગૃંથિષ્ટ વિભાગમા જણાવી ઉદ્ધાપોહ કરેલ છે પણ અહિવનગજની અન્ય વિગતો વિષે મૌન સેવ્યું છે એટલે કે આ સમયમ અહિવનગજ હોતો એ ખોટું ગણવું નથી

તેનું રાજ્ય કબજે કરી, કચ્છમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેના વંશજોએ ઇ. સ. ૧૧૪૭ લગી કચ્છ પર રાજ્ય કર્યું. તે દરમિયાન 'ઈ. સ. ૧૦૦૬માં ચાવડાઓએ મૂળરાજ સોલંકીને ખંડણી આપી. ગુજરાતનું આધિપત્ય સ્વીકાર્યું હતું. ત્યારપછી સિંધથી સમાઓની એક ટોળી કચ્છમાં કિતરી આવી તેઓએ ચાવડાઓનો પરાજય કરી ગુજરાતની સર્વોપરિ સત્તા તોડી નાખી, ફરીથી કચ્છમાં ઇ. સ. ૧૧૪૦માં રાજ્ય સ્થાપ્યું તેનો મૂળ પુરુષ લાખો જડેજે હતો.^૨

અહિવનરાજના વંશમાં સં. ૧૦૬૫થી ૧૨૦૩ સુધી એટલે ૧૩૮ વર્ષ લગી કચ્છનું રાજ્ય રહ્યું. તે ચાવડા વંશના છેલ્લા રાજા પૂંજીજી પાસેથી સિંધથી આવી લાખા જડેજેએ કચ્છનું રાજ્ય કબજે કર્યું. વનરાજ ચાવડાના વંશજ અહિવનરાજે કચ્છમાં ૯૦૦ ગામ પર ચાવડા સત્તા સ્થાપી હતી તેના વંશનો ક્ષુવડ ચાવડો ભદ્રેસર પતિ ભીમસિંહની મદદે જતા પાટણના વાલેલા રાજા વીરધવળના હાથે મરાયો હતો.

(૬) શ્રી કુ. કે શાસ્ત્રી કૃત ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસના દ્વિતીય સંસ્કરણના પૃ. ૧૪૮ ઉપર તથા તે પૃષ્ઠ નીચેની પાઠવીપમા લેખકે આપેલો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે—

છેલ્લા ચાવડા રાજાને કોઈ સંતાન નહોતું માટે એણે પોતાના ભાણેજ મૂળગજને દત્તક લીધો હતો એમ ધર્મારણ્યમાં આપેલી દંત-કથા કહે છે. ત્યારે ચાવડાના ભાટ લોકો કહે છે કે સામંતસિંહને અહિવત નામનો છોકરો હતો અને મૂળરાજે સામંતસિંહને માર્યો ત્યારે એક વર્ષના એ છોકરાને લઈને એની મા પોતાને પિયર તણાવ

૨. જામ લાખા જડેજેના સમય વિષેય ઉદાપોહ છે. 'કચ્છના બૃહદ્ ઇતિહાસમાં તેને સ. ૧૨૦૩થી ૧૨૩૧ના અગસાનો ગણ્યો છે જ્યારે જર્મસ બર્જસ ખૂબ મથનને અંતે જડેજે, લાખાને વિક્રમ સંવત ૧૪૦૬માં મૂકે છે (જુઓ, રીપોર્ટ ઓન ધી એન્ટીકવીટીઝ ઓફ કાન્ડિયાવાડ એન્ડ કચ્છ' પૃ. ૧૯૯) 'જામ્બે ગેઝેટિયર' એને અનુસરે છે. (જુઓ ત્ર. ૫, પૃ. ૧૩૪) અને કચ્છ મહોદય તથા શાળોપયોજિ ઇ. (જુઓ ત્ર. ૫, પૃ. ૧૩૪) અને કચ્છ મહોદય તથા શાળોપયોજિ ઇતિહાસના આધારે વનસ્પતિ શાસ્ત્રી જયકૃષ્ણ ઇન્દ્રજી જામ લાખાને વિ. સં. ૧૨૦૩માં મૂકે છે (જુઓ, 'કચ્છ સંસ્થાનની વનસ્પતિઓ અને તેની ઉપયોગીતા' પૃ. ૬૬૯) જુઓ ઐતિહાસિક સંશોધન (૧૯૪૧) પૃ. ૬૯૯.

(સિંધ અને મારવાડ વચ્ચેના રણમાં) લાગી ગઈ, અને હાલના માણસાના દરબાર એ વંશના છે.^૧ પણ આ દંતકથાને કશો આધાર નથી.

૧ યથાપોત્કઠ રાજ રાજ્ય કમલા સ્વચ્છન્દ્ર ચન્દી છતાં
વિદ્વદ્વાન્ધવ વિપ્ર ચન્દિમૃત કાવ્ય દ્વાય મોગ્યાં વ્યધાત્

—પ્રાચીન લેખમાળા ભા. ૧ લેખ નં ૪૫ શ્લોક ૫ મો.

૧૦ શ્રી ન. વ. દ્વિવેદી સંપાદિત 'જીજ્ઞાસાના ઐતિહાસિક સાધનો' માનો પૃ. ૨૭૨ ઉપરનો ઉલ્લેખ:—

મોઅલુદ્દિ આવડાને મારીને મૂળરાજ સોલંકીએ પાટણ છીધું. મોઅલુના કુવરે બહારવટે પડી અને દીવપાટરાજ પાસે ગયો તે દરવાજો તપસ્વી રહેતો હતો તેનો એક વર પામ્યો.

૧૫ સંસ્કૃત સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ પ્રકાશિત 'ગળ-સ્થાનનો ઇતિહાસ' ગ્રંથ ૧માં પૃ. ૭૧૦ ઉપર આ લાપાન્તર ગ્રંથના લાપાન્તરકારે મુળ ગ્રંથમાથી શ્રી ગૌ. હી. ઓસાની યાદદીપ નીચે પ્રમાણે ઉર્જૂત કરી છે—

કર્નલ ટોડ અલુહિલપુરના અતિમ આવડાનું, નામ મોજરાજ લખે છે, પરંતુ આ નામ આવડાઓના ઇતિહાસ લખનાર ડોઈ સંસ્કૃત ગ્રંથકારે લખ્યું નથી. સુકૃત સંકીર્તનમાં એનું નામ ભુલટ, વિચાર શ્રેણીમાં ભૂઅડ, પ્રબંધ ચિંતામણિનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં કયાંક ભૂયગડ અને કયાંક સામંતસિંહ, અને રત્નપાલ પ્રબંધ (ગિનમંડને પાઠ્યાય રચિત)માં તથા પ્રવચન પગલામા સામંતસિંહ લખેલું પ્રાપ્ત થાય છે. કર્નલ ટોડને મોજરાજ નામ કયાથી પ્રાપ્ત થયું તેનો કાંઈ પત્તો લાગતો નથી. કદાચ તેમણે ભૂયગડ (ભૂઅડ) નેજ મોજરાજ લખી દીધો હોય.

૪ ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો

(૧) હિજરી સન ૧૧૭૫નાં આરસમાં લખાયેલ 'મિરાતે અહમદી' ના પૌદ્યુમ ખીજના લાપાન્તરમાંનાં:—

[હિન્દી સને ૧૧૩૮ (સં. ૧૭૮૩)માં સુબારેશ હિલ્મુલ્લે, સર ખુલ્લંખાન બુજરાતની સુબાગીરી સંભાળવા દિલ્હીથી અમદાવાદ આવવા નીકળ્યો હતો] તે દાંતીવાડેથી બે મુકામ કરી સિદ્ધપોર આવી પહોંચ્યો હતો. ખીજી બે કૂચ કરી તે વીસનગર કસબે આવી પહોંચ્યો. છૂલથી મોઢીખાનું મહેસાણે જવાથી એક દહાડો ત્યાં મુકામ રાખ્યો. ત્યાંથી ઉપડી શહેરથી [અમદાવાદથી] વીસકોસ પર આવેલા મોજે ખીસ્તરાયણે આવી મુકામ કરવાનું નક્કી કર્યું હતું,

—ખં. ૧, પૃ. ૧૦૫, ૧૦૧ અને ૯૮

(૨) સને ૧૮૮૩માં પ્રકાશિત ગોમ્મેગેઝેટિયર વોલ્યુમ, ૭ (વડોદરા) માંનાં:—

મહેસાણા કડીના પેટા વિભાગમાં હતું ± —૫ પૃ. ૫૦૭ અને ૬૨૬

(૩) સને ૧૯૨૪માં પ્રકાશિત રા. બ. ગો. હા. દેશાઈ સંપાદિત ગેઝેટિયર એન્ડ ખરેહા સ્ટેટ વોલ્યુમ ખીખાંનાં:—

± કડી પ્રાંતના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાં વિશનગર વિભાગમાં મહેસાણા મુકામામાં આવેલું તેના ઉલ્લેખ જોવામાં આવ્યો નથી ખાકી કડીની જગીર સને ૧૮૦૨માં કબજે કરી હતી એટલે એ પછીજ મુકામામાં આવ્યું હશે મહેસાણા પૂર્વે કયા પરગણામાં હતું તે જણાવવા મેં વડોદરા રેકાર્ડ્સ ઓફિસના મેં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબને વિનંતી કરી હતી. તેઓ સાહેબે તા. ૧૯-૧૧-૫૫ ના પત્ર દ્વારા આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો હતો:—

“આ બાબતમાં રેકાર્ડ્સમાં કોઈપણ દાખલો આઢળ થતો નથી તો પણ એમ લાગે છે કે મહેસાણા પ્રથમ વિસનગર પ્રગણામાં હતું અને તે બાબી પાસેથી સને ૧૭૬૨ માં ગાયકવાડને સુમત થયું પહેલાં મહેસાણા એક થયું નાનકડું ગામડું હતું. જૂના વખતમાં દેહસાડો અગર ગામનું પત્રક એવા પ્રકારના કાગળો અત્રેના રેકાર્ડ્સમાં આઢળ થતા નથી ”

નોંધ:— ઉક્ત મત્તવ્ય મુજબ મહેસાણા વિસનગર પ્રગણામાં હોય સંદેહ લાયક છે. કેમકે વિસનગર પરગણા બાબી પાસેથી સને ૧૭૬૫માં મેળવ્યું હતું અને લગભગ ૧૭૭૨ થી ૧૮૦૨ પર્યંત મહેસાણા તાલુકો વાળો પ્રદેશ કડીની જગીરનો એક ભાગ હતો એવા ઉલ્લેખ મળે છે આમ છતાં કડીની જગીર ખંડેરાવને આપવા વખતે મહેસાણા જુદું પાડ્યું હોય તો જુદી વાત.

કડી તાલુકો:- ગુજરાતમાં મરાઠા આવ્યા પહેલાં બાળીની, અમદા-
વાદથી ઉતરે તથા રાધનપુર અને સમીની દક્ષિણે, હકુમત હતી.
દામાજીરાવે ખાણીપતના યુદ્ધ પછી આ લોકોને હાકી કાઢ્યા અને
પોતાના ભાઈ ખંડેરાવ ગાયકવાડ. જેને હિંમત બહાદુરને
ઇલકાબ હતો તેમને, આ બગીર જેનું કડી મુખ્ય શહેર છે તે
આપવામાં આવી. +

ગાયકવાડ કુટુંબની નાની અને મોટી શાખાઓ વચ્ચે કુસંપ
હતો તેથી ખંડેરાવ બગીરદાગ અને તેમના દીકરા મલહારરાવે આ
કુસંપનો પૂરતો ભાગ ઉઠાવી કુટુંબને રાજ્યકાળમાં નખાવું પાડ્યું
હતું આખરે મલહારરાવે કાન્હોજીનો અયોગ્ય પણ ખેંચતા સને
૧૮૦૨ કડીની બગીર વિલિયમ કલાર્કના બ્રિટીશ હથકર વડે જીતી
સેવાઈ, કે જે શરૂઆતમાં મેજર એલેક્ઝાન્ડરની આવેવાની નીચે ગયેયું
હથકર નખાવું પડતા જીતી શકાઈ નહોતી. તે જ્યારે જીતી સેવાઈ
ત્યારે મલહારરાવ શરણે આવ્યો —૫ ૬૫૫

મહેસાણા તાલુકો:- આ તાલુકો મલહારગવ ગાયકવાડ કડીનાની
બગીરનો એક ભાગ હતો કે જે મલહારરાવે વડોદરા રાજ્યના
ઇતિહાસમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો જ્યારે આ બગીર સગદાર
છીનવી સીધી ત્યારે તે ભાગ કડી તાલુકાનો એક ભાગ બન્યો સને

+ બગીર દામાજીરાવે આખ્યાનું એક ખીબા ઉલ્લેખમાં પણ જણાવ્યું
છે (જુઓ, ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ પૃ ૪૫૨) પગંતું અન્ય સ્ત્રોતોમાં
બગીર પીલાજીરાવે આખ્યાનું જણાવ્યું છે (જુઓ નાસમાળા ભા - ૨
દ્વિતીય આવૃત્તિ પૃ. ૨૯; વડોદરા ગબ્બના રાજ્યકર્તાઓ પૃ. ૫૦
તથા ૨૧. બ. જો. હા. દેશાઈ કૃત કડી પ્રાત સર્વસંગ્રહ પૃ ૩૩)
જે કે બધા ઉલ્લેખોમાં આ બગીર ખંડેરાવનેજ મળ્યાનું ઠેકેણું છે
તથાપિ આ ગોટાળાથી ઇતિહાસમાં કેટલોક ફરક પડી જાય છે. હાજે
છે કે આ બગીર આપવાનું પિલાજીરાવે નકકી કર્યું હશે અને તે
મુજબ પાછળથી દામાજીરાવે આપી હશે. કેમકે પિલાજીરાવની હયાતીમાં
કડી કબજે આવ્યું હોય એમ જણાવ્યું નથી

± વડોદરા સમજના ઉત્તર વિભાગના પ્રથમ આઠ તાલુકો હતા:
૧. દહેગામ, ૨. આતડ સુબા, ૩. કડી, ૪. રાટલુ, ૫. વડનગર,
૬. વિસનગર, ૭. એગણ, ૮. વિનાપુર. સંવત ૧૯૩૩માં
આ તાલુકાઓની યુન: રચના કરી નવ. તાલુકા, બનાવાયા હતા:

૧૮૭૮ માં મહેસાણા તાલુકાને રાજ્ય વહીવટ માટે કડી તાલુકાથી જૂદો પાડયો. —૫ ૪૬/૪૩

ખ હસ્ત-પ્રતોલ્યોખો x

૧. જયસાગર ઉપાધ્યાયે સં. ૧૪૮૭માં રચેલ 'ચૈત્ય પરિપાટી'માં શત્રુજયની યાત્રાએ જતાં રસ્તામાં, મહેસાણામાં વહિલ જિનમંદિર પ્રતિમાઓનું સંસ્મરણ કરેલ છે. આ ચૈત્ય પરિપાટી, મુનિ જિન વિજયજી સંપાદિત વિશ્વગિત ત્રિવેદીમાં, પરિશિષ્ટ બીજા તરીકે જૈન આત્માનંદ સલા. સાવનગર દ્વારા સન ૧૯૧૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે ઉક્ત સંસ્મરણવાળો ઉલ્લેખ પૃષ્ઠ ૬૮ ઉપર આ પ્રમાણે છે,

માસ

મહિ મંડલી સુમહંતિ મહસાણદ મહિમા ઘણિય ।

આદિલ પાસ જિણિંદ સંતિનાદ પ્રજાં તહિં ધુણિય ॥ ૩ ॥

૨. સંપાદક જમને સં. ૧૪૯૯માં રચાયેલા રાણકપુર સ્તવનના કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે તે પંડિત મેઘ રચિત 'તીર્થમાળા'માં રચનાકાર કહે છે.

૧ દહેગામ પેટાતાલુકે આતરસુખા, ૨. કડી, ૩. કસોલ, ૪. પાટણ પેટા તાલુકે હારિજ, ૫ વડાવલી, ૬. સિદ્ધપુર, ૭ વિ-સનગર, ૮. મહેસાણા જુઓ ખરોડા ફલર્સ ઉપરથી તૈયાર કરેલ સને ૧૯૦૫ માં પ્રકાશિત વડોદરા રાજ્યના રાજ્યકર્તાઓ પૃ. ૩૨૩/૩૨૪) એમાં કડી તાલુકાનાં પ્રથમનાં ૨૯૨ ગામોમાંથી કડી કસોલ અને મહેસાણા કડીની બગીરમાં હતું કે કેમ અને હતું તો કયારે મળ્યું હતું - ખંડેરાવને બગીર મળી તેમાં ? , મલહારરાવે કટોસ-ણના ઠાકોર બનેસિંહનાં ગામ પડાવ્યાં તેમાં કે તેણે વિજાપુર-વિસ-નગર પ્રવણાં લીધાં તેમાં તે નકકી થઈ શકેલું નથી.

x આ ઉલ્લેખો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને તે જ જ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે તેમાંથી કહેવામાં આ-યા છે પણ જે ઉલ્લેખ અપ્રસિદ્ધ હોય તેવા લીધા છે તે ઉલ્લેખ જણાવતાં તેનો નિર્દેશ કર્યો છે —ક.

કડી તાલુકો:- ગુજરાતમાં મરાઠા આવ્યા પહેલાં ખાળીની, અમદા-
વાદથી ઉત્તરે તથા રાધનપુર અને સમીની દક્ષિણે. હકૂમત હતી.
દામાજીરાવે પાણીપતના યુદ્ધ પછી આ લોકોને હાંકી કાઢ્યા અને
પોતાના લાઈ ખડેરાવ ગાયકવાડ. જેને હિંમત બહાદુરનો
ઇલાખ હતો તેમને, આ બગીર જેનું કડી મુખ્ય શહેર તે
આપવામાં આવી. +

ગાયકવાડ કુટુંબની નાની અને મોટી શાખાઓ વચ્ચે કુસંપ
હતો. તેથી ખડેરાવ બગીરદાર અને તેમના દીકરા મલહારરાવે આ
કુસંપનો પૂરતો લાભ ઉઠાવી કુટુંબને રાજ્યકાળમાં નબળું પાડ્યું
હતું આખરે મલહારરાવે કાન્દોજનો અવગચ પક્ષ ખેંચતાં સને
૧૮૦૨ કડીની બગીર વિલિયમ ક્લાર્કના બ્રિટીશ હરકર વડે જીતી
લેવાઈ, કે જે શરૂઆતમાં મેજર એલેક્ઝાન્ડરની આગેવાની નીચે ગયેલું
હરકર નબળું પડતાં જીતી શકાઈ નહોતી. તે જ્યારે જીતી લેવાઈ
ત્યારે મલહારરાવ શરણે આવ્યો —૫ ૬૫૫

મહેસાણા તાલુકો:-x આ તાલુકો મલહારરાવ ગાયકવાડ કડીનાની
બગીરનો એક ભાગ હતો કે જે મલહારરાવે વડોદરા રાજ્યના
ઇતિહાસમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો જ્યારે આ બગીર સરકારે
છીનવી ક્ષીધી ત્યારે તે ભાગ કડી તાલુકોનો એક ભાગ બન્યો સને

+ બગીર દામાજીરાવે આપ્યાનું એક બીજા ઉલ્લેખમાં પણ જણાવ્યું
છે (જુઓ, ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ પૃ ૪૫૨) પરંતુ અન્ય સ્ત્રોતોમાં
બગીર પીલાજીરાવે આપ્યાનું જણાવ્યું છે (જુઓ રાસમાળા ભા. ૨
દ્વિતીય આવૃત્તિ પૃ. ૨૯; વડોદરા ગજ્યના રાજ્યકર્તાઓ પૃ. ૫૦
તથા રા. બ ગો. હા. દેશાઈ કૃત કડી પ્રાંત સર્વસંગ્રહ પૃ ૩૩)
જો કે બધા ઉલ્લેખોમાં આ બગીર ખડેરાવનેજ મળ્યાનું કહેલું છે.
તથાપિ આ ગોટાળાથી ઇતિહાસમાં કેટલોક ફરક પડી જાય છે. લાગે
છે કે આ બગીર આપવાનું પિલાજીરાવે નહકી કહ્યું હશે અને તે
મુજબ પાછળથી દામાજીરાવે આપી હશે. કેમકે પિલાજીરાવની હયાતીમાં
કડી કબજે આવ્યું હોય એમ જણાવું નથી

± વડોદરા સભ્યના ઉત્તર વિભાગના પ્રથમ આઠ તાલુકો હતા:
૧. દહેગામ, ૨. આંતર સુખા, ૩. કડી, ૪. આટણ, ૫ વડનગર,
૬. વિસનગર, ૭, ખેરાણ, ૮ વિજાપુર. સંવત ૧૯૩૩માં
આ તાલુકાઓની પુનઃ રચના કરી નવ તાલુકા બતાવાયા હતા:

૧૮૭૮ માં મહેસાણા તાલુકાને રાજ્ય વહીવટ માટે કડી તાલુકાથી જુદો પાડયો. —૫ ૪૬/૪૩

૫ હસ્ત-પ્રતોલ્લેખો x

૧. જયસાગર ઉપાધ્યાયે સં. ૧૪૮૭માં રચેલ 'ચૈત્ય પરિપાટી'માં, શુભ્રજયની યાત્રાએ જતાં રસ્તામાં, મહેસાણામાં વહેલ જિનમંદિર પ્રતિમાઓનું સંસ્મરણ કરેલ છે. આ ચૈત્ય પરિપાટી, મુનિ જિન-વિજયજી સંપાદિત વિરૂપિત ત્રિવેણીમાં, પરિશિષ્ટ બીજા તરીકે જૈન આત્માનંદ સંસ્થા. સાવનગર દ્વારા સન ૧૯૧૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. ઉક્ત સંસ્મરણવાળો ઉલ્લેખ પૃષ્ઠ ૬૮ ઉપર આ પ્રમાણે છે,

માત્ર

મદિ મંડલી સુમલિ મહસ્તાનદ મદિમા ઘણિય ।

માવિલ પાસ જિણિદ સંલિનાદ મદિ તદિ યુણિય ॥ ૩ ॥

૨. સંપાદક જેમને સં. ૧૪૯૯માં રચાયેલા ચણકપુર સ્તવનના કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે તે પંડિત મેથ રચિત 'તીર્થમાળા'માં રચનાકાર કહે છે.

૧ હડેગામ પેટાતાલુકે આંતરજીના, ૨. કડી, ૩. કસોલ, ૪. પાટણ પેટા તાલુકે હારિજ, ૫ વડાવલી, ૬. સિદ્ધપુર, ૭ વિ-સનગર, ૮. મહેસાણા. જુઓ બરોડા ફક્સ ઉપરથી તૈયાર કરેલ સને ૧૯૦૫ માં પ્રકાશિત વડોદરા રાજ્યતા રાજ્યકર્તાઓ પૃ. ૩૨૩/૩૨૪) એમાં કડી તાલુકાનાં પ્રથમના ૨૯૨ ગામોમાંથી કડી કસોલ અને મહેસાણા કડીની બગીરમાં હવે કે કેમ અને હતું તો કયારે મળ્યું હતું - ખટ્ટરાવને બગીર મળી તેમાં ? , મલ્હારરાવે કંટોસ-ણના કાકોર બનેસિંહનાં ગામ પડાવ્યાં તેમાં ? કે તેણે વિજાપુર-વિસ-નગર પ્રગણાં લીધાં તેમાં તે નકકી થઈ શકેલું નથી.

જ આ ઉલ્લેખો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને તે જ ને પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે તેમાંથી કહેવામાં આ-યા છે પણ જે ઉલ્લેખ અપ્રસિદ્ધ હોય તેવા લીધા છે તે ઉલ્લેખ જણાવતાં તેના નિર્દેશ કર્યો છે —ક.

નર સમુદ્ર પાટણુ વર નમઈ નગરમાંહિ સવિહં મૃલિંગ,
પંચાસર ઉપાસતિહાં લલુ આસસેણુ રાયતિહિ કુલિતિલલિ.
કરઉ પ્રસાદ સામિણિ સરસતી નયર માહિધુરિ કરણાવતી,
વિનય વિવેક દેશ દંડાહિ કરિસુપૂજ્ય મહિસાણા માંહિ

— विजयधर्मसूत्रि संपादित प्रा. ती. भा. सं. ला. १, पृ. ४६

૩. ગિરનાર પથસ્થિતમાં જણાવ્યું છે કે ખંભાતના શ્રીમાળી વંશના સજ્જનસિંહના પુત્ર શાણુરાજે, પોતાની જાહેન કર્મદેવીના ક્રિયાર્થે, રત્નસિંહસૂરિના ઉપદેશથી મહેસાણામાં ઋષભદેવનો પરિકર રચાવ્યો. તેણે ચાર ગુર્જર પાતશાહ અહમદાદિની પાસે સારૂં માન મેળવ્યું.

—જૈ. ગ્ર. ક. ભા. ૨, પૃ. ૭૩૬.

४. ग्रंथनाम न्यायावतार वृत्ति । वृत्तिकार 'अज्ञान । भाषा संस्कृत । पृष्ठ संख्या २८ । साईंझ १०x११। इंच । प्रत्येक पृष्ठ पर २० पंक्तियां तथा प्रति पंक्ति पर ६०-६६ अक्षर । लिपि संघत १५२२ लिपि स्थान महीशानक । श्री अभयभूषणके शिष्य धर्मेन्द्र उक्त ग्रंथकी प्रतिलिपि बनाइ ।

—શ્રી દિગંબર જૈન શાસ્ત્ર ભંડાર આમેર (જયપુર) શ્રંઘસૂચી
૬ ૮૨. ૫. પૌ સૌભાગ્ય ન્તનસૂરિના શિષ્ય ધર્મદેવે સં. ૧૫૫૪ના
ખાસો શુદ્ધિ છઠે જુના મહેસાણામાં 'હરિશ્વંહરાસ' રચેલો છે તેમાં તે
અંગેનો આવતો ઉલ્લેખ:-

સંવતએ પનરચઉપત્રિ માસ આસો પક્ષ ઉજ્જલઠ
 છટ્ટિઠએ શોભન યોગિ મૂલ રવિ સંયોગિ અંતિ મલઠએ,
 જુનઠએ મહિસાસુ પાત્રિ સાનિધિં શ્રી શાંતિનાથઠએ
 શ્રી સંધનઠએ ભણિવા કાઝે, વાંચવા મુનિજન સાથ નઠએ ૮૧
 ગણધર એ પુનિમ પક્ષ શ્રી ગુણધીર સૂરિ પાટધર
 દિન દિન એ અતિ ઉદયવત શ્રી સૌભાગ્યરત્નસૂરિ ગુર,
 તેહ ॥ એ જડમતિ શિષ્ય પણ પાંસ ધર્મ દેવ ગણિવર એ,
 તીર્થઠએ હરિચંદ્રરાય રાસ રચિઉ અતિ સુંદર એ

—જી સુ ઠ. ભા ૩, ખં. ૧, પૃ. ૫૩૬

૬. જયપુરના રાજસ્થાન પુરાતત્વ મંદિરના હસ્ત લિખિત સંગ્રહમાં, તાજેતરમાં ખરિદાયેલી એટલે રજીસ્ટર નંબર થયો નથી એવી, 'કમ' પ્રતીત

નામક-અપ્રસિદ્ધ-પોથીમાંની પુણ્નિકા:—

કર્મપ્રદીપં સમાપ્ત ॥ છ ॥ સ્વસ્તિ સંવત્ ૧૫૬૨ વર્ષે
અશ્વત્થ વર્ષે ત મસાળા ગ્રામ વાસ્તવ્ય મહાનુકાલિપત : ।

વૃ-અષ્ટદ્ધ ધૃચનગરે આશ્વત્થ નાગર ક્ષાત્રીય: મહાથી
મીલાસુત ઈ કાલુમા મ. શ્રી વહુવા પઠનાથે પુત્ર પો [ત્રા] વિક
પઠનાથે । શુભં ભવતુ કસ્યાણ મસ્તુ ॥ છ ॥ છ ॥ છા ॥ 'મહ'
કાલુમાની પોથી: ॥

(૭) વિક્રમના સોળમા સૌકાના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલા, શ્રી આણંદ
વિમલ સૂરિએ મહેસાણા વગેરે સ્થળે પ્રતિષ્ઠાને અંગનશલાઓ
કરાવી હતી.

સં. ૧૬૪૮ના ચૈત્ર બહુલ ધૃષ્ટી શુક્રે અમદાવાદ નગરે શ્રી મુનિ-
સુદર સૂરિકૃત શુર્વાવક્ષી છર્ણુ પદ્માવક્ષી આધારિત, પન્થાસ ઈ કલ્યાણ
વિજયજી સંપાદિત તપાસજી પદ્માવક્ષી (સને ૧૯૪૦) પૃ. ૨૧૦,
૨૧૩, ૨૧૭

(૮) વાલ્યા. ૫૭ સિરિરિજયતિ—શ્રી આનન્દવિમલ સૂરિપદે
સપ્ત પંચાશત્તમ: શ્રી વિજયદાન સૂરિ. । ચૈત્ર મગવત્તા સ્તમ-
તીર્થાડ-દ્વમ-દાયદ પત્તન-મહીશાનક-ગન્ધાર ચદિરાપુ મહામદો-
સ્સયપુર-સ્સરમનેક જિનચિય શત્તાનિ પ્રતિષ્ઠિતાનિ

—સં. ૧૬૪૮ મા શ્રી મુનિ સુદર સૂરિકૃત શુર્વાવક્ષી છર્ણુ-
પદ્માવક્ષી કે જે પન્થાસ કલ્યાણ વિજયજી સંપાદિત 'તપસજી પદ્માવક્ષી'
માં અપાથી છે તે; અથવા 'મુનિ દર્શન વિજય સંપાદિત' શ્રી પદ્માવક્ષી
સમુચ્ચય ' ભા. ૧, પૃ. ૭૭; અથવા શ્રી ભા. ૬. દેશાઈ સંપાદિત
'જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા ' ભા-૧ પૃ. ૨૫ ઉપરની પાઠટીપ
ખીજ; અથવા મુનિવિદ્યાવિજય સંપાદિત 'ઐતિહાસિક સંજ્ઞાનય માળા'
ભા. ૧, પૃ. ૨૬ અથવા શ્રી જૈન ધર્મવિદ્યા પસારક વર્ગ પાલિતાણા
પ્રકાશિત જૈન ઇતિહાસ (મણુકો ત્રીજો) પૃ ૧૩૫

(૯) " ધર્મસાગર: મૂળ લાડોલના ઓશવાળ તેમણે સં. ૧૫૬૫ માં
૧૧ વર્ષની ઉંમરે ગોસાળ મહેસાણામાં જીવરાજ પંડિત પાસે પોતાના
નાના બેધુ મહિત દીક્ષા લીધી હતી "

—જ. સા. સં. ઇ. પૃ, ૫૬૧, ૫૬૨ (ગ્રાવ: આજ ધર્મસાગરના
વિશેષ ઉલ્લેખ માટે જુઓ પં. ભા. ભ. ગાંધી સંપાદિત 'વાવાગઢથી
વડોદરામાં પ્રકટ થયેલા જીવરાજ પાર્શ્વનાથ ' પૃ. ૧૩)

(૧૦) સોમવિમલ સૂરિએ સં. ૧૬૦૩ માં ગ્રંથેલ 'ત્રેલુકગસ'ની કૃતિની સ્વહસ્તલિખિત પ્રતમાનો ઉલ્લેખ

લિખિતં ચ મિહિંસાણા નગરે...

—જે શુ. ક. ભા ૩, ખં ૧, પૃ. ૬૪૮

(૧૧) પાટણના જૈન સંઘજ્ઞાન ભંડારની હસ્ત-પ્રત 'દમયતીવિ-વરણમ' માં તે પ્રત મહેસાણામાં લખાયેલી હોવાનો ઉલ્લેખ—

સ ઘત ૧૩૦૭ વર્ષે કાર્તિક ઘટિ ૨ દિને મિહિસાણા નગરે લિખ્યતં સિંહ વિજયેન પુન્યાર્થે ॥ શુભંભવતુ ॥

—દેશ વિરતિ ધર્માગધક સમાજ પ્રકાશિત પ્રશસ્તિ સંગ્રહ પૃ ૧૦૫

૧૨. ખંભાતના આ શ્રી વિ. લ. સુ. જ્ઞાન ભંડારની હસ્ત પ્રત શ્રી 'શીલોપદેશમાલા'માં તે પ્રત મહેસાણામાં લખવી પ્રારંભી હોવાનો ઉલ્લેખ:—

સંવત ૧૬૦૧ વર્ષે વૈશાખ ૭ કુચવારે શ્રી ગુર્જર સક્ત મહીશાનક નગર તટ લિખિતં । પ્રારમ્ભ । શ્રી અણહિલવાટકા દ્વય શ્રી પત્તનાગચ્છ ૦॥ શ્રી શ્રી વિશ્વલ નગરે પ્રત્યાઘૃત્ય મારવાડા મદિાપ્રાદિ, માલવણાદિ નાંદિયા વીરવાટાદિ જૈન રોમાલણ સૂનાણાવિપુમુઘ્યા, લહિલામામ સ્થાને શ્રી ચાલીનાજિ શ્રી તેજ માલણ્ય ભૂપતેા વિજય રાજ્યે તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી વિજયશાસત્સૂરિ શિરોમણી તન્નાપસરે નારદપૂરી નગરે પાદવચારિતે આઘાટ મહા-સ્થાને ચતુર્માસી કૃત્ય પંઢિત શ્રી ઉચ્ચવર્ધન શિષ્ય પ. જીભાન્યવર્ધન મણિમિરલેક્ષી કા. શુ. ૩ તં પ્રારમ્ભ વિશાલ ઘટિ ૭ દિને ૭ સંપૂર્ણ પઠાપતં વિહારં કુચાંને ૧૦૭ નમ્યુત પ્રમાણ । થેયોઽસ્તુ શ્રી સંઘાય ॥

—દેશવિરતિ ધર્માગધક સમાજ પ્રકાશિત પ્રશસ્તિ સંગ્રહ પૃ ૧૦૮

૧૩ મહેસાણામાં લખાયેલ ધનાગસ નેમીનાથ ગીત'ની પુષ્પિકા:—

ઈતિ શ્રી ધનારાસ નેમિનાથ ગીતં સમાપ્તં । શ્રી તપાગચ્છા-ધિરાજ શ્રી શ્રી દેમવિમલસૂરિ શિષ્ય પં પ્રમોદમન્ડનગણિ શિષ્ય પં. સુમતિમંડનગણિ લલિન । ચેલા ધર્મવિમલ ચેલા લલ્પિમંડન વાચનાર્થે ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ સંવત ૧૬૧૨ વર્ષે માગસિર સુદિ ધોત કુષે । શ્રીમતિ મહિસાણાનગરે । શુભંભવતુ પાઠક લેખકયો ।

—સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાન સંહાર સંગ્રહિત થોધી નં. ૨૯૫ની નંબર ૭૯૬ વાળી સાવણ સમય કૃત 'ધનારાસ તથા મેમી મીત' નામની અપ્રસિદ્ધ હસ્તપ્રત.

(૧૪) સં. ૧૬૨૬માં લવાને રચેલા 'વંકસુલરાસ'માંનો ઉલ્લેખ.

સુમતિનાથ મહિસાણા સોઠે, તનુજિમ સાણ,

સંકટ વિકટ સેવતાં ચૂરે, પૂરે નવે નિધાન

—જૈ. જુ. ક. સા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૭૧૬

(૧૫) સં. ૧૬૪૪માં રચાયેલ ગુણવિનય કૃત 'શત્રુજય ચૈત્ય પરિપાટી સ્તવન'ના એક ઉલ્લેખ સંખ્ધે સંપાદક જણાવે છે કે "શત્રુજય જવા સંધ નીકળેલ ત્યારે જિનચંદ્રસુરિએ મેસાણા વગેરેમાં વંકના કગી હતી"

—જૈ. સા. સં. ઈ પૃ. ૫૬૧, ૫૬૨

(૧૬) સં. ૧૬૪૮માં કવિ લખિષ કથેલ ગચિત 'શ્રી જિનચંદ્રસુરિ અકબર પ્રતિભાષ રાસ'માંનો ઉલ્લેખ.

સંધ વંદાવી શુશ્રુષાંશુરયા, આવા મહેસાણે ગામોજી ।

સિધપુર પડુંતા ખરતર અરછ ધણી સાહવનો તિલુ કામોજી ॥

—શ્રી. નાહટા ખંધુ સંપાદિત ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય

સંગ્રહ પૃ. ૬૪

(૧૭) મુ. શ્રી હં. વિ. સં. શાસ્ત્ર સંગ્રહ વડોદરાની 'શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ (સવૃત્તિ)' માંનો ઉલ્લેખ:

સંવત ૧૬૫૩ વર્ષે આશ્વિન શુક્લ ત્રયોદશી મૃગશિરસ મહીશાસ પુરે જીર્ણ પદે મુનિ વસ્તારણ્યેન લિખિત મિર્દ ॥ શુભં-મયતુ લેચક પાઠક્યો ॥

—દેશ વિરતિ ધર્માગ્રાધક સમાજ પ્રકાશિત, શ્રી અ મ શાહ સંપાદિત પ્રશસ્તિ સંગ્રહ પૃ. ૧૫૩

(૧૮) સંવત ૧૬૫૫ માં રચાયેલ મુનિ જયવિજયકૃત 'કલ્યાણવિજય-અધિનો ગસ', જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા સા. ૧ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે આ પુસ્તકના અંપાદકે રાજના આપેલ સારાશનો-આપણને જરૂરી-માગ આ પ્રમાણે છે:—

મહેસાણામાં ચંપક નામનો વલ્લિક વસતો હતો તેણે પોતાની પૂંજી નામની પુત્રી લાલપુર ગામના સંઘપતિ હરખાશા સાથે પરણાવી હતી. તે દંપતીથી સં. ૧૬૦૧ આસો વદિ પને સોમવારે એક પુત્ર જન્મ્યો હતો. અને તેનું નામ ઠાકરશી (ઠાકરસિંહ) પાડવામા આવ્યું હતું આ ઠાકરશી છ વર્ષનો થતાં તેને લાલપુરા મુકયો હતો.

અકબર પ્રતિબોધક જગદગુરૂ હીરવિજય સૂરિ મહેસાણામા વિહાર કરતા આવ્યા, ત્યાં ઠાકરશી પણ દીક્ષા લેવાના ઇરાદે પોતાના મામાના ઘેર આવ્યો. ઠાકરશીના માતામહ ચંપકશાહને બે પુત્ર હતાઃ સોમદત્ત અને ભીમજી એમા સોમદત્તે લાલપુરાની ઇચ્છા દેવાથી તેની દીક્ષાનો ઉત્સવ કરવા માથે લીધું અને સ. ૧૧૧૬ના વૈશાખ વદિ ખીજના દિને હીરવિજયના હાથે ઠાકરશીને દીક્ષા અપાત. તેનું નામ કલ્યાણવિજય રાખવામા આવ્યું

ઉક્ત સારાશનો કેટલોક ભાગ રાશકારના શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે:-

નગર મહિસાણાં ઉત્તમ ધામ, સદાય ધરમ કરમનો ઠામ;
વસઇ વ્યવહારી તહા ધનવંત, ચંપક નામે ખલુ શુભવંત. ૪૨

: દુહા રાગ ગુડી :

શ્રી હીરવિજય સૂરિસર, મહિ મંડલે વિચરંત,
નયર મહિસાણે સાંચર્યા, દેખી લાલ અનંત ૧
ઠાકરશી મન હરખીઓ, પામી અનુમતિ આજ,
મહિમાણે મામા બાણી, આવે મિલવા કાજ. ૨
મહીસાણા પુર-મંડણું, ચંપક શાહ સુખણું-
શાહ સોમદત્ત દીક્ષા તણા, ઓછવ કરે મંડાણું ૩

દાખ ૯ મી

મહિસાણું નયર સોહાવે, ખલુનયર તણો લોક આવે;
ધરિ ધરિ ખલુ ઓછવ છાને, સુરપુગથી અધિક વિરાજે ૬૪

—જે. એ. રા મા. ભા. ૧, પૃ ૨૧૬, ૨૩૦ અને ખીજાં

૧૯૧ હીર વિજય સૂરિ અકબરને મળવા ફતેહપુર જતાં, તેઓ વિશ્વલપુર (વીસલપુર; વિસનગર) મહીશાનક (મહેસાણા) આદિ વટાવી પાટણ વગેરે સ્થળે થઇ ફતેહપુર ગયા હતા (જુઓ, જે. મા.

સં.ઈ. પૃ. ૫૪૧) આ હીરવિજય સુરિએ એક ચોમાસુ મહેસાણામાં
ગાળ્યું હતું (જુઓ, ઐતિહાસિક સંજ્ઞાયામાળા ભા. ૧, પૃ ૧૦)

(૨૦) શ્રી નયનસુંદરે સં. ૧૬૫૬માં રચેલ 'શ્રી શંખેશ્વર-
પાર્શ્વનાથ-છંદ' માંના ઉલ્લેખ—

મહિસાળીડ, સત્યકી, 'સો સિદ્ધપુર, સૂરત,' રાધિનપુર । સામો
મહીમદાસદ પારસનાથ બંધીકર માગી મહોદય સાથ ॥ ૪૭ ॥

—કુ. શાસોડે કહ્યો સંપાદિત 'ત્રણ ગ્રામીન જુજરાતી
કૃતિઓ' પૃ ૭

(૨૧) નિદાન વિઠમના સતરસા સૌકાના ઉત્તરાર્ધમાં રચાયેલ હેમ
વિજયગણિ વિરચિત 'પં. કમલ વિજય ગસ' કે જેને સંપાદક સં.
૧૬૬૧ માં રચાયેલો માને છે. તે રાસમાં જણાવ્યું છે કે, વિજયસેન
સુરિના આદેશે પં. કમલવિજય સં. ૧૬૬૧ માં મહિસાણામાં ચોમાસુ
ગાળવા આવેલા પછુ તેજ વર્ષમાં ત્યાં તેઓ કાળ ધર્મ પામ્યા હતા.
તેમના શિષ્ય હેમવિજયે તેઓની સ્મૃતિ અર્થે આ રાસ મહેસાણામાં
રચ્યો હતો. આને લગતો ઉલ્લેખ—

—: ફક્ત :—

વિજયસેન સુરિ'દ વર પૂજ્ય તણુઈ આદેસિ;
મહિસાણા નગરિં સુશુર સુપરિકરઈ પ્રવેશ. ૭૧
સોલહસિં ઇકસદિ જીઅવગસિં વર ઉલ્લાસ;
મહિસાણા મહિં કરઈ શુરજી ચતુર ચડિમાસ. ૭૨

—: ફક્ત :—

મહિસાણા નગરિં ઘણુ વડઈ શ્રી જિતપાસ.
કમલ વિજય વિભુધનો હેમ કહઈ ઇમ રાસોરે શુભ ૧૦૨

—વિજયધર્મ સુરિ સંપાદિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ
આ ૩, પૃ. ૧૩૫, ૧૩૮

(૨૨) સંવત ૧૬૬૭ માં શાન્તિકુશલ વિરચતિ 'જોડીપાર્શ્વનાથ
સ્તવન'માં કેટલાક ગાથોના પાર્શ્વ-પ્રભુના ઠેરાસરોનો ઉલ્લેખ છે.
તેમાં આવતો ઉલ્લેખ—

કપડવાણિજ કોરડઈ હમીપુર ઢો પીપાડિં પાસ;
છેજલીઈ કાછેલીઈ મહિસાણઈ મેડતઈ નિવાસ.

—વિજયધર્મ સુરિ સંપાદિત 'પ્રા. તી. ગા. સં. ભા ૧, પૃ. ૧૯૯

મહેસાણામાં ચંપક નામનો વણિક વસતો હતો તેણે પોતાની પૂંજી નામની પુત્રી લાલપુર ગામના સંઘપતિ હરખાશા સાથે પરણાવી હતી. તે દંપતીથી સં. ૧૬૦૧ આસો વદિ પને સોમવારે એક પુત્ર જન્મ્યો હતો. અને તેનું નામ ઠાકરશી (ઠાકુરસિંહ) પાડવામા આવ્યું હતું આ ઠાકરશી છ વર્ષનો થતાં તેને લણવા મૂકયો હતો.

અકબર પ્રતિબોધક જગદગુરુ હીરવિજય સૂરિ મહેસાણામા વિહાર કરતા આવ્યા, ત્યાં ઠાકરશી પણ દીક્ષા લેવાના ઇરાદે પોતાના મામાના ઘેર આવ્યો. ઠાકરશીના માતામહ ચંપકશાહને બે પુત્ર હતા: સોમહત્ત અને બીમજી એમા સોમહત્તે લાણુની ઇચ્છા ડાવાથી તેની દીક્ષાનો ઉત્સવ કરવા માથે લીધું અને સ. ૧૧૧૬ના વૈશાખ વદિ બીજીના દિને હીરવિજયના હાથે ઠાકરશીને દીક્ષા અપાત. તેનું નામ કલ્યાણવિજય રાખવામા આવ્યું

ઉક્ત સારાશનો કેટલોક ભાગ રાશકારના શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે:-
નગર મહિસાણાં ઉત્તમ ધામ, સદાય ધરમ કરમનો ઠામ;
વસઇ વ્યવહારી તહાં ધનવંત, ચંપક નામે બહુ શુણવંત. ૪૨

: દુહા રાગ ગુડી :

મી હીરવિજય સૂરિસર, મહિ મંડલે વિચરંત;
નયર મહિસાણે સાચર્યા, દેખી લાલ અનંત ૧
ઠાકરશી મન હરખીઓ, પામી અનુમતિ આજ;
મહિસાણે મામા ભણી, આવે મિલવા કાજ. ૨
મહીસાણા પુર મંડલે, ચંપક શાહ સુખલુ;-
શાહ સોમહત્ત દીક્ષા તણા, ઓછવ કરે મંડાલુ ■

દાખ ૯ મી

મહિસાણું નયર સોહાવે, બહુનયર તણે લોક આવે;
ધરિ ધરિ બહુ ઓછવ છાજે, સુરપુરથી અધિક વિરાજે ૬૪

—જે. એ. રા મા. ભા. ૧, પૃ ૨૧૯, ૨૩૦ અને બીજાં

(૧૯) હીર વિજય સૂરિ અકબરને મળવા ફત્તેહપુર જતાં, તેઓ વિશ્વલપુર (વીસલપુર; વિસનગર) મહીશાનક (મહેસાણા) આદિ વટાવી પાટણ વગેરે સ્થળે થઈ ફત્તેહપુર ગયા હતા (જુઓ, જે. મા.

સં.ઈ. ૫. ૪૪૧) આ હીરવિજય સૂરિએ એક ચોમાસુ મહેસાણામાં ગાળ્યું હતું (જુઓ, ઐતિહાસિક સંજ્ઞાચક્રાણા ભા. ૧, પૃ ૧૦)

(૨૦) શ્રી નયનસુન્દરે સં. ૧૬૫૬માં રચેલ 'શ્રી શંખેશ્વર-પાર્શ્વનાથ-હંદ' માંનો ઉલ્લેખ—

મહિસાળીડ, સત્યકી, 'સો સિદ્ધપુર, સૂરત, રાધિનપુર । સામો મહીમદાવાદ પારસનાથ બંધીકર માગી મહોદય સાથ ॥ ૪૭ ॥

—કુ. શાલોટ્ટે કાઉએ સંપાદિત 'ત્રણ પ્રાચીન ગુજરાતી કૃતિઓ' પૃ ૬

(૨૧) નિદાન વિદ્યમના સતરસા સૌકાના ઉત્તરાર્ધમાં રચાયેલ હેમ વિજયમણિ વિરચિત 'પં. કમલ વિજય ગાસ' કે જેને સંપાદક સં. ૧૬૬૧ માં રચાયેલો માને છે. તે રાસમાં જણાવ્યું છે કે, વિજયસેન સૂરિના આદેશે પં. કમલવિજય સં. ૧૬૬૧ માં મહિસાણામાં ચોમાસુ ગાળવા આવેલા પદ્મ તેજ વર્ષમાં ત્યાં તેઓ કાળ ધર્મ પામ્યા હતા. તેમના શિષ્ય હેમવિજયે તેઓની સ્મૃતિ અર્થે આ ગાસ મહેસાણામાં રચ્યો હતો. આને લગતો ઉલ્લેખ—

—: દહા :—

વિજયસેન સૂરિ'દ વગ પૂજ્ય તલુઈ આદેસિ;
મહિસાણા નગરિં સુશુર સુપત્કિરઈ પ્રવેશ. ૭૧
સોલહસિં ઇકસકૃ જીઅવરસિં વર ઉલ્લાસ;
મહિસાણા મહિં કરઈ શુરજી ચતુર ચક્રિમાસ ૭૨

—: દાલ :—

મહિસાણા નગરિં ઘણુ વૃકઈ શ્રી જિનપાસ.
કમલ વિજય વિશુધનો હેમ કરઈ ઇમ રાસોરે મુ. ૧૦૨

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૨, પૃ. ૧૩૫, ૧૩૮

(૨૨) સંવત ૧૬૬૭ માં શાન્તિકુશલ વિરચિત 'ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તવન'માં કેટલાક ગામોના પાર્શ્વ-પ્રભુના દેગસરોનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં આવતો ઉલ્લેખ—

કપડવાણિજ કોરડઈ હમીપુર હો પીપાડિં પાસ;
છછલીઈ કાછેલીઈ મહિમાણઈ મેડતઈ નિવાસ.

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી. મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૧૯૯

(૨૩) સં. ૧૫૮૪ માં રચાયેલ ગણપતિ કૃત ' માધવાનલ સંખંધ-
પ્રખંધ ' ની સં. ૧૬૭૦ માં કરાયેલ નકલ બાબતનો ઉલ્લેખ—

સંવત ૧૬૭૦ વર્ષે કાઠુણ વદિ ૮ સોમે મહીસાણા નગરે પં.
શ્રી દેવાગણિ શિ. પં રામજીગણિ લખિતં ચેલા ઓજશવિજયગણિ બ્રાહ્મ
ધનવિજયગણિ ચોગ્ય : ॥ તેલા દ્રષ્ટે..... ॥ ૧ ॥ તપાગચ્છે શ્રી હેમ
સોમ સૂરિ રાજ્યે (૭૦-૧૩ સારી પ્રત નં. ૨૯૮ જશવિજય મુનિનો
સંગ્રહ, વડવા, ભાવનગર)

—જે. યુ. કે. ભા. ૩, ખં. ૨, પૃ. ૨૧૨૩, ૨૧૨૪

(૨૪) સં ૧૬૯૬ મા દાનચંદ્ર મુનિ યાત્રાએ વિહરતાં મહેસાણામાં
આવતાં ત્યાં જિન-વંદના કરી હતી. આ સંખંધમાં ' શત્રુંજય ચૈત્ય
પરિપાટી'મા આવતો ઉલ્લેખ—

ગામ સિવાસે એક જિનાલય વંદુ દોઢર ભેડયેલ;
મહિસાણે નવ દેહરા પૂજ, પાપ વિછોડયેલ.

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી. મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૩૯

(૨૫) વિક્રમ સંવત ૧૬૯૭ માં પં. કર્શનવિજયે રચેલા ' વિજય-
તિલક સૂરિનો રાસ ' માં જણાવ્યું છે કે, વિજયદેવ સૂરિ મહેસાણામાં
આવ્યા ત્યારે અમદાવાદનો સંઘ તેમને વાંદવા આવ્યો હતો.

રાસમાં તેને લગતો ઉલ્લેખ—

સંઘ વાંદી પાટણિ ગયુ. ગુરૂ મહિસાણુર્ધ જય,

રાજ નગર સંઘ આવિયો, વંદવા શરૂના પાપ ૭૨૦

—વિદ્યાવિજય સંપાદિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૪ પૃ. ૬૩

(૨૬) ઉક્ત ' વિજયતિલક સૂરિનો રાસ ' માં જણાવ્યું છે કે, ' વિ-
જયતેન સૂરિ તેમને વાચક પદ આપવા ઇચ્છે છે, એમ સિદ્ધિચંદ્રને
સમજાવવા, વિજયદેવ સૂરિએ પાટણથી મોકલેલા માણસો-અબજી
મહેતા તથા ધનવિજય સિદ્ધપુરથી મહેસાણા સુધી સિદ્ધિચંદ્રજીને
સમજાવતા સમજાવતા તેમની પૂઠે પૂઠે આવ્યા હતા. પણ ' મને
ઓળખતા નથી ? ' એમ કહી સિદ્ધિચંદ્ર તેમની વાત સ્વીકારી ન
હોતી અને લગતો ઉલ્લેખ—

મહિસાણા લગઈ પુડિં પૂહતા, તોહઈ તે નવિ માનઈ;

એર એર કયા કહો વ્રમ મોહિકુ, સિદ્ધિચંદ્રકુ ન પિછાનઈ ૧૧૭;

—વિદ્યાવિજય સંપાદિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૪. પૃ ૯૮

(૨૭) વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં સિદ્ધિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે રચેલ 'ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરિત' માં આવતો ઉલ્લેખ—

તત્તથ્થ શુદ્ધ નિર્દેશાત્ પર્જનાત્ સ્થિતિં પુનઃ ।

નિર્માય ધી મહીશાન પુરેપત્તન માયયુઃ ॥ ૧૮૭ ॥

સિંધી જૈન મહામાળા પ્રકાશિત 'ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરિત' પૃ ૩૯ (૨૮) વિક્રમની અઠારમી શતાબ્દિના પ્રારંભ કાળમાં પં. કલ્યાણ સ્વામી રચિત 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય પરિપાટી' માં મહેસાણામાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું દેરાસર હોવાનો ઉલ્લેખ—

મહિસાણું મહિમા ઘણું પાલણુપુર હો ત્રિભુવન ભાણુ;

સિદ્ધપુરે તું સુપ કંઈ વડાસી હો કહિયં જગજાણુ.

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી. મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૭૦

(૨૯) સંપાદકના અડસદા પ્રમાણે વિ. સં. ૧૭૨૨ માં રચાયેલ, પં. મહિમા વિજય વિરચિત 'ચૈત પરિપાટી' માં મહેસાણામાં તે વખતની જૈન દેવળ-મૂર્તિ-સંખ્યાનો ઉલ્લેખ—

એકસો નેઉ સિદ્ધપુરિ' દેહરાંત્રિષ્ઠ અપાર,

હંચા વિદશ દેવની ઉનાવિ સુખકાર.

એકસોનેઉ વંદઈ મિસાણી વહી વેહ,

એકસો ખાર તે ભાવસુ સાતિ દેહરિ તે.

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી. મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૬૧

(૩૦) વિક્રમ સંવત ૧૭૪૬ માં શિલવિજયરચિત 'તીર્થમાળા' માંનો ઉલ્લેખ—

કડી મહિસાણું નગરિસાર આદિ વીર નિં પાસ કુમાર;

વિસલનગર નિ વિભપુરિ જિન પ્રતિમા વંદુ શુભ પરિ.

—વિજયધર્મ સૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી. મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૧૨૫

(૩૧) મુનિશ્રી કલ્યાણ વિજયજી સંપાદિત 'પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી' માં પૃ. ૧૧૩ ઉપર સામુચંદ્ર મુનિ રચિત 'તીર્થરાજ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તવન' આપ્યું છે. આ સ્તવનનો રચના સંવત સ્તવનમાં સ્તવનાકારે કે પ્રસ્તાવનાદિમાં સંપાદકે જણાવ્યો નથી. માત્ર સંપાદકે સ્તવનની ભાષા પ્રાચીન હોવાનું જણાવ્યું છે આ સ્તવનમાં મહેસાણામાંનાં તીર્થઠાણથો (દેરાસરો) નો ઉલ્લેખ—

વીસલનગરઈ આદિ વીર. મળ વંછિય સુરવર ।

મહિસાણે પદ પાસ સંતિ, મિરિ આદિ સુમતિ ધર ॥ ૧૮ ॥

(૩૨) મોહનવિજય કૃત 'હરિવાહન રાજનો રાસ' સં. ૧૭૫૫ કાર્તિક વદ ૯ રવિવારના દિને મહેસાણામાં રચાયો છે-તેની અંતિમ પદિક્તઓમાં આવતા ઉલ્લેખ—

સંવત ૧૭ સંયમગીરી પાંડવમીતે, વર્ષે વર્ષા ધૂરિ માસાકિતે,
(ચાલી) માસ પહિલો સરદ ઋતુનો અસીત પક્ષ પ્રલક્ષ્યે,
કર્મેવાટી નવમી વાર વાર કવિ મિત્યુકતએ,
તૂર્થમાસુ રયા સુપરે દંજ મહિસાંણુક મહિ,
એહ ચરિત્રની કરી રચના, શુંણીનિ સુણી મહુગહે. ૭

નોંધ:— ઉક્ત ઉલ્લેખમાનો 'દ્રંગ' ગપ્દ હિન્દી ભાષામાં,
કિલ્લો, દુર્ગ એવા અર્થમાં, વપરાય છે. તે અત્રે ધ્યાનમાં લેવું-લેખક
—જે. ગુ. ક. ભા. ૨, પૃ. ૪૩૨

(૩૩) સં ૧૭૫૫માં જ્ઞાનવિમલસરિ રચિત 'તીર્થમાળા'માં પોતે
યાત્રાએ જતાં મહેસાણામાં આવ્યાનો ઉલ્લેખ:—

મહિસાણા રાજનગર પ્રમુખે સુ. શ્રી જન કેરાં હામ; માન
પ્રણમી પ્રેમે પોહતલા સુ સુરતિ બંદિર હામ સાન
—વિજયધર્મસૂરિ સંપાદિત પ્રા. તી મા. સં. ભા. ૧, પૃ. ૧૪૦

(૩૪) પ્રેમવિજય કૃત 'ચોવીસી'માં આવતો ઉલ્લેખ:—

સંવત અતર ખાસકા વરસઘ, માઘ સુદિ બીજ દિન સારી;
મહિંસાંણે ચુમાસ રહીને, જિન-અનવના વિસ્તાગે રે ભવિયા. ૬
—જે. ગુ. ક. ભા. ૩, ખં. ૨, પૃ. ૧૪૧૧.

(૩૫) સં. ૧૬૯૭માં રચાયેલ 'સુદયવંછ સાવલિંગા'ની સં. ૧૭૬૯માં
કરાયેલ નકલમાંનો ઉલ્લેખ —

સિ. સં. ૧૭૬૯ કા. વ. ૧૩ શનિ પડિત વીગ્યંદગણિ શિશ્ય
અણિ વાહાલસ્યદ્રેણુ મહિંસાણાનગરે (૧૦-૧૫. દા. ૪૬ સંઘ
બં પાલણુપુર)

—જે. ગુ. ક. ભા. ૨, ખં. ૧, પૃ. ૧૦૮૪

(૩૬) વિક્રમની ૧૮મી મહીના કવિ મુનિ કાંતિવિજયે રચેલી 'હીરાવેધ
ખત્રીસી' કે જે ગામના નામ આપી તે યરથી રાવણને મદોદરી
ગીખામણુ આપે છે એવા પ્રકારની કૃતિ છે, તેમાં મહેસાણાને
લગતો ઉલ્લેખ:—

રાજનગર સમ એહ નારિકાં આદિરિયાણો,
સાચોર હિજશવાચિં રાણુમંડલ મહિસાંણો,
જનોગદ મતિ જોય સિધરાવિ અકલેસિર,
રામપરાંણે પાજિખાંધિ લેસ્યે કુતોહપુર વાસણે એ

—જે. જી. ક. ભા. ૨, પૃ. ૫૩૦

(૨૭) રામવિજય જે સં. ૧૭૮૫માં વિલમ્બન હતા તેમણે મહેસાણામાં રચેલી 'ચોવીસી'માંનો ઉલ્લેખ:—

મેં થુપયા ભગતેં વિવિધ જુગતેં નગર, મહિસાણેં રહી;
શ્રી સુમતિ ચરણ સાંનિધિ રામવિજય જયસીરી લહી.

(૭-૧૭ આણુંદજી કલ્યાણજી, ૧૪૯ દા. ૧૧ નં. ૭૬ લેકખાઈ વકીલનો પાટણનો ભંડાર. પ્રકાશિત ચોવીસીવીસી સંગ્રહ પૃ. ૧૨૬-૧૪૪)

—જે. જી. ક. ભા. ૨, પૃ. ૫૫૧

(૩૮) લગભગ સં. ૧૭૮૬માં રચાયેલા જિનવિજય કૃત 'શ્રી ક્ષમા-વિજય નિર્વાણ રાસ'માં રાસકારે, પોતાના ગુરુ ક્ષમાવિજય યાત્રાએ વિહરતાં મહેસાણાના હરેરાસરમાં હર્ષનાથેં આવ્યા હોવાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કર્યો છે.

ખીમા વિજયસિદ્ધપુર મંહીસાણા, ચાણુસમે રાધનપુર સાંચરેરે;
સમીએ સાંતલપુર વારાહી, વાવે અજીત જોહરેરે x ખી. ૪

—જે. એ. રા. મા. ભા. ૧, પૃ. ૧૩૧

(૩૯) લગભગ સં. ૧૭૮૮માં રચાયેલા ઉપાધ્યાય રામવિજય કૃત 'શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ નિર્વાણ રાસ'માં રાસકારે, શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિના અંત સમયે મહેસાણા વગેરે ગામના તેમના રાગી આવડો આવ્યાનું, ને લક્ષ્મીસાગર સૂરિએ સૌને ધર્મલાભ પહોંચાડવાનું કહ્યું હતું. તે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ્યુ છે—

સાણુંદ વીરગમ કરોસણુ તિમ. કહી;

તિમ મહીસાણુ ખસોલ વસતી જહુ સાંકડી ૮

x x x

x x x

ઇત્યાદિક ૧૨ ક્ષેત્રમાં આવક જે વસે,

તેહને છમે ધર્મલાભ કહેએ અતિ રસે ૯

—જે. એ. રા. મા. ભા. ૧, પૃ. ૨૦૮

(૪૦) ચોથી નં. ૬૫૯. પ્રત નં. ૧૬૧૨. નામ રાઠોડ વચનિકા. કર્તા રાઠોડ રાવ રતનજી. લેખન સમય સં. ૧૮૧૧ લેખન સ્થાન મહેસાણા લઢિયા પં માણિક્ય વિજય

—સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાન ભંડારની—અપ્રસિદ્ધ-અંધસૂચી.

(૪૧) સં. ૧૫૨૪માં રચાયેલ રાજવલ્લભકૃત 'ચિત્રસેન પદ્માવતી ની સં ૧૮૪૦ માં કરાયેલ નકલને લગતો ઉલ્લેખ—

સં ૧૮૪૦ શાકે ૧૭૦૫ કા. શુ. ૧૩ ગુરૂ લિ. પં લક્ષ્મિવિજય શિષ્ય અમર વિજય શિષ્ય કપુર વિજયેન મહેસાણા નગરે આદિશ્વર પ્રસાદાત્ (૯૩ પત્ર ઘોઘા ભં.) —જ. શુ. ક. ભા. ૩; ખં. ૨, પૃ. ૧૫૯૭

(૪૨) સં. ૧૮૭૩ માં એક હસ્ત-પ્રતની કરાયેલ નકલમાનો ઉલ્લેખ —ગાથા પૃષ્ઠ ૭ લીલાવતી ચતુર્થવેલા જલપાવિતા તત્ત્વા પાણી ગ્રહણ કૃત્યા સ્વદેશગમનઃ શ્રી હિસેનમુખે ધર્મ પ્રાપ્ય શ્રી અવંતિ પાર્શ્વ તીર્થ ઉદ્ધાર કરણું દેશ સાધને શાલીપાદન રાસા હસ્તે મૃત્યુ પ્રાપ્યાણુ વિક્રમસેન તત્પુત્ર પદસ્થાપન શ્રી મુનિચંદ્રાચાર્યોપદેશા લીલાવતી હીક્ષા સુગતિ પ્રાપ્યાણુ નામનો ચતુર્થ ખંડ સમાપ્તઃ સં. ૧૮૭૩ પો. ૬ પૃષ્ઠે ૧૨ શ્રી મિંમાણા મધ્યે જુહસ્પતિ વારે સકલ પં. શ્રી રંગવિજયજી ગ.ત.સી. પં. શ્રી ભીમવિજય ગ. શિ. હેમ વિજયન્તત્ શિષ્ય તેજવિજયેણુ લિ (૧૪૨ ૧૮ હા. ૪૧ નં. ૭ ડે)

—જે. શુ. ક. ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૧૩૭

(૪૩) 'ગૌતમ સ્વામીનો રાસ' ની નકલ કર્યાનો ઉલ્લેખ—

સંવત ૧૮૭૬ કા. શુ. ૧૧ લ. પં ભાગ્યવિજેજી ગ પં. ૩મૃત સત્કેન ચેલા આણુંદજી પડનાર્થ મેહુસાંણામધ્યે (૩-૧૬ વીરગામ લાયબ્રેરી)

—જે. શુ. ક. ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૪૧૭

(૪૪) 'નેમીનાથ રાજમતિ સંવાદના ચોક' ની નકલ કર્યાનો ઉલ્લેખ—

મં, ૧૮૯૩ ના વર્ષે મૃગશીર શુદ્ધ ૮ દિનઠ ॥ શ્રી મેશાણા નગરે ॥ બી મનરંજા પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ ॥ લા પં. સુરેન્દ્ર વિજય. ૧ લેખક પાડક ચિરંજીવ ॥ ૨૫૬ ॥ (પત્ર ૮-૨૩ નં ૧૦૨ જશ વિજય મુનિ મંચર) —જે. શુ. ક. ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૧૬૩

(૪૫) ચોથી નં. ૩૪૦ પ્રત નં. ૬૨૧ નામ સંજલ્લી સુત્ર, કર્તા શ્રી ચન્દ્રસૂરિ લેખન સમય સં, ૧૯૦૯ લેખન સ્થાન મહેસાણા. લઢિયા મોતીરામ નરમેરામ.

— સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાન ભંડારની—અપ્રસિદ્ધ-અંધસૂચી.

(૪૬) સં. ૧૭૭૩માં 'રચાયેલ' પાશ્વિક શમલ ખાલા. ' ની મં. ૧૯૩૦માં કરાયેલ નકલનો ઉલ્લેખ—

સં. ૧૯૩૦-શાક ૧૯૯૬ ભા. ૦ શુ. ૦ ૨ ભાનુવાસરે લેખક યાત્રિ ઔદિય જ્ઞેશિ શિવરામ આરોગ્ય ધૃમખરામ મેસારા નગરે સેવનાઠ મધે વાસ્તવ્ય. ૧ મેશાંલુના આવક ધર્મના ભંડાર ખાતે પાખિ સૂત્રની પ્રત ટખાડ્યે લખી છે. શ્રી મનરંગા પાર્થનાથાર્પણ મસ્તુ (પત્ર ૧૪૩ પો. ૪૪ વીજપુર) —જે. ગુ. ક. ભા. ૩, ખં. ૨, પૃ ૧૬૩૧

(૪૭) શ્રી વિનય વિજયજીની સં. ૧૯૫૭ પોપ વંદિ ૧૧ એ મહે-સાનપુરે છેદો સ્થાપના (થઈ હતી)

—મુનિ દર્શન વિજય સંપાદિત ' પદ્માવતી સમુચ્ચય ' પૃ. ૧૧૮

(૪૮) વિદ્યમના વીસમાં સૌકાનો એક ઉલ્લેખ—

શ્રી લુચિચન્દ્ર પ્રમુચ્છા ગુરુ માતર સ્તદ્વસ્ત વીક્ષિતા પદ્ય યેન નૈકે શિષ્ય ગુરુ વન્ધુમ્પો વત્તા ॥ યેન મહેશાનપુરે સંધેગિ મુનિ પ્રવાર : કુત ।

— મુનિ દર્શન વિજય સંપાદિત, ' પદ્માવતી સમુચ્ચય ' પૃ. ૧૧૭

(૪૯) પોથી નં. ૬૭૪ પ્રત નં. ૧૮૩૮. નામ નેમજીનો ચોક લેખન સમય વિદ્યમનો ૨૦ મો સૌકા. લેખન સ્થાન મહેસાણા

—સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાન ભંડારની-અપ્રસિદ્ધ-મંથસૂચી.

(૫૦) પોથી નં. ૩૨૬. પ્રત નં ૫૭૪. નામ કર્મમંથ ખીજો. કર્તા દેવેન્દ્રસૂરિ. લેખન સમય વિદ્યમનો વીમમો સૌકા. લેખન સ્થાન મહેસાણા.

—સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાન ભંડારની -અપ્રસિદ્ધ-મંથસૂચી

(૫૧) પોથી નં. ૬૪૩. પ્રત નં. ૧૩૮૯, નામ નેમજીના ચોક (ભાવણી કર્તા મુનિ માણેક. રચના સ્થાન મહેસાણા,

—સુરેન્દ્રનગર જૈન જ્ઞાનભંડારની-અપ્રસિદ્ધ મંથસૂચી.

—: ૬ શિલાલેખ :—

અન્ય ગામોમાંના:

(૧) જામનગરના રાજશી (રાયશી) શેડના શ્રી શાંતિ નાયજીના દેરાસરની ધાતુમૂર્તિપરનો લેખ—

સં. [૦] ૧૪૯૧ વ. ફાગ [૦] (વદિ) ૨ સોમે મંહિસાળા વાસ્તવ્ય શ્રી ઓમાલ જ્ઞાતીય શ્રી વોરપાલ.....પુના ધ્રેયસે ખી સંમવનાથ વિવકારિત વિષ્ણુ (પ્ય) લીય મન્હે શ્રી લલિતચન્દ્ર સૂરિમિ : પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ઠિ)ત ॥ શ્રી

--પ્રા. દે. સં. ભા. ૧, વેળાક ૧૫૪૫. ૪૫ તથા જૈ. તી સ.
સં. ભા. ૧, ખં. ૧. પૃ. ૬૭

(૨) પાટણ (ઉ. ગુ.)ના લીંમડીના પાડામાં મૂલનાથક શ્રી શાન્તિ-
નાથજીના ગબારામાની પ્રતિમા પરનો લેખ--

સં. ૧૫૦૪ મહિસાળા વાસી પ્રાગ્વાટ સ. દેવરાજ માર્યા
ઘર્જ પુત્ર રણસીવાલા કૌરણસી માર્યા પૂરી પુત્ર રઢિમાકેન શ્વાત
માણિકાદિ કુટુંબ યુતેન નિજ પિત્ર શ્રેયસે શ્રી શાંતિ ચતુર્વિંશતિ
પદ્મ કા. પ્ર તપાશ્રી સોમસુન્દર સૂરિ શિષ્ય શ્રી જયચન્દ્ર સૂરમિ : ॥

—શુદ્ધિ સાગરજી સંપાદિત જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ
ભા. ૧, પૃ. ૪૬

(૩) વિજયપુર (ઉ. ગુ.)ના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજીના દેગસરમાંની
પંચતીર્થી પરનો લેખ--

સં. ૧૫૧૧ વર્ષે વોગ ગુ. ૧૩ દિને શ્રી શ્રમાલ જ્ઞાઃ શ્રં
જસા માં જસમાદે સું હુંગરકેન પિત્ર માતૃ શ્રેયોર્થ' આત્મ
શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ વિય' કાં પ્રં વહ્નગણ ગચ્છે શ્રી મુનિ-
ચન્દ્ર સૂરમિ' મહિસાળ વાસ્તવ્ય ॥

—શુદ્ધિસાગરજી સંપાદિત જૈન ધાતુ પ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧, પૃ. ૭૨/૭૨

શિલા લેખ જે વિલાગમા દર્શાવ્યા છે. પ્રથમ વિલાગમા અન્ય
ગામોમાના અને દ્વિતીય વિલાગમાં મહેસાણામાના. અન્ય ગામોમાના
શિલાલેખ તેમાં મહેસાણાનો ઉલ્લેખ હોવાને લીધે નોંધ્યા છે, જ્યારે
મહેસાણામાંના શિલાલેખ તેમાં મહેસાણા વિષે કોઈ ઉલ્લેખ ન હોય
તો પણ મહેસાણામાં હોવાને લીધે મહેસાણાના હોવાની સંભાવના સમજ
નોંધ્યા છે. હા, મહેસાણામાંની કેટલીક જૈન-પ્રતિમાઓ નાગલપુગાદિ
અન્ય ગામોની છે કે જે પ્રાયઃ અહીંની ભૂમિમાર્થી થોડાક વખત પૂર્વે
મળી આવી છે; એમ કહેવાય છે એટલે મહેસાણામાના જે પ્રતિમા-
લેખોમાં કેવળ અન્ય ગામનો નિર્દેશ છે તેવા લેખ અહીં નોંધ્યા નથી
જેમકે “ સં. ૧૧૪૩ સમોય પ્રાપ્તે જાયજ ગચ્છે જિન દેવાચાર્ય ”
વાળો મહેસાણાના મોટા જૈન દેગમંડા મેડા ઉપરની મહાવીર-મૂર્તિ
પરનો શિલાલેખ

શિવાલેખોમાં મૂકેલા કોંસ અંપાદકોએ લેખની શુદ્ધિ-પૂર્તિ માટે
મૂકેલા ॥ તે છે. લેખમાં સંજ્ઞાશ્વર દ્વાગ સૂચવાયેલ ગંધ માટે
શા. = શાન્તિ, ઘ. = ઘદિ, ગુ. = ગુદિ. મા = માર્યા, સુ = સુત,
ધ = ઘેષ્ટિ, ઘા = ધ્રાવક, વ્ય વ્યવહારિક (ઘઘેપારી ?) મુ -
મુનિ, ગ. = ગણિ અથવા ગચ્છ આદિ પ્રકરણ પ્રમાણે સમજવું

(४) शंभेश्वर आभना नवा देरासरभांनी धातुनी पंचतीर्थाणी मूर्तिपरनेो क्षेत्र—

संवत् १५१२ वर्षे फा० शु० ३ दिने प्राग्वह व्य. बेला खा. माकू नाम्न्या सुत व्य. देवा जाबड भा. मरगदे सुहासिणि सुत लाला बीसा कुरपाल वीरपाल पु. सरदासादि कुटुंबयुत या स्व श्रेयसे श्री मुनिसुन्दर बिबका प्र. श्री तपागच्छे श्री रत्नशेखर सुरभिः ॥ महिसाणापुरे

—श्रुद्धिसागरश्च संभादित शंभेश्वर महातीर्थे सा. १, आ. २, पृ. १८६

(५) वडनगर (डि. शु.) आडिश्वरलना मोटा देराभांनी क्षेत्र—

स. १५१५ वर्षे फा. सु. १२ प्राग्वह श्री सुपा-
श्वनाथ बिंब का. प्र. तपाश्री मुनि सुन्दर मूर्ति पट्टे श्री रत्न
शेखरसूरि गच्छा धियैः महिषानाका ॥

—श्रुद्धिसागरश्च संभादित जैन धातु प्रतिभा क्षेत्र संश्रद्ध सा. १ पृ. ८६

(६) अभवावाडना जवेरी वाडाभांनी संभवनाथलना देराभांनी क्षेत्र—

स. १५१६ वर्षे वै. यदि १२ शुके महिसाणावासि सा
मडला भा. राणी पुत्र राघवेन भा सा सुसुन तेजपाल या-
रंगाई प्रमुख कुटुंबयुतेन श्री सुविधिनाथ बिंब का. प्र. तपा-
गच्छ नायक श्री रत्नशेखर सूरि राग्यैः ॥

—श्रुद्धिसागरश्च संभादित जैन धातु प्रतिभा क्षेत्र संश्रद्ध सा. १, पृ. १५३

(७) भाडिन्ट आश्रु डिपर देववाडाभांनी जैन देरासरना पित्तसहर
क्षेत्रा पैकी गसागरना क्षेत्राभां भूषनाथलनी जने आश्रुना
महिसागिया नीचेना क्षेत्र—

सं १५२५ वर्षे फा सु ७ जनि रोहिण्यां अर्घुदागिरी
देवडा श्री राजघर शायर देवडा श्री हुंगरसिंह राज्ये गुर्जरसाह
भीम प्रासादे गुर्जर जगति शृंगार मं. महम भार्या लोली पुत्र
राजाधिराम श्री रामदास मान्य मं सुन मंत्रीश्वर गदाभार्य या
सा. हीरामार्ग मन्त्री पुत्रा आश्रिका आसुनाम्या पुत्र श्रीरंग
वाघाड्डी पविचार परिव्रतया विल्लमय ४१ अंगुल प्रमाण प्रथम
तीर्थंकर मूलनायक पणिकरे श्री वासुपूज्य बिंबकागितं प्रतिष्ठितं

तपागच्छ नायक श्री मेममुन्दरसूरि पट्टे श्री मुनिसुन्दरसूरि
श्री जयचन्द्रसूरि तत्पट्टे श्री रत्नशेखरसूरि पट्टे प्रभाकर गच्छा-
धिगज धी धी श्री लक्ष्मीसागरसूरिवि श्री सुधानंदनसूरि
श्री मेमजयसूरि महोगाध्याय श्री जिनसेमगणि प्रमुख

[परिचार] परिवृतैः

महिंसाणा वास्तव्य सूत्रधार देवा घटितं ॥

—आधु सा. २, खेपाक ४११ पृ. १६२ तथा प्राचीन जैन लेख
संश्लेष सा. २, पृ १५०/१५१.

(८) कोसवडा (उ. शु. ता विजयपुर) ग्रामना देरासरमाने लेखः—

सं. १५३७ वर्षे ज्येष्ठ वदि ११ शुके प्रा० श्रे० काला भा०
घानू पुत्र श्रे० धनाकेन भा० मेघासुत महिराज सोढा जिणदा-
सादि कुटुंबयुतेन निज श्रेयसे की शीतलनाथ विंशंका० प्र०
तपाथी सोमसुंदरसूरि शिष्य गच्छनायक श्री लक्ष्मीसागरसूरिभि ।
महोशानकनगरे ॥

—भुद्धिसागरल संपादित जैन धातु प्रतिभा लेख संश्लेष सा. १, पृ. ११६

(९) वडनगर (उ. शु.)भां आदित्यरत्नना भोटा देराभाने लेखः—

सं. १५५५ वर्षे फा० शु० २ सोमे प्राग्वाट व्प० सोढा भा०
देमती सुत व्प० हापा देवा भा० कर्मा सुत लटकण भा० लीली
प्र० युतेन श्री सुमतिनाथ विंशकारितं प्रतिष्ठितं श्री सोमसुंदर
सूरि संताने श्री हेमविमलसूरिभिः । महिपानके.

—भुद्धिसागरल संपादित जैन धातु प्रतिभालेख संश्लेष सा. १, पृ. ८७

(१०) भासडा ग्रामना महावीर स्वाभीना देराभांनी धातुनी पंचतीर्थी
विपरने लेखः—

सं. १५७८ महावदि ८ रवौ महिसाणा वास्तव्य प्राग्वाट
घातीय लघुशाखा व्प० पासा भा० प्रोमलदे पु० नाथाकेन भा०
लपमादे पुत्र अचलादि कुटुंबयुतेन श्री मुनिसुवत विंशंकारितं ।
प्रतिष्ठितं नपागच्छे श्री हेमविमलसूरिभि ॥ श्री रस्तु ॥ श्री ॥

अर्जुनायक महक्षिषा जैन लेख मढोड खेपाक २६६ पृ. ८३

(११) भांभरा ग्रामना जैन भंदिभाने आर धातु पतिभा पैडी
भूखनाथकेनी धातुनी आविशी परने लेख -

सचन १५७२ वर्षे फागुण शुदि ५ सोमे वृदि (द्व) शपा-
यो सा ठाकरसो भा पची पु. वरद हासा वरद भा. जोधणि
सु. संग्राम तेजा लहभा नांदयागांगानरपति हांसां भा लीलादि
सु. भाणंद (देन) ॥ कमलसी भूपति श्रेयष (योऽथे) श्री शीत-
लनाथ । विंशो आगमगच्छ मह श्रीशिवक(कु) मार सूरिभीः
प्रतिष्टः (ष्ठिः) तं चतुर्विंशत(ति) पदे (द्वे) कारितं ।

साईमा.....से ९ ॥ ११

મહિસા [ના?] ધ્યા(વા) સ્તવ(વ્યઃ)

શ્રી વિજયદાનં સુરિ પ્રતિ.

—અર્જુનાય લ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખ સંદેહ લેખાંક ૧૮૨, પૃ. ૬૨

(૧૨) ડૉ. પ્યુહુસર સંપાદિત 'એપીગ્રાફીક ઇન્ડિયા' ના ખીજ ભાગના છઠા પ્રકરણમાં શૂંભ્ય પર્વત પરના મહેસાણા સંબંધના એક લેખનો સાર આપેલો છે. તેનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મુનિ જિન વિ-જયજી સંપાદિત 'પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ' ભા. ૨, અવલોકનના પૃ. ૫૩ ઉપર નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે—

સંવત ૧૮૨૨ શકશુભ શુદ્ધિ ૫, શુક્રવારે મેસાણાના ગાંધી પરશોત્તમ શુદરજી અને તેના ભત્રીજા અખ્યાઇદાસ અને તેના ભાઈ નાથા અને કુબેર, એ સર્વે વિશા ડીસાવાલ, તપાગચ્છની દેરીમાં બે પ્રતિમાઓ અર્પણ કરી. સંવત ૧૮૬૩, ચૈત્ર શુદ્ધિ ૨ શુક્રવારે કુબેરે આ લેખ કોતર્યો.

મહેસાણામાંનાં:—

(૧) શ્રી મહાવીર સ્વામીના દેરાપાસે શ્રી આદિત્યરના દેરામાંની ધાતુ પ્રતિમા પરનો લેખ—

શ્રી દેવાડ્ડનન્દિતગચ્છે શ્રી શિલમદ્રાંબાય' સંતાન મહઃ
વાદાસુત મહં મકેનતુતરાણિ-જુમા સીલા ધેયસે પ્રતિમા કારિતા
સં. ૧૨૧૪ ફા. સુ. —ગચ્છમત પ્રખંધ પૃ. ૧૦૫

(૨) મોટા જૈન દેરાસરના મેડા ઉપરના ગણારામાંની ગૃહસ્થ-મૂર્તિ ઉપરનો લેખ—

સં. ૧૨૫૭ આપાદ શુદ્ધિ ૯ મહં. શ્રી જમ્બક સુત મહં
શ્રી. શાંતિ —જ. તી. સ. સં. ભા. ૧, ખં. ૧, પૃ. ૬૭

(૩) શુકલવાડામાં ખરી રીતે મોટા જૈન દેરાસરમાંના શ્રી સુભ-તિનાથના દેરાસરમાંની આચાર્ય મૂર્તિ ઉપરનો લેખ—

સં. ૫૭ આપાદ શુદ્ધિ ૯ મુરૌ પૂજ્ય શ્રી હેમચન્દ્ર સુરિણં
મૂર્તિ [] ॥ આગમ ગચ્છે ॥ સ. ૧૨૫૭ ॥

—જ. તી. સં. ભા. ૧, ખં. ૧, પૃ. ૬૮

(૪) ધાતુ પ્રતિમા પૃષ્ઠે ધર્મધોષ ગચ્છ સંબંધી, વિં ૫ ચતુર્થા પૃષ્ઠ પરનો લેખ—

સંવત ૧૩૯૭ માઘ શુ. ૧૦ શનો પહીંતાલ જ્ઞાતીય ઠં
છાડા માં માયકિ સુત ગેયસે શ્રી મહાવીર ચિખં કારિતં પ્રં

શ્રી ધર્મદોષગચ્છે શ્રી માનતુઙ્ગ સૂરિ શિષ્યેઃ શ્રી હંસરાજ સૂરિભિઃ ।

—ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ. ૧૦૪

(૫) શ્રી સુમતિનાથજીના દેરાસરમાંની પિં ૫૦ ચતીર્થ ઉપરનો લેખ -
૧૫૦૩ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૭ સોમે શ્રી ચન્દ્રપ્રમ જિન વિંધ પ્ર
પૂર્ણિમા શ્રી મુનિ શેખર સૂરિ પદ્મ સાધુ રત્ન સૂરિણા ।

—ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ. ૫૪

(૬) આંખસી ચૌટામાંના શ્રી શાંતિનાથજીના દેરાસરની ધાતુ પ્રતિમા ઉપરનો લેખ—

સં. ૧૫૦૩ વર્ષે આપા. શુ ૨ ગુરૌ વિસલનગર વાસ્તવ્ય
પ્રાગ્વાદ જ્ઞાતિય સ. સાદા માં સુત સ. વાઘા માં વીસલદે
સુત સં. કાન્હારાજા મેઘા જગા અદા તત્ર સં. મેંધામિથેન માર્યા
મીળલદે સુત સુરદાસ પ્રમુખ કુટુંબ યુક્તેન સ્વશ્રેયસે શ્રી સુમતિ-
નાથ વિંધકારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાગચ્છે શ્રી રત્નસિંહ સૂરિભિઃ ।

—ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ ૯૦

(૭) શ્રી સુમતિનાથજીના દેરાસરમાંની પિ. ૫૦ ચતીર્થ ઉપરનો લેખ—

સં. ૧૫૦૬ વૈશાક શુદ્ધિ ગુરૌ શ્રી શીતલનાથ વિંધ કારિતં પ્ર
પૂર્ણિમા પક્ષીય શ્રી ગુણસુંદરસૂરિણા. —ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ ૫૪

(૮) શ્રી મહાવીર સ્વામીના દેરાસરમાંની ધાતુ પ્રતિમા ઉપરનો લેખ—

સં. ૧૫૧૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૯ રવૌ શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય મં
ચરાદ માં વીન્હળદે પિં માત્ર શ્રેયસે સુતમાતરેણ શ્રી સુવિધિ-
નાથ વિંધકારિતં શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે મીમપલ્લિય મં જયચન્દ્ર-
સૂરિણામુપવેશન પ્રતિષ્ઠિતમ્ । શ્રીં —ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ. ૫૫

(૯) શ્રી મહાવીર સ્વામીના દેરાસરમાંની (?) ધાતુ પ્રતિમા ઉપરનો લેખ—

સંવત ૧૫૧૨ વર્ષે માઘ શુદ્ધિ ૫ સોમે શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય
પદ્મમાદી આમાતૃ તેજ શ્રેયોર્થ સુતમોજા ચરાચાં જ્ઞાન્તિનાથ
વિંધકાં શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષેન્નુક્રમેણ શ્રી મદ્રેસરસૂરિઃ શ્રી મુનિ-
શ્વરસૂરિઃ શ્રી રત્નપ્રમસૂરિઃ શ્રી મદ્દેન્દ્રસૂરિઃ શ્રી રત્નાકરસૂરિ
સજ્ઞાતાઃ ।

—ગૃહ્યમત પ્રખંધ પૃ ૫૫

(૧૦) મોટા જૈન દેરાસરના મેડા પર પશ્ચિમાભિમુખ એવી નળીવાળી
બે ઓરડીઓ છે તે પૈકી ડાબા હાથ પરની ઓરડીમાં ચૌમુખજીની
બે પ્રતિમાઓ છે. એમાં મોટા શિલ્પની પ્રતિમાની નીચે આસનસ્થ
પ્રતિમાઓનું અને તેની નીચે પાંચ ઊંચી પ્રતિમાઓનું શિલ્પ છે આ
શિલ્પની નીચેનો લેખ બે અઘાપિ અપ્રસિદ્ધ છે તેનો જરૂરી ભાગ:-

मणीरुद्र (कृत) देवरायार ॥
इति श्रीगणेशोपनिषत्सु ॥
प्रथमोऽध्यायः ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

स्वाहा ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ સંવત ૧૫૨૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ (ઝ્યેષ્ઠ) યદિ [] શુક્ર શ્રી મહાશાસન
વાસ્તવ્ય પ્રાગવાટ જ્ઞાતીય.....

(૧૧) “ધુણુપુ” તળાવ ખાસેના “વિસનગરી દરવાજા” ના નામે
ઓળખાતા દરવાજા પર બે શિલાલેખ છે, આ બે શિલાલેખ દરવાજાની
પૂર્વ બાજુની કમાનના ઉત્તર પડખાના છેડે છે; કે જે જમીનથી
આશરે પંદર ફુટ ઊંચે છે, અને તે લેખો ઉપર નીચે પશુ બેડાબેડ
એવા બે પથ્થરો પર જુની ગુજરાતી લાખામાં આલેખાયેલા છે, નીચેના
લેખ, ઉપરના લેખના અનુસંધાનમાં છે, જે ઉપરના લેખ કરતા વધુ
સ્પષ્ટ વાંચાય છે. આ બંને લેખ હજી અંગ્રેજ રહેલ છે તે પદ્ધતિસર
ઉકેલાવાય તે જરૂરી છે બાકી લેખને પૂરનો સાદ કર્યા વિના વિદ્વાન
સ્વજનની મદદથી જેવા વાંચી શકાયા છે તે નીચે રજુ કરેલ છે:—

ઉપરનો લેખ:

૧ — ગીર શ્રી પાતસાહ થોરી પૈ — —

૨ — રાજ્યે ઘઠકમન (?) પાં (લાં)ન શ્રી ન (?)

૩ હા (?) પાં (લાં)નજી (?) જા) ગીર: । મહસાણ

૪ ઘડી કોઢાર (?) કોઢાર) પરગણિ કઢી (?) રક (?) હ

૫ — મલક શ્રી અવલકમી (?) કો) — —

૬ — તમામડ (?) — તઘાલ - સ્વ શ્રી —

૭ શ્રી મેસાણ x x x x x x —

૮

નીચેનો લેખ:

સ્વંત ૧૬૭૫ વરસે ફાગણ

શુદ્ધ ૭ સોમ મલાટ વીસલ

મગરા ગતઘર (?) ગજઘર:) શ્રી મમત્રી

સલાહ શ્રી રામજી

૦ સમજુત:

૧ વાંચી ન શકાતા અક્ષરો ફક્ત શિરેરેખા દર્શાવી સૂચવ્યા છે.

૨ વાંચી શકાતા અક્ષરોમાં જેનો મરોડ વા અર્થ નથી સમજતો તેવ
અક્ષરો અન્ડર લાઈનથી દર્શાવી, બાજુમાં કૌંસ કરી તેના મરોડ વ
અર્થ સૂચવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ આવો પ્રયત્ન જ્યાં નથી થઈ
શક્યો ત્યાં કૌંસમાં ફક્ત પ્રમાર્થક ચિહ્ન મૂક્યું છે.

૩ પથ્થર ખવાવાથી જે અક્ષરો નાખૂંદ થયા છે તે આવો ‘x’ ચિહ્ન
થી સૂચવ્યા છે

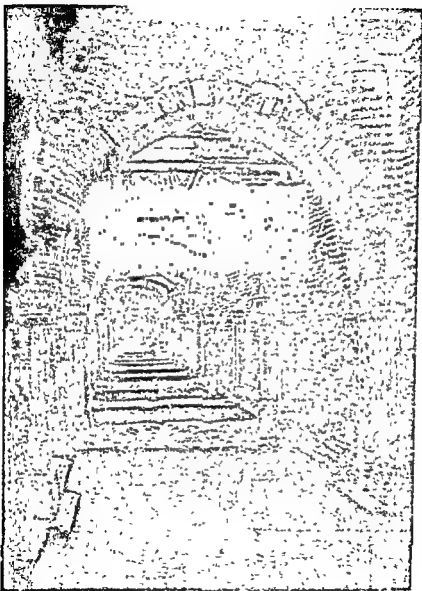
૪ ઉપરના લેખની આડમી આખી પંક્તિ અને નીચેના લેખની છેલ્લી
ચોથી પંક્તિનો થોડો ભાગ વાંચી નથી શકાયો. બંને લેખ જુદીજુદ
વ્યક્તિઓની મદદથી વાંચ્યા છે.

(૧૨) મી. જ. મો. મહેતા દ્વારા, પ્રાય: સને ૧૯૨૮-૨૯ માં પ્રકાશિત થયેલ, 'નવમી અને દશમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ અને નિબંધ સંગ્રહ'માં, ઇતિહાસ વિભાગમાં, પૃ. ૨૫-૪૦ ઉપર શ્રી. ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતાનો 'મહેસાણાની વાવનો શિલાલેખ અને અસહજાનનો નવા અમીનખાનનો ઇતિહાસ' નામનો લેખ પ્રગટ થયે છે. તે લેખમાં લેખકે શિલાલેખ વિષે આપેલી પ્રાથમિક માહિતી, શિલાલેખની માહિતી તથા શિલાલેખોનું સાધાન્તર અર્થી અક્ષરશઃ ઉદ્ધૃત કથું છે જ્યારે અસહજાન તથા અમીનખાન વગેરેની આપેલ માહિતીનો સાર સાગ રજુ કર્યો છે. જેનીએ મુજબ છે:-

“વડોદરા રાજ્યના કડી પ્રાન્તનું મુખ્ય સ્થળ ગણાતા મહેસાણા કચ્છાની પૂર્વ દિશામાં ગામના લગભગ અંત ભાગે પૂર્વ પશ્ચિમ એટલી વાવ છે. તેમાં જે શિલાલેખ છે તેના આધારે આ લેખ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

“એ વાવની ખાસિયત એ છે કે, એને એ લેખની પાંચ નકલો એ ને એ વાવમાં જુદાંજુદાં પાંચ સ્થળે રાખેલી છે, એમ કહેવાય છે. આ વાત અમૃતપૂર્વ છે. તે પૈકીની જે નકલો તો મેં પોતે વાંચી જોઈ છે; અને બાકીની ત્રણ નકલો પાછીની અંદર છે, એમ એ વાવની બાજુમાં રહેતા વૃદ્ધ પૂજારીએ મને કહ્યું હતું. જે જે નકલો મેં વાંચી છે તે પૈકીની પહેલી નકલ કાળમીંદે પથ્થરના ઉપર કોતરેલી છે. અને વાવના સિંહ દ્વારમાં પેસતાં જમણી બાજુએ ખૂણામાં બીંતની અંદર તેને જડી દેવામાં આવેલી છે. તેની બીજી નકલ આરસપહાણના ઉપર કોતરેલી છે, અને વાવનાં પહેલાં વીસેક પગથિયાં ઉતરતાં જે પહેલું રમણું આવે તેની જમણી બાજુએ ગોખલામાં તેને જડી દેવામાં આવેલી છે હાલમાં એ ગોખલાની આગળ સળિયાની ખારી મુકવામાં આવેલી છે, અને એ રીતે એ લેખનું સંરક્ષણ કરવામાં આવેલું છે એ બંને નકલોમાંનું લખાણ એકજ છે. એમ કહીએ તો ચાલે કાળમીંદે પથ્થરના ઉપર કોતરેલી નકલ સ્વચ્છ છે; અને તેથી એ નકલના આધારે આ લેખ તૈયાર કર્યો છે.

“એ નકલના મથાળે ફારસી લિપિમાં છ લીટીઓ કોતરેલી છે, અને તેની નીચે બાળબોધ લિપિમાં ચોવીસ લીટીઓ કોતરેલી છે બાળબોધ લેખ આશરે ૧૫ તસુની જિંચાઈનો અને ૧૨ તસુની પઢોળાઈનો છે. દરેક અક્ષર આશરે ૩ તસુની જિંચાઈનો અને લગભગ તેટલીજ પઢોળાઈનો છે.

બોત્તેર કોઠાની વાવ (અંદરનો ભાગ)

“આ લેખ કાંઈક અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલો છે, તેની લિપિના સંબંધમાં જણાવવાનું કે, ‘ક’ ના બદલામાં ‘ઢ’ લખાયેલો છે; ‘લુ’, ‘લ’, અને ‘શ’ વ્યંજન શુદ્ધ શુજરાતી લિપિના છે; અને બેડા અક્ષર લખવામાં જૂની પદ્ધતિને અનુસરીને એક વ્યંજનની નીચે બીજો વ્યંજન લગભગ સર્વત્ર બેડવામાં આવેલો બેવામાં આવે છે. ‘કક’ ‘મ્મ’ ‘ચ્ચ’ અને ‘વ્વ’; એ રૂપો અનુક્રમે ‘ક’, ‘મ’, ‘ચ’, અને ‘વ’; એ રૂપોના બદલામાં વપરાયાં છે. ‘ખ’ ના બદલામાં ‘પ’ સર્વત્ર વપરાયો છે.

“સદરહુ લેખનું” અક્ષરાંતર નીચે આપ્યું છે—

(ફારસી લેખ)

- ૧ યાફતાહો
- ૨ બતોફીક ઇલાહી ફર એહદે દોલત બાદશાહ હીપનાહ કહફે અમાન
- ૩ ખદેવેજમાન બવીએ મલાની કોફીસ્તાની હજરત બાદશાહ આલમગીર ખલ્લહાહ.
- ૪ મુલ્કહુ અહનદોર સાહેબે મુલ્કી નવાબ મહંમદ અમીનખાન વ બગીરદારી અમાન મીરખંમદ મહંમદ બેટા જુબહુલ ઉકરાન આ પીરજી
- ૫ ઇં ખાવલી સાખના.
- ૬ બ તાગીખ નહમ શહર રમખનુલ મુખારક સન ૧૦૮૫.

(બાળબોધ લેખ)

૧ શ્રી ગણેશાય નમઃ

- ૨ શ્રી શારદાયે નમઃ શ્રી ગુરુમ્યો નમઃ ॥ સ્વસ્તિ શ્રી મન્નુપથી
- ૨ ક્રમાર્ક સમપાતીત સંવત્ ૧૭૩૧ થવેં શાલીવાહન રાજ્યા
- ૪ ત્ શાકે ૧૫૯૬ પ્રવૈર્તમાને દક્ષિયાંવનગતે શ્રી સુચ્યે દેમ
- ૫ ત ઋતો માર્ગશીર્ષ માસે શુકલ પક્ષે ૧૦ તિથી ગુરુ વા-
- ૬ સરે ચાપિપત્રમભિલિખિતં । પાતસાહ શ્રી, અવર ગ-
- ૭ જેવ ગાદી દિહી મધ્યે વિજયરાત્યં ક્રીયતે તસ્યાપ્રે
- ૮ ધીયાંન શ્રી ૫ નવાબ અપદવાંન ધર્મ ન્યાયે પ્રવત્તતે ત
- ૯ વાવેશાત્ શ્રી અહમદાવાદ શ્રી રાજનગરે નવાબ શ્રી પુ૦ મદં
- ૧૦ મદ અમીપાંન સોબે સાહેબ પરગળે કહી કસબે મહિસા
- ૧૧ જાં જાગીર મીરજા સાહેબ મહિમદ્વેય તદાપ્રે [શકદાર] મિ
- ૧૨ રજા દ્વાસંબેગ પવં વિધાયાં રાજ્યાવત્પાં વર્તમાનાયાં ॥ શ્રી
- ૧૩ માલી જાતિય લઘુશાપાયા ધર્મ ધુરંધર સાહ શ્રી પુ૦ તેજ

- ૧૪ પાલ સુત સાદ્ શ્રી ૫ વકા સુત સાદ્ શ્રી ૫ વીરજી ગૃહે
 ૧૫ માર્ગ્યા ઉમયકુલ વિશુદ્ધા સાધ્વી વાદ માનવાઈ તદા
 ૧૬ ત્મજ સાદ્શ્રી ૫ ગોકલદાસકેન વાપી કરાપિતા શ્રી
 ૧૭ નારાયણ પ્રીત્યર્થ પરોપકારાય ધર્મર્થ । તદા દેશા
 ૧૮ ત્ તદુપરિ વિધાયકો કાર્યસ્થ નાગર જ્ઞાતીય દ્વે વિ
 ૧૯ ઢલજી તથા ગ્રવાહી ગણેશજી પરમહિત પૂર્વકં સામ્યનુ
 ૨૦ ક્ષિતં કૃતં । સુગ્રાધાર૦ સોમવરા જ્ઞા૦ જૃણદાસ શંક
 ૨૧ ૨ વિસલનગરા તથા વાહાલાદના શ્રી રસ્તુ કલ્યા
 ૨૨ ન મસ્તુ । શુભ ભવતુ । નત્યા નત્યા ભાવિનો ભુમિ પાલા
 ૨૩ ન્ ભૂયો ભુયો વાચતે રામચદ્રઃ સામાન્યોર્ધ ધર્મસે
 ૨૪ તુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનિયો ભવન્નિ ॥ શ્રી રસ્તુ ॥

સદરહુ લેખનું લાખાતર નીચે આપ્યું છે:—

(ફારસી લેખનું લાખાતર)

ઇશ્વરની કૃપાથી ખુસસમાન ખાદશાહના વીરતમાં એવા ધાર્મિક ખાદશાહ મોટા શહેરનાહ ગાદીવાળા હજરત ખાદશાહ આલમગીર, હમેશાં એમની ગાદી રહેા. તેમના રાજ્યના નવાખ મહંમદ અમીનખાન સાહેબ, જેઓ જાગીરદાર હોદ્દેદાર છે, તેમના વખતમાં મીરજા મહંમદ ખેગ તેમના વારસો પીરજીવાળાઓએ આ વાવ ખનાવી છે. તારીખ ૯ રમજાન મુબારક સન ૧૦૮૫ હિજરી.

(ખાળબોધ લેખનું લાખાતર)

શ્રી ગણેશાય (ગણપતિ) ને નમસ્કાર

શ્રી શારદા (સરસ્વતી) ને નમસ્કાર શ્રી શુક્રોને નમસ્કાર. કલ્યાણવાળા અને લક્ષ્મીવાન વિઠ્ઠલાદિત્ય રાજાના સમયના ગએલા સંવત ૧૭૩૧ ના વર્ષમાં, [એટલે કે] શાલિવાહન રાજાના રાજકાળનું શક ૧૯૫૬નું વર્ષ આલણ ઉણ ત્યારે, શ્રી સૂર્યનાગયણ દક્ષિણાયનમાં હતા ત્યારે, હેમંત ઋતુમાં માગસર મહિનાના શુકલપક્ષની દશમી તિથિ ને શુક્રવારે [આ] વાવનો લેખ લખ્યો. ખાદશાહ શ્રી ઓરંગઝેબ ગાંધી દિલ્હીમાં વિજય રાજ્ય કરે છે. તેની આગળ દિવાન શ્રી ૫ નવાબ અસદખાન ધર્મન્યાયે પ્રવર્તે છે. તેના હુકમથી શ્રી અમદાવાદ ના શ્રી રાજનગરમાં નવાબ શ્રી ૫ મહમદ અમીનખાન સુખા સાહેબ પરગણે ઠડી કસબે મહેસાણાના જાગીરદાર (છે.) મીરજા સાહેબ મહમદ ખેગ (છે) તેમની આગળ (ઠેકેદાર ?) મીરજા હાસમખેગ (છે.) એ ગેને ગાળવળિ પ્રવર્તે છે ત્યારે શ્રીમાળી શાંતિની લઘુ શાખાના

ધર્મધુરંધર શાહ શ્રી ૫ તેજપાળના પુત્ર શાહશ્રી વઠાના પુત્ર શાહશ્રી ૫ વીરજના ઘરમાં જન્મે વિશુદ્ધ સાધ્વીબાઈ માનબાઈ પત્ની (છે) તેમના પુત્ર શાહ શ્રી ૫ જોડળદાસે શ્રી નારાયણ પ્રીત્યર્થે, જોડકારને માટે, ધર્મર્થે વાવ કરાવી તેના છુકમથી તે કામના ઉપર દેખરેખ રાખનાર નાગર જ્ઞાતીના દ્વે વિકલજી તથા ત્રવાડી ગણેશજી. (એ બંનેએ) પરમહિતથી સ્વામીએ કરેલી આજ્ઞાને અનુસરીને [કામ] કપુ (છે). સલાટ સોમપરા જ્ઞાતિના કૃષ્ણદાસ શંકર વિસલનગરા વાછા-લાડણી છે, લક્ષ્મી મળો. કલ્યાણ થાઓ શુભ થાઓ. ભવિષ્યના રાજ્યોને નમી નમીને રામચંદ્ર ધ્યાન કરે ॥ કે રાજ્યોનો આ સામાન્ય ધર્મનિયમ છે [તો] આપે (આપના) પોતાના કાળમાં [તે] પાળવો જોઈએ. લક્ષ્મી જામો.

“આ ક્ષેત્ર સંવત ૧૭૩૧ ના માગસર સુદ ૧૦ ને ગુરવારના રોજ (સન ૧૬૭૪માં) કોતરાયેલો છે. તેની ૧૧ મી ક્ષીટીમાં ‘શંકર’ શબ્દ વંચાય છે તેનો અર્થ બેસતો નથી. ‘કેકદાર’ શબ્દનું એ સ્વરૂપ નહિ હોય ?

“આ ક્ષેત્ર પસંદ કરવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, તેમાં ઔરંગ-જેખ બાદશાહના સમયના જે અધિકારીઓનાં નામ આપવામાં આવેલાં છે તેમને લગતો ઇતિહાસ શુજરાતી ભાષામાં કોઈપણ સ્થળે જોવામાં આવતો નથી. ઇતિહાસના જ્ઞાતામાં આવા નાના અમલદારોના સંબંધમાં વિગતવાર હકીકત આપી ન શકાય, એ કુદરતી છે; પરંતુ તેમના સંબંધમાં કેટલીક હકીકત બહુવા જોવી છે ..

“આ ક્ષેત્રમાં ઔરંગજેખના નીચેના અમલદારોનાં નામ આપવામાં આવેલાં છે.

(૧) દિવાન નવાબ અસદખાન (૨) અમલદારના નવાબ મહમદ અમીનખાન (૩) મીરજા મહમદજેગ (૪) મીરજા હાસમજેગ

(૧) અસદખાન:- આ અમલદારનું નામ મહમદ ઇબ્રાહીમ ઉર્ફે અસદખાન ઉર્ફે આસફુદ્દોલા ઉર્ફે જમ્લ-ઉલ-મુલક ઉર્ફે અમીર-ઉલ-કિમરા હતું. તે સુલારકારખાન કરમાનખૂનો પુત્ર હતો તથા સાદીકખાન પીર બક્ષીનો પૌત્ર હતો. અને ઝડખાન વઝીરનો બાણેજ હતો તેમજ યમનુડાલા આસફખાનનો જમાઈ હતો. અને ઔરંગજેખનો માતો હતો તેનો જન્મ સન ૧૬૨૨માં થયો હતો અને ૨૭ મા વર્ષમાં તેને ‘અસદખાન’નો ઇલકાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

ઔરંગજેખ ગાદીએ આવ્યો ત્યારપછી તેણે પોતાના રાજકાળના

પાંચમા વર્ષમાં (સન ૧૬૬૨માં) અસદખાનને ૨૦૦૦ ઘોડેસ્વારો સાથે ૪૦૦૦ની મનસખદારી અર્પી અને ત્યારપછી ઝફરખાન વઝીર મરી જતાં પોતાના રાજકાળના તેરમા વર્ષમાં (સન ૧૬૭૦ માં) તેણે અસદખાનને નાયબ વઝીર તરીકે નીમ્યો. પાછળથી ઔરંગઝેબના રાજકાળના ઓગણીસમા વર્ષમાં તા. ૧૦ શબાનના રોજ (એટલે કે, તા. ૮-૧૦-૧૬૭૬ ના રોજ) અસદખાનને રત્નજડિત ખડિયો ધના મમાં અપાયો. અને તે પાછો વડો વઝીર બન્યો. અને ૯૫ વર્ષની વયે સન ૧૭૧૭માં તે મરણ પામ્યો હતો.

(૨) અમીનખાન મહમદ અમીનખાન મીરમહમદ અમીન એ એનું પુત્ર નામ હતું. મુઅઝઝમખાન મીર જુમલા આદસ્તાનીનો તે પુત્ર હતો. ઔરંગઝેબે તેની મનસખમા ૧૦૦૦ ઘોડેસ્વારોનો ઘટાડો કર્યો અને તેને શુજરાતનો સુબો બનાવ્યો.

મહેસાણાની વાવનો શિલાલેખ કોતરાયો તે વખતે [સં. ૧૭૩૧ માં એટલે કે, સન ૧૬૭૪માં] તે શુજરાતનો સુબો હતો + એમ એ લેખમાંથી સમજાય છે. વળી તે કડી પ્રાન્તના મહેસાણા કસ્બાનો જાગીરદાર હતો. એમ તેમાંથી જણાઈ આવે છે.

સન ૧૬૮૦માં બાદશાહનું ફરમાન આવ્યું તેથી તે અજમેર ગયો હતો.

હિજરી ૧૦૯૩ના રોજ અથવા તા. ૪-૬ ૧૬૮૨ એ તે અમદાવાદમાં + મરી ગયો. મસીર-ઉલ-ઉમરાના કહેવા મુજબ અમીનખાન મરી ગયો ત્યારે તેના મિત્રો લાખ રૂપિયા; એક લાખને પાંચીસ હજાર અશરફીઓ અને ઇબ્રાહીમીઓ; ૭૬ હાથીઓ અને બીજી મિલકત જત કરવામાં આવ્યાં.

તે પોતાની પાછળ કોઈપણ પુત્રને મુકનો ન ગયો. તેના બાણુ-જનું નામ મૈયદ મહમદ હતું અને તેના જમાઈનું નામ મૈયદ સુલતાન કરજલાઈ હતું જે અમદાવાદના મૈયદોમા આગવાન હતો...

+ હિજરી સન ૧૦૮૩ ની ૨૪ મી સફરે એટલે કે મંવત ૧૭૨૬ ના અસાડ વદિ ૧૧ તા. ૧૨-૬-૧૬૭૨ એ મોહમદ અમીનખાનને શુજરાતની સુબેદારી ૫૦ માકલ્યો હતો. જુઓ, ઔ. ના. બા ૨.૫.૪૦ + મહમદ અમીનખાને અમદાવાદમાં સુતો હતો ત્યાં તેને બાગ બનાવ્યો હતો. અને જન્મિયાવેરો તેના વખતમાજ નંખાયો હતો. જુઓ શુ. પા. અ. જન્મિયાવેરો અકબરના વખતમાં શરૂ થયો હતો. ૫૮૫ ને બંધ કરાતાં અમીનખાનના વખતમાં ફરી શરૂ થયો હતો.

મહમદ અમીનખાન ગર્વિષ્ઠ અને ગુમાની હતો. એ સમયે પ્રામાણિકપણમાં અને સત્યવાદીપણમાં તે અમરસ્થાન ભોગવતો હતો—તેના જીવનના ઇવટના ભાગમાં તે ગુજરાતનો સુબો હતો. તે વખતે થોડા સમયમાં તે ‘હાફીઝ’ ખની ગયો હતો. આથી કરીને ઔરંગઝેબ તેને ‘મહમદ અમીનખાન હાફીઝ’ કહેતો. તે કોઈપણ હિંદુને પોતાના ઘરમાં પેસવા દેતો નહિ. કોઈ મોટો રાજ તેના આવાસમાં આવી ચઢતો તો તેનાથી તેને ના કહી શકાતી નહિ તે તેને મળતો. ખરેખર તે પાછો જતો ત્યારે તે પોતાના ઘરને ધોવડાવી નાખતો. અને શેતરંજી વગેરે બહાર કઢાવી નાખતો તથા પોતે પોતાનાં કપડાં બદલી નાખતો.

(૩ અને ૪) મહમદ બેગ * તથા હાસમબેગ આ બન્ને અમલદારો અસહખાન તથા અમીનખાન કરતાં નીચલી પાયરીના હતા. એમાં મહમદ બેગને ચૌદેક હજાર છોટશરો તથા દશેક હજાર કોળીઓ સોંપીને મરાઠાઓ સામે લડવા મોકલાયો હતો; આમ સન ૧૭૦૫માં તે નમંદા નદીના કાંઠે છાવણી નાંખી પડ્યો હતો પણ ખડેરાવ હાસાહેના લશ્કરે તેના પર અણુધાર્યો હુમલો કરી તેને હરાવ્યો હતો.

(૧૩) મહેસાણામાં ચગોઠે, જ્યાં જૂની માંડવી થાય છે. ત્યાં ચારેક ફૂટ ઊંચો અને દશેક ફૂટ ગોળાઈનો ભયાવ્યાસનો ચોતરો છે. જેના ઉપર પાછળથી નંખાવાયેલો લોખંડનો ગોળ કંઠો છે, જે ત્રણેક ફૂટ ઊંચો છે. આ ચોતરાની વચ્ચે એક નાનીસી દેરી છે, તેમાં ભયાવ્યાસનાં પગલાં પધરાયેલાં છે. પગલાં ઉપર કોતરેલી સાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૧૦૫ શ્વેત્ર ચદિ [૬] શુષ્ક

નોંધ:—તોરણવાળી માતાના ગરબામાં ભયાવ્યાસના બલિદાનનો પ્રસંગ પણ શ્રુતિ છે. તેમાં શેર જુલહખાન જજિયોવેરો લેવા મહેસાણામાં સં. ૧૭૫૩ માં આવ્યો હોવાનું, અને તે વેરો દુર કરાવવા ભયાવ્યાસે બલિદાન આપ્યાનું જણાવ્યું છે. જ્યારે મિરાતે અહમદી વો. ર. ખ. ૧ પૃ. ૧૦૧ માં મોદીખાનું જુલહમાં મહેસાણે જવાથી મહેસાણામાં તે હિ. સં. ૧૧૩૮ (સં. ૧૭૮૩) માં આવ્યો હોવાનું જણાવ્યું છે એ કે આ અગાઉ સરજુલહખાન સન ૧૭૧૩ માં અમદાવાદના નાયબ નાઝીમ તરીકે નીમાઈ આવ્યો હતો. તે વખત

* શાહજહાંનનો એક નોકર જેને જહાંગીર ‘જુલફીકારખાન’ની પદ્ધિ આપી તે મહમદબેગ આ મહમદ હોવો સંભવી શકે જુઓ ‘ગજસ્થાન’ સસ્ત્ર સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલય પ્રકાશન આવૃત્તિ બીજી પૃ. ૧૮૪

ગુજરાતની સરહદમાં પ્રવેશતા હુટાયો હતો. અને તે તેજ વર્ષમાં દિલ્હી પાછો ગયો હતો. (જુઓ ગુ. સ. પૃ. ૩૩૧) વળી હિ. સં. ૧૧૩૦ માં તે પાટણનો સુબો હતો. (જુઓ મિ. અ. વો. ૨, ખં. ૧, પૃ. ૨૬) હિ. સ. ૧૧૩૮ માં આવ્યા પછી સને ૧૭૩૧ સુધી અમદાવાદના સુબા તરીકે તે રહ્યો હતો અને જનિયોવેરો સન ૧૭૧૯ માં બંધ થયો હતો. એટલે લાગે છે કે સર ખુલ્લુખાન ગુજરાતમાં એકથી વધુ વખત આવ્યા હશે. અથવા ગરખામાં જણાવેલી સાલ કાંઈક થુક ભરી હશે સાલ ગમે તે હોય લખાવ્યાસે મહેસાણા પરનો જનિયોવેરો દુર કરાવવા બલિદાન આપ્યું હોઈ તે વખત તેમના સ્મરણ સાર કાંક નાનુ સ્મારક ક્યું હશે. જે પાછળથી થોડાક મોટા સ્વરૂપમાં, એટલે કે હાલ જે તે સ્વરૂપમાં કરાયેલું છે. અને તે સ્મારક પગલાં પર મોતરાયેલી સાલ મુજબ સં. ૧૯૦૫ માં થયેલું છે. (૧૪) રાજ્ય મહેલ કમ્પાઉન્ડમાં રાજ્ય મહેલથી અગ્નિ ખૂણે ત્રણસોહ ફુટના અંતરે એક યુરોપિયન શરકરી અમલદારની કબર છે. તેના પર નીચે પ્રમાણે લેખ છે-

Sacred
To The Memory
of
Lieut L. R. A. Colebrooke
H. M. S 83 rd Regiment
Who Died
At Mysana of Cholera
On The 29 April 1860
Deeply lamented By
His Brother Officers
By Whom
This Table has been Erected
Sohe Civethhla Beloved Sleep
Psalm Cxxvli V, 2

નોંધ:- ગેઝેટિયર ઓફ ધ બ્રિટીશ રજીસ્ટ્રાર વો. ૨માં જણાવેલ છે કે, 'મહેસાણામાં, રાજ્યમહેલ ફરનો સુદર ખાલી છે જે રેલ્વે સુધી કમ્પાઉન્ડમાં છે એના એકાંત ખૂણામાં બ્રિટીશ ઓફીસર, જે અહીંના કમ્પમાં હતો, તે મરી ગયો હતો, તેની કબર છે.' ગેઝેટિયરમાંના આ ઉલ્લેખ ઉકત લેખવાળી કબર વિશેષ છે, એમ લાગે છે (૧૫) મહેસાણામાં. પશુચિકિત્સાલયના કમ્પાઉન્ડમાં કે જે કમ્પાઉન્ડ

ગેઝેટિયર પ્રમાણે પૂર્વે રાજમહેલના કમ્પાઉન્ડનો લાગ હતું તેમાં એક ઠગર છે, જે બે ખ્રિસ્તી બાલિકાઓની છે. તે પર અંગ્રેજી ભાષામાં લેખ છે, તેનું ભાવાર્થરૂપ ભાષાન્તર નીચે પ્રમાણે છે.

મિસિસ રાણીની બે લાડલી પુત્રીઓ: લીલી અને એગ્ની, કે ન્યો ઇ. સ. ૧૮૭૬ની ૨૫મી જુને કોલેરાથી મરણ પામી, તેઓનું આ સ્મારક છે.

નોંધ: મહેસાણામાં રાણી પ્રધર્મની પેઢી હોવાનો ઉલ્લેખ પણ ગેઝેટિયર એફ ધ બરોડા કોટ વો. ૨માં છે તેા ઉક્ત સ્વર્ગસ્થ બાલિકાઓ કદાચ એ કુટુંબની હોય !

(૧૬) મહેસાણામાં, વણીકર કલવના મુખ્ય પ્રવેશ દ્વારા આગળ, જમણી બાજુની દીવાલ પર નીચે મુજબ લેખ છે—

Vaniker Club Building
Erected

In the 29 th year of Reign of

H. H. Maharaja Sayajirao Gaekwar of Baroda.

In commemoration of the Valuable services of
Rao Bahadur Vinayekrao Yadavrao Vanikker M. A.
Subha. Kadi Division, Rendered during The great
famines of 1899 & 1900.

Donors:-

Sheth Yusufalli Ibramji Bandukwalla.

Sheth Alibhai Jivajee Madraswalla.

Designed & Executed by:-

Rao Bahadur Motibhai B. Patel E. A. M. I. M. E.

Contractor Mr. Chunilal Laxmiram

Samvat 1960

1904 A. D.

(૧૭) મહેસાણામાં, હાલના સ્મશાનમાં આવેલ ધર્મશાળા (વિમાનિ સ્થાન) પડનો લેખ—

॥ થી ॥

શ્રી ગણેશાય નમઃ સંવત ૧૯૬૮

શકે ૧૮૩૪ સને ૧૯૧૨ આ-

પાટ શુભલા ૧૧ મીમે: ઘડોદરા રાજ્યે

મદારાજ શ્રી સયાજીરાવ રાજ્યા-

ધિત શ્રી મેહેસાણા નગરસ્થ

ધિગાધિગાવાલ જ્ઞાતિ યેષ્ઠ શ્રી

પં: રણછોડદાસ શુંમશ્વરાંમક
 સ્ય. વિધવા માર્યાં ચાર્ઝ ઉજમ: ત
 યા ॥ આત્મના સહસ્વ પૂર્વજાનાં
 વૈકુંઠ લોક પ્રાપ્ત્યર્થે દ્યૈ કુપેણ સ
 દિતા ધર્મશાલા ધીકૃષ્ણ પ્રીત્યર્થ:
 કારિ સાધર્માત્મના સદા રક્ષણીય ।

(૧૮) મહેસાણામાં. રાજમહેલ આગળ, શ્રીમંત સમાજરાય (ત્રીજા)
 ની પ્રતિમા નીચેના પથ્થર પર પ્રતિમાના ડાબા હાથ તરફ નીચે
 મુજબ લેખ છે—

F. Derwentwood, R. A. 1926
 Completed by
 Maurice Lambert 1926

(૧૯) મહેસાણામાં, “ધૂણપુ” નામે ઓળખાતા તળાવમાં, ચારે તરફ
 દશેક ફુટ ઊંચાઈના એવો એકેક સ્તંભ છે. આ ચારે સ્તંભ ઉપર
 લેખ છે જે દરેકમાં એનો એ છે. આ સ્તંભો એ ઉપયોગ સારે છે:
 એક તો લેખ જાહેર કરવાનો; ને બીજો, તળાવમાં પાણી કેટલું હશે
 તેનો ખ્યાલ આપવાનો. સ્તંભ પર નીચે મુજબ લેખો છે—

સદરહુ તળાવમાં કોઈએ માછલાં મારવાં નહીં એવો પોલીસ
 નિબંધની કલમ ૧૧/૧(ક) અન્વયે હુકમ કરવામાં આવે છે.

મહેસાણા.

આર. એચ. દેસાઈ.

તા. ૨૦-૮-૧૯૨૮

ક. પ્રા. ફો. ન્યા. વ.

(૨૦) મહેસાણામાં, સ્મશાન પાસેના પૂર્વ તરફના ટેકરા પર એક
 દેરી છે, તે દેરી નીચે લેખ છે, જેમાં વિશેષ વિગત નથી પણ માહિતી
 પ્રમાણે તે દેરી ગાર્ડ પારસી બનનાર કે જે નાટક કંપની ચલાવતો
 હતો. તેની ઉપ-પત્ની કેસરબાઈની છે; ને દેરી વિદ્યમાના વીસમાં
 સીકામાં બંધાયેલી છે. લેખ નીચે મુજબ છે—

આ દેરી તે કઠીયાવાડી કેસરબાઈની છે તે કુંજર પુર્ગા... ..

(૨૧) મહેસાણામાં પાર્શ્વનાથ અને સુમતિનાથ એ બે મળનાયકવાળા
 મોટા જૈન દેરાસરમાં; ઉજ્જયંતગિરિ (શિવજયંતીર્થ; ગિરનાર)ના.
 ઉત્તગમિમુખ પટ ઉપરનો લેખ—

પરમ પૂજ્ય પરમ ઉપકારી શાશન મુનિ રવિસાગરજી મહારાજના
 પરમ રાગી ભોજક ડાકોર લાલચંદ ડોસાભાઈ તથા તેમનાં ધર્મપત્ની
 સૌં જડીબાઈ મહેસાણાના જણુ બેએ પોતાની હયાતીમાં પોતાના

આત્માના અર્થે મહાતીર્થ ત્રી ઉજ્જયંત ચિરિનો આ પટ શ્રી ચતુરવિધ શ્રી સંઘના દર્શનાર્થે તૈયાર કરાવી ખુલ્લો મૂકી અર્પણ કર્યો છે, સં. ૧૯૮૨ [પોષ વદિ ૭ શનિ] વાર. *

(૨૨) મહેસાણામાં પ્રાન્ત પંચાયત (હાલ જિલ્લા લોકલ બોર્ડ) ની કચેરી આગળ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડની પ્રતિમા નીચે દેવ-નાગરી લિપિમાં નીચે મુજબ લેખો છે—

શ્રી
સેક્ટેનન્ટ કર્નલ શ્રીમંત, સરકાર,
ફરજંદ-ઇ-ખાસ હોલત-ઇ-ઇન્કિશિયા,
મહારાજા સર પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ
એએશીએ સ્થાનિક પંચાયતને સુટલીના
પ્રબંધીય અધ્યક્ષ આપી, પ્રબંધને સંતોષી છે. તેમ
મહેસાણા પ્રાન્ત પંચાયતને પોતાનું મહાન બાંધ
રાજ્યમહેસના પટાંગણમાં જમીન બક્ષીસ આપેલી
તેએશીની વારંવાર આપેલી દેવગીઓ
તથા સહાનુભૂતિની યાદગીરી માટે
આ પ્રતિમા મુકવામાં આવી છે.
કુલ ખર્ચ રૂા ૪૨૫૦

સન ૧૯૪૪

(૨૩) મહેસાણામાં, સ્મશાનમાં શબ બાળવાનાં લોકડાં રખાય છે. તે 'કાપ્તધર' ઉપર લેખ છે. જેમાં આ મહાન તા ૪-૧૦-૪૬એ, હિન્દુ મહાસભાની વ્યવસ્થા નીચે, રૂા. ૨૧૭૪-૫-૦ના ખર્ચે તૈયાર કર્યાનું જણાવ્યું છે. ને તે નીચે આ અંગે કાળો આપનાર કાતાઓનાં નામ જણાવ્યાં છે

૭ તામ્રપત્ર

ઉલ્લેખ પહેલો:—

મિન્સ એફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ, મુંબઈના આર્કિઓલોજિકલ સેકસનના ક્યુરેટર શ્રી. ગિરજશંકર વલ્લભજી બી એ, એમ. આર. એ. એસ. એ 'ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો' નામક પુસ્તક ત્રણ ભાગમાં તૈયાર કરેલ છે. તે ત્રણે ભાગ ક્રમશઃ સન ૧૯૩૩, ૧૯૩૫

* આ પટ કરાવનાર લાલચંદ તથા જડીબાઈ એ અનુક્રમે મારા પતામહ ને પિતામહી થાય. આ પટની 'પ્રતિષ્ઠા યોગનિષ્ઠ આચાર્ય ખુદ્દિસાગરજીના પદ્ધર મુનિ થી ઋદ્ધિસાગરજીએ કરી હતી.

અને ૧૮૪૦મા શ્રી કાર્મક ગુજરાતી સભા, મુળઈ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલ ૩ આ પૈકી બીજા ભાગમા ૫ ૭૮ ઉત્તરુ લેખાક ૧૫૮વાળુ તામ્રપત્ર, પાટણમાથી જડી આવેલુ, 'શીમદેવ બીજનુ' દાનપત્ર ૩ જે આ અગાઉ ઇન્ડીયન એન્ટીક્વેરી' વોલ્યુમ ૧૧ પૃ ૭૧મા પણ પ્રસિદ્ધ થયેલુ ૩ દાનપત્ર સવત ૧૨૫૬મા લખાયેલુ ૩ અને તેમા મહિસાણાગામના આનલેશ્વર દેવની ભુમિની પાસેની જમીન ૪૩ નગેરે સાથે 'સહિરવડલાગ ભોગ' રાયકવાળ ચાતિના ગ્રાહણુ જ્યોતિ (જેથી) સોઢલના પુત્ર આસધરને દાનમા આપી હેવાનો ઉલ્લેખ છે દાનપત્રનું સમગ્ર લખાણ બે પતરામા વહે ચયેલું છે એમા પહેલા પતરામા ૨૧ અને બીજા પતરામા ૨૨ એમ કુલ ૪૩ પકિતઓમા લખાણુ સમાયેલુ ૩ આ દાનપત્રનો, આપણને જરૂરી ભાગ નીચે મુજબ છે—

અક્ષરાન્તર

પત્ર ૩ પહેલુ

- ૧૫ શ્રીમદ્ગ્રીમદેવ સ્વમુખ્ય
- ૧૬ માનદંઢાદીપથકાન્ત પતિન સમસ્ત રાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણો સશસ્ત્રમિયુ
- ૧૭ કાઢિકારિણો જનપદાશ વોધયત્યસ્તુ ચ સંવિદિત યથા ॥ શ્રીમદ્ગ્રીમાદિત્યોત્પાદિત
- ૧૮ સ વરસરશતેષુ દ્વાવશસુ પટ્ટપંચાશદુત્તરેષુ માદ્રપદ માસ
- ૧૯ કૃષ્ણપક્ષમાઘાસ્યાયા મો [મો]મષારેન્નાકતોઽપિ સંવત્ ૧૨૫૬ લી. માદ્રપદ
- ૨૦ ઘદિ ૧૨ મોમેઽસ્યાં સવરસરમાસપક્ષગર પૂર્વિકાયાં તિથાવષેઢ ધીમ -
- ૨૧ ઘ્ણાદિલપાટકેઽમાઘાસ્યાપર્વણિ સ્નાત્યા ઘરાચર ગુરુ મગ ઘતં મપાની
- પત્ર ૩ બીજુ
- ૨૨ પતિમમ્મર્ચ સસારાસારતા વિચિન્થ નલિનીદલગતજલલલ્લ તરલ્લતરં પ્રા-
- ૨૩ જિતવ્યમાકલ્યૌદિકમામુષ્મિક ચ ફલમગીકૃત્ય વિત્રોરા રમનશ્ચ પુણ્ય
- ૨૪ યથોમિષ્ટદયે વધા પ્રામે પૂર્વાદિમાગે મહિસાણા પ્રામીય ધી માનલેશ્વર દે
- ૨૫ ઘસક્ત મૂમીસ લમ્પાશ્ચ [૧શ્ચ] ઉલિગ્રામમાર્ગવામપક્ષે મૂમિ વિ ૧ મચવિશેષે કે [૧] જાં

- ૨૬ તદ્દલ ઇચ્છતુર્નાં દલનાં ભૂમી સ્વસીમાપર્યન્તા સવૃક્ષમાલા-
કુલા સદ્ધિરણ્ય મા
- ૨૭ ગમેગાકાષ્ટત્વેનોકોપેતા સર્વાદાયસમેતા રાયકચાલ હાતીય
યાહાળ
- ૨૮ યોગેતિ સોઢલ સુત આસધરાય શાસનેનોદકપૂર્વમસ્પાભિઃ
પ્રદત્તા ॥ અ
- ૨૯ સ્યા ભૂમેરાધાટાયથા ॥ પૂર્વતો ચારદવલયોઃ ક્ષેત્રેષુ સીમા ।
દક્ષિણતો રા
- ૩૦ જમાર્ગઃ । પશ્ચિમતઃ શ્રી આનલેશ્વરદેવક્ષેત્રેપુસીમા । ઉત્તરતો
ચાક્રંયથિ
- ૩૧ કોપેક કાઠ ગાંગાસકડોહલિકા ગામયોઃ સીમા । પદમમી
મિરાષાટૈરુ
- ૩૨ પલક્ષિતા ભૂમિમેનામચગમ્ય દત્તપ્રામનિવાસિજ્ઞન પદ્યૈયાદી-
યમાનમા
- ૩૩ ગમેગાકરહિરણ્યાદિસર્વ સર્વદાક્ષા શ્રવણ વિષેયૈર્ભૂત્વાઽમુ-
ષ્મૈ પ્રાહ્ણણાય

૩૪ સમુપેતતઽવ્ય' ।

ઉક્ત દાનપત્રવાળા આખા તામ્રપત્ર-લેખના સારૂપ સાધાન્તર
સંપાદકે આપેલું છે તે ટુંકમાં નીચે મુજબ છે:—

અણુહિલ પાટકમાં રાજા ભીમદેવ બીજે દંડાદિપત્રકના રાજ
પુરથી અને પ્રજને વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ (ઈ. સં. ૧૨૦૦) શાદ્રપદ,
અમાસને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

દાનનું પાત્ર—રાયકવાળા પ્રાહ્ણ સ્થાતિના જ્યોતિ સોઢલનો પુત્ર આસધર.

દાનની વસ્તુ—કડા ગ્રામમાં પૂર્વ ભાગે, મહિસાણા ગામના આનલેશ્વર

દેવની ભૂમિની પડોશની અને ડાબી તરફ ઉલિશામ જતાં માર્ગ

વાળી ચાર (૪) હલવાહ ભુમિ જેની સીમા:—

પૂર્વે બાગડ અને ખસનાં ક્ષેત્ર

દક્ષિણે—ગજમાર્ગ

પશ્ચિમે—આનલેશ્વરદેવનાં ક્ષેત્ર

૧ આનલેશ્વર દેવ એ રાણા આનાના નામે જંધાવાયેલું પ્રાયઃ મહા-
દેવનું મંદિર હશે અને તે સોલંકી ગણા આનાએ પોતે પોતાના નામે
કે તેના પુત્ર હણુપસાકે પોતાના પિતાના નામે જંધાવ્યું હશે, કેમકે
આ હણુપસાક કે જે સં. ૧૨૨૯ માં રાજા અજયપાલ તરફથી ઉદય-
પુર ખાતે નીમાયેલ દંડનાયક હતો (જુઓ શુ. ઐ. સે. ભા. ૨,
સેખાંક ૧૫૬) તેણે પોતાના પિતા આના તથા માતા સલખણાના

ઉત્તરે—ગાંગાસકત નેવાંઉચ આદિ નજીક ડાહલિકાર
ગામની સીમા.

રાજપુરોધો—લેખક, વૈજલનો પુત્ર મહાક્ષપટલિક કુચર.

દુતક, મહા સાંધિવિગ્રહિક કકર ભીમાક

ઉકતદાન પત્ર નીચે શ્રી મીમંષેવસ્ય એ રીતે દાન આપનાર રાજાની સહી છે.

૮ પ્રકીર્ણ ઉલ્લેખો

આ ઉલ્લેખો મુખ્ય બે પ્રકારના છે. એક જમાં મહેસાણા વિશે સીધો ઉલ્લેખ હોય એવા; ને બીજા મહેસાણા-ઇતિહાસને આડકતરી રીતે સ્પર્શતા. આ બે પ્રકારના ઉલ્લેખો પાછા બબ્બે પ્રકારના છે: એક આધારભૂત એટલે કે, પ્રસિદ્ધ થયેલા ને બીજા અશ્રુતપૂર્વ એટલે કે મૌખિક મળેલા. મૌખિક ઉલ્લેખોમાં સમય નિર્દેશન માટે, પચાસથી બસો વર્ષ માટે 'પૂર્વે' તથા તેથી જુના સમય માટે 'અગાઉ' શબ્દ નો પ્રયોગ મેં કર્યો છે.

વડોદરા રાજ્યના સુબા શ્રી ભાટે સાહેબે કાઠેશ પરિપત્રને અનુસરી સને ૧૯૩૬ માં મહેસાણાની સરકારી મુજરાતી શાળા નં. ૧ ના શિક્ષક શ્રી ભટ મોતીલાલ સુખદેવ મહેસાણાવાળાએ, મહેસાણા વિશેનો નિબંધ મોકલ્યો હતો જેમાં તેમને ૩૧ ૨૫ તું ઇનામ પ્રાપ્ત થયું હતું. અને સને ૧૯૩૭ માં મહેસાણાના શેઠ ડાહ્યાભાઈ ઘેલાભાઈએ મહેસાણા વિશેની માટે ભાગે જૈન દેરાસરો, સંસ્થાઓ અને તેના કાર્યવાહકોને લગતી વિગત કેટલાકે વૃદ્ધો (જેમાં આ લેખકના પિતામહ પણ હતા) ને પૂછી પૂછીને ૪૪૬ કરી જૈન સુધારાખાતાના એક પત્રકમાં જોત-રાવી હતી, આમ એકવીસ વર્ષ ઉપર થયેલા આ બંને પ્રયાસો

ત્રેયાથે તેઓના નામે આનંદેશ્વર તથા 'સલખજેશ્વર' નામના મંદિર શંખેશ્વરમાં બાંધ્યાં હતાં. કે જેના માટે જ્યેતસિંહે સં. ૧૨૮૦ માં સામ્યાવાડા ગામ, અને ભીમદેવ બીજાએ દેવાડિ ગામ દાન આપ્યું હતું. (જુઓ ગુ. ઐ. સે ભા. ૨ લેખાંક ૧૬૫ તથા ૧૭૦) વળી આનાના પૌત્ર અર્જુન ધણુપસાકના પુત્ર વીરમે પણ ઘુસડી ગામમાં પોતાના નામે વીરમેશ્વર નામનું મંદિર બાંધ્યું હતું. કે જેને માટે ભીમદેવ બીજાએ સં. ૧૨૯૫ એક ગામનું દાન કર્યું હતું (જુઓ ગુ. ઐ. સે ભા. ૨, લેખાંક ૨૦૧)

૨ 'લેઘપદ્ધતિ' પૃ. ૨૩ ઉપર 'દોહલિકા' શબ્દ ટુંકમાં આ પ્રમાણે વપરાયો છે, 'શીકરણવિદિતં ચ્વકીયાં મૂર્મિ નિઃ સન્નેદાં વિધાય દોહલિકા મૂર્મેઃ વ્યાપેઘઃ કારિતઃ.' આ શબ્દની અર્થ માટે જુઓ 'લેઘપદ્ધતિ' પૃ. ૧૧૧

સંબંધિત થયેલી વિજતો જે મોટા ભાગે અદ્વૈતપૂર્વક વિજતો છે, તે મને મળી હોઈ તે પૈકી જરૂરી વિજતોના x ઉપયોગ કર્યો છે

(૧) મહેસાણાના શ્રી સંઘના કેટલાક હસ્તલિખિત ગ્રંથો:—

પોથી નંબર	નામ	પૃષ્ઠ સંખ્યા	વિશેષ ઉકીકત
૭૪	પદ્મપુષ્પ કથપ	૭૪	સં. ૧૮૭૨ મહેસાણા
૧૩૩	શુદ્ધતત્વનિશ્ચય	૨૩૮	લિખિતમ્ જોષી સીરીનાથ ગામ મહેસાણા મધ્યે
૩૬૭	કથપસૂત્ર બાળબોધ	૯૧	સં. ૧૭૨૪ ઉપકેશગચ્છે, કુંદકાચાર્ય સંતાને રામતિલક અમર સુદર ગણપતિ, રાણા રાજસિંગ રાજ્યે
૪૧૧	શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર ટો	૩૬૧	સં. ૧૭૯૯ વિજયદાન, મેઘ, લક્ષ્મી-ભાણુ, વિજય, દીપ, રૂપકલક, વિદ્યુઓ, હીંગ સ્ત્રીમાલાલ ગય
૪૩૫	શ્રીચંદ્ર ચરિત્ર ટો	૩૦૫	સં. ૧૮૯૦ મહેસાણા મનરંગપાર્શ્વ વિજય રત્ન, હેમં તેજં ભકિતં ચતુરં સુરેન્દ્ર.
૪૪૦	મહિપાલ ચરિત્ર	૨૩૦	સુમતિં જીતમં રૂપં ખુશાલં ઉષં સં. ૧૮૪૯ શંકર
૪૭૨	સુસંઠ ચરિત્ર	—	સં. ૧૬૮૬ મહેસાણા મનરંગપાર્શ્વ ચતુરં પ્રેમં સુરેન્દ્રં

(૨) વરસોડા તથા માણસાના ચાવડા ગાળના પૂર્વજો અસલ જૈન ધર્મી હતા. વનરાજની પૂર્વેના તેમના વંશના ૩૦-૩૨ રાજાઓ જૈન ધર્મી હતા. એવું લાડોલના જૈન મહાત્મા મણિલાલજીની વક્ષીમાં લખેલું છે. અને તે વહી જુની છે. વનરાજ પછીના વંશજો જે જૈન તરીકે કાયમ રહ્યા તે શ્રીમાળી કોમખાં ભણેલા છે, માણસામાં ઉચ્ચ-ખક્ષીયા વીશા શ્રીમાળીઓ છે તે અસલ વનરાજના વંશજ ગણાય છે. વનરાજની ૨૦ મી કે ૨૫ મી પેઢીએ હાલ માણસાના ઠાકોર આવેલા છે.

x નોંધ:-ઉકત હસ્ત-પ્રતોની નોંધ, સં. ૧૯૯૦ માં શુભસાગરજીએ તૈયાન કરેલ મહેસાણાના શ્રી સંઘના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના હસ્તલિખિત લિસ્ટના આધારે મેં આપી છે આ અપ્રસિદ્ધિ લિસ્ટ તથા ખંભાત, હાપડી, પાટણ, જેસલમેરના ભન્ડારોની પ્રગટ થયેલ ગ્રંથ સૂચીઓ પણ મેં જોઈ હતી. આ એકેયમાથી ખાસ માહિતી મળી નથી, માત્ર મહેસાણાના ઉકત હસ્તપ્રતોની નોંધ થોડીક ઉપયોગી હોવાથી અહીં આપી છે.

ઉત્તરે—ગાગાસકત નેવાહિય આદિ નજીક ડોહલિકા^૨
ગામની સીમા.

રાજપુરોધો—લેખક, વૈજલનો પુત્ર મહાક્ષપટલિક કુંચર

દુતક, મહા સાધિવિગ્રહિક 'ક' લીમાક

ઉક્તદાન પત્ર નીચે છીંમીમદેવસ્ય એ ગીતે દાન આપનાર રાજની સહી છે

૮ પ્રકીર્ણ ઉલ્લેખો

આ ઉલ્લેખો મુખ્ય એ પ્રકારના છે એક જેમા મહેસાણા વિો સીધો ઉલ્લેખ હોય એવા, ને બીજા મહેસાણા-ઇતિહાસને આડકતરી રીતે સ્પર્શતા આ બે પ્રકારના ઉલ્લેખો પાછા બળે પ્રકારના છે એક આધારભૂત એટલે કે પ્રસિદ્ધ થયેલા ને બીજા અશ્રુતપૂર્વ એટલે કે મૌખિક મળેલા મૌખિક ઉલ્લેખોમા સમય નિર્દેશન માટે પચાસથી બસો વર્ષ માટે 'પૂર્વે' તથા તેથી જુના સમય માટે 'અગાઉ' શબ્દ નો પ્રયોગ બે કર્યો છે.

પટોદગ રાજ્યના સુખા શ્રી ભાટે સારુએ કાઢેલ પરિપત્રને અનુસરી સને ૧૮૩૬ મા મહેસાણાની સરકારી ગુજરાતી શાળા ન ૧ ના શિક્ષક શ્રી ભટ માતીલાલ સુખદેવ મહેસાણાવાળાએ મહેસાણા વિશેના નિબંધ મોકલ્યો હતો જેમા તેમને શ ૨૫ નુ ઇનામ પ્રાપ્ત થયું હતું અને સને ૧૮૩૭ મા મહેસાણાના શેઠ ડાહ્યાભાઈ ઘેલાભાઈએ મહેસાણા વિશેની મોટે ભાગે જૈન દેગસરો સસ્થાઓ અને તેના કાર્યવાહકોને લગતી વિગત કેટલાક વૃદ્ધો (જેમાં આ લેખકના પિતામહ પણ હતા) ને પૂછી પૂછીને ૨૪ઠી કમી જૈન સુધાગખાતાના એક પત્રકમા ઇત-રાવી હતી, આમ એકવીસ વર્ષ ઉપર થયેલા આ બંને પ્રયાસો

ત્રેયાર્ધે તેઓના નામે આનલેશ્વર' તથા 'મલખણેશ્વર' નામના મંદિર શામેશ્વરમા બાંધ્યા હતા. કે જેમા માટે જ્ય તસિહે સ ૧૨૮૦ મા સામ્પાવાડા ગામ અને બીમદેવ બીજાએ દેવાડિ ગામ દાન આપ્યું હતું (જુઓ ગુ. એ. સે. ભા. ૨ લેખાક ૧૬૫ તથા ૧૭૦) વળી જાનના પોત્ર અર્ગત લખપસાકના પુત્ર વાગમે પણ ઘુસડી ગામમા પોતાના નામે વીરમેશ્વર નામનું મંદિર બાંધ્યું હતું કે જેને માટે બીમદેવ બીજાએ સ ૧૨૯૫ એક ગામનું દાન કર્યું હતું (જુઓ ગુ. એ. સે. ભા. ૨, લેખાક ૨૦૧)

૭ 'લેખપદતિ' પૃ. ૨૩ ઉપર 'દોહલિકા' શબ્દ દ્રુકમા આ પ્રમાણે વપરાયો છે, 'શ્રીકરણવિદિત મ્વકીયા મૂર્મિ નિઃ સન્નેદા વિધાય દોહલિકા મૂર્મે વ્યાપેષ કારિતઃ।' આ શબ્દની ચર્ચા માટે જુઓ 'લેખપદતિ' પૃ. ૧૧૧

સંશ્લિષ્ટ થયેલી વિગતો જે મોટા ભાગે અશ્રુતપૂર્વ વિગતો છે, તે મને મળી હોઈ તે પૈકી જરૂરી વિગતોનો x ઉપયોગ કર્યો છે

(૧) મહેસાણાના શ્રી સંઘના કેટલાક હસ્તલિખિત ગ્રંથો:—

પોથી નંબર	નામ	પૃષ્ઠ સંખ્યા	વિશેષ હકીકત
૭૪	પર્યુપણા કલ્પ	૭૪	સં. ૧૮૭૨ મહેસાણા
૧૩૩	શુદ્ધતત્વનિશ્ચય	૨૩૮	લિપિકૃતમ્ જોધી સીરીનાથ ગામ મહેસાણા મધ્યે
૩૯૭	કલ્પસૂત્ર બાળબોધ	૯૧	સં. ૧૭૨૪ ઉપકેશગચ્છ, કુદકાચાર્ય સંતાને રામતિલક અમર સુદર ગણપતિ, રાણા રાજસિંગ રાજ્યે
૪૧૧	શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર ટોળા	૩૬૧	સં. ૧૭૯૯ વિજયદાન, મેઘ, લક્ષ્મી-ભાણુ, વિજય, દીપ, રૂપકલક, વિદ્યુઓ, હીન્દુ ક્ષત્રમાલાલ રાય
૪૩૫	શ્રીચંદ્ર ચરિત્ર ટોળા	૩૦૫	સં. ૧૮૯૦ મહેસાણુ મનરંગપાર્શ્વ વિજય રત્ન, હેમં તેજં ભકિતં ચતુરં સુરેન્દ્ર.
૪૪૦	મહિપાલ ચરિત્ર	૨૩૦	સુમતિં ગૌતમં રૂપં ખુશાલં હર્ષં સં. ૧૮૪૯ શંકર
૪૭૨	સુસહ ચરિત્ર	—	સં. ૧૬૮૬ મહેસાણુ મનરંગપાર્શ્વ ચતુરં પ્રેમં સુરેન્દ્રં

(૨) વરસોડા તથા માણસાના ચાવડા ગામના પૂર્વજે અસલ જૈન ધર્મી હતા વનરાજની પૂર્વેના તેમના વંશના ૩૦-૩૨ રાજાઓ જૈન ધર્મી હતા. એવું લાડોલના જૈન મહાત્મા મણિલાલજીની વક્તીમાં લખેલું છે. અને તે વહી જુની છે. વનરાજ પછીના વંશજો જે જૈન તરીકે કાયમ રહ્યા તે શ્રીમાળી કોમમાં લખેલા છે, માણસામાં ઉબ-ખલીયા વીશા શ્રીમાળીઓ છે તે અસલ વનરાજના વંશજ ગણાય છે. વનરાજની ૨૦ મી કે ૨૫ મી પેઢીએ હાલ માણસાના ઠાકોર આવેલા છે.

x નોંધ:-ઉક્ત હસ્ત-ગ્રંથોની નોંધ, સં. ૧૯૯૦ માં ગુણસાગરજીએ તૈયાર કરેલ મહેસાણાના શ્રી સંઘના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના હસ્તલિખિત લિસ્ટના આધારે મેં આપી છે. આ અપ્રસિદ્ધિ લિસ્ટ તથા ખલાત, દીખડી, પાટણ, જસલમેરના લન્ડરોની પ્રગટ થયેલ ગ્રંથ સૂચીઓ પણ મેં જોઈ હતી. આ એકેયમાંથી ખાસ માહિતી મળી નથી, માત્ર મહેસાણાના ઉક્ત હસ્તગ્રંથોની નોંધ થોડીક ઉપયોગી હોવાથી અહીં આપી છે.

-મ ૧૯૭૩મા પ્રકાશિત જે ધા પ્ર લે સ લા ૧ પ્રસ્તાવના પૃ ૮
 (૩) મહેસાણા તાલુકામા જે ગામ મેવાસી વહીવટના હતા આ ગામો
 મૂળ કાકડડા કોડોની માલીફીનાં હતાં છતા કાળક્રમે સરકાર વહીવ
 મા આવેલા છે —કડી પ્રાન્ત સર્વેસ ગ્રહ પૃ ૨૦૦ ૧૬

(૪) કડી પ્રાતના મહેસાણા વગેરે તાલુકામા મહીકાડાના જમીન
 હારોની વાટા ગીરાસની જમીન છે * —કડી પ્રાત સર્વેસ ગ્રહ પૃ ૨૭૦

(૫) ઈ ૧૪૦૦ મા જમીનની વસુલાત માટે ખખેડો થતા અહમદશાહે
 કરાવ્યુ કે જ્યો ખડણી આપશે ને કેટલીક સરકારી નોકરી કરશે તેવા
 જમીનદારોને તેઓની જમીનનો ચોથો હિસ્સો વશ પર ચરા પાછો
 આપવામા આવશે એ વખતથી જે હિસ્સો જુદો રાખવામા આવતો
 તે વાટો કહેવાતો અને ખાકીનો સરકારનો તે તલપટ કહેવાતો

—ગુજરાત સર્વેસ ગ્રહ પૃ ૨૮૪

(૬) સન ૧૭૬૫/૬૬ ના અરસામા આશરે પોણા બે વગસ સુધી
 વિસનગરમા રાધાપુર સ્ટેટનુ નાજ્ય થયુ હતુ

—શેઠ મ સુ કૃત વિસનગર

(૭) પ્રથમ વિસનગર મહાલ ઘણા નાનો હતો માત્ર ૨૨ ગામો હતા
 ધીમેધીમે આસપાસ ૧૧ મહાલના ગામો ઉમેરી તેની હદ વધારી સ
 ૧૮૩૩ મા હદ ચોક્કસ કરવામા આવી -

—શેઠ મ સુ કૃત વિસનગર પૃ ૧૪૨

* મહેસાણામા વરસોડા સ્ટેટની જમીન હતી તે હાલ પણ વાટા
 તરીકે ઓળખાય છે કે જ્યા વગસોડાનો ખગલો આવેલો છે

- શ્રી મ સુ કૃત વિસનગર પુસ્તકમા વિસનગર મહાલનો આપેલ
 નકશો જોતા તે મહાલમાની રૂપેણ અને ખારી નદી વચ્ચેનો પ્રદેશજ
 પૂર્વેનો વિસનગર મહાલ હોય એમ જણાય છે કેમકે તેટલા સાગમા
 ૨૦ ગામ છે આ ૨૦ ગામમા કડા મહેસાણા વગેરે ગામ નથી બીજી
 તરફ 'વિનપુત્ર પ્રહલદવ્રતાત'મા ઔર ગઝેબના વખતના વિનપુર તાલુ
 કાના ગામોનું સિરુ આખુ છે તેમા કડા ગામ છે વળી ઔર ગઝેબ ૧૧
 વખતમાજ વિસનગર ખાવીસી અસ્તિત્વમા આવી જણાય છે પૃ ૬
 સ ૧૮૩૨ સુધીમા તેમા કુલ ૩૦ ગામો હિમેરાયેલ હતા અને સ
 ૧૮૩૩મા તે તાલુકો કુલ ૬૫ ગામોના બાવવામા આવેલો હતો જ્યારે
 મહેસાણા તાલુકો સ ૧૮૩૩ થી કડી તાલુકાથી જુદો પડ્યો હતો
 અને તે વખત તેમા વીઘોટી વહીવટ ૧૧ ૭૮ સરકારી બીજા વહીવટના
 ૪, પગાર્યા વહીવટના ૩ એમ કુલ ૮૫ ગામો હતા (જુઓ ક
 પા સ પૃ ૩ તથા પ રા રા પૃ ૩૨૩/૩૦૪) સને ૧૮૬૫ મા
 ૭૮ ગામડા જેમા ૬૮ સગકાગના હતા તેની સર્વે અને મહેસુલી
 ખાતાઓની મજુગીઓહિઝ હાર્દનેસે આપી હતી । જુઓ જે ઓ બ
 સ્ટે વો ૨ પૃ ૬૫૧/૬૫૨)

(૮) સં. ૧૭૩૨ની સાલમાં દિલ્હીની માદી ઉપર આલમગીર ઔરંગઝેબ પાદશાહ હતા. તેઓ વોહરા હસન મહમદ ઉપર મહેરબાન થઈને તેને વિસનગર ખાવીસી કરી આપી. તે વખતે પ્રગણે વિજયપુરનાં ગામ દશ પ્રગણે વિસનગર તાલુકે આવ્યાં.

—વિજયપુર જૃહદ-વૃત્તાંત પૃ. ૨૨૩

(૯) સાધારણ રીતે મહી નદીના આસપાસના મુલકને મહીકાંઠો કહેવાય પણ રાજકીય કારણોથી વધારે થઈ તેની ઉદ ઘણી જાણેલી છે... પશ્ચિમે પાલણપુર તથા ગાયકવાડ સરકારના ખેરાળુ અને વિજયપુર તાલુકા તથા અમદાવાદ જિલ્લાનાં ગામ આવેલાં છે. મહીકાંઠાના (૧) નાની મારવાડ (૨) રહેવર જિલ્લો (૩) સાબરકાંઠા (૪) વાત્રકકાંઠો (૫) ખાવીસી જિલ્લો અને (૬) કટોસણ જિલ્લો જેમાં મથુના, કટોસણ વગેરે આવેલાં છે તે, અને ખાવીસી જિલ્લો જે કોળી સોડોનાં ઘણાં ગામે મળીને થયેલો છે તે, આ ખાવીસી જિલ્લો પ્રથમ ગાયકવાડ સરકારના હહેગામ તાલુકાનો એક ભાગ હતો.

—કડી પ્રાન્ત સર્વ સંબંધ પૃ. ૪૨, ૪૩

(૧૦) વિજયપુર તાલુકાના આંકડીયા ગામેની પ્રથમ ફક્ત ગાળ માપણી કરવામાં આવી હતી પછી સને ૧૮૯૮માં ખીજી રીતની માપણી કરવા સામે પીસવાઈ ગામના સોડોએ ખંડ ઉઠાવ્યું હતું. સરકારે તેને સમાવ્યા પછી આદિપીઓ ઉપર કેસ ચલાવવા વિસનગરમાં ખાસ અદાલત સ્થાપવામાં આવી હતી. પુરાવામાં નીકળેલી હકીકત ઉપરથી એમ જણાય છે કે પીસવાઈ ગામના સોડોએ નાહરજીના નામની આણુ ફેરવી હતી, ગંભીરજી મનોરજીને દીવાન સ્થાપ્યો હતો. પીસવાઈવાળાએ વિજયપુર અને વસઈ, ને ખીસોદરા વગેરેના સોડોએ વિસનગર અને મહેસાણા સેવાનો મનસુબો કર્યો હતો.

—કડી પ્રાન્ત સર્વ સંબંધ પૃ. ૫૬

(૧૧) માણસાને જમીનદાર ‘પરથી’ (પૃથી) કે જે લશ્કરમાંજ હતો તેણે ત્રેવીસ હજાર રૂપિયા અને વરસોડાના જમીનદારે દશ હજાર

× વિજયપુર જૃહદ વૃત્તાંતમાં ઔરંગઝેબના વખતના વિજયપુર તાલુકાનાં ગામેનું સિસ્ટ આપેલું છે તેમાં મહેસાણા નથી —ક.

* મહેસાણા વસાવનાર મેસાણના વંશજોની વંશાવલિ ‘ચાપોતકટ કાવ્ય’માં આપી છે. તેમાં મેસાણથી ૧૮મા પુરુષનું નામ નારસિંહજી

રૂપિયા મોમિનખાનને પેશકશના આપવા કંપૂલ કર્યા* *

—મિરાતે અહમદી વો. ૨, ખં. ૧, પૃ. ૩૦૧

(૧૨) વંશીયાણુઓત્ર શ્રીમાલી-આગોત્રના વંશજો મહેસાણા વગેરે ગામોમાં વસે છે.

—શ્રી વિવિધ પક્ષ (અંચલ) ગચ્છીય મોટી પટ્ટાવલી (ભમનગર) પૃ. ૯૭

(૧૩) મહેસાણાના ડીસાવાલ જૈન વણિકો શા વીરચંદ બદવજી વિગેરે ૧૯૨૫ની સાલ સુધી જૈન ધર્મ પાળતા હતા અને તે લાહુડી પોશાક ગચ્છના હતા. તેમના બાપાએ તેમની પાક્ષીતાણાની દેરી સં. ૧૯૨૮ લગલગમાં સમરાવી હતી. મહેસાણામાં ચંગોઠીયા અને ભાટવાડા આગળ તેમનો ઉપાશ્રય હતો. હાલ ૧૯૫ વીરચંદ બદવજીના વંશજો દશા ડીસાવાલ વાણિયાઓ શ્રી પદ્મપ્રભુના દેહરે વરકન્યાનો કંકણુદેરો છોડવા માટે બંધ છે ૧૯૪૦ લગલગની સાલમાં તે દેહરાને તેમના તરફથી સમરાવવામાં આવ્યું હતું. મહેસાણા વગેરેમાં ડીસાવાલની વસ્તી છે. —જૈન ધાં. પ્રા. લે. સં. ભા. ૧, ની પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૦

(૧૪) મહેસાણાના દશા દેશાવાડ વણિકો પૂર્વે જૈન હતા, અને તેઓના બાપદાદાઓએ સિદ્ધાચળ વગેરે ઠેકાણે જૈન દેરાસરો ખંધાવ્યાં હતાં. હાલ તે લોકો વૈશ્ણવ ધર્મના અનુયાયી થયા છે —બુદ્ધિસાગરજી કૃત જૈન ધર્મની પ્રા. તથા અર્વાચીન સ્થિતિ પૃ. ૧૪૩

(૧૫) સને ૧૭૬૪ની આસપાસ, પાલણુપુરના નવાળ, ખડાદુરખાન ના રાજ્ય અમલના વખતે, મગડાઓના ત્રાસ અને લયથી મહેસાણા વગેરે ગામોના લોકો પાલણુપુરમાં જઈ વસ્યા હતા. આમાં સિદ્ધપુર તાલુકાનું લાલપર ગામનું મહાજન પણ પાલણુપુરમાં વસ્યું હતું.

— પાલણુપુર રાજ્યનો ઇતિહાસ પૃ. ૨૦૯

(૧૬) મહેસાણામાં, ગોલવાડમાં પૂર્વે તીરધર (તાઈ; મુસલમાનોની એક જાત) લોકો વસતા હતા તેમની વસ્તી હવે નથી.

(૧૭) તોરણવાળી માતાના જરબા મુજબ, મહેસાણામાં પ્રથમ ચાંપા-

છે એટલે આ નારસિંહજીએજ મહેસાણા પોતાના પૂર્વજોનું હોઈ તે લેવા પીલવાઈના બંડમાં આગેવાનીલગી લાગ લીધો હોય એમ લાગે છે. અને આ નારસિંહજીના દાદાના દાદાનું નામ ઉક્ત વંશાવળમાં 'પ્રથીરાજ' જણાવ્યું છે કે જે મોમિનખાનને પેશકર આપનાર હોય એમ લાગે છે. — ક

નેરનાં વાલિયાં આદિનું મહાજન આપું હતું. જ્યારે ખાજું વણું
ઝરેલા વાલિયાં વસ્યા તે દરમ્યાન વસી હતી. ૧૮

(૧૮) વહીવંચાનો જણાવ્યા મુજબ મહેસાણામાં, રહેલા પારેટો સં.
૧૭૬૭માં આવ્યા હતા જ્યારે 'સાર' પારેટોના પૂર્વજ કવરાજ
(કવિગજ) સાન્નથી સં. ૧૪૨૪માં આવ્યા હતા.

(૧૯) સંવત ૧૯૧૨ ના એક દસ્તાવેજમાં આ ગામનું નામ
"મહાશાણા" અને તેમાંનું "જુની છીપવડી" નામનું સ્થળ નવાં પાદરમાં
હોવાનું જણાવ્યું છે. (જુની છીપવડ=જુની છીપવાડ, જે મહેસાણાના
ગોલવાડ નામના લતાનો એક પેટા લતો પૂર્વે હતો, એમ કહેવાય
છે પણ એડવાડો (બોજકશેરી) પાસેની હાલની છીપવાડનો નહિ એવો,
એડવાડામાંની એક ખડકીવાળો સાગ પહેલાં જુની છીપવાડ કહેવાતો
એમ તા. ૬-૧૦-૪૧ના એક દસ્તાવેજ ઉપરથી જણાય છે.)

(૨૦) કહેવાય છે કે, વિજાપુરથી મહેસાણાની સીમ (તોરણીયા આંટો
નામે ઓળખાતી જગા)માં આવી કિરેલા દેશાઈ પટેલને, મહેસાણાના
તે વખતના ઝારેલા વાલિયાઓના મહાજને ગામમાં વસાવ્યા હતા.
અને પરામાં વસવાટ કર્યો તે પહેલાં તેઓ નરસિંહ પટેલના માઢમાં
વસતા હતા.

નોંધ:- હાલ જે લતો પટવાપોળ તરીકે ઓળખાય છે; તેના
ગાઠાથી નીલકંઠ મહાદેવ સુધીનો સાગજ પહેલાં. પટવાપોળ તરીકે
ઓળખાતો. જ્યારે તેથી આગળનો ભાગ 'દેશાઈ શેરી' તરીકે ઓળખાતો
હતો. એટલે આ સોડોએ પ્રથમ ત્યાંજ વસવાટ કર્યો હતો. અને વસ્તી
વધતાં નરસિંહ પટેલના માઢમાં વસ્યા હશે. અને તે પછી એવાજ
કોઈ કારણે તેઓ પરામાં જઈ વસ્યા હશે.

(૨૧) પારસીઓમાં સૌ પ્રથમ સ્વ અંકલેશ્વરિયાએ અહીં વસવાટ
કર્યો હતો. એઓ વણીકર કલબ પાસે દારની લટ્ટી કરતા ત્યારપછી
મને ૧૯૦૯માં શ્રી અરદેશર ફરામજી કુંવરનું અને સને ૧૯૨૧માં
શ્રી કેમશર ધનજીશા અવારીનું કુટુંબ અહીં આવેલું છે અને છેલ્લે
નોકરીને લઈને બદલી થતાં બીજાં ચાર કુટુંબ અહીં આવી રહેલાં
છે. હાલ સ્વ. અંકલેશ્વરીયાના કુટુંબનું અહીં કોઈ નથી. જ્યારે
બાકીનાં છ પારસી કુટુંબો પૈકી શ્રી ૦ કુંવર તથા શ્રી ૦ અવારીનાં એ
બે કુટુંબ અહીં સ્થાયી વસવાટ કરી રહેલ છે.

(૨૨) પૂર્વે મહેસાણા ગામનો સામાજિક વહીવટ ગામનું મહાજન

કરતું હતું અને મહાજનમાં ગામના-વોડે નવો-નવ ચોરાના આંગે-
વાનેનું પ્રતિનિધિત્વ હતું હાલ આ પ્રતિનિધિત્વ વ્યવસ્થા પ્રાયઃ
મૃતપાય બનેતાં ધોરણ કાઢક બદલાયેલું છે !

(૨૩) કહેવાય છે કે સને ૧૮૬૩માં ખડેગવ મહાગંજ મહેસાણામાં
આવ્યા હતા અને મહેસાણાના હાલના નાગરિક શેડ ફ. ડા. પટવાના
મંડમાતાએ તેમને સોના રૂપાળી વધાવ્યા હતા. અને આ મહાગંજએ
તેમના કુટુંબને નગરશેડની સનહ આપી, પાલખી-મથાલનું માન
આપ્યું હતું !

(૨૪) સને ૧૯૪૮માં વડોદરા રાજ્યે મહેસાણાના ત્રણ નાગરિકો
શ્રી. બહેચરભાઈ ખુશાલદાસ પટેલ, શ્રી. જડાલાલ લાલજીભાઈ પટેલ
તથા શ્રી. કેશર અરદેશર કુપરને 'રાજ્ય રત્ન'નો ઈતકાળ આપી
સન્માન્યા હતા.

(૨૫) હાલ મહેસાણાની પાજગપોળ સંસ્થાની માલકીના સર્વે નં.
૧૮૬૧-૧૮૬૨વાળા 'સતીનું જોડ' નામે ઓળખાતા ખેતર વિષે એક
કૌટુંબિકેષ્ઠે પૂર્વે એક નવપણેતર પુરૂષે આત્મઘાત કર્યો તે વાતની
ખબર તેની પત્નીને તેના પિયરમાં પડતા તે પોતાના પતિ પાછળ
સતી થઈ ! આથી તે જ જગાએ સતી થઈ, તે જગા "સતીના જોડ"
નામે ઓળખાતી થઈ. (નોંધ:- સતી પ્રથા મુંબઈ સરકારે સને
૧૮૨૯માં અને વડોદરા રાજ્યે સને ૧૮૪૦માં બંધ કરી હતી)

(૨૬) ખાદેટ મહેતાખસંગના ખાયાની સામેની દુકાનોમાં જ્યાં હાલ
અરવિંદ સ્ટોર છે તેના આગળ આગળ તાજેતરમાં એક મોટું
પોલાણ પડ્યું હતું. એ વખત, તે મહેરાજના વખતનું કાયદે હોવાની
લોકવાયકા થતાં સરકાર તરફથી ત્યાં ખોદ કામ થયું હતું પણ તે
જગા પૂર્વેના કોઈ મકાનના, પાયાની જણાતા વા બીજા કોઈ ચોગ્ય
કાંઈ સરકારે અમુક તપાસ પછી કામ બંધ રાખ્યું હતું

(૨૭) મહેસાણામાં ગંગમહેલ નામે જ લાંબો છે તે મહેરાજના વખત
માં-રાજ રહેઠાણનો એક ભાગ હોવાનું અને જૈન દેગસરનો લેખ
તેનું સમર્થન કરતો હોવાનું કહેવાય છે.

નોંધ:- જૈન દેરાસરોમાં આવો કોઈ શિલાલેખ નજરે ચડ્યો નથી. મોટું
જૈન દેરાસર ગંગમહેલ લતાની તદન નિકટ હોઈ, જૈન દેગસરનો
લેખ, મોટા જૈન દેરાસરની જગાનો દસ્તાવેજ હોય એમ સંભવે છે
પણ માહિતી શિલાલેખ હોવાની છે એટલે અગાઉ ઉપાશ્રય આગળ
કેટલાય પાર્શ્વનાથનું જે જૈન દેરાસર હતું તેનોજ કોઈ શિલાલેખ હોય

એ સંભવિત છે કે જે લેખ ક્યાંક સંપાદ્યો હશે !

(૨૮) હાલના સાર્વજનિક દવાખાનાનાં બેડે જે પાંચ બંગલા છે ત્યાં પૂર્વે એક ટેકરી હતી જે “નરસંગ ટેકરી” ના નામે ઓળખાતી એ ટેકરી પર હનુમાનજીનું મંદિર હતું ‘શ્રીમંત સયાજીરાવ’ (ત્રીજા) ના રાજ્યમાં અહીં શ્રી ૦ કાશીરાવ સુખા હતા ત્યારે તે ટેકરી બોદાવી જ્યાં સરખી કરી પાંચ બંગલા બંધાવેલા છે તે ટેકરી પરની હનુમાનજીની મૂર્તિ રાવણામાં આવેલા ગોવિંદ મહાદેવના મંદિરમાં મુકાયેલી છે.

(૨૯) હાલ ‘મેરવવાસ’ તરીકે ઓળખાતા ક્ષેત્રમાં પૂર્વે કોઈ નાગરની હવેલી હતી તે નાગરે મેરવવાસમાંના મેરવ મંદિર નીચે જે મોંચર છે તે ખનાવ્યું છે કે જે શ્રીમંત સયાજીરાવ ત્રીજાના રાજ્ય અમલમાં મહેસાણામાં શ્રી ૦ મુકરજી સુખા હતા ત્યારે ખનાવાયેલું છે.

(૩૦) બામીવાડમાં જતાં ડાબા હાથે બાળીવાડના નાકે રાજમાર્ગ ઉપર જે મકાન છે કે જેમાં હાલ બાડલુએ બેસે છે તે પૂર્વે ‘હવેલી’ કહેવાતું એટલે કે એ મકાન હવેલીની ગણુનરીમાં આવતું. ૨૬

(૩૧) હાલની ચોક્કસ હેડ ક્વાટર્સવાળી જગાએ પૂર્વે ‘ફાંસીયો ટેબો’ હતો કે જ્યાં ગુન્હેગારોને બેઠેર ફાંસી દેવાતી અને હાલ રાજમહેલ છે તે જગા રામાસણના ટેકરા તરીકે ઓળખાતી

(૩૨) મેરવવાસ પાસે હાલ લાંકડ વેરવાનું મશીન મુકાયું છે. તે જગા પૂર્વે ચોસાની હવેલી કહેવાતી અને ત્યાં માતાનું મંદિર હતું.

(૩૩) કહેવાય છે કે હાલ ‘રાવજી’ તરીકે ઓળખાતી જગા, અગાઉ રાવજી રાજ્યો અહીં રાજ કરતા હોવાના ચિહ્નરૂપ છે. ત્યાં આ રાજ્યોના અંગત માણસો રહેતા તેથી તેનું નામ રાવજી પડેલું છે (સરખાઓ : રાઉલી=રાજસભા; રાવત’ જુઓ વિમળ પ્રબંધ પૃ. ૧૨૯, રાઉલી=રાજકુલની; હરખારી જુઓ પંચદંડની વાર્તા પૃ. ૧૫૫) ને ત્યાં આવેલું ‘રાઉળા સાગર’ તથાવ રાણીઓના ન્હાવા માટે બંધાવાયું હતું

(૩૪) હાલ નીચો ભાટવાડો છે તે જગા પૂર્વે ‘નાગલપુરની ભાગોળ’ કહેવાતી અને એ જગાએ પડેલાં ઓશવાળ વાલિયાનો મહેલો હતો.

નોંધ:- મહેસાણાનાં કેટલાંક સ્થળો હાલ કડી ભાગોળ, લાખ-વડી ભાગોળ, સિદ્ધપુરી ભાગોળ એ નામે ઓળખાય છે તે રીતે ઉક્ત સ્થળ નાગલપુરી ભાગોળ કહેવાતું હશે. એ કે પિલાછગજ

તથા ઇંગ્લેન્ડ (P W. D) ખાતાની ઓફીસ છે તે જગ્યાએ પૂર્વે મકાનો બંધાયા તે વખતે પાયા બોદતાં જેન પ્રતિમાઓ નીકળી હતી ને તે અહીંના મોટા જેન દેરામરમાં રાખવામાં આવી હતી; એમ કહેવાય છે અને મોટા જેન દેરામરમાંની એક ગૃહસ્થ મૂર્તિ પર નાગલપુર ગામના નિર્દેશવાળો લેખ છે, જે અપ્રસિદ્ધ અને ઉપયોગી હોઈ તેના થોડાક ભાગ બેઠાં છે:—

સંવત ૧૩૫૪ વર્ષે [માગ] શિવ વર્દિ પ્રતિપદ । સામે
મધ્યેદ્ય જાગલપુરે મોટા જાતીય મહંત્રી સાંગાદસુત મહંત્રી સલક્ષા.

ઉક્ત મૂર્તિ પર નાગલપુર ગામનું નામ બેઠાં અને તે પ્રાયઃ નીકળેલી પ્રતિમાઓ પેકીની હોઈ નાગલપુરની હેઠ પિલાભગંજ પર્યંત પહોંચતી હોવાનું મનાય છે. નાગલપુર ગામ મહેસાણાથી નૈઋત્ય એક ગાઉ દુર છે. કહેવાય છે કે અગાઉ તે મોટું નગર હતું. સ્કંદ પુરાણના ત્રીજા પ્રાકાશમાં જણાવ્યા મુજબ નાગલપુરના ગામ ચાણવિંચાએ વસાવેલા ગામે પેકીનું છે. (જુઓ પુ. ગુ. પૃ. ૧૧૩) આ નાગલપુરના ગામે તેજ નાગલપુર હશે ? સં. ૧૩૬૦ની આસપાસમાં રચાયેલાં 'પેથડ રાસ'માં જણાવ્યું છે કે, પાટણમાં કહ્યું વાંચેલાનું રાજ્ય હતું ત્યારે પેથડે કાઢેલો સંઘ પાટણથી નીકળી પીલવાલુકા ડાલસનવર, દેવાલું, નાગલપુર, પેથાવાડક વગેરે થઈ પાલીતાણા આવ્યો હતો. એ વખતે પેથડવાડક ગામમાં કોઈ મંડલુદેવ પેથડને મળવા આવ્યો હતો (જુઓ આપણા કવિઓ પૃ. ૨૦૧) આ ગામેમાંનું નાગલપુર પણ મહેસાણા ખાસેનું નાગલપુર હોવા સંભવ છે. એમ હોય તો તે વખતે મહેસાણા નાગલપુરના એક પરા જેવું અથવા ભાગેલું હશે અન્યથા સંઘ મહેસાણામાં કિતરો હતો ! વળી નાગવસિકા નામના નગરનો આનંદપુરની સાથે ઉલ્લેખ મળે છે કે જે નાગવસિકામાં નાગ-પૂજ થતી હતી. (જુઓ જૈ. આ સા. ગુ. પૃ. ૯૪) ઉપરાંત નાગલદેવી નામની રાણી હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે. જુઓ ગુ. એ. લે. ભા. ૩. લેખાંક ૨૨૨ અને ૨૨૫) અને કુમારપાળની એક ગણીનું નામ નાગલદેવી હોવાનો (જુઓ ચારિત્ર સુંદર ગણિકૃત શ્રી મ. ન. ક્રિવેદી અનુવાદિત કુમારપાળ ચરિત્ર પૃ. ૩૧) તથા નાગપાલો નામનો એક રાજા હોવાનો (જુઓ લેખ પદ્ધતિ પૃ. ૨૪) ઉલ્લેખ મળે છે. જો આ ઉલ્લેખો સંબંધકર્તા હોય તો સંભવ છે કે તે કોઈ નાગલદેવી-દેવ નાગલપુર વસાવ્યું હોય !

(૩૫) કહેવાય છે કે ટી. જે હાઈસ્કુલની બેઠેની જગાએ બેઠેને ઝાઢે ફરવાના ઉકરડા હતા.

(૩૬) હાલના જેઠા ઉપાધ્યક્ષ પાસેની જગાને "સર" કહેવાય છે તે જગાએ પૂર્વે સરાય (ધર્મશાળા) હતી તેની સરાય ઉપરથી "સર" કહેવાય છે, એમ મનાય છે. અને એક સ્મશાન એટલામાં જ ઢોવાનું કહેવાય છે.

(૩૭) હાલના ભીમનાથ મહાદેવ પાસેના સ્મશાન પાસેના ટેકરે 'ધરવાનો ટેંબો' કહેવાય છે. ત્યાં પ્રથમ સ્મશાન હતું કે જે કેટલીક અડચણોને લઈ બોડાશિયાની વાવ પાસે લઈ જવામાં આવ્યું હતું પણ પાછળથી મૂળના સ્મશાનની પાસે જ હાલ છે તે ફરવામાં આવ્યું છે.

(૩૮) કહેવાય છે કે, એક વાવ પૂર્વે હૂમડો કે નાગરોના મહેલો વચ્ચે હતી બીજી તરફ બોડવાડો (હાલ ભોજકશેરી) તથા છીપવાડમાં આવવાનો રસ્તો છે ત્યાં પૂર્વે એક નાનીચી વાવ હતી; એમ મનાય છે. એટલે પ્રથમોકત વાવ આ વાવ હશે કે જે યુગર્ષાજી, તે જ રસ્તો થઈ ગયો છે.

(૩૯) હાલનો પિલાલગંજ નામનો લત્તો કે ભુનું નામ શ્રી પિલાલરાવ સુખાના નામે સં. ૧૯૮૦-૮૧માં પાડવામાં આવેલું છે. ત્યાં પૂર્વે ગવળો તથા વાઘરીઓ વસતા હતા અને ત્યાં તેમના બાડા આવેલા હતા હાલ એ લોકો લાખવડ જવાના રસ્તા આગળ રહે છે.

(૪૦) ધૂણુનું તળાવના અગ્નિ કાઠે તથા પટ્ટસણુ તળાવ આગળ પૂર્વે ભાવસાગર લોકોના રંગાટ કામના ઉદ્યોગ અંગેના કપડા રંગવાના પાકા કુંડા હતા.

(૪૧) કહેવાય છે કે, મહેસાણા બે વખત ભાગી. હાલ ત્રીજી વખત વમેલું છે, પ્રથમ ભીમનાથ મહાદેવ છે ત્યાં પૂર્વે તરફ વમેલું ત્યાં-

(૩૬) વડોદરા રાજ્યમાં અને ૧૮૧૮ થી ૧૮૨૦ વચ્ચે ગામ ઇન્દરે અપાતા હતા ક્યારેક કેસખાના આગેવાનો સાથેજ આઠરો નકકી કરી અમુક સમય પૂગતા ગામ નેમને હવાયે મોપાવું કહેવાય છે કે, મહેસાણા મહાજન. મહેસાણા ઇન્દરે મેળવી નાગરિકો પાસેથી વ્યક્તિ દીકરા ૧-૮-૦ ઉઘગવવું અને સરકાર કે ઇન્દરદાગને રૂ. ૩૦૦ થી ૩૫૦ સુધી આપવું. ગામ મહેસાણા ગામ તે વખતે 'આઠડિયુ ગામ ગણાવું' હતું.

બાદ ગામ સ્ટેશન ઉ તે તરફ પશ્ચિમે વસ્યું એક વખત અહીં દિગમ્બર અને શ્વેતાંબર જેનોની વસ્તી ૫૦૦-૫૦૦ ઘરની હતી. હાલ ૮૦૦ ઘરની કહેવાય છે. જુઓ જ. તી. સ. સં. લા. ૧. ૧. ૧ પૃ. ૬૭ અને સન ૧૯૩૫મા ૩૦૦ ઘરની ખતાવી છે જુઓ ૧. પિ. દિ. લા. ૩ પૃ. ૮૧)

૪૨) કહેવાય છે કે મહેસાણા પ્રથમ વસ્યું ત્યારે નાગરોની વસ્તી ૧૦૦ ઘરની હતી તે ધનાઢય હતા જેમા એક નાગરની હવેલી ધોરાસીની હતી અને તેવી હવેલીઓ ખીલ પહોં હતી.

૪૩) વહીવટીના કહેવા મુજબ સં. ૧૪૨૪ના ફાગણ સુદિ ૧૫ મે અહીયા (અજયા; જિતાય નહિ એવી) ભવાનીનું તોરણ બાધીને રમને તોરણવાળી નામે સંભાળ્યા ને જોગદેવીને શિહોદર કાઠે સ્થાપ્યા કે જ્યાં હાલ ખારોટ કોમનું નવપરણિત યુગલ કંકણ દેરા ઝાડવા જાય છે.

(૪૪) સં. ૧૯૨૩માં શેડ રાયચંદ ખેમચંદ સાંખરિયાએ આશરે રૂ. નવ હજારના ખર્ચે ગામ ઉભાળી કરી મહેસાણા ગામ જમાડયુ હતું. અને તેમના પુત્ર શેડ નગીનદાસે સંને ૧૯૫૬માં મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીને હવાખાના માટે રૂ. ૩૧૦૦૦નું દાન આપવા બહેર કયું છે.

(૪૫) મહેસાણાથી અગિયાર કાંઠે એક ગાઉ દુરના ફૂકસ ગામમા ખાદ-શાહી વખતમા સરકરી થાણું હતું. એ વખત આ થાણું અંગે કહેવત ચાલતી કે “ફૂકસનું થાણું મહેસાણા પર રૂ” મતલબ કે તે એટલું નબળું હતું કે બીજાઓને હવાવી ન શકતાં એડેનાજ ગામને સતાવતું

(૪૬) મહેસાણાથી નૈરત્યે અગિયાર માઈલના અંતરે આવેલું ઝોટાણા ગામ પૂર્વે મહેસાણા કરતા વધુ ખ્યાત હોવાથી મહેસાણા તે વખત ઝોટાણા-મહેસાણા તરીકે ઓળખાતું. અને તે મહેસાણા નામનાં, વધુ નામે ન હોવાથી એક નામના વધુ ગામે હોવાને લીધે નહીં પણ જેમ પાટણ ‘કડી-પાટણ’ ‘સિદ્ધપુર-પાટણ’ કે ‘ગુજરાત પાટણ’ તરીકે ઓળખાય છે તેમ ઓળખાતું હતું

નોંધ:—શ્રી આ. મો. દિવાનજી અનુવાદિત મિસતે સિકંદરી પૃ. ૪૨૮ ઉપર જણાવ્યું છે કે જુડાના કસબો પાટણ શહેરથી ૧૯૦ કોશ દુર આવેલો છે અંતર દર્શાવવામા જુલ હોય તો જુડાના કસબો ઝોટાણા હોવો સંભવે.

(૪૭) આમાજી દામાજીની વિસનગર પરની ચઢોઈ વિશે એક ૯ લોકગીત છે. તેમાં મહેસાણાના કોઈ શેખ કે જે દામાજીનો માણસ હોયે બેરાવરખાનને દગાથી માર્યો હોવાનું જણાવ્યું છે. આ ગીત બહુવા મળેલી થોડીક પંક્તિઓ આ પ્રમાણે છે—

આકાસમેંસે દુરા જીતરી કાંસા કેં મેદાન;

પડતી દુરાયું લખ બોલી ખમા બેરાવરખાન !

૨ કાંસા કેં મેદાન જુવારી કેરે ખેતમેં;

છાની ખરછી છિપાઈ શેખજી મેસાણીયારે !

નોંધ:—મહેસાણામાં શેખ કોમ હશે (જુઓ તોરણવાળી માતાનો ગરબ પંક્તિ ૭૮ માં) બેરાવરખાનના સાથે જવાનમદખાને શેખન નામના માણસને શહેર (અમદાવાદ) કોટવાળ નીચે હોતો. (જુઓ મિ. અ. વો. ૨. ખ. ૩, પૃ ૪૮૩) બેરાવરખાન જોળીથી મરાયો હતો. (જુઓ ક. પ્રા. સ. સં. પૃ. ૨૮)

(૪૮) મહેસાણાના કોટલાક રહેવાસીઓ પોતાની તળપદી બાલ (કિતર ગુજરાતી?) માં મોટે ભાગે 'છ' ને સ્થાને 'સ' તથા 'સ' સ્થાને 'હ' ઉચ્ચારે છે. અને ક્યારેક માત્રા 'હ'; વગેરેનો ભાવ કરી પણ બોલે છે. હા ત. કહે છે ને સ્થાને કહેસ, નિશાળને સ્થાને નેહાળ ગયોને સ્થાને ગ્યો લઈ આવને સ્થાને લી આવ; બસેને સ્થાને 'ભસન લાવને સ્થાને લાય હસવું ને સ્થાને અહું', અહીંને સ્થાને એંઈ વગેરે કાઠિયાવાડના ઉચ્ચારણમાં 'સ' નો 'હ' અને સુરતી ઉચ્ચારણમાં 'શ' નો 'હ' થાય છે પણ અહીંની આ બોલીમાં અત્યાક્ષર સ્વર સાથે બોલાયે છે એ વિશિષ્ટતા છે. બાકી તે ગામઢી ઉચ્ચારણ છે. બેકે શહેરી ભાષાના સંસર્ગે મૂળનો ઉચ્ચાર ઘણો બોલો થયો છે. ને એથી તે થોડોક બદલાયો પણ છે.

(૪૯) મહેસાણામાં લગભગ સન, ૧૯૦૯ માં શ્રી નરસિંહભાઈ ની માર્લાકોનું છાપખાનું હતું કે જે મહેસાણાના સૌ પ્રથમ શરૂ થયું હતું. ત્યારબાદ અને ૧૯૨૯માં મોડર્ન અને સને ૧૯૩૦માં હરડે પ્રેસ શરૂ થયાં.

નોંધ:—“સને ૧૯૦૯માં મહેસાણામાં શિક્ષક પ્રેસે અરવિંદ ઘોષનાં ભાષણો છાપ્યાં. બ્રિટિશ પોલીસે તપાસ ચલાવી. નોંધ લીધી કે વડોદરા રાજ્યની પોલીસે તેમાં જરા પણ મદદ કરી નથી.” (જુઓ સાક્ષ ૬. મા. મુન્શીફત ‘સીધાં ચઢાણ’ શા. ૧, પૃ. ૧૧-

૧૨) આ પ્રેસમાં અહીંના મેળાના વર્ણનનું જન્માષ્ટમીના મેળા' નામનું પુસ્તક સને ૧૯૦૯માં પ્રગટ થયું હતું.

(૫૦) મહેસાણા પર વિતેલી કેટલીક મોટી આપત્તિઓ:-

હુલ્લડ, સ ૧૮૮૪માં, કોલેરા સને ૧૮૬૦, સને ૧૮૭૬ અને સને ૧૯૪૧માં, રેલ સં. ૧૯૨૭માં, અતિવૃષ્ટિ સને ૧૮૯૨માં, રોગ સં. ૧૯૬૧ અને સં. ૧૯૭૪માં, ફુકાળ સં. ૧૯૫૫ અને સં. ૧૯૫૬માં, સ્પરતિકંપ તા. ૯-૪-૧૯૦૯ બપોરે ૧૨મી વાગે (નુકશાન નથી થયું) બીજી આયકો તા. ૨૧-૭-૫૬એ રાત્રે નવ વાગે થયો તે લગભગ ૧૫ સેકન્ડ રહ્યો હતો તેમાં પણ નુકશાન નથી થયું. આજ સને ૧૯૫૫માં (મનુષ્ય-હાનિ નથી થઈ)

(૫૧) મંવત ૧૭૩૪માં પ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલ 'પ્રભાવક ચરિત'નું શુજરાતી સાપાન્તર, શ્રી જેન આત્માનંદ સક્ષા, બાવનગરે સં. ૧૯૮૭માં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આ સાપાન્તરમાં મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયે લખેલ 'પ્રબંધપર્વાશિયન'માં મેસાણા (મહેસાણા)ને લગતો ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે.—

"અભયદેવ સેદી નદીના કાઠે પ્રતિમા પ્રગટાવવા ગયા તે વખતે સાથે ૯૦૦ ગાડાં હતાં, પ્રતિમા સ્થાપન યોગ્ય દેહરાસર માટે ત્યાં દીપ કરીને ૧૦૦૦૦૦ એક લાખ દ્રમ એકડા કર્યા હતા. અને ચૈત્યનું કામ શરૂ કરાવીને તે કમડાના અધ્યક્ષ તરીકે મેસાણાવાસી મલ્લ પાદીના શિષ્ય આશ્રમશરને યોજન અને રોજનો ૧ દ્રમ કરાવીને કામ કર્યા હતા. આશ્રમશરે આદાર લિસાવૃત્તિથી લાવીને એક દેહરી બનાવી હતી આ ઉપરથી જણાય છે કે પમારથી નોકરી કરવાની હદ મુધી ચૈત્યવાસિઓ ખેડેલી ગયા હતા" (જુઓ પૃ ૮૮)

પગલું ઉપરના ઉલ્લેખને વર્ણવતો સાગ આ પુસ્તકમાં સાપાન્તરમાં આ પ્રમાણે છે—

"શ્રી મલ્લવાદી-શિષ્યના શ્રાવકોએ ત્યાં રહેનાર અને બુદ્ધિ-નિધાન મહિષ નામના કારીગરોને બોલાવ્યા એટલે સુંદર કામ કરવામાં વિચક્ષણ એવા તેમને આજ્ઞા થતાં ચૈત્યનું કામ શરૂ થયું અને અલ્પકાળમાં તેમણે તે કામ સંપૂર્ણ કર્યું. તે કામના અધ્યક્ષનો પ્રતિદિન એક દ્રમ પગાર કર્યો હતો, તેમાંથી અલ્પ બોજનાદિકમાં જતાં ખાડીના વચેલ દ્રવ્ય વડે તેણે ચૈત્યમાં ચાતાના નામની એક દેવકુલિકા કરાવી કે જે અદ્યપિ ત્યાં વિદ્યમાન દેખાય છે." (જુઓ, પૃ. ૨૬૨)

પ્રથમના પ્રખંધ પર્યાયોચન અંતર્ગત ઉલ્લેખમાં જે શબ્દને મેસાણા તરીકે ઉલ્લેખ્યો છે તેજ શબ્દ ભાષાન્તરમાં કારીગરોની અટક તરીકે ઉલ્લેખાયો છે. પરંતુ મુનિશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત 'પ્રભાવક ચરિત' કે જે સને ૧૯૪૦માં સિંધી જેન ગ્રંથમાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ તેમાં મૂળ ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:—

શ્રી મહાવાદિ શિષ્યશ્ચ^૧ શ્રાદ્ધૈરાત્રેશ્વરામિયઃ ।

મહિપાલ્ય^૨ પુરાવાસઃ સમાહ્યાયિધિયાંનિધિઃ ॥૧૬૧॥

અનુયુક્તઃ સ^૩ સંમાન્ય કર્માન્તર વિચક્ષણ ।

અથ પ્રાસાદ મારેમે^૪ સોઽચિરાત્ પર્યપૂર્વત ॥૧૬૨॥

કર્માધ્યક્ષસ્થ વૃત્તી યદ્વસ્મ પ્કો દિનં પ્રતિ ।

ઘટિતો ધૃતકર્પશ્ચ મુકો તણ્ડલ માનકમ ॥૧૬૩॥

વિદ્યત્ય મોજનાન્ તેન તેન દ્રવ્યેણ કારિતા ।

સ્થા દેયકુલિકા ચંત્યે સા તત્રાઽઘાપિ દ્વયતે ॥૧૬૪॥

1 N (નિર્ણય સાગર પ્રેસપ્રદિત) અત મુજબ “શિષ્યસ્ય”

2 N (“ ”) “મહિપાલ્ય”

3 N (“ ”) “સંમાન્ય”

4 N (“ ”) “મારેમ”

—શ્રુઓ પૃષ્ઠ ૧૬૬ તથા સદર પૃષ્ઠ નીચેની યાદટીપ

નોંધ:-મહિપાલ્ય [:] પુર (મહિપુર ?) શબ્દને કારીગરોની અટક તરીકે તથા મેસાણા તરીકે શી રીતે ઘટાયો તેનો તથા મહાવાદી કે તેમના શિષ્ય આત્રેશ્વરને મેસાણાવાસી તરીકે ચણવા કોઈ અન્ય આધાર છે કે કેમ નેનો ખુલાસો મેળવવો જરૂરી હતો કેમકે ઉક્ત શબ્દ જો મેસાણા તરીકે ઘટાવવો વાજબી હોય તો મહેસાણાનું અસ્તિત્વ સં. ૧૧૮૪ પહેલાં હતું એમ સાબિત થાય કેમકે ઉલ્લેખગત અભયદેવનો સ્વર્ગવાસ એકમતે સં. ૧૧૩૫માં અને બીજા મત પ્રમાણે સં. ૧૧૩૯ માં થયો હતો અને તેમણે પ્રાચ સં. ૧૧૨૮ પછી ઉક્ત શાશ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (શ્રુઓ પ્રભાવક ચરિત તથા શ્રી નાહટા બંધુ સંપાદિત યુગ પ્રધાન શ્રી જિનદત્તસરિ) આથી મેં શ્રી જેન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર પાસે તેમના તરફથી પ્રકાશિત પ્રભાવક ચરિતના મુજરાતી ભાષાન્તરના ભાષાન્તરકાગ્નું તથા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનું સરનામું આપવા વિનંતી કરી હતી. નેમણે માત્ર મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનું સરનામું આપ્યું હતું. તે મુજબ મેં તેઓશ્રી પાસે ખુલાસો આપવા વિનંતી કરતાં તેઓશ્રીએ આપેલો ખુલાસો ટુંકમાંએઈએ- મહેસાણાનું નામ પ્રાચીન શિલાલેખોમાં ‘મહિપાલ્ય’ આવું મળે

છે. આ મહિષાસુરનું જ બીજા-બીજાને: આ ન્યાયથી 'મહિષાસુર' આવા નામનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ થયો છે. બીજે કોઈ ઠેકાણે મહેષાસુરના અંગે મહેષાસુરનું નામ મહિષપુર મલતું નથી. તેમ બીજા કોઈ સ્થળનું નામ પણ મહિષપુર એ ઇતિહાસમાં કોઈ ઠેકાણે મળતું નથી એટલા માટે જ અમે મહિસાસુરનો મહિષાસુર આવો અર્થ કર્યો છે.

મહેસાણાનું પ્રાચીન નામ "મહિસાણા" આવું નથી પણ મહેસાણાના સુમતિનાથ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં રહેલી પ્રતિમાજીએ ઉપરના શિલાલેખમાં મહિષાસુર આવું પ્રાચીન નામ મળે છે."

નોંધ:—મોટા જૈન દેરાસરના મેડા પરની પ્રતિમા લેખોનું તથા આ દેરાના ધાબે પગલાં પરના લેખોનું જાત-અવસાન કરવા મેં પ્રયત્ન કર્યો હતો. મુખ્યતઃ એ દ્રષ્ટિ સાથે કે આ લેખોમાં મહેસાણાનો નામોલ્લેખ મળતો હોય તો તે કંઈ સાલમાં ઠેવો મળે છે, મારી તર્પાસમાં મહિષાસુર, મહિષાસુર કે આ ગામનો બીજો કોઈ નામોલ્લેખ બેવામાં આવ્યો નથી. હા, આ ગામનું એક નવું + પર્ચાય નામ 'મહાશાશન' મળી આવ્યું છે (જુઓ આ પુસ્તકગત મહેસાણાના શિલાલેખો; લેખ દશમો) જ્યારે ધાબા ઉપર બે દેવ કુલિકાઓ છે તેમાં જમણા હાથ ઉપરની દેવકુલિકામાં એક જોડ પર સં. ૧૧૦૩નો, અને બીજા પર પ્રાયઃ સં. ૧૧[?]૪ નો લેખ છે જ્યારે ડાબા હાથ પરની દેવકુલિકામાં એક જોડ પર સં. ૧૧૧૭ નો, બીજા પર સં.

+ આ પહેલા શ્રી દ્વિગબ્દ જૈન શાસ્ત્ર ભંડાર આગેર (જયપુર) ગ્રંથસૂચી (ભાગ બીજો)ના પૃષ્ઠ ૨૭ ઉપર 'મહિસાસુર' નામ મળ્યું જ હતું પણ કદાચ તે રાજસ્થાનનું કોઈ ગામ હશે એવો સંદેહ ઉપજવાથી તેને અંગે પુસ્તકના પ્રકાશક મંત્રીને ઘટતો ખુલાસો પુછ્યો હતો પણ ત્યાંથી જવાબ મળ્યો ન હોઈ સદર ઉલ્લેખને આ પુસ્તકમાં હસ્તપ્રતો લેખોવાળા પ્રકરણમાં સ્થાન આપ્યું ન હતું હવે તે અહીં જ ઉલ્લેખ:—

રચયિતા મટ્ટારક સ્કલકીર્તિ । માયા મંસ્કન પત્ર સંલપા ૨૦ । સાઈસ ૧૦ X ૪૪ ઈંચ । અતિમમંશ—

ઈતિ મટ્ટારક સ્કલકીર્તિ દેવ વિરચિત કર્મવિપાક ગ્રંથ સમાપ્તઃ । મહિસાસુરપુરે આદિનાથ ચૈત્યાલયે વહમસાદ સાલ્યેન મ્વહસ્તે લિખિતઃ । શિલા

નોંધ:—ઉક્ત શિલાલેખ તથા આ ગ્રંથસૂચીના આધારે સંકલકીર્તિ વિદ્યમની સોળમી સદીમાં વિદ્યમાન હોવાનું જણાય છે. તેમની વિશેષ વિગત માટે જુઓ જૈન સિદ્ધાંત સવન ' ૧, પ્રકાશિત પ્રચરિત સંગ્રહ

૧૮૯૫ નો અને ત્રીજી પર સં. ૧૯૧૨ નો લેખ છે.

આ એકેય લેખમાં મહેસાણાનો કોઈ નામોલ્લેખ દેખાયો નથી. હા, અન્યત્ર વિઠમની સોળમી સદીના કેટલાક ઉલ્લેખોમાં 'મહિવાનક' મળે છે; તો પણ મુખ્ય સવાલ 'મહિવાલ્ય [:] પુર' ને મહેસાણા તરીકે ઘટાવી શકાય કે નહીં તે છે. 'મહિવાલ્ય [:] પુર'નું મૂળ 'મહિષપુર' હોવાનું મહિષપુર 'એ મેસુરનું' નામ દેવાનો, ^૧ મહિષ-મંડલ એ મધ્ય પ્રાન્તના માંડલા જિલ્લાનું પ્રાચીન નામ દેવાનો ^૨ અને માહિર્મતી, મહિષક, મહિષિક, મહિષતીર્થ આદિ મહેસાણાથી ભિન્ન એવાં સ્થળ વિશેષોના ઉલ્લેખો પણ મળે છે એટલે મહેસાણાથી ભિન્ન એવું કોઈ સ્થળ જ 'મહિવાલ્ય [:] પુર' નામે સંબોધાયું હશે એમ લાગે છે.

(૫૨) રાજા કુમારપાળના પિતા ત્રિભુવનપાળની આસપાસ રહેતા છત્રીસ રાજકુળો પૈકી એક કુળનું નામ 'મસાણીયા' હોય જુઓ કુમારપાળ રાજાના રાસનું રહસ્ય પૃ ૪

(૫૩) અનેક ગામોને અને જાનક રાજ આવે છે તેમાં ગાય ગામ વસાવનાર જનોનું સ્વત્વ સૂચિત થાય છે (જુઓ મૈત્રક કાલીન શુજરાત ભા. ૨ પૃ. ૫૬૦)

(૫૪) છેડે લગવાળાં ગામ માત્ર કિતર શુજરાતમાં મળે છે. હા. ત લાણું-મહેસાણું, બાલીસણું, પલસાણું, તલસાણું. (જુઓ, ઇતિ-હાસની કેડી પૃ. ૧૧૫, ૧૨૧)

(૫૫) આફ્રિકામાં 'મહેસાણા' નામનું ગામ છે. જુઓ તા. ૨૪-૫-૫૪નું દૈનિક પત્ર 'જનસત્તા'

(૫૬) આ લેખકને પોતાના ત્યાંથી મળી આવેલી એક કાપડી પરની યાદીમાં "મ. ૧૬૭૯માં મહેસાણા વસ્તુ" એટલી યાદી હતી, જે પાછળથી વસેલા અને એકાકાર થયેલા મહેસાણાના પરા વિષે હશે એમ લાગે છે.

૧. કદાચ કોઈને અન્યાય ન થાય તે માટે એ સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે કે કોઈ લેખમાં મહિષાણ કે મહિષાણક એવો નામોલ્લેખ હોય પણ તે ઘસારાને લીધે નાબુદ થવાને લીધે કે પતિમા લેખો વાંચવાના મારા થોડા અભ્યાસને લીધે જોવામાં ન આવ્યો હોય. મોટા, જૈન દેરાસરમાના કેટલાક પ્રતિમા લેખ હજી અપ્રસિદ્ધ છે તેનું પ્રકાશન અને પ્રસિદ્ધ થયેલ લેખોનું પુનરાવલોકન થવાની જરૂર છે. જે લેખોની મેં જ્યાં નોંધ લીધી છે તે પૈકી જે ઉપયોગી જણાયી તે યથાસ્થાને આપી છે ૨. જુઓ પુ. શુ. પૃ. ૧૫૯. ૩. જુઓ સને ૧૯૨૬માં પ્રકાશિત શ્રી શિવલક્ષ્મણજી કૃત મધ્ય પ્રાન્ત, મધ્ય ભારત ઔર રાજપુતાનેકે પ્રાચીન જૈન સ્મારક પૃ. ૨૧ ૪ જુઓ પુ. શુ. માંની સૂચી.

ખંડ બીજો : મહેસાણા અર્વાચીન

ડિરેક્ટરી .

૧૧૨

- ૧ સમુદ્ર સપાટી સમુદ્ર સપાટીથી ૩૦૫ ફુટ ઉપર છે.
- ૨ અક્ષાંશ-રેખાંશ પૃથ્વીની મધ્યરેખા (ઇકોઇય) ૨૩ અંશને ૩૬ કલા ઉત્તર અક્ષાંશમાં છે. અને ગ્રીનીચના ૦૦ રેખાશથી ૭૨ અંશને ૨૫ કલા પૂર્વ રેખાશમાં છે.
- ૩ ચતુરસીમા (મ્યુનિસિપલ વિસ્તારના રેવન્યુ સર્વે નંબર મુજબ)
ઉત્તરે: ૧૭૨૮, ૧૭૨૬ રામોસલુ રોડ, ૧૪૮૭, ૧૫૦૧, ૧૫૦૦, ૧૫૨૮, ૧૫૨૭, ૧૫૨૬, ૧૫૨૫, ૧૫૧૨, ૧૫૧૧, ૧૪૬૯, ૧૪૭૦, ૧૧૪૮, ૧૧૪૯.

પૂર્વે: ૧૧૬૧, ૧૧૬૫, ૧૧૬૬ ૧૧૬૭/૧, ૧૧૬૮, ૧૧૨૨, ૧૧૧૯, ૧૧૧૮, ૮૧/૧-૨, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૧૦૨, ૧૦૩, ૩, ૨૧૧, ૨૨૬, ૨૨૫, ૨૨૩, ૨૫૭, ૨૬૦ ઘુણી. ૩૦૩, ૩૦૪, ૩૦૫, ૩૦૭, ૩૦૮, ૩૦૯, ૩૨૧-૩૨૨, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫, ૩૨૬, ૩૩૧, ૩૩૩, ૩૩૪, ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૩૦.

દક્ષિણે: ખારી નદી ૨૦૧૧, ૨૦૧૦.

પશ્ચિમે: ૨૦૦૩ મહેસાણા-અમદાવાદ રેલ્વે લાઇન, ૨૦૦૧, ૧૯૯૮. મહેસાણા-વીરમગામ રેલ્વે લાઇન, ૧૯૯૫/૧૪-૧-૨. ૧૯૯૫/૧૫, ૧૯૯૫/૧૭, ૧૯૯૫/૧૬, ૧૯૯૫/૨૦. ૧૯૯૫/૪૩, ૧૯૯૫/૪૫, ૧૯૯૫/૪૬, ૧૯૯૦/૩૨. ૧૯૯૦/૨૦, ૧૯૯૦/૨૮, ૧૯૯૦/૬૨, ૧૯૯૦/૬૧, ૧૯૯૦/૫૯. ૧૯૯૦/૧૧૯, ૧૯૯૦/૧૧૦૩, ૧૯૯૦/૧૨૪, ૧૯૯૦/૧૨૭, ૧૯૯૮/૧, ૧૮૭૯, ૧૯૮૦, ૧૯૬૭, ૧૯૬૮, ૧૮૦૭ ૧૮૧૩ ૧૭૮૩ ૧૭૧૩.

૪ ક્ષેત્રફળ મ્યુનિસિપલ વિસ્તારનું: ૨૬૮ ચોરસ માઇલ.

સીમનું: ૧૫૫૩ એકર ને ૧૨ ગુંડા.

૫ વોર્ડ પહેલો : લાલચંદની લાટી, જમણી બાજુ સરકારી ધર્મશાળા સાંકાલાઇનો ખંગલો અને પિલાજીજી, રેલ્વે ખંગલો, કુંજુ સિનેમા, ગોવિંદ મહાદેવની ચાલી અને ગુનુ આમલી પર્ અને ગોડાઉન

એરીયાથી બેચરભાઈની ચાલી: સેન્સસ નંબર ઇ ૧ થી ૨૩૬, ઇ ૭૫૬ થી ૭૭૨ અને ક ૬૮/૧ થી ૬૩૧.

ખીજે : નીચા ભાટવાડાની જમણી બાજુથી રાણાવાસ સુધી, હિંચીશેરી, કુંબાડી ખડકી, કાચો માઢ, લવાર ચકલો, કુંભારવાસ, કસ્બો પશ્ચિમ બાજુએ, રખારીવાસ, પટેલ ખડકી અને અંલારખાના વાડાથી રામજીમંદિર સુધી, ચગોડથી સત્યનારાયણ દવાખાનું મેંકની પાછળ અને મહારાજની ખડકીની બહારની બાજુ ચગોડ, રામજીમંદિર, પટવાપોળ, જાનીવાડો અને સોનીવાડો, સે. નં. ઇ ૨૩૭ થી ૭૫૬ અને ૭૭૩ થી ૭૮૧, ઇ ૧૧૨૨ થી ૧૧૬૯ અને ઇ ૧૨૯૮ થી ૧૪૩૯.

ગીજે : કડીભાગોળવાળા રામજી મંદિરથી પૂર્વ કસ્બો, હરિજન વાસ, પંખીયાવાસ, હાકર માઢ, વ્યાસ મહોલ્લો, વાંટો, કલુખીવાડો, ખીજડા ખડકી અને જમણી બાજુએ મસ્જિદ અને સંઘવારાવાસ સુધી, અને ઠેલાવાળો વાસ; સે. નં. ઇ ૭૮૨ થી ૧૧૨૧ ઇ ૧૪૪૦ થી ૧૬૫૬ અને હો ૧૪૩ થી ૧૮૬ અને હો ૫૭૧ થી ૬૨૬.

ચોથો : લક્ષ્મી ટાકીય થી સિદ્ધપુરી બજારનું નાકું, શુકલવાડાથી આમલીચૌટા, સરૈયા ખડકી, હિમજાતા અને જોધીની ખડકીથી નરસિંહ પટેલનો માઢ, બજાર, ચોડવાડો (ભોજકશેરી) છીપવાડ અને બેચરભાઈની લાટી, ચેલદાસની લાટી, નરસિંહ ભુવન અને મોચરાવાસ (ભેરવવાસ), વાઘરીવાસ અને માઢવાળા શિવરામની ચાલી, નાગરવાડી સે. નં. અ ૨૧૮ થી ૨૭૦, હો ૧ થી ૧૦, ૧૪૨ અને હો ૧૮૭ થી ૫૭૦ અને હો ૬૨૭ થી ૬૯૭, હો ૭૧૯ થી ૭૩૧.

પાંચમો : અંબાજી માતાથી ગોદરખીર, કોંડીંબી અને પ્રભુદાસ માઢ, હાકરડા અને ચોરાથી અંબાજી માતા. સે. નં. અ ૧ થી ૨૧૭ હો ૭૩૨ થી ૧૦૨૭, હો ૬૯૮ થી ૭૧૮.

છઠ્ઠો : સિદ્ધપુરી બજારની પશ્ચિમ બાજુએથી તાલુકા પોલીસ લાઈન, ગોલવાડ, ખાટકીવાડો, વઢોરવાડ, ઘોરીવાડ, કુંભારવાસ, રંગમહેલ, પાંજરાપોળ, ગમભાઈની ઘંટી અને પોલીસ લાઈન. સે. નં. અ ૨૭૩ થી ૧૦૬૫ (અ ૫૬૮ વિના)

સાતમો : ઠોડા બિલ્ડીંગથી હિંચો ભાટવાડો, શ્રીમાળીવાડો. સંઘવીવાસ, મહારાજની ખડકી અને ઇશ્વર બારોટની બિલ્ડીંગની સીધા જમણી બાજુથી મહન મોહનજી મંદિર. સત્યનારાયણ ચાલી, હોસ્પિટલ અને પોલીસ હેડ ક્વોર્ટર્સના બંગલા અને પોલીસ ચોકી.

મણિલાલ ચાલી જેલરોડ અને વણાકર ખગીચો સે. નં. : ઇ. ૧૧૭૦થી
૧૨૯૭, અ ૫૬૮, અ ૧૦૬૬ થી ૧૪૧૮ અને ઈ-૧ થી ૬૮.

૬ વાસ. (સમે ૧૯૫૦ના સેન્સસ નંબર મુજબ)

૧ આંબલીચૌટા હિ ૬૮ થી ૧૪૨	૧૭ ખંગલા અ ૧૩૪૬ થી ૧૩૫૬
૨ આંબલીપડું ક ૧૭ થી ૧૩૫ પૈકી	૧૮ ભીમનાથ મહાદેવ અ ૧૧થી૨૦
૩ છાંચી શેરી ઈ ૩૦૨ થી ૪૦૦	૧૯ માલ ગુદામ ક ૧૩૬ થી ૬૩૦
૪ એસ. આર. બોડિંગ	૨૦ રંગમહેલ અ ૬૫૬ થી ૧૦૮૨
અ ૫૬૭ થી ૫૬૭/૧૦	૨૧ રાજમહેલ કમ્પાઉન્ડ
૫ કસબો ઇ ૫૪૬ થી ૭૭૬ પૈકી	અ ૧૩૩૭ થી ૧૩૩૯
ઈ ૭૭૯ થી ૮૧૨ પૈકી તથા ઈ	૨૨ રાજમહેલરોડથી ખેતરનાં મકા-
૯૨૨ થી ૧૦૪૭ પૈકી	નો અ ૧૪૦૩ થી ૧૪૧૮ પૈકી
૬ ખારાકૂવાથી આંબલીચૌટા	૨૩ લાલશાનો તકીયો અ ૫૬૮ થી
હિ ૧૪૩ થી ૫૧૪ પૈકી	૫૬૮/૯
૭ ચંગોઠ ઇ ૨૩૭ થી ૩૦૧,	૨૪ લુહાર ચક્રો ઇ ૫૦૦ થી ૫૩૪
ઈ ૪૦૧ થી ૪૧૩ અને	૨૫ વણીકર ખાગ ક ૧૭થી૧૯૫ પૈકી
ઈ ૧૧૨૦/૧ થી ૧૧૭૦ પૈકી.	૨૬ વહીવટદાર કચેરી અ ૬૧૧ થી
૮ જેલ ક ૧ થી ૧૬	૬૫૫
૯ પરાની દુકાનો હિ ૫૩૭ થી ૫૭૨	૨૭ સટાક લીમડી ઇ ૪૨૯ થી
૧૦ પંચાયત અ ૧૪૮૨/૧ થી	૧૪૭૭ પૈકી તથા ઇ ૧૬૧૭
૧૪૮૨/૨	થી ૧૬૫૭ પૈકી
૧૧ પંચાલ બોડિંગ ક ૧૭ થી ૧૩૫	૨૮ સિદ્ધપુરી દરવાજો અ ૬૦૬
પૈકી	થી ૬૧૮
૧૨ પાંચ લીમડી ઇ ૪૭૫ થી ૪૭૯,	૨૯ સિદ્ધપુરી બજાર અ ૬૫૪
અને ૭૨૧ થી ૭૭૬ પૈકી	થી ૭૬૭
૧૩ પિલાળગંજ ઇ ૧૧૪ થી ૧૭૩	૩૦ સિદ્ધપુરી ભાગોળ અ ૫૬૯
અને ઇ ૨૧૬ થી ૨૩૬	થી ૫૭૩
૧૪ પોલીસ હેડ ક્વોર્ટર્સ અ	૩૧ સુધરાઈ વોટર વકસ
૧૩૫૭ થી ૧૪૦૧	અ ૧૪૦૩ થી ૧૪૧૮ પૈકી
૧૫ પ્રતાપચોક અ ૧૨૨૯ થી ૧૩૩૬	૩૨ સ્ટેશનરોડ ઇ ૧૧૭૧ થી ૧૧૮૨
૧૬ બજાર અ ૨૧૮ થી ૨૬૦,	ઈ ૧૨૦૭ થી ૧૨૧૧ તથા અ
અ ૮૨૮ થી ૯૧૦, અ ૧૦૮૩	૧૧૦૮ થી ૧૨૨૮
થી ૧૧૦૭ તથા ઇ ૧૨૯૮ થી	૩૩ હિમખાતા હિ ૧ થી ૬૭
૧૩૧૬	

૩૪ ઓડવાડો (મોજકશેગી)
 ઉ ૧૪૩ થી ૫૧૪ પૈકી
 ૩૫ ઓડવાડો જુનો ઉ ૫૨૫ થી
 ૫૩૬
 ૩૬ કુંભારવાડો અ ૬૬૮ થી ૭૮૦
 ૩૭ કોડાગીવાડો ઇ ૧૬૧૭ થી
 ૧૬૫૭ પૈકી
 ૩૮ ખાટકીવાડો અ ૫૨૬ થી ૫૬૬
 ૩૯ જોલવાડ અ ૨૯૧ થી ૩૦૨
 ૪૦ ઘાંચીવાડ ઇ ૧૧૨૦/૧ થી
 ૧૧૭૦ પૈકી
 ૪૧ જાનીવાડો ઇ ૧૩૭૮ થી
 ૧૪૨૮ પૈકી
 ૪૨ ડબ્બગરવાડો અ ૫૦૫ થી ૫૨૫
 ૪૩ બાળીવાડો અ ૪૬૮ થી ૫૦૧
 ૪૪ ભાટવાડો જિંચો ઇ ૧૧૮૩ થી
 ૧૨૦૬
 ૪૫ ભાટવાડો નીચો ઇ ૧૧૨૦/૧
 થી ૧૧૭૦ પૈકી
 ૪૬ મલિયારવાડો અ ૩૦૩ થી ૩૪૮
 ૪૭ મેચીવાડ જુની અ ૩૪૯ થી
 ૪૬૭
 ૪૮ વઢોરાવાડ નાની અ ૬૧૯
 થી ૬૫૩
 ૪૯ વઢોરાવાડ મોટી અ ૫૭૪
 થી ૬૦૫
 ૫૦ શ્રીમાળીવાડો ઇ ૧૨૧૧/૭
 થી ૧૨૫૪
 ૫૧ સેતવાડ ઇ ૮૨૪ થી ૯૧૪
 ૫૨ સોનીવાડો ઇ ૧૩૭૮ થી
 ૧૪૨૮ પૈકી
 ૫૩ કુંભારવાસ ઇ ૫૪૬ થી
 ૭૨૦ પૈકી
 ૫૪ હીડીવાસ ઇ ૫૪૬ થી ૬૨૭ ,

૫૫ ઠાકરડાવાસ અ. ૨૧ થી ૫૪
 અને ઉ ૬૧૩ થી ૭૩૧ પૈકી
 ૫૬ ઢેડવાસ (હગીજનવાસ) ઇ
 ૯૨૨ થી ૧૦૪૭ પૈકી
 ૫૭ જંખીયાવાસ ઇ ૯૧૫ થી ૯૨૧
 ૫૮ ભંગીવાસ ઉ ૫૭૨ થી ૬૧૨
 ૫૯ રખાગીવાસ ઇ ૭૨૧ થી ૭૭૬ પૈકી
 ૬૦ રાવળિયાવાસ ઉ ૬૧૩ થી
 ૭૩૧ પૈકી
 ૬૧ વાઘગીવાસ ઇ ૭૭૯ થી
 ૮૧૦ પૈકી
 ૬૨ વાંટાનોવાસ ઇ ૩૬૧૭ થી
 ૧૬૫૭ પૈકી
 ૬૩ ખડકી (જાનીવાડા પાસેની)
 ઇ ૧૩૭૮ થી ૧૪૨૮ પૈકી
 ૬૪ ગાંધીની ખડકી ઇ ૧૪૭૮
 થી ૧૬૧૬ પૈકી
 ૬૫ નરોત્તમ પુંજરામની ખડકી
 ઇ ૪૧૪ થી ૪૬૦
 ૬૬ નાગલપુરની ખડકી ઇ ૧૪૨૯
 થી ૧૪૭૭ પૈકી
 ૬૭ પટવાની ખડકી ઇ ૧૪૭૮
 થી ૧૬૧૬ પૈકી
 ૬૮ ભાયચંદ પુજની ખડકી ઇ
 ૫૩૫ થી ૫૪૫
 ૬૯ મહારાજની ખડકી ઇ ૧૦૫૫
 થી ૧૨૯૭ પૈકી
 ૭૦ હરદેની ખડકી ઇ ૧૪૭૮
 થી ૧૬૧૬ પૈકી
 ૭૧ અંબાજી માતાની ચાસ અ
 ૧ થી ૧૦
 ૭૨ કલાલની ચાલી ઇ ૭૭૭ થી
 ૭૭૭/૬૮
 ૭૩ કારકુનચાલ ઇ ૧૭૪ થી ૨૧૪
 ૭૪ કારકુન ચાસ નવી અ ૧૩૦૦
 થી ૧૩૪૫

૭૫ મણિલાલ ચાલ ક ૧૭ થી
૧૩૫ પૈકી
૭૬ લાલચંદની લાટી (ચાલી)
ઇ ૧ થી ૧૧૩
૭૭ સત્યનારાયણની ચાલી ઇ
૮૧૪ થી ૮૨૩
૭૮ કાચોમાઠ ઇ ૪૮૦ થી ૪૯૯
૭૯ કામરાજનો માઠ અ ૧૬૧
થી ૨૧૭
૮૦ હમા કાકરનો માઠ ઇ ૯૪૮
થી ૧૧૨૦ પૈકી
૮૧ ભીસોનો માઠ અ ૫૪ થી ૧૬૦
૮૨ સુતારનો માઠ ઇ ૯૪૮ થી
૧૧૨૦ પૈકી
૮૩ જિંડીઓળ ઉ ૯૬૫ થી ૧૦૨૭
૮૪ પરાની ત્રીજી ઓળ ઉ ૮૪૭
થી ૯૬૪
૮૫ પરાની પહેલી ઓળ ઉ ૭૩૨
થી ૭૮૪
૮૬ પરાની બીજી ઓળ ઉ ૭૮૫
થી ૮૪૬
૮૭ પટવાપોળ ઇ ૧૩૧૭ થી ૧૩૭૭
૮૮ સંઘવીપોળ ઇ ૧૨૫૫ થી
૧૨૯૭ પૈકી

૮૯ કણુખી ફળિયુ ઇ ૧૪૭૮ થી
૧૬૧૬ પૈકી
૯૦ પડાણુ ફળિયુ અ ૭૮૧ થી ૮૨૭
૯૧ વ્યાસફળી ઇ ૧૪૨૯ થી
૧૪૭૭ પૈકી તથા ઇ ૧૬૧૭ થી
૧૬૫૭ પૈકી

ઉપરના લતાઓમાં સમાયેલા
કેટલાક અલગ જવાં પેટા લતા
ઓ કે જમનાં નામ ઉપર નથી
જણાવ્યાં તેવા કેટલાક લતાઓ
ના નામ—અલ્લારખાનો વાડો,
ઘોરીવાડ, છીપવાડ, નાગગવાડી,
શુકલવાડો, ડેલાવાગોવાસ, લેગ-
વવાસ (ભોંયરાવાસ) રાણાવાસ,
સચવારાવાસ, ખીજડા ખડકી,
ભેખીની ખડકી, ડુંખાડી ખડકી,
પટેલની ખડકી, સંરયાની ખડકી,
ગોવિંદ મહોદેવની ચાલી, ખેચગ-
લાઈની ચાલી, માઠવાળા શિવ-
રામની ચાલી, ગાંધીજીનો માઠ,
નરસિંહ પટેલનો માઠ, પ્રજ્ઞુદાસ
માઠ, પાજરાપોળ, કડી લાગોળ,
લાખવડી લાગોળ વગેરે.

૭ જાહેર બાંધકામો

ક્રમ	નામ	સને	કુલ ખર્ચ રૂપિયા
૧	પાજરાપોળ સંસ્થાના મકાનો	૧૮૭૧	—
૨	ડીસ્પેન્સરી	૧૮૮૫	૨૯૮૨૯
૩	વહીવટદાર કચેરી	૧૮૮૯/૯૦	૨૯૪૭૬
૪	સુબા સાહેબનો બંગલો	૧૯૦૧/૨	૨૦૫૬૯
૫	મહેસાણા પબ્લીક ઓફીસ	૧૯૦૨/૩	૪૪૩૫૩૧
૬	સબ જલ*	૧૯૦૬/૭	૨૦૮૮૬
૭	કન્પાઈન્ડ સ્કુલ	૧૯૦૮/૯	૩૮૨૪૭

* સને ૧૯૨૦ દરમિયાન આ તુરંગ તરફ રૂ. ૬૫૯૯૭નો ખર્ચ થયો છે.

ਮਾਘ ਦਿਨੀਂ

૮ પોલીસ બીલીંગ્સ	૧૯૨૦/૨૧	૫૯૯૩૨
૯ નવી મ્યુનિસિપલ ઓફીસ	૧૯૫૧	—

૮ જગાશયો તથા સ્થાપત્યો

નદી:—

કુપેણ:— મહેસાણા અને નાંની દાકિ વચ્ચે મહેસાણાની કિતરે વહે છે કે જે મહીકાંઠામાં હાંગાના હંગરમાંથી નીકળી કાદરપુર તળાવમાં થઈને ખેરાણ, વિસનગર મહેસાણા અને ચાલુસ્મા તાલુકામાં વહી કચ્છના રણમાં સમાય છે સને ૧૮૯૨માં રેલ આવવાથી તેનું પાણી નાની દેડ ગામમાં પેસી ગયું હતું અને તેનું વહેણ તે વખતથી હાલ પ્રમાણે થોડું બદલાયું છે.

ખારી:— મહેસાણામાં ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ તરફ વહે છે. પણ તેનો પ્રવાહ ચોમાસાના પ્રલુચ્ચાર માસ પૂરતોજ રહે છે.

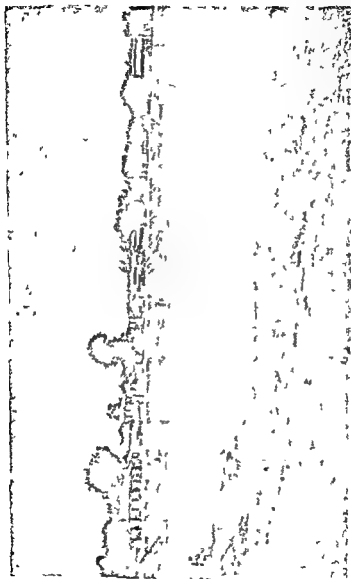
આ નદી તો ખરી ખારી નદીનો માત્ર ફાંટો છે. ખરી ખારી નદી અહમદનગર કસબાની ઇશાન જૂલામાંથી નીકળી ખારવા નામના ઝરાને મળી નૈઋત્ય જૂલા તરફ વહી સાબરમતીને મળે છે તેની લંબાઈ ૧૦૫ માઈલ છે. મહેસાણામાંની ખારી નદી પહેલાં કુકસ ગામના ગાંઢરે થઈને વહેતી હતી પણ સ. ૧૯૨૭માં રેલ આવવાથી તેનું વહેણ બદલાતાં તે મહેસાણામાં થઈને વહે છે. અને તે રેલમાં કુકસ ગામ થોરાતાં કુકસ ગામ થોડું આશુ વસ્તું છે.

તળાવ:—

ધુણધુ:— પૂર્વમાં વિસનગરી દરવાજા બહાર આ દરવાજા પાસે આવેલું તેની ત્રણે કાંઠે ત્રણ કૂવો છે. અને એક કૂવો તળાવમાં છે. તળાવનું વધારાનું પાણી 'પદ્મસલ્લ'માં વહેવડાવીને તથા ઉકેત કૂવો ભરાવીને નીકાલ થઈ શકે તેવી રચના છે* કિતર કાંઠા પરનો કૂવો 'સાવરદી' દક્ષિણ કાંઠા પરનો કૂવો 'દધીઓ', પશ્ચિમ કાંઠા પરનો કૂવો 'લટીશો', અને તળાવમાંનો કૂવો 'ધાંચી કૂવો'ના નામે ઓળખાય છે. તળાવમાં નાનોશો એક ટેકરો છે. તે 'ડમડમો' કહેવાય છે. તળાવની પાળ, પગધિયાં તથા તળાવમાંના ચાર સ્તંભ પાછળથી કરાયેલા છે. અને

* કહેવાય છે કે, હિનઈ ગામનું તળાવ ભરાયા બાદ વડનગરનું તળાવ ભરાય, ત્યારબાદ વિસનગરનું મધક તળાવ ભરાયા બાદ પાણી મહેસાણાના તળાવમાં આવે; એવી એક સંયુક્ત યોજના હતી (જુઓ વિસનગરની કલા પૃ ૯)

श्रीगुरु नमो

૮ પોલીસ બીલ્ડીંગ્સ	૧૯૨૦/૨૧	૫૯૯૩૨
૯ નવી મ્યુનિસિપલ ઓફીસ	૧૯૫૧	—

૮ જગારાપો તથા સ્થાપત્યો

નદી:—

રૂપેણુ:— મહેસાણા અને નાની દાઉ વચ્ચે મહેસાણાની ઉત્તરે વહે છે કે જે મહીકાંડામાં ઘુંગાના ડુંગરમાંથી નીકળી કાદરપુર તળાવમાં થઈને ખેરાળુ, વિમનગર મહેસાણા અને ચાલુસ્મા તાલુકામાં વહી કચ્છના રણમાં સમાય છે અને ૧૮૯૨માં રેલ આવવાથી તેનું પાણી નાની દેઉ ગામમાં પેસી ગયું હતું અને તેનું વહેણ તે વખતથી હાલ પ્રમાણે થોડું બદલાયુ છે.

ખારી:— મહેસાણામાં ઉત્તરથી હસિણુ તરફ અને હસિણુથી પશ્ચિમ તરફ વહે છે. પણ તેનો પ્રવાહ ચોમાસાના ત્રણ ચાર માસ પૂરતોજ રહે છે.

આ નદી નો ખરી ખાગી નદીનો માત્ર ફાટો છે. ખરી ખારી નદી અહમદનગર કસબાની ઇશાન ખૂણામાંથી નીકળી ખારવા નામના ઝરાને મળી નૈઋત્ય ખૂણા તરફ વહી સાબરમતીને મળે છે તેની લંબાઈ ૧૦૫ માઈલ છે. મહેસાણામાની ખારી નદી પહેલા કુકસ ગામના ગાંદેરે થઈને વહેતી હતી પણ સ. ૧૯૨૭માં રેલ આવવાથી તેનું વહેણ બદલાતા તે મહેસાણામાં થઈને વહે છે. અને તે રેલમા કુકસ ગામ થોવાતાં કુકસ ગામ થોડું આશુ* વસ્તું છે.

તળાવ:—

ધુણપુ:— પૂર્વમાં વિસનગરી દરવાજા બહાર આ દરવાજા પાસે આવેલું છે તેની ત્રણે કાંઠે ત્રણ કૂવો છે. અને એક કૂવો તળાવમા છે. તળાવનું વધારાનું પાણી 'પદ્મસણુ'માં વહેવડાવીને તથા ઉકેત કૂવો ભરાવીને નીકાલ થઈ શકે તેવી રચના છે* ઉત્તર કાંડા પરનો કૂવો 'સાવરદી' હસિણુ કાંડા પરનો કૂવો 'દુધીઓ', પશ્ચિમ કાંડા પરનો કૂવો 'લટીશો', અને તળાવમાંનો કૂવો 'ધાચી કૂવો'ના નામે ઓળખાય છે. તળાવમા નાનોશો એક ટેકરો છે. તે 'ડમડમો' કહેવાય છે તળાવની પાજ પગથિયાં તથા તળાવમાના ચાર સ્તંભ પાછળથી કરાવેલા છે. અને

* કહેવાય છે કે, ઉત્તમ ગામનું તળાવ ભરાયા બાદ વડનગરનું તળાવ ભરાય, ત્યારબાદ વિસનગરનું મધક તળાવ ભરાયા બાદ પાણી મહેસાણાના તળાવમા આવે; એવી એક સંપ્રકૃત યોજના હતી (જુઓ વિમનગરની કલા પૃ ૯)

લગભગ પચાસ વર્ષ પૂર્વે ગામ હોડોએ મળી પૂગઈ ગયેલું આ તળાવ ફરી ખોદાવ્યું હતું.

પટ્ટમજી:- પગમા અંબાજી માતાના મંદિર પાછળ આવેલું છે. આ પૂરાઈ જવા આવેલા તળાવમા એક ખડિયેર ફૂલો છે. આ તળાવજી પૂર્વનું 'પદ્મ મરોવર' હોય એમ લાગે છે. પણ પૂર્વે તે પદ્મજ બંધી બંધાયુ હોય તો તેના કાંઈ નિશાન નથી.

રાહિયામાગર:- દક્ષિણે, નદીકાંઠેના ગઢિયાના મંદિર પામે આવેલું છે. તેના કાંઠે એક જિલ્લું થયેલો ફૂલો છે. આ તળાવ હાલ તદ્દન પૂગઈ ગયેલું છે.

ગિહોહર:- ટી બે હાઈસ્કુલ પાસેના પચ બંગલાની ઉત્તરે આવેલું છે તેમા એક દેરી તથા 'વજ્ર પટ્ટણીની કદ્દરી' નામે ઓળખાનો નાનો ફૂલો છે જે કે તળાવમાના ચા બન્ને સ્થાન પાછળથી કગાયેલા એવા નવા છે. તો પણ દેરી જુના સ્થાનકની જગ્યાએ કરાવાયેલી હોય એમ સંભવે છે. અને પૂર્વે તે 'ગિહામર' નામે ઓળખાતું હશે એમ લાગે છે. આ તળાવ પણ લગભગ પૂગઈ ગયું છે અને પૂર્વે તે પદ્મજબંધી હોય એવાં નિશાન નથી.

ભમ્ભરિયુ:-રામબાગ પામે ખારી નદીના પૂરથી લગતુ એક મોટું ખાખોચિયુ 'ભમ્ભરિયુ તળાવ' કહેવાય છે.

ફૂલા :-

સાવરદી:-મોટો અને જુનો છે ફુલાળ જવા વખતમા તેનું પાણી માત્ર ત્રે'સક ફુટ નીચે જાયુ હતું સ. ૧૯૫૦મા આ કુવામા ૫૨૫ ગોડવી ગામની કેટલીક જગાઓમા પાણી આપી મુખ્ય વોટર વકર્સનું ભાગલુ ઓછું કરાયુ હતું.

ફુધીઓ:-પાણી સ્વાદે મીઠું, ફુધ જનુ હોવાથી કુવાનું નામ 'ફુધીઓ' પડેલું છે.

લટીના:-પાસે લતીફપીગની કબર હોવાથી તેનું નામ 'લટીશો' પડેલું છે થાંચી કુવો: ધૂણપુ તળાવમાના આ કુવાનું પાણી પીવાના કામમા લેવાતુ નથી માત્ર દોરઢાખર માટે, કુવા પામે માનેક વર્ષ પડેલા હવાટો કગવાયેલો છે તેમા, તળાવ સુકાતા આ કુવાનું પાણી લગવામાં આવે છે.

વાડી કુવો:-વીરચંદ કમચંદની વાડી પામે આખેલો હોઇ વાડી કુવો નામે ઓળખાય છે. પાણી કંઈ અંશે ખાટું છતાં તેની નજીકની વસ્તી પામે છે.

કોડી કૂવો:-વીગ્યંદ કરમચંદની વાડી તથા મસ્જિદ વચ્ચે આવેલો છે. તેનું પાણી બગડેલું હોઈ વપરાશ બંધ થયેલો છે પૂર્વે આ કૂવા માધી જૈન પ્રતિમા તથા એક શિવલિંગ મળી આવ્યા હતા જમા જૈન-પ્રતિમા વિસનગઢ આપી છે. જ્યારે ગિરલિંગ અહીંની પટવા પોળમા નીચકંઠ મહાદેવના મંદિરમા નીચકંઠ મહાદેવના નામે સ્થાપવામા આવી ૩ ચૌદમા તથા પદરમા સૌકામા બાદશાહે મહે સાણાનું જૈન દેગસગ બાગ્યુ હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે એટલે લાગે છે કે ઉક્ત બાદશાહે પોતાથી બિન્ન એવા બધાજ ધર્મોના દેવળ લાગ્યા હશે અને ત્યારે તેમાના મૂર્તિ-ગિરલિંગ ખંડિત ન થાય એ હેતુએ આ કૂવામા પથગવ્યા હશે

ખાગે કૂવો:-પટવાપોળ સામે જ્યાં ખીજ વચલી માડવી થાય છે ત્યાં આવેલો છે પાણી ખારું હોવાથી તેનું નામ 'ખારો કૂવો' પડ્યું છે.

લગ્નકરી:-જન પાસે આવેલો છે પૂર્વે આ જગ્યાએ લગ્નગ ઉતારો કરતુ તેથી કૂવો એ નામે ઓળખાય છે. મહેસાણાના બધાજ કૂવા કરતા આ કૂવાનું પાણી વખણાય છે. પણ તે દુર પડતો હોઈ તેની નજીકની થોડી વસ્તી વાપરે છે

ભમ્ભરિયા:-ભમ્ભરિયા તળાવ પાસે આવેલો હોઈ તે આ નામે ઓળખાય છે. તેની પાસેનું 'રેસ્તેનું' નાણું પણ 'ભમ્ભરિયાનું' નાણું'ના નામે ઓળખાય છે.

બોડાગિયો:-બોડાસિયાની વાવ પાસે આવેલો હોઈ તે આ નામે ઓળખાય છે. અવાવગઢેલો હોઈ તેનું પાણી બગડેલું છે.

કંદૂડી:-ગિહોહર તળાવમાના આ નાના કૂવાનું પૂરું નામ 'વજુ પટણીની કંદૂડી' છે તેનું પાણી સાફ ગણાય છે.

ઉક્ત કૂવાઓ ઉપગત ગણપતિ મંદિરની પાસે એક ખડિયો કૂવો 'જના પગ ત્રીસેક વર્ષ પૂર્વે રેસ્તેના લોકો શેડમા પાણી પુર પાડવા એજન મુકેલું હતું પછી લોકો શેડમા નજીકના હેડઆ ગામથી પાણી લવાતા એન્જિન ત્યાં લઈ જવાયેલું છે. ખીજે કૂવો ગામખાતમા છે, ત્રીજે રાકિંગા સાગમા છે, ચોથો હેડ કવોટસથી સોમનાથ મહાદેવ જતા રસ્તા ઉપગના ગઢનાળા સુધીમા રેસ્તે લાંબા પાસે ૬ પાયમો ભીમનાથ મહાદેવના મંદિર પાસે છે. છઠો રમશા નમા છે, સાતમો કુકસ ગામે જતા વચ્ચે આવતી ખાગી નદીમા છે, ૮ ચોમાસામા નદીના પાણીથી જાગતો અને ડિનાળા શિયાળામા

નદીમાં પાણી ન ગહેતા ખેડેતા તથા મુસાફરોના ઉપયોગમાં આવેતા આંમો મ્યુનિસિપલ કચેરી પાસે હતો જે ખાલી રહેતો હોવાથી પૂરાવી ન આવેલો છે, નવમો ગજમહેલ કમ્પાઉન્ડમાંની કબર પાસે છે દશમો, અગાચામો તથા બારમો એમ ત્રણ કુવા શિહોહરમાં છે જેમાં એક પૂગઈ ગયો છે, બીજો જિર્ણુ છે ને ત્રીજો નવો છે સિવાય નાના મોટા ઘણા કુવા છે જે મોટા ભાગે ખેતરાઉ તથા મંદિરો ધર્મશાળાઓમાંના છે

વાવ —

ગોત્તેર મેઠાની — પૂર્વમાં વિસનગરી હરવાળ ખહાર અબાજી માતાના મંદિર પાસે આવેલી છે આ વાવના આડા અને ઊંડા મળી કુલ બોરોર કોઝાઓ હોવાનું કહેવાય છે જે વાવની લબાઇ વજેરે બેતા શક્ય ભાગે છે વાવનો છેલ્લો એક કોઠા મોટા કુવા જેવો ગોળાકાર છે જેનો ઉપરનો ભાગ જે ગોળ કોઝામાં વિભક્ત છે આ કોઠા સિવાય બાકીના બધા કોઠા ચોરસ છે વાવમાં પાણીની આયાત માટે ભુ-ગર્ભમાં તાબાના પાઈપ ગોઠવેલા છે, કે જેમાંથી, વાવના પાણીમાંના છેલ્લે કોઝાઓ ખાલી કરાવાયા ત્યારે પુષ્કળ પાણી વહી આવ્યું હતું કહેવાય છે કે, આ વાવ, સારરદી કુવો અને શિહોહર તળાવમાંના કુવો એ ત્રણેની નીચે પાણીનો એક સળંગ મવાડ છે આ વાવ તથા સાવરદી કુવાનું પાણી એક સરણુ છે પણ વાવનું પાણી, વાવ મોટા ભાગે અવાવર જેવી ગહેતી હોઈ તેનું પાણી ખીવાલાયક રહ્યું નથી એટલું જ નહિ પણ તેના પાણીમાં વાસણુ તથા ઘરેણુ કાળા પડી જાય છે અને ત્યાં નહાવાથી વાળા નીકળવાની સલાવના છે વાવમાં જુદીજુદી જગાએ, જુદી જુદી જાતના પથ્થર પર અકારાવેલા પણ લાવાર્થમાં એક જ લખાણવાળા સ ૧૭૩૨ની સાલ ॥ શિલાવેષો છે આ વાવ પાસે વાવ ॥ હવાડાના ભગ્નાવશેષ છે સોઠવાયકા છે, કે ૧૧૫ જિર્ણુ થતા તેની દુરસ્તી માટે કેટલુંક ધન તથા દુરસ્તીના સાધન વાવમાં કોઈક જગાએ છુપાવી રખાયેલ છે

બોટાગિયાની — આ વાવ શાહ વીરચંદ જાદવજીની બધાવેની છે ને તે હાલ મ્યુનિસિપલ સાર્વજનિક બાગમાં આવેલી છે પૂર્વે તેની નામે સ્મશાન હોવાથી તેનું નામ બોટાગિયાની વાવ પડેલું છે અહીં જુદું કગવાયેલું સ્મશાન પાછળથી — સામે રાજમહેલ — હોવાથી અસેડાવતા

ખાજુર ક્ષેત્રની યાત્રા (ઉપરની ભાગ)

ସମ୍ମାନ

આ વાવનો ઉપયોગ બંધ પડેલો હતો અને તેથી તે પાણી બગડેલું છે. વાવ નાની છે.

સિવાય એક વાવ જેવો કુવો શિહોહરમાં છે જેનો ઉલ્લેખ ઉપર આવી જાય છે. વળી એક નાની વાવ છીપવાડ આગળના ગરતે પૂર્વે હતી કે જે દટાઈ જતા તેના પર હાલ ગરતો થયેલ છે.

વિમનગરી દરવાજો:—આ દરવાજા પર સં. ૧૬૪૫ નો શિલાલેખ છે કહેવાય છે કે મહેસાણામાં પૂર્વે પૂર્વમાં વિસનગરી દરવાજો, ઉત્તરમાં સિદ્ધપુરી દરવાજો અને દક્ષિણમાં કડી દરવાજો હતો. ધ્રુવપુ તળાવ આગળ લશ્મી ટોફીઝ પાસેનો વિસનગરી દરવાજો મ્યુનિસિપાલિટીએ પૂર્વે દુઃસ્ત કંગાવો ઢોઈ ટકવો છે. જ્યારે વઢોરવાડમાંનો સિદ્ધપુરી દરવાજો તથા કરવામાંનો કડી દરવાજો તે પૂર્વે નાબુદ થયેલ છે. મહેસાણામાં ત્રણે દિશાએ ત્રણ દરવાજા હતા તો ચોથી-પશ્ચિમ દિશાએ પણ કંઢાય હશે. વળી તોગલુવાળી માતાના ગરબાની દરમી કડી, કે જેમાં મહેસાણાના દરવાજાનું વર્ણન ઢોવ એમ લાગે છે તેમાં તો 'પાચ દરવાજા ને છઠ્ઠી બાગી' હોવાનું જણાયું છે પણ- બાકીના દરવાજા તથા બાગીનું સ્થળ કયા હશે તે હાલ કોઈ જાણતું નથી.

મોગલનું મેળું:—પદ્મસલુ તળાવ સામે દક્ષિણ તરફના ટેકરા ઉપર 'મોગલનું મેળું' નામે ઓળખાતી કબર છે તેની આસપાસ બીજી પણ કબરો છે. મોગલના રાજવાળી મુખ્ય કબરને ક્રમો નાનોશો કોટ હશે, એમ એ કબરની આસપાસ ભ્રમણરોષે જેવા પડેલા કોટના કાગરા ઉપરથી જણાય છે. કહેવાય છે કે આ જગ્યાએ મોગલ લશ્કરની છાવણી ગઈતી. આ પ્રતીક મહેસાણામાં મોગલ રાજ્યના અંત સમયનું જણાય છે.

ચળુતગો:—મોચી ઓળના નાકા પાસે બજારના મુખ્ય માર્ગમાં આવેલો છે તેનું બાધકામ જોતા તે વિક્રમની ઓગણીસમી સદીથી જુનો જણાવો નથી ચળુતગનો સ્તંભ અષ્ટપહેલી છે. તેના ઉપર ચઢવા સારૂ પાવ પાચ, પગની અધી પાની આવે એટલા નાના ઓળ પગ-મિયાની બે હાર છે. સ્તંભના મધ્યે એટલે કે સ્તંભ ઉપરની છત્રી નીચે ચારકોટ આડે ગિરુપ-ચિત્રો છે એમાં માત્ર જુદીજુદી દેવ મૂર્તિઓના અને એક સમોગાસનનું છે. ધુળેટીના દિવસે ઠાકગડા લોકો આ સમોગાસનના આગળ પાચ નાગવેગનો હાર બાંધે છે તથા ત્યાં સુલાલ છાટી તેને આકર્ષિત કરે છે.

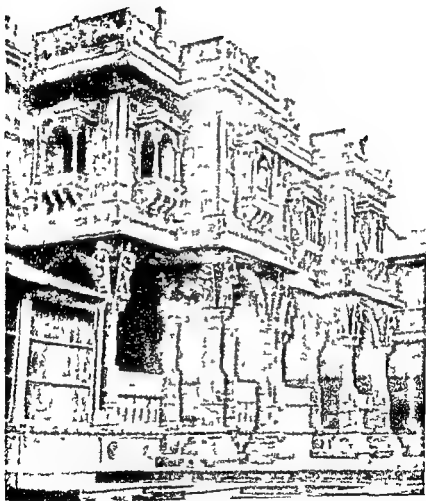
૯ ધર્મસ્થાનો જેનોના ૧ (૧) રાજમાર્ગ ઉપર જિંથા લાવવાડાના સામે પાર્શ્વનાથ^૨ અને સુમતિનાથ^૩નું, ઉપર વાસુપૂજ્ય અને નેમનાથજી^૪ નું છે તે ઉપર ધાબે પગલા બેડ પાચ પાચ છે. સમતીવાળું, તથા 'જે શિખરવાળું' છે શ્રી સ છે જુના દેગસરોની જગાએ બધાવેલું છે જેમા મૂળનાથકો પૂર્વાભિમુખ છે.

૧ આ માહિતી જે. શ્વે મં, ય વિ દિ. જે. તી સ સં વજે રેના આધારે અને તેને ચથાશકેય સશોધીને હાલની સ્થિતિ પ્રમાણે આપી છે જે શ્વે મ મા જેનામેતાની પોખમા તા જેનાલાઈ હાલ ચંદ મહેતાએ બધાવેલું કુધુનાથનું દેશ હોવાનું જણાવ્યું છે, અને ય વિ દિ મા પણ તેનો ઉલ્લેખ છે પણ હાલ આ દેશ નથી બલુવા પ્રમાણે તે ધન દેગસર હતું અને શ્રીમાળીવાડામા આવ્યું હતું એટલે જેના મહેતાની ખડકી શ્રીમાળીવાડાનો સામ હશે અને તેમા આ દેશ હશે એમ લાગે છે પરંતુ શુકલવાડામા વિમળનાથનું દેશ હોવા છતાં જે શ્વે. મં મા તેનો ઉલ્લેખ નથી, જે કગ્ગો ગહી ગયો લાગે છે

૨ આ પાર્શ્વનાથનું નામ કાલ કમાનુસાર મનગંગ, મનગંગા, મન ગંગન અને મનમોહન નોધાયું છે. એમા મનરગ અને મનગંગા એ ઉચ્ચાર બેદે સેવાતા પર્ચાય નામ, ને મનગંગન એ લળતુ નામ જણાય છે જ્યારે મનમોહન નામ મોટું નોધાયેલું જણાય છે કેમકે મનમોહન નામના પાર્શ્વનાથ વડોદરામા (જુઓ જે કૈમ ગુ કા સં પૃ. ૧૬૮), પાટણમા (જુઓ જે ધા પ્ર સે. સં લા ૧, પૃ ૪૩) પટ્ટીમા (જુઓ જે. સા સં ઈ પૃ ૬૮૮) અને કંમોદમા (જુઓ કં. તી ઈ પૃ ૧) છે વિશેષ વિગત માટે જુઓ આ પુસ્તકગત સાહિત્યોલ્લેખ પાચમે તથા તે તથા આ નીચેની પાઠ્ઠીપ

૩ કહેવાય છે કે, પૂર્વે પાર્શ્વનાથ અને સુમતિનાથના જુદાજુદા બે નાના દેગ હતા અને તે બેડાબેડ હતા આ બન્નેને બેગા કરી ત્યાં હાલ મોટું દેગસર બાંધેલું છે આ નવા દેરામા ઉક્ત પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૬૨૦ના મહા સુદ ૧૦ ને બુધવારે થયેલી છે અને આ દેશ મોટું કરતા ફરી વસેલા ગામની દિશા પ્રમાણે પ્રતિમાના મુખ રાખ્યા છે. જુના દેગમા પાર્શ્વનાથજીનું મુખ પશ્ચિમ તરફ હતું. કેમકે મહેસાણા ત્યારે પશ્ચિમ તરફ વસેલું હતું, પછી પૂર્વ તરફ વસ્યું એટલે પીઠ ગામ તરફ હોવી નિષિદ્ધ માની પ્રતિષ્ઠા કરતા પ્રતિમા પૂર્વાભિમુખ રાખી છે.

૪ આ બાવીસમા તીર્થકંઠ છે ને તેમનું પર્ચાય નામ 'નેમિનાથ' છે જ્યાં 'નેમિનાથ' નામ એકવીસમા તીર્થકંઠનું છે.

મોટું જૈન દેરાસર

(૨) મંથવી પોળમાં પદ્મપ્રભુનું છે.^૧ પચિસ પગથિયાં ઉતરીને જવાય એવા મોંઘરાવાળું તથા ઘુમટળંધી^૨ છે. શ્રી સંઘે બંધાવેલું છે. જેમાં મૂળ નાયક પૂર્વાભિમુખ છે.

(૩) મંથવી પોળમાં^૩ મહાવીર સ્વામીનું છે. શિખરબંધી^૪ શ્રી સંઘે બંધાવેલું છે જેમાં મૂળ નાયક પૂર્વાભિમુખ છે.

(૪) પટવા પોળમાં શાન્તિનાથનું છે. ધાબાબંધી છે સં. ૧૮૫૪માં પટવા કપૂરચંદ રિખવદાસે બંધાવેલું છે.^૫ જેમાં મૂળનાયક પૂર્વાભિમુખ છે.

(૫) શુકલવાડામાં ત્રિલલનાથનું છે. શિખરબંધી છે. લિઠમના નીસમા કોઠામાં સ્વ મોકમચંદ અમીચંદની પત્ની હીવાળીબાઈએ બંધાવેલું છે. જેમાં મૂળનાયક પશ્ચિમાભિમુખ છે.

(૬) શુકલવાડામાં શેઠ ધહેલાબાઈ કરમચંદની હવેલી પાસે સુમતિનાથનું છે શિખરબંધી છે સં. ૧૯૫૧ના માગશર વદ છઠે પટવા કચરાબાઈ સાંકળચંદની વિધવા પત્ની બાઈ મેનાએ બંધાવેલું છે જેમાં મૂળનાયક પશ્ચિમાભિમુખ છે.

(૭) મોતી જડીવાની ખડકી (સંલવનાથની પોળ) માં આદિનાથનું છે. શિખરબંધી છે શ્રી હરિચંદ રવચંદ ઠોડાવાળાએ બંધાવેલું છે ને તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૭૯માં થયેલી છે. જેમાં મૂળનાયક પૂર્વાભિમુખ છે.^૬

૧ જ. તી. મ. સં. માં આદિનાથનું અને ય. વિ. દિ. તથા જ. શ્વે. મં. માં પદ્મપ્રભુનું જણાવ્યું છે. પદ્મપ્રભુનું ઉપર (મિડા ઉપર નહીં મોંઘગના ઉપર) અને આદિનાથનું મોંઘરામા પ્રતિષ્ઠિત છે કષ્ણકહેવ પડેલા તીર્થંકર ઠાઈ તેઓ આદિનાથના વિરોધણેય આજખાય છે. ૨ ય. વિ. દિ. માં શિખરબંધી જણાવ્યું છે જે કાલ ઘુમટળંધી કંપામા આવ્યું છે.

૩ ય. વિ. દિ. માં ચરેખની ખડકી જણાવી છે તે હસ્તવા પ્રેસ દોવ છે.

૪ જ. તી. સ. સં. માં શ્રી સંઘે જણાવ્યું છે

૫ આ નવા દેરાની જેડે જિર્ણ થના બંધ થયેલું એવું પશ્ચિમાભિમુખ દેરું છે. જે પૂર્વે મેતા સાથીએ બંધાવ્યું હતું એમ કહેવાય છે તેમા આદિનાથ અને સંલવનાથની પ્રતિમાઓ હતી તે આ દેરું જિર્ણ થતાં જેડે નવા બંધાવેલા દેરામા પૂર્વાભિમુખ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ પ્રતિમાઓમાં મૂળનાયક તો આદિનાથ છે અને તે પ્રતિમા પશ્ચરની છે પણ સંલવનાથની ધાત્ર પ્રતિમા પર ભોક્ત્રાસ્થા વિશેષ એસવાથી ઉક્ત નવું દેરું તથા આ સ્થળ સંલવનાથના નામેય એજાખાય છે

(૮) પારેખની ખડકીમાં શાન્તિનાથનું છે. ત્રણ શિખરવાળું છે. સં. ૧૯૯૨ના અરસામાં પારેખ બહેચરભાઈ ગુલાબચંદે પાયામાંથી પુનરુદ્ધાર કરાવેલું છે. મૂળ બહેચરભાઈના પ્રપિતામહ પરી હીરાચંદ બેઠતારામે સં. ૧૯૬૧માં બંધાવ્યું હતું. હાલ મૂળનાયક પૂર્વાભિમુખ છે.

(૯) મોચીઓળ (-વાડ;વાડા)માં આદિનાથનું છે. શિખરબંધી છે. સં. ૧૯૪૬માં શેક-વીરચંદ કરમચંદે બંધાવેલું છે. જેમાં મૂળનાયક પૂર્વાભિમુખ ૩

(૧૦) રંગમહેલમાં, સને ૧૯૪૨માં બંધાવેલા સેનેટોરિયમમાં સુમ-તિનાથનું ઘર દેરાસર છે. જેની હીવાસો કાચે મઢેલી હોઇ રોશનીમાં ભેવા ભર્યું છે. તે શેક ડાહ્યાભાઈ ઘેલાભાઈએ બંધાવેલું તેમાં મૂળનાયક ઉત્તરાભિમુખ છે.

(૧૧) પાંચ હીમડીમાં તીર્થંકર આદિનાથની અને મુનિ રવિ-સાગરજીની પાદુકાઓવાળું 'ગુરૂમંદિર' નામે ઓળખાતું પાદુકા મંદિર છે. જે શ્રી સંઘે સંવત ૧૯૫૬માં પૂર્વાભિમુખ બંધાવેલું છે. આમાં તીર્થંકરની મૂર્તિ નથી. પાછળથી સુખસાગરજીની પાદુકા સં. ૧૯૭૯માં;

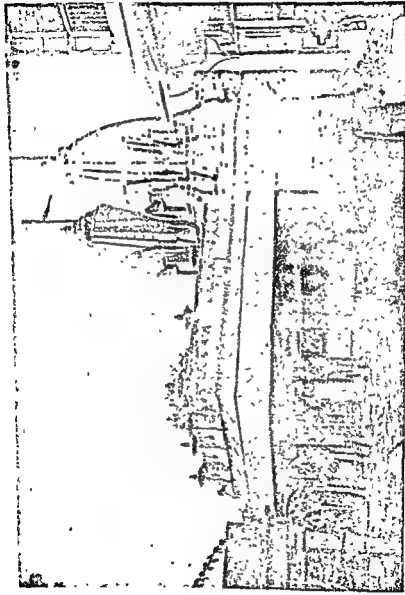
૧ જે. શ્વે. મં. ભા. ૧માં તથા ય. વિ. ભા. ૩માં પારેખની ખડકી અને જે. તી. સ. સં. ભા. ૧, ખં. ૧માં બેધીની ખડકી લખી છે. પારેખની ખડકી એ બેધીની જયરાંકર બેધીની-ખડકીનો એક ભાગ છે. અને આ બંને સ્થળ આંબલીચીટાનો એક ભાગ છે.

૨ આ દેરામાં જુના દેરામાંની પ્રતિમાજ પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. અને જુના દેરામાં પણ પ્રાચીન પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી હતી; એમ કહેવાય છે.

૩ કહેવાય છે કે, તેમાંના મૂળનાયક અત્રેની મોચીઓળમાંની ખત્રીવાડ માંથી નીકળેલા. જ્યારે જેન સુધારા ખાતાના પત્રકમાંની યાદી મુજબ મૂળનાયકને શેક વીરચંદના કુટુંબીજનો મહેસાણામાં જ્યારે આવેલા ત્યારે સાથે લાવેલા; તે વખત મૂળનાયકને મોચીવાડમાં શેક સ્વરૂપ-ચંદના ઘર પાસે આવેલી નાની વઢોરવાડના દરવાજા ઉપરના મંજલે ઘર દેરાસર કરી સ્થાપિત કરેલા, પછી ત્યાંથી વીરચંદ કરમચંદના મહાડના દરવાજા ઉપરના મંજલે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા. જે છેલ્લે લગભગ એક લાખના ખર્ચે આ દેરાસર બંધાવી ત્યાં સ્થાપિત કરેલા છે. ૪ એક બીજું ઘર દેરાસર સં. ૧૯૯૮માં મહારાજની ખડકીમાં હતું તે શાન્તિનાથનું હતું (જુઓ જે. તી. સ. સં. ભા. ૧, ખં. ૧) પણ તે પાછળથી કાઢી નંખાયું અને તેમાંના મૂળનાયકને મોટા જેન દેરાસરમાં મૂકેલ છે.

૫ ય. વિ. દિ. ભા. ૩માં સં. ૧૮૫૬ જણાવેલ છે પણ તે ભૂલ છે જુઓ સુ. ગી. પૃ. ૬૫.

શ્રી અંબાલ માતાનું મંદિર

અને આ સુખસાગરજી તથા રવિસાગરજીની મૂર્તિ સં. ૧૯૯૧માં કરવામાં આવી છે દીક્ષા દેવાની વિધિ આ સ્થળે થાય છે.^૧

ઉપરાંત શેડ સ્વરૂપચંદ્ર મોતીચંદની ચાલીમાં દિગ્ગજર જેનોતું એક ઘર દેરાસર છે. જે બે એક વર્ષથી અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. હિન્દુઓનાં :-

(૧) રેલ્વે વિસ્તારમાં શ્રી કલ્યાણિયર મહાદેવનું (૨) જેલરોડ પર જતાં રેલ્વેના નાળા સામે હંતુમાનજીનું (૩) રાજમહેલ રોડ પર બેંક પાસે સં. ૧૯૯૨માં બંધાવેલું ગણપતિજીનું (૪) લાયબ્રેરી પાસે તોરણવાળી માતાનું * (૫) પાંચ ક્લીમડીમાં ગોવિંદ મહાદેવનું (૬) પાંચ ક્લીમડીમાં દત્તાત્રયનું જે ત્રણેક વર્ષથી અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. (૭) કસ્માની દક્ષિણે ખારી નદી કાંઠે રાવળાનું + (૮) ચલોડમાં રામચંદ્રજીનું (કલ્યાણકાસજી મહારાજ વાળું) (૯) પટ્ટાપોળમાં નારાયણ દેવ, નીલકંઠેશ્વર મહાદેવ તથા શિતળા મહાદેવનું (૧૦) ખારા કૂવા પાસે હિમ્મતમાતાનું (૧૧) સઘવારા પાસના નાકે અંબાજી માતાનું (૧૨) જેન ઉપાશ્રય પાસેના આઝાદ ચોકમાં છબીલા હંતુમાનજીનું (૧૩) આંબલીચૌટામાં નિર્વામિતોનું જે સં. ૧૯૫૫માં અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. (૧૪) વિસનગરી હરવાળ પાસે રામચંદ્રજીનું (૧૫) મોય રાવાળા વાસમાં ભૈરવજી (૧૬) પરામાં રામચંદ્રજીનું (૧૭) પરામાં હંતુમાનજી તથા શિતળામાતાનું (૧૮) સન્માસ આશ્રમ પાસે ચામુન્ડા માતાનું (૧૯) પરામાં અંબાજી માતા, મહાલક્ષ્મી માતા, ચંચલુખા હંતુમાન, રામચંદ્રજી તથા મહાદેવ વગેરેનું ÷ (૨૦) રમશાન પાસે

૬ આ સ્થળ ય વિ. દિ. લા. ડમાં “શહેર ખડાર” એ રીતે દર્શાવ્યું છે. જ્યારે જી. સ્વ. મં. લા. ૧માં “શહેર ખડાર ગામ સામેના જવાના રસ્તા ઉપર” એ રીતે દર્શાવ્યું છે મતલબ કે શહેર ખડાર ગણાવું સ્થળ હાલ શહેરમાં સામેલ થઈ ગયું છે.

* તોરણવાળી માતાના ગરબામાં ચાંપાનેરનાં મહાકાળી માતાનું તોરણ અહીં બંધાયું એવો ને ઉલ્લેખ છે તે બોતાં મૂળ આ મહાકાળી માતાનું સ્થાન જણાય છે. તોરણવાળી એવો ઉપનામ છે જે કે હાલનું સ્થાન નહીં પણ કદાચ તે મૂળ જગાએ થયું હશે. ક.

+ હાલ આ મંદિરમાં નૃસિંહ લગવાનની મૂર્તિ છે પહેલાં રામચંદ્રજીની હતી. તે વખત મંદિર વગેરે જિલ્લું થયેલ હોવાથી વિક્રમની વીસમી સદીમાં સ્વ. શેડ હીરાલાલ ત્રીલોકદાસે તેનો જિલ્લોડાર કરેલો છે ક.

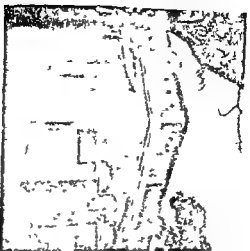
÷ શ્રીમંત સયાજીગવ ત્રીજાના રાજ્ય અમલ દરમિયાન એક પુરાતત્વ

ભીમનાથ મહાદેવનું (૨૧) કાચા માઢમાં નરસિંગજીનું.
(૨૨) મહારાજની ખડકીમાં નરસિંગજીનું (૨૩) સથવારા વાસમાં
નીલકંઠ મહાદેવનું

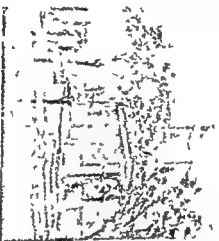
ઉપરાંત નાની મોટી ઘણી દેરીઓ છે, જે મોટા લાગે કૂળદેવી
ઓની છે એમા રાજમહેલ કમ્પાઉન્ડમાં જોમણીઓ માતાની તથા
પદુસણુ તળાવની ઉત્તરે સધીમાતાની છે. સિવાય વાયવ્યમાં એક ગાઉ
દુર ચિંથરિયા મહાદેવનું સ્થાન છે. જે હાલ 'સોમનાથ મહાદેવ' નામે
પ્રસિદ્ધ છે. નૈઋત્યમાં એક ગાઉ દુગ્ધ સુમેશ્વર મહાદેવનું સ્થાન છે.
તેની જોડે બ્રહ્માણીમાનાનું મંદિર છે. વળી મહેસાણાથી માર્છલ માર્છલ
ના છેટે રામાપીરના જે મંદિરો આવેલા છે એ પૈકી વિસનગર જતા
રોડ પાસે રામવાવડીમાં આવેલું રામાપીંગનું મંદિર શ્રી હો રામદાસ
ભાઈ પટેલે ફાળો કળી જીજી કરેલું છે. અને તે શરૂથી સ્પર્શસ્પર્શના
બેદલાવ સિવાય સર્વજનો માટે ખુલ્લું મુકાયેલું છે. આ મંદિર પામે
'સર્વજનિક હરિજન પ્રાર્થના ઠાણ' છે તે તા. ૧-૬-૪૫થી ખુલ્લો
મુકાયેલ છે. મહેસાણાથી વાયવ્ય તરફ જે ગાઉ દુર પાલોદર ગામમાં
જોમણીઓ માતાનું તથા નાગરોની કૂળદેવી મલાઈમાતાનું, વૃંદાધામ છે
યેજીવસપ્રદાયનાં :- (૧) રાજભાગ આગળ થી ખરેડા જેઠાં આમે
મહનમોહનજીનું (૨) સત્યનારાયણની ચાલી પાસે સત્યનારાયણનું
(૩) નીચા ભાટવાડામાં દ્વારિકાધિરાનું
સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનાં :- (૧) વાડીફૂવા સામે, સ્વામીનારાયણનું
(પુરૂષો માટેનું) જે સં. ૨૦૦૩માં પંધાવાયું છે. (૨) વાડીફૂવા સામે
સ્વામીનારાયણનું (સ્ત્રીઓ માટેનું)

વેતાએ આ મંદિરની પ્રલાઠાત લીધી હતી આ મંદિરમાંની મહાલક્ષ્મી
માતાની મૂર્તિની ધાતુ વિશે એમણે સાચર્ય પ્રગટ કરેલું અને પંચમુખા
હંતુમાનની મૂર્તિ વિશે કહેલું કે "આવી મૂર્તિ હિન્દુસ્તાનમાં જવલેજ
જેવા મળે છે"

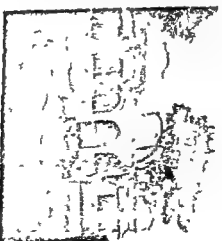
x સં. ૧૨૫૬માં મહેસાણામાં આનંદેશ્વર દેવ હોવાનો-એટલે કે તે
નામના મહાદેવનું મંદિર હોવાનો-ઉલ્લેખ મળે છે. હવે આનંદેશ્વરદેવ
નું મંદિર ભીમદેવ ખીજાના વખતમાં હતું એટલે લાગે કે તે
મંદિર નાશ પામતાં તે જગાએ જ્યારે નવું બાંધ્યું હશે ત્યારે લોકોને
એટલુંજ યાદ રહેવા પામ્યું હશે કે મૂળ મંદિર ભીમદેવનું હતું.
અને તેથી તેમણે આ મંદિરમાંના હાલના શિવલિંગનું નામ ભીમનાથ
મહાદેવ પાડ્યું હશે. જે એમ હોય નો મહેસાણાની મૂળ મુમિ આ
હશે એવી સંભાવના છે. ક.

મહાદેવજી મંદિર

સામવાવડી, સામંતવલ મંદિર

ગાંધીજીનું સ્મૃતિસ્થળ પ્રાચીના મંદિર

કરતામ ધર્મનાં:-ખીંગની કબરો: (૧) વિસનગરી દરવાજા પાસે કાઠર-
સેવદની (૨) નામલપુરના રસ્તા ઉપર મોઝાખીરની (૩) ટી. જે.
હાઇસ્કુલ સામેના શકિન્ડમાં પોપટશાની (૪) ખાગી નદી કાંઠે કુકસ
ગામ જવાના રસ્તાની પાસે જમન સેવદની (૫) બાળીવાડમાં લટીશા
કૂત્રા પાસે લતીફખીરની (૬) લાલશાના તકીયા પાસે ગોદરખીરની (૭)
સાવરકી કૂવા પાસે વંડામાં બિન્દે ઇબ્રાહીમની (૮) સાવરકી કૂવા પાસે
વંડામાં બેખનશાખીરની.

મસ્જિદો:-(૧) વીરચંદ કરમચંદની વાડી પાસે જુમ્મા મસ્જિદ, (૨)
ગોલવાડના માઠમાં ગોલવાડની મસ્જિદ (૩) નાની વઢોરવાડમાં નાની
મસ્જિદ (૪) નાની વઢોરવાડના સામે મસ્જિદ (૫) મોટી વઢોર-
વાડમાં મોટી મસ્જિદ (૬) મોટી વઢોરવાડમાં નગીના મસ્જિદ (૭)
રેલ્વે વિસ્તારમાં નવી મસ્જિદ (૮) કરબામાં કરબાની મસ્જિદ
કદમાં:-જીન પાસેની.

કચ્છતાનો:- (૧) બાળીવાડનું (૨) ખાટકીઓનું (૩) ભટ્ટીયારાઓનું
વઢોરઓનું જે 'મકબરા' નામે ઓળખાય છે (૫) સાર્વજનિક જે
ઇસ્લામના તમામ બેદોવાળા ઇસ્લામ ધર્મીનુયાયીઓ માટે છે.

મહેસાણામાં પારસીઓ તથા ખ્રિસ્તીઓના દેવળ એકે નથી.
પૂર્વે રોમન કેથોલિક સંપ્રદાયવાળા ખ્રિસ્તીઓના ધર્મશુદ્ધ દર માસે
અમદાવાદથી આવતા અને અહીંની રેલ્વેની વેલ્ડીંગ ફરમાં પ્રાર્થના
આદિ વિધિ કરાવી આપ્યા જતા હાલ રોમન કેથોલિક સંપ્રદાયના
ખ્રિસ્તીઓની એક સંસ્થા પિલાજ ગંજમાં છે.

૧૦ આશ્રમ-ઉપાશ્રમ

મન્યામ આશ્રમ:- પરામાં ચામુંડા માતાના મંદિર એકે આવેલો છે
સં. ૧૯૪૨માં સ્વામી અતુલાનંદજીના ઉપદેશો ફાળો કરી ઉમેા કરાયેલો
છે. વિદ્વાન સન્યાસીઓ આવતા ત્યાં વ્યાખ્યાન યોજાય છે. તેનો
વહીવટ હાલ શ્રી સાંકળચંદ ન. ચાવં કરે છે. નાલેતરમાં આ આશ્રમ
એકે અન્ય માલકીનું એક મંદિર થનાર હાલ જે અધુરું થયું છે

જૈન ઉપાશ્રમ:- જાનરમાં આગાહ એક નામે હાલ ઓળખાતા સ્થળ
આગળ આવેલો છે, તેમાં એક સાધ્વીઓનો અને બીજો સાધુઓ
માટેનો છે ને કમળ : સં. ૧૯૪૯ સં. ૧૯૫૨માં શ્રી સંઘે કરેલ
ફાળો દ્વારા સ્વયંભગ રૂ. પચાસ હજારના ખર્ચે જુના ઉપાશ્રમોવાળા

સ્થાને^૧ તોયાર થયેલા છે. એમાં રૂ. ૧૪૦૦૦નો સૌથી વધુ ફાળો શેઠ ડાહ્યાલાલ કરમચંદે આપ્યો છે. વિહાર કરતા જૈન સાધુ સાધ્વીઓ થોડા દિવસ સાફ અહીં ઉતરે છે, જ્યારે ચોમાસામાં ચારે માસ રિથર રહે છે, મુખ્ય સાધુ તરીકે જૈન ધર્મના જ્ઞાનની આચાર્ય પદિ પામેલ સાધુને ચોમાસામાં ચાર માસ માટે આમંત્રણ અપાય છે, એ-
ઓ પતિદિન ઉપાશ્રયમાં આવડો સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપે છે, અને વ્રત સેવા પ્રવ્રજતા ધર્માનુરાગીઓને વ્રત ચડણ કરાવે છે આ મુખ્ય સાધુના અભાવે ઉપસ્થિત સાધુઓમાં જ્ઞાનવૃદ્ધ (દીક્ષા વહેલી ક્ષીધી હોય તે) સાધુ આ કાર્યો કરે છે.

૧૨ ધર્મશાળા

સેનેટોરિયમ:- રંગ મહેલ સત્તામાં છે. જ્યાં અગાઉ રંગમહેલ હોવાનું કહેવાય છે.^૨ સને ૧૯૪૨માં શેઠ ડાહ્યાલાલ વેલાલાલએ બંધાવેલ છે તે પ્રાયઃ જૈનો માટે બનાવાયેલું છે, અને તેમાં અહીંના ફવાખાનાઓમાં ઉપચાર કરાવવા કે હવાફેર કરવા આવેલા ફર્ટીઓને ઉતરવા દેવામાં આવે છે, એમાં એક ચોરડો ઘર દેરાસર માટે અલગ રાખેલ છે જેમાં ઘર દેરાસર બનાવેલ છે.

સરકારી ધર્મશાળા:- લાલચંદની ચાક્ષી પાસે છે. મોટા ભાગે બાવા ફકરિ ઉતરે છે.

ડાહ્યાલાલની ધર્મશાળા:- પિલાજીજીમાં છે, સં. ૧૯૮૮માં બંધાવાયેલી છે. તેમાં પ્રાયઃ હિન્દુ મુસાફરોને સારા દિવસ માટે રહેવાની સગવડ મફત અપાય છે. વધુ દિવસ રહેવું હોય તો કરેલ ચાજ^૩

૧ સં. ૧૯૨૭માં મહેસાણામાં રેલ આવી ત્યારે નીચાણવાળી જગામાં રહેતા કુટલાક સોડોએ જુના ઉપાશ્રયમાં આશ્રય લીધો હતો એ જ્ઞેતાં એ જુનો ઉપાશ્રય પૂર્વે સારો એવો બાંધ્યો હતો.

૨ આ સ્થળ ઉપરનાં ખડેર આજથી સો વર્ષ સુધીમાં ડાહ્યે જ્ઞેયાં નથી. આજના વૃદ્ધો કહેતા કે આ ખડેરના પાયા એમના વૃદ્ધોઓએ જ્ઞેયા હતા. બાકી રંગમહેલ સત્તાની પશ્ચિમે, જ્યાં શાક માર્કેટ કરવાની મ્યુ.ની યોજના હતી તે ટેકરે પશ્ચિમાભિમુખ એવો એક નાનો દરવાજો વીસેક વર્ષ પૂર્વે મેં પોતે પણ જ્ઞેયો હતો કહાય તે રંગમહેલના કોટનો અવશેષ હોય !

આપતાં રહેવા દેવામાં આવે છે. આ ધર્મશાળા ઠોસાભાઈ હીરાચંદ તથા જડીયાઈના સ્મરણાર્થે તેમના ટ્રસ્ટીઓએ બાંધી છે.

જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક ધર્મશાળા:- રાજમાર્ગ પર રંગમઠેલના નાકા પાસે આવેલી છે. તેમાં જૈન મુસાફરોને ઉપર પ્રમાણે રહેવા દેવામાં આવે છે.

આ સિવાય પ્રતાપ ચોકમાંના કુંવારા પાસે 'શેડ સ્વરૂપચંદ' મોતીચંદની ચાલીના કેટલાક સાગનો ઉપયોગ 'ચાલી માલીક' જૈન ધર્મશાળા તરીકે કરે છે.

૧૨ વાડીઓ

વીરચંદ કરમચંદની વાડી:- શેડ વીરચંદ કરમચંદે વિક્રમના વીસમા મેકમાં બંધાવેલી છે. તે જોનોની હોવા છતાં, બીજી વાડીઓ કરતાં અંદર-બહાર ખુલ્લી જગો વધુ હોય સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ માટે તથા સત્તાદિ પ્રસંગોએ હિતારા માટે બીજીઓને વાપરવા અપાય છે.

ઉપરાંત નરસિંહ પટેલના માઠમાં 'અરોળાની વાડી' હીપવાડમાં લાપસારોની વાડી, નીચા ભાટવાડામાં શ્રી વિસાદિશાવાળ વણિકોની વાડી અને બીજી એવી નાની વાડીઓ છે. તે પણ મોટા ભાગે અત્યુક્ત કામ પૂરતી બંધાવેલી છે.

૧૩ ભોજન શાળાઓ અને સદાવ્રત

જૈન ભોજન શાળા:- રંગમઠેલમાં છે જેમને બહુ ઓછા ચાજે જમાડવામાં આવે છે. અને ભોજન જૈન ધર્મને બાધક ન હોય એવું અને એવા સમયે એટલે કે દિવસેજ અપાય છે, સ્થાપના સં. ૧૯૯૩માં થઈ છે.

જૈન આંખીલ શાળા:- સંઘવીગોળના નાકે આવેલું છે. તેનું મકાન મૂળ મોહનવિજયજી ગોરજ પાસેથી મળેલું જે નવું બાંધવા શેડ સ્વચંદ મોતીચંદની વિધવા જમનાબાઈએ રૂ. ૮૦૦૦ આપેલા છે. હમણાં તેમાં નવો સુધારો થયો છે, અલ્પભૂતિ મત દેનાર જૈન સાધુ સાધ્વી તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને વિના મૂલ્યે અહીં ભોજન અપાય છે.

સદાવ્રત ખાતુ:- સ્વ. શેડ વીરચંદ કરમચંદે યોજિત સદાવ્રત અધાપિ.પર્વત અપાય છે. અર્પણ, વૃદ્ધ તથા સાધુ સતોને ભોજન આપવા સદરહુ શેડની બજારમાં આવેલી ચેદી ચીટીઓ લખી આપે છે

સ્થાને તૈયાર થવેલા છે. એમાં રૂ. ૧૪૦૦૦નો સૌથી વધુ ફાળો શેડ ડાહ્યાભાઈ કરમચંદે આપ્યો છે. વિહાર કરતા જૈન સાધુ સાધ્વીઓ થોડા દિવસ સાફ અહીં ઉતરે છે, જ્યારે ચોમાસામાં ચારે માસ ફિરર રહે છે, મુખ્ય સાધુ તરીકે જૈન ધર્મના જ્ઞાનની આચાર્ય પદ્ધિ પામેલ સાધુને ચોમાસામાં ચાર માસ માટે આમંત્રણ અપાય છે, એ-ઓ પતિદિન ઉપામયમાં આવડો સમસ વ્યાખ્યાન આપે છે, અને વ્રત સેવા ક્ષમ્ભતા ધર્માનુરાગીઓને વ્રત ગ્રહણ કરાવે છે આ મુખ્ય સાધુના અભાવે ઉપસ્થિત સાધુઓમાં જ્ઞાનવૃદ્ધ (દીક્ષા વહેલી લીધી હોય તે) સાધુ આ કાર્યો કરે છે.

૧૨ ધર્મશાળા

સેનેટોરિયમ:- રંગ મહેલ સત્તામાં છે. જ્યાં અગાઉ રંગમહેલ હોવાનું કહેવાય છે. સને ૧૯૪૨માં શેડ ડાહ્યાભાઈ ઘેલાભાઈએ ખંધાવેલ છે તે પ્રાયઃ જૈનો માટે બનાવાયેલું છે. અને તેમાં અહીંના દવાખાનાઓમાં ઉપચાર કરાવવા કે હવાફેર કરવા આવેલા દર્દીઓને ઉતરવા રૂવામાં આવે છે, એમાં એક ચોરડો ઘર દેરાસર માટે અલગ રાખેલ છે જેમાં ઘર દેરાસર બનાવેલ છે.

સરકારી ધર્મશાળા:- લાલચંદની ચાક્ષી પાસે છે. મોટા ભાગે બાવા ફકીરો ઉતરે છે.

ડાસાભાઈની ધર્મશાળા:- પિલાજીજીમાં છે, સં. ૧૯૮૮માં ખંધા-વાયેલી છે. તેમાં પ્રાયઃ હિન્દુ પ્રસાદેને સાતેક દિવસ માટે રહેવાની સગવડ મફત અપાય છે. વધુ દિવસ રહેવું હોય તો કુરેલ ચાજી

૧ સં. ૧૯૨૭માં મહેસાણામાં રેલ આવી ત્યારે નીચાણવાળી જગામાં રહેતા કેટલાક લોકોએ જુના ઉપામયમાં આમય લીધો હતો એ જોતાં એ જુનો ઉપામય પૂર્વે સારો એવો બાંધ્યો હતો.

૨ આ સ્થળ ઉપરનાં ખંડેર આજથી સો વર્ષ સુધીમાં ડાઇવે જોયાં નથી. આજના વૃદ્ધો કહેતા કે આ ખંડેરના પાયા એમના વૃદ્ધોઓએ જોયા હતા. બાકી રંગમહેલ સત્તાની પશ્ચિમે, જ્યાં શાક માર્કેટ કરવાની મુ.ની યોજના હતી તે ટેકરે પશ્ચિમાભિમુખ એવો એક નાનો દરવાજો વીસેક વર્ષ પૂર્વે મેં પોતે પણ જોયો હતો કહાય તે રંગમહેલના ડાટનો અવશેષ હોય !

આપતાં રહેવા દેવામાં આવે છે. આ ધર્મશાળા હોસાલાઈ હીરાયં તથા જડીબાઈના સ્મરણાર્થે તેમના ટ્રસ્ટીઓએ બાંધી છે.

જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક ધર્મશાળા:- રાજમાર્ગ પર રંગમહેસન નાકા પાસે આવેલી છે તેમાં જૈન પ્રસાદેશને ઉપર પ્રમાણે રહેવ દેવામાં આવે છે.

આ સિવાય પ્રતાપ ચોકમાંના કુવારા પાસે શેડ સ્વરૂપયં મોતીયંદની ચાલીના કેટલાક સાગનો ઉપયોગે ચાલી માલીક જૈન ધર્મશાળા તરીકે કંરે છે.

૧૨ વાડીઓ

વીરચંદ કરમચંદની વાડી:- શેડ વીરચંદ કરમચંદે વિક્રમના વીસમ સૈકામાં બંધાવેલી છે. તે જિનોની હોવા છતાં, બીજી વાડીઓ કરત અંદર-બહાર ખુલ્લી જગો વધુ હોય સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ માટે તથા ક્ષત્રાદિ પ્રસંગોએ જિતારા માટે બીજાઓને વાપરવા અપાય છે.

ઉપરાંત નરસિંહ પટેલના માઠમાં 'અરિયાની વાડી' છીપવાડમ ભાવસારાની વાડી, નીચા ભાટવાડામાં શ્રી વિશ્વાદિશાવાળ વણિકાન વાડી અને બીજી એવી નાની વાડીઓ છે. તે પણ મોટા ભાગે અમુક કોમ પૂજતી બંધાવેલી છે.

૧૩ ભોજન શાળાઓ અને સદામત

જૈન ભોજન શાળા:- રંગમહેસમાં છે જિનોને જલ્દી જોઈ શકે જમાડવામાં આવે છે. અને ભોજન જૈન ધર્મને બાધક ન હોય એ અને એવા સમયે એટલે કે દિવસેજ અપાય છે, સ્થાપના સં ૧૯૯૩માં થઈ છે.

જૈન આંબીસ શાળા:- સંઘવીપોળના નાકે આવેલું છે. તેનું મકાન મુળ મોહનવિજયજી ગોરજ પાસેથી મળેલું જે નવું બાંધવા શે સુરચંદ મોતીયંદની વિધવા જમનાબાઈએ રૂ. ૮૦૦૦ આપેલા ક હમણા તેમાં નવો સુધારો થયો છે, અલ્પસુદિ ત્રત લેનાર જૈન સાદ સાધ્વી તથા આવક-આવિકાઓને વિના મૂલ્યે અહીં ભોજન અપાય છે

સદામત ખાતું:- સ્વ. શેડ વીરચંદ કરમચંદે યોજિત - સદામત અદાપિ પર્યંત અપાય છે. અર્પન, વૃદ્ધ તથા સાધુ સંતોને ભોજન આપવા સદરહુ શેડની બજારમાં આવેલી પેઢી ચીશીઓ લખી આપે છે

૨૪ પબ્લીક રજીસ્ટર ટ્રસ્ટ

સીરીયલ નંબર	ટ્રસ્ટનો રજીસ્ટ્રેશન નંબર	નામ અને સરનામું	હેતુ
૧	૨	૩	૪
૨૧	એ ૧૫૪	અંબાજી માતાજી મંદિર મહેસાણા પરા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૫૩	એ ૮૬૩	ઔદિચ્ય પ્રાદાણુ જ્ઞાતિ સંસ્થા C/O બાની હિમતલાલ પ્રભાશંકર ચૌડા, સોનીવાડો મહેસાણા	જ્ઞાતિજનોના કલ્યાણ માટે
૧૨૩	એ ૧૩૯	ભીમનાથ મહાદેવ મહેસાણા પરા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૧૬૯	એ ૩૨	બાઈ ચંચલતે શાહ ચુનીલાલ ભગવાનદાસની વિધવાનું ટ્રસ્ટ ફંડ C/O. ચંદુલાલ વીકલદાસ સ્ટેશન રોડ મહેસાણા	વિધાર્થીઓ તથા પાંજરાપોળ ને મદદ કરવા, કુતરાં-ચકલાને ખવરાવવા, પાસોદર અને મનુદરમાં ધર્મશાળા અને ચણતરો ખાંધવા નિભાવવા મહેસાણા અથવા મુબઈમાં બોર્ડિંગ હાલિસ કરવા, દેરાસર, અનાથ આશ્રમને મદદ આપવા વગેરેમાં
૧૬૬	એ ૧૩૪૯	ચામુંડામાતા, મહેસાણા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૨૬૩	એ ૬૧	ગોવિંદ મહાદેવ મંદિર મહેસાણા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૨૭૭	એ ૧૦૧	શ્રી હનુમાનજી મંદિર, પરા. મહેસાણા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૨૮૮	એ ૩૪	શ્રી હરિચંદ મંછારામ પંચાલ બોર્ડિંગ, મહેસાણા	શુજરાતના પંચાલ જ્ઞાતિના વિધાર્થીઓ માટે આ બોર્ડિંગ હાલિસની વ્યવસ્થા
૨૯૯	એ ૧૨૩૪	શ્રી હિમતાજી માતાજી, ખારી ફો મહેસાણા	મંદિરની વ્યવસ્થા
૨૧૦	એ ૧૩૪૩	બાની સાંકળેશ્વર નરસિંહરામ ટ્રસ્ટ C/O. શ્રી શુક્લ હરિલાલ રવુછાડાલ, હોયી સેરી, મહેસાણા	મહેસાણાની પટવાપોળમાંના નીલકંઠેશ્વર મહાદેવના ખર્ચમાં મદદ કરવા અને ટ્રસ્ટ કર્તાની વાર્ષિક તિથિ ઠિપા વખતે પ્રદક્ષિણ આપવા

(ડિરેક્ટરી એન્ડ પબ્લીક ટ્રસ્ટ મહેસાણા ડિસ્ટ્રિક્ટના આધારે)

મિલકત.			ટ્રસ્ટથી ચાલતી સંસ્થાઓ અને તેનાં સ્થાન	સરેરાશ વાર્ષિક આવક	સરેરાશ વાર્ષિક ખર્ચ	
જમીન અને મકાનો માં રૂ.	પબ્લીક સ્કીયુરીટીમાં રૂ.	અન્ય રોકાણોમાં રૂ.			ધાર્મિક હેતુએ રૂ.	ચેરીટેબલ હેતુએ રૂ.
૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
૨૦૨૦૦	—	૫૦૦૦	નામ પ્રમાણે	—	૨૫૦૦	૨૦૦
૨૮૦૦	—	—	—	૨૫૨	—	—
૧૪૭૦૦	—	૩૦૦	નામ પ્રમાણે	૭૫૯	૨૨૯	૭૬
૧૧૯૩૬	—	૮૦૦૦૦	—	૬૯૫	—	૧૭૪
૧૫૦૦	—	૧૪	નામ પ્રમાણે	૧૨૫	૨૫	—
૨૨૫૦	—	૧૪૫	નામ પ્રમાણે	૩૦૦	૩૦૦	—
૮૦૦૦	—	૧૦	"	૪૦૦	૪૦૦	—
૧૫૦૦૦	૪૫૦૦૦	૨૭૪	"	૩૮૩૪	—	૩૫૫૫
૧૬૪૫૧	—	૫૫૦૦	"	૧૨૦૦	૮૫૦	—
૫૦૦	—	—	"	૧૦	૧૦	—

૧૩૬૪	એ ૧૧૩	જૈન સ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક મહેતા સાથીનું સંલવનાથજી દેરાસર, આંખલીચૌટા સંલવ નાથનીખડકી મહેસાણા	જૈન ધર્મના વિચારને અનુકુળ દેરાસરની વ્યવસ્થા કરવાનો
૧૪૧૬	એ ૧૦૮	બાઈ કીલી તે પારેખ રાયચંદ ઘેલાલાઈની વિધવાનું ટ્રસ્ટ C/o શ્રી કુલચંદ ડાહ્યાલાઈ બજાર, મહેસાણા	મહેસાણાના શાંતિનાથના દેરાસરમાં મદદ આપવાનો; યોગ્ય દયાધર્મના કાર્યમાં મદદ આપવાનો; પશુ પક્ષીઓને ખવડાવવાનો તથા પાંજરાપોળ અને ફરેક સાધુસાધ્વીને મદદ કરવાનો
૧૪૩૫	એ ૫૫	શ્રી જૈન સ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક જૈન સુધાગામાતાની પેઢી બજાર મહેસાણા	દેરાસરની જૈન ધર્મના વિચારને અનુકુળ વ્યવસ્થા કરવી, સાધુ સાધ્વીઓને રહેવાની અને બીજી સગવડો આપવી ધાર્મિક બાધ અને દિવા અંગેની
૧૪૩૬	એ ૧૦૭	બાઈ મેનાં તે કચરલાલ સાંકળચંદની વિધવા C/o. શ્રી શેક કુલચંદ ડાહ્યાલાઈ, પટવાચોળ મહેસાણા	દેરાસર અને ધાર્મિક વિદ્યાલયોને મદદ આપવાનો; જૈન ધર્મના ગરીબ અને દુઃખી વ્યક્તિઓને મદદ આપવા અને મહેસાણામાંના દેરાસરની વ્યવસ્થા કરવાનો
૧૪૪૨	એ ૫૬	શેક નાથા ભુલા ભાદરવા સુદ પાંચમ નોકારશી ખાતું C/o શેક ચંપકલાલ કાલીદાસ, હરદેની ખડકી મહેસાણા	ધાર્મિક દિવા ઉત્સવોના પ્રસંગે ભાદરવા સુદ પની નોકારશી કરવી જે તે શક્ય ન હોય તો સાધર્મિક વાત્સલ્યમાં તે ખર્ચ કરવો

૧૨૦૦૦	—	૫૬૮૦	નામ પ્રમાણે	૬૧૦	૭૩	—
—	—	માહિતી મળેલી નથી	—	માહિતી મળેલી નથી	માહિતી મળેલી નથી	માહિતી મળેલી નથી
૯૮૯૦૦	માહિતી મળેલી નથી	માહિતી મળેલી નથી	મોટું દેરાસર (૨) સુધવી પોળ દેરાસર (૩) શાંતિનાથ જી દેરાસર પટવા પોળ (૪) વિમળનાથજી દેરાસર (૫) આંખલીચોટા શાંતિનાથજી દેરાસર (૬) શ્રીઓના હિપા મય દરેક મહેસાણામાં	૩૭૮૬૮	૩૫૭૮૬	૧૮૪
૮૦૦૦	—	૫૬૨૦	દેરાસર મહેસાણા	૮૦૦	૨૦૦	૧૦૦
—	—	૫૫૬૯	—	૨૮૪	૧૩૪	—

૧૪૯૬	એ ૧૩૩૫	શ્રી સ્વરૂપચંદ મોતીચંદ પીતામ્બરદાસ જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક ધર્મશાળા મહેસાણા	સાધુ સાધ્વી અને જૈનોને રહેવાની સગવડો આપવી; ગરીબ આવક શ્રાવિકાઓને મદદ આપવી અને જિલ્લો-દ્વાર અને જીવદયામાં ખર્ચ કરવો.
૧૫૧૬	એ ૯૧	શ્રી વીસા શ્રીમાળી ૧૦૮ ગોળ જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક વિદ્યાર્થી સવન રંગમહાલ, મહેસાણા	વીસા શ્રીમાળી ૧૦૮ ગોળ ચાતિના વિદ્યાર્થીઓને રહેવાની અને અન્ય સગવડો આપવાનો
૧૫૧૯	એ ૯૨	શ્રીમદ યશોવિજયજીજૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા અને શ્રી જૈન ટ્રેડસ્ટોર મંડળ મહેસાણા	નીતિ ધર્મની કૃણવણી માટે પાઠશાળાની વ્યવસ્થાનો; જૈન દેરાસરમાં ખર્ચ કરવાનો; અને અન્ય જૈન હિતકારી કામ કરવાનો
૧૧૦	બી ૧૬૧	ગેબનશાપીર મહેસાણા	દરગાહની વ્યવસ્થા
૧૨૨	બી ૧૫૪	ગોલવાડમાસ્જિદમહેસાણા	મસ્જિદની વ્યવસ્થા
૧૬૭	બી ૧૫૫	જુમ્મામસ્જિદ મહેસાણા	"
૨૪૯	બી ૧૪૨	મદ્રેસામહમદી C/o સુન્નીજમાત કામે બવાહીર કમીટી, અબદુલ મજીદ મહેમદભાઈ, મોટી વહોરવાડ મહેસાણા	મુસ્લીમ બાળકોને ધાર્મિક કૃણવણી આપવાનો
૨૮૪	બી ૧૫૨	મસ્જિદ મહેસાણા	મસ્જિદની વ્યવસ્થા
૩૧૯	બી ૧૪૫	મોચીવાડની મસ્જિદ, મોચીવાડ મહેસાણા	"

૩૫૦૦૦	—	૫૦૦	નામ પ્રમાણે	૬૨૫	—	—
૧૦૦૦૦	—	૧૩૦૫૦૮	"	૧૧૮૫૦	૪૦૦	૧૫૩૫૦
૨૦૬૫૦૦	૮૭૦૫૮૪૭૯૨૬૧		"	૪૭૯૧૬	૧૬૦૮૧	—
૩૦૦	—	—	"	૨૨	—	—
૧૨૦૦	—	૨૦	"	૨૫૮	૨૭	—
—	—	૮૭૬	"	૩૨૭	૧૨૦	—
૪૫૦૦	—	૪૦૦	"	૨૭૦	—	—
૨૫૦૦	—	૩૦૦	"	૧૦૦	—	—
—	—	૩૦	"	૧૪	૧૪	—

૩૨૯	બી ૧૪૩	મોટી મસ્જિદ, મહેસાણા C/o શ્રી અબ્દુલમજીદ મહમદસાઈ મોટી વહોરવાડ	"
૩૬૧		નગીના મસ્જિદ C/o અબ્દુલમજીદ મહમદસાઈ મોટી વહોરવાડ મહેસાણા	"
૩૬૫	બી ૨૦૦	નાની મસ્જિદ મહેસાણા	"
૪૯૧	બી ૧૪૬	સુની વહોરવાડોનું કંબ સ્તાન C/o અબ્દુલ મજીદ મહમદસાઈ મોટી વહોરવાડ, મહેસાણા	શબોને કાટવા માટેનો
૪૩	ઈ ૪૪	હયનસાલ પોતામ્બરદાસ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, મહેસાણા	જાન અને કુળવણીનો પ્રચાર કરવા સામગ્રી ચલાવવાનો
૮૭	ઈ ૬૯૬	ગવર્મેન્ટ ગુજરાતી કન્યા શાળા શીવણ ફંડ, મહેસાણા	શાળાના વિદ્યાર્થીઓના શીવણ શિક્ષણ માટેના
૯૧	ઈ ૬૯૫	ગવર્મેન્ટ ગુજરાતી કન્યા શાળા પાણી ફંડ, મહેસાણા	શાળાના વિદ્યાર્થીઓને પીવાનું પાણી પુરું પાડવાનો
૧૧૧	ઈ ૭૦૧	ગવર્મેન્ટ ગુજરાતી શાળા નં. ૧ સામાન્ય કુળવણી ફંડ, મહેસાણા	વિદ્યાર્થીઓને પાણી પુરું પાડવાનો તથા કુળવણી માટેના જરૂરી સાધનો માટે ખર્ચ કરવાનો
૧૧૫	ઈ ૬૯૭	ગવર્મેન્ટ ગુજરાતી શાળા નં. ૨ કુળવણી અને પાણી ફંડ, મહેસાણા	વિદ્યાર્થીઓને પાણી પુરું પાડવાનો અને કુળવણીનો ફેલાવો કરવાનો
૨૫૬	ઈ ૪૬	કુતરા પાણી C/o શ્રી ભોઈતારામ ગંગારામ ઠાણો માઠ, મહેસાણા	કુતરાને ખવડાવવાનો

૧૪૦૦	—	૬૦	"	૫૯૭	૩૯	—
૩૧૫૦	—	૫૦	"	૩૦૩	૧૨૪	—
૫૦૦૦	—	૧૬૫	"	૧૦૭૯	૮૨	—
૨૦૦૦	—	—	નામ પ્રમાણે	—	—	—
૧૫૦૦૦	૧૫૦૦૦	૫૬૩૩૪	"	૫૧૯૪	—	૪૦૦૦
—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	૨૮૫	—	—
—	—	૧૮૦૬	—	૫૨૦	—	—
—	—	૫૭	—	૮૩	—	—
૮૦૦	—	—	—	૭૧	—	૭૧

૧૫ સંસ્થાઓ

મહેસાણા પાંજરાપોળા:-સ્થાપના આશરે ૧૨૬ વર્ષથી થયેલી છે અને તેની વ્યવસ્થા ગામના આગેવાન શેડિયાઓ કરતા આવ્યા છે. શરૂમાં તેની વ્યવસ્થા શેડ ઝોખાળદાસ સાકળચંદ કટોસણવાળા કરતા હતા તે વખત સંસ્થા નાના પાયા પર હતી. સં ૧૯૨૭થી વહીવટ શેડ વસ્તારામ નેમીદાસે સંભાળ્યો હતો. અને તે વખત આ સંસ્થાના મકાનો, વાડા વગેરે કરાવ્યા હતા આ સંસ્થા મુખ્યત્વે અનાથ અને અપંગ એવા અમોલ જીવોની સંભાળ લેવાનું કામ કરે છે. અને ઘણું કરી આ સંસ્થાનાજ ઉપક્રમે 'મહેસાણા મહાજન' ના નામે કેટલાક સમાજસેવાયોગી કાર્યો થાય છે ને જૈન સુધાગ ખાતાની સ્થાપના સ. ૧૯૩૦ માં થયેલી છે

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ:-સં. ૧૯૬૦માં સ્થાપન થયેલ છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ ઉપરાંત જૈન ધર્મના આધ્યાત્મિક પુસ્તકો પ્રગટ કરે છે.

મહેસાણા પ્રાંત પ્રજામંડળ:-સને ૧૯૩૪માં સ્થાપિત થયું હતું. તેના પથમ પ્રમુખ શ્રીમં પટેલ અંબાલાલ શિવલાલ વહીલ ચાલુસ્માવાળા હતા આ મંડળ સને ૧૯૧૬ માં સ્થપાયેલ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળ નો એક વિભાગ હતું અને તેના પેટા વિભાગમાં મહેસાણા તાલુકા પ્રજામંડળ હતું કે જેના પ્રમુખ પટેલ શ્રી મગનભાઈ બાજીદાસ હતા આ મંડળોની હીલચાલથી સને ૧૯૪૦માં વડોદરા રાજ્ય પ્રજા મંડળની ૧૬મી વાર્ષિક અધિવેશ સગદાર વલ્લભભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા હેઠળ અત્રે વીરચંદ કરમચંદની વાડીમાં મળી હતી તે ૥ સ્થાગત પ્રમુખ શેડ ભોગીલાલ નાથાલાલ શાહ હતા. વડોદરા રાજ્યના બેડાણ પછી આ મંડળ જિલ્લા કોંગ્રેસ સમિતિ તરીકે પલટાયેલું ॥

મહિલા સમાજ મહેસાણા શાખા:- મહારાણી શાન્તાદેવી મહિલા સમાજની શાખા તરીકે તેની સ્થાપના ૩૦ જુલૈ ૧૯૫૬ ને અં કુપર કું ઇન્ડુબહેન ડાં શુકલ તથા શ્રી રમીલા બહેન અનંતનાથ હીક્ષિતે કરી હતી હાલ તે અખિલ હિંદ મહિલા સમાજની શાખા તરીકે કામ કરે છે અને તેનું સંચાલન બાનુ કે કુપર કરે છે આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓની સર્વાંગી ઉન્નતિ સાધવાનો છે

જ્યોતિ સંઘ:- ખાસ કરી અનાથ અસહાય અને પીડિત સ્ત્રીઓને કાયદાની મદદ અપાવી તેમનું સંરક્ષણ કરવા અને સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાન

વર્ધન કરી તેમને પત્થર કરવાના ઉદ્દેશે આ સંસ્થા અમદાવાદમાં સ્થાપાયેલી છે. તેની શાખા તા. ૧-૭-૫૫એ અહીં ખોલવામાં આવી છે. તેનું સંચાલન શ્રી ૦ તારાબહેન વ્યાસ કરે છે. આ શાખા તરફથી તા. ૧-૧૦-૫૫એ શીવલુ વર્ગ અહીં શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. આ સંસ્થામાં અર્ધિ હાલ બંધ કરવામાં આવી છે.

અરવિંદ પ્રાર્થના મંદિર:-મહર્ષિ અરવિંદના તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રચાર કરે છે. જેના મુખ્ય સંચાલકો શ્રી ૦ વકીલ ડાહ્યાભાઈ ખીરાલાલ દેશાઈ તથા શ્રી ૦ વકીલ અંબાલાલભાઈ ખીતાબરલાસ પટેલ છે.

શ્રી ઇનરાજદાસ થિઓસોફીકલ સોસાયટી:- ચર્ચા-વાખ્યાનો દ્વારા થિઓસોફિકલ (તત્ત્વ વિચારણા) વિચારો પ્રસારે છે.

દિવ્ય જીવન મંડળ: આ મંડળ અને તેના ઉપક્રમે ચાલતી 'કૈલાસ-પતિ બેંક અન લિમિટેડ' સને ૧૯૪૦માં સ્થપાયેલ છે તેમાં સનાતન ધર્મ મંથાનું વેચાણ થાય છે. તેમ તેવાં પુસ્તકો વાંચવા મફત અપાય છે વિશેષ કરી રામનામ લખાવવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. બંનેનું સંચાલન શ્રી. ગ. મ. શર્મા કરે છે.

શ્રી સમસ્ત નાયક-ભોજક કેળવણી મંડળ: સને ૧૯૪૧મા સ્થાપિત થયેલું છે. અને તે હરેક પ્રકારની કેળવણી માટે જે તે વર્ષના ડરાબને અનુસરી સાતિના વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને છાત્રવૃત્તિ આદિ મદદ આપે છે. આ લેખક આ મંડળના મંત્રી છે.

શ્રી સાર્વજનિક કેળવણી મંડળ મહેસાણા: એહી ફીએ શિક્ષણ આપવા, શાળા ચલાવવાના ઉદ્દેશે સને ૧૯૫૫માં સ્થાપિત થયું છે. જેના ઉપક્રમે તા. ૧-૮-૫૫થી 'સાર્વજનિક વિદ્યાલય' અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. અને તે વિદ્યાર્થી હાલ સરકાર માન્ય થયું છે.

નવચેતન હરિજનપ્રગતિ મંડળ: અસ્પૃશ્યતા નિવારણ તથા હરિજનોની પ્રગતિ માટે તા. ૧-૧-૫૬થી સ્થપાયું છે જેના પ્રમુખ શ્રી ખાનાભાઈ શા. રાણા છે.

ઉપરાંત મહારાષ્ટ્ર સમાજ, મહેમાણા પરા યુવક મંડળ, સુમતિ-જિન સંગીત મંડળ, કાળીકામાતાજી માંડવી મંડળ, અંબિકા માતાની માંડવીનું મંડળ, અને બીજાં એવાં નાનાં મોટાં મંડળો છે, જે મુખ્યત્વે લજનો ગાવાનાં અને સાતિ સેવાને લગતાં કાર્યો કરે છે તાલુકા અને જિલ્લાના ક્ષેત્રને આવરતી સંસ્થાઓની અહીં ઓફીસો

છે એમા જિલ્લા કોંગ્રેસ સમિતિ કાર્યાલયની તથા તાલુકા ખેડૂત મંડળની મુખ્ય છે. સિવાય મહેસાણા તાલુકા ચોકિયાત મંડળ, ઉત્તર ગુજરાત વિકાસ મંડળ, તથા ઉત્તર ગુજરાત શાંતિ સમિતિનું કાર્ય પણ અહીંના કાર્યકરો કરે છે. જિલ્લાના અગ્રગણ્ય કોંગ્રેસ કાર્યકર્તાઓ તરીકે હાલ શ્રી. વિજયકુમાર માધવલાલ ત્રિવેદી તથા શ્રી પુરષોત્તમદાસ રણછોડદાસ પટેલ છે.

મુખ્ય શાખા તરીકે બીજે કામ કરતી થયેલી અને બંધ થયેલી એવી સંસ્થાઓમા બરોડા કો-ઓપરીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી લી કે જે સને ૧૯૩૮મા અહીં સ્થપાઈ હતી અને હાલ ધી મહાગુજરાત કો-ઓપરીવ ઇન્સ્યુરન્સ તરીકે કામ કરે છે તે, અને તે પછી સ્થ પાયેલી હિન્દુ મહાસભા કે જેણે પગ્ગુરણની અછત ટાળવા કુપનો કાઢી હતી તે અને તે પછી સ્થપાયેલી રાષ્ટ્રસંઘની શાખા હતી તે છે.

ઘણું કરી સ્થાયી સ્થળ ન હોય અને જેની બેઠક કોઇ કાર્ય-વશાતજ બોલાવાતી હોય એવી સંસ્થાઓમા સં ૧૯૬૦મા સ્થપાયેલ 'કડી' પ્રાત મહાજન સભા' કે જેની બીજી બેઠક મહેસાણામા મળી હતી અને તે પછી સં ૧૯૭૬મા ઢોરોની નિકાસ અટકાવવા તથા દુધના સંચા બંધ કરાવવા શેડ હીગલાલ વીઠ્ઠલદાસના પ્રમુખપણા નીચે અત્રે મળી હતી સિવાય મહેસાણા પ્રાતમા તા ૩૦-૧૧-૨૪એ સ્થપાયેલ વેપારી સંઘ કે જે સને ૧૯૪૬મા સ્થાપિત થયેલા મહેસાણા પ્રાત વેપારી મંડળ સાથે બેડાઈ ગયો હતો અને જેના તરફથી વેપારી મંડળ પત્રિકા કાઢવામા આવતી હતી તે સિવાય- સને ૧૯૨૮મા સ્થપાયેલ મહેસાણા પ્રાત વ્યાયામ મંડળ. આ ત્રણે સંસ્થાઓ પણ ઘણું કરી હુત પ્રાય થયેલ છે.

૧૬ પત્ર કાર્યાલયો

સને ૧૯૩૬ના અરસામા વેપારી મંડળની પત્રિકા પ્રસિદ્ધ થતી હતી, કે જેના ત ત્રી પદે શ્રી ચંદુલાલ નગીનદાસ, શ્રી નટવરલાલ વી. પરીખ રહ્યા હતા. આ પત્ર તથા સને ૧૯૫૦ના અરસામા શ્રી મેવાડા ના ત ત્રી પદે નીકળતું હતું તે 'ઉત્તર ગુજરાત' પત્ર હાલ કેટલાક ખતથી બંધ છે. સને ૧૯૪૮મા હિતેચ્છુ સાક્ષાદિક પ્રગટ થતું હતું કે જે તેના બે એક વર્ષ પછી 'જયભાગત' નામે હાલ સુધી પ્રગટ થાય છે. ઉપરાંત વધતા બોલા પણ આજ અરસાથી ખેડૂત, રાષ્ટ્રધર્મ, પ્રજારાજ, જનગણ, ટંકાર, શિક્ષક મિત્ર નામના પત્રો પ્રગટ થાય છે

જયભારતના તંત્રી શ્રી કાન્તિલાલ યાત્રિક છે, ખેડૂતના હાલના તંત્રી શ્રી ધનાભાઈ પટેલ છે, રાજ્યધર્મના તંત્રી શ્રી પુરુષોત્તમદાસ ર. પટેલ છે, પ્રજારાજના તંત્રી શ્રી દમ્યાશંકર ત્રિવેદી તથા શ્રી ગંગારામ રાવળ છે. અને જનમણુના તંત્રી શ્રી જીવણલાલ અમૃતલાલ ઠાકર છે. ઉક્ત પત્ર કાર્યાલયો ઉપરાંત જનસત્તા વગેરે ખહારના પત્ર-પ્રતિનિધિઓની ઓફિસો છે. રેલ્વેજર્નલ અને રેલ્વેએગ્રેટ એ પત્રો કાઢવામાં આવ્યાં છે.

૧૭ પુસ્તકાલયો

અહીં સૌ પ્રથમ સંવત ૧૯૫૪ના અરસામાં એક જન લાયબ્રેરી હતી. અને સં. ૧૯૭૪ના એક સુદિ ૧ મે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી હસ્તક શ્રી સુખસાગર લાયબ્રેરી સ્થાપવામાં આવી હતી તે પછી વણીકર ઠંસળ અંગેની લાયબ્રેરી શરૂ થઈ હતી કે જેનાં પુસ્તકાલય સાધન પાછળથી છ. પી. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને અપાયાં છે.

શ્રી છ. પી. સાર્વજનિક પુસ્તકાલય : સાર્વજનિક પુસ્તકાલય તરીકે તે પ્રથમ પુસ્તકાલય છે તેની જગા મુળ તોરણવાળી માતાની માલકીની હતી. જે વેચાતી મેળવાયેલી છે. તેમાં રા. બે ગો. હા. દેશાઈની પ્રેરણાથી વિસનગરના શેઠ મલિલાઈ ગોકુળદાસે, સરકારના લાયબ્રેરી ખાતાએ તથા પ્રાંત પંચાયતે આપેલી સખાવતમાંથી રૂ. ૮૪૭૦ ના ખર્ચે મકાન બિલ્ડ કરાવેલું છે શેઠ મલિલાઈએ રૂ. ૩૦૦૦ ની સખાવત આપતાં મુકેલી શરત પ્રમાણે આ પુસ્તકાલયનું નામ તેમના સખાઈના નામે ખરીદી જનલાલ પીતાંબરદાસ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય રાખવામાં આવેલું છે પુસ્તકાલય બે વિભાગમાં બાંધેલું છે મોટો વિભાગ સ્ત્રી-પુરૂષ દરેકના સાફ અને નાનો વિભાગ માત્ર સ્ત્રીઓ સાફ. પરંતુ નાનો વિભાગ ખર્ચને પહોંચી વળવા છાંટે અપાયેલા હતો. એટલે મોટો વિભાગ પ્રત્યેક મંગળવારે બપોર પછીના અર્ધા દિવસ માટે માત્ર સ્ત્રીઓ સાફ ખુલ્લો રખાય છે. ખાલી કરાવાયેલા નાના વિભાગ પર હમણાં નવું બાંધકામ થયું છે જેથી સ્ત્રીઓ માટે હવે વિશેષ સગવડ આપી શકાશે. સન ૧૯૨૦ના અરસામાં આ પુસ્તકાલયની શાખા તરીકે પરામાં એક વાંચનાલય જોડવામાં આવ્યું હતું. જે ખર્ચ કરાયેલું છે. પુસ્તકાલયનો મોટો અન્ય સાર્વજનિક સંસ્થાઓને તેમની રાજકીય ન હોય એવી સલાઓ માટે કે અન્ય સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિ માટે રોજના રૂ. ૩ લઈ અપાય છે. પુસ્તકાલયનો એક હોલ વધારવા માટે સને ૧૯૩૬માં સ્વ. સાં. નં. બનીના 'ટ્રસ્ટીઓ' શ્રી હ ર. શુક્લ તથા શ્રી પ્ર. અ. શુક્લ તરફથી રૂ. ૧૯૦૧ ની દેણગી

મળી હતી એમા સુધરાઈ તરફથી મળેલા રૂા ૬૦ ાલયના પોતાના ફંડના રૂા ૮૦૦૭ ઉમેરી કુલ રૂા ૩૩૦૧ના ખર્ચે, હોલ બાંધવામાં આવ્યો છે ને દેણગી આપનાર ટ્રસ્ટીઓની- શરત પ્રમાણે તેનું નામ “જ્ઞાની સાકળેશ્વર નરસિંહરામ હોલ” રાખવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકાલયને મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટી તથા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તરફથી પ્રાય પ્રતિવર્ષ ગ્રાન્ટ અપાય છે. પુસ્તકાલયના સભાસદોની જામીનગીરીથી અથવા સભાસદ બનતા પુસ્તકો વાચવા લઈ જઈ શકાય છે જ્યારે વર્તમાનપત્રો તથા સાપ્તાહિક આદિ પત્રોનો ઉપયોગ ત્યાં બેઠે હોઈપણ કરી શકે છે પરંતુ પુસ્તકાલયની અનુકૂળતા પ્રમાણે સભાસદોને તે મળે છે. પુસ્તકાલય દર ગુરુવારે બપોરે ૩ થી ૪ અને અન્ય વારે સવારના ૯ થી ૧૧ અને સાંજના ૩-૩૦ થી ૭-૩૦ સુધી ખુલ્લું રહે છે જ્યારે પુસ્તકો લેવા મુકવાનો સમય સવારના ૯ થી ૧૧ અને સાંજના ૫ થી ૭ સુધીનો છે.

જૈન જ્ઞાન મંદિર: આઝાદ ચોક આગળ જૈન સુધારા ખાતાની પેઢી પાસે, પહેલા આ પેઢી હતી ત્યાં રૂા ૧૬૦૦૦મા તૈયાર થયું છે જેમા પ્રાચીન હસ્તપ્રતો તથા જુના નવા પ્રકાશિત ગ્રંથોનું સંગ્રહન- સંરક્ષણ કરાશે +

+ સં. ૧૯૯૦મા આચાર્ય આનંદસાગર સરિશ્વરના શિષ્ય મુનિ શુભસાગરજીએ મહેસાણાના શ્રી સંઘની પ્રાચીન હસ્ત પ્રતોનું હસ્ત લિખિત લિસ્ટ તૈયાર કરેલું છે તે બેતા જણાય છે કે, મહેસાણાના શ્રી સંઘના ભંડારમા પેટા નબરમા જણાવેલ પુસ્તકો સાથે આશરે ૧૩૫૦ હસ્ત પ્રતો છે, પેટા નબરના પુસ્તકો ન ગણીએ તો પોથી નબર મુજબ ૬૪૯ પ્રતો છે ઉક્ત લિસ્ટમા ઉક્ત પ્રતો પેકીજટલીનો ગ્યના સંવત જણાવ્યો છે તે બેતા તે પ્રતોમા વિક્રમના ખારમા સૌકાની બે, તેગમા સૌકાની બે, ચૌદમા સૌકાની એક, પદ્મરમા સૌકાની ચાર, સોળમા સૌકાની પાંચ, સતગમા સૌકાની એકવીસ, અઢારમા સૌકાની એગનવીસ, એગણીસમા સૌકાની છતાલીસ તથા વીસમા સૌકાની ત્રણ છે સૌથી જુનામા જુનું ‘આચારાજ બાળબોધ’ સં ૧૧૦૮નું છે લિસ્ટમા એકે પ્રતનું મૂલ્ય જણાવ્યું નથી માત્ર, સં ૧૮૦૮ના ‘સુપડાગલ્લો’ની કિંમત ૫૦-૮-૦ જણાવી છે અને બે પ્રતો રમ્યાકરે હોવાની નોંધ કરેલી છે આ પ્રતો સિવાય છપાયેલા પુસ્તકો પણ આશરે હજારેક છે તેની નોંધ ઉક્ત લિસ્ટમા નથી; જુદા લિસ્ટમા છે.

અત્રે એ નોંધ લેવી ઉપયોગી થશે કે અત્રેની સરકારી શુજરાતી

૨૮ શાળાઓ તથા છાત્રાલયો

અહીં સૌ પ્રથમ ગુજરાતી શાળા હતી અને તે ખાનગી હતી. તે શ્રી ધનુભાઈ નામના બ્રાહ્મણ જેઓ જોથી શેરીમાં રહેતા હતા, તેઓ ચલાવતા. તેઓ પોતાના ઘર આગળ લીમડા હેઠળ બેસી છોકરાઓને ભણાવતા. આ શાળા શ્રી ધનુભાઈના પુત્ર શ્રી શંકરલાલે ચોડાક વિકસિત સ્વરૂપમાં ખીજે સ્થળે નિર્માન સં. ૧૯૪૭ સુધી ચાલુ રાખી હતી. અત્રે એ મોંઘ સેવી ઉપયોગી છે કે સને ૧૮૮૦-૮૧ ના બાન્ટ ઈન એઈડના ધારા પસાર થવાથી ખાનગી શાળાઓ ઉધાડનારને ઉત્તેજન મળ્યું હતું. અને સને ૧૯૦૬થી સુધરાઈ હોય તેવા મામેમા શાળા ફરજિયાત કરવાનો કાયદો લાગુ થવાથી મોટા કસ્ટાઓમા શાળાઓ ઉધાડી હતી તમા અને ૧૯૦૭થી તે આખા વડોદરા રાજ્યમાં ફરજિયાત કેળવણી લાખસ થઈ હતી.

સરકારી ગુજરાતી શાળા નં. ૧ : તા ૩૨ ૬-૧૮૭૫થી જોસવામાં આવેલી. શરૂમાં તે બજારમાંની પરબડી સામેના મકાનમાં ૫છી પાંજરાપોળમાં બેસતી હતી, અને કમ્પાઈન્ડ સ્કુલનું (ટી. જે હાઈસ્કુલનાશુ) મકાન થતાં ત્યાં બેસવા લાગી હતી. ત્યાં સંકડામણુ ૫ડતાં ધુણુપુ તળાવ પાસેના મકાનના કેટલાક ઓરડા લાડે લઈ અર્ધાં વર્ગો ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. અને સંકડામણુ વધતાં ગુજરાતી શાળાના બાકીના બધાજ વર્ગો આ તળાવ પાસેના મકાનમાં લઈ જવાયા હતા. હાલ અહીં ધો. ૧ થી ૭ સુધીના વર્ગો ચાલે છે. ખચિસ શિક્ષકો અને આશરે એક હજાર વિદ્યાર્થીઓ છે.

સરકારી ગુજરાતી શાળા નં. ૨ : ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલ જે તે મકાનના મેડે પૂર્વે જ્યાં ઉર્દૂશાળા બેસતી હતી ત્યાં બેસે છે. તેમાં ધો. ૧ થી ૬ સુધીના વર્ગો લેવાય છે આશરે પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ અને સાત શિક્ષકો.

કન્યા શાળા : તા ૧-૮-૧૮૮૬ થી જોસવામાં આવી છે. રાજમાર્ગે થી કુંભારવાડા જવાની ગલીના રસ્તામાં જે હોલેનું જે ત્યાં પૂર્વે બેસતી હતી. હાલ પાંજરાપોળના મકાનમાં બેસે છે. અને તે મકાન નાનું

શાળા નં. ૧માં આશરે ૧૭૫૦, ટી. જે. હાઈસ્કુલમાં લગભગ ૭૦૦, ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલમાં આશરે ૧૬૦૦, સુખસાગર લાખણેરીમાં આશરે ૨૫૦૦, યશોવિજય જેન સંસ્કૃત પાઠશાળામાં ૫૩૦૦, અને ઇ. પી. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં ૧૪૦૬૦ પુસ્તકો છે.

મળી હતી એમા મુદ્રાગર્હ તરફથી મળેલા રૂ. ૬૦૦ તથા પુસ્તકાલયના પોતાના ફંડના રૂ. ૮૦૦ ઉમેરી કુલ રૂ. ૧૩૦૦ના ખર્ચે હોલ બાંધવામા આવ્યો. ■ ને દેણગી આપનાર ટ્રસ્ટીઓની ગત પ્રમાણે તેનું નામ “જાની સાકળેશ્વર નરસિંહરામ હોલ” રાખવામા આવ્યું છે આ પુસ્તકાલયને મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટી તથા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તરફથી પ્રાય પ્રતિવર્ષ ગ્રાન્ટ અપાય છે પુસ્તકાલયના સભાસદોની જામીનગીરીથી અથવા સભાસદ જનતા પુસ્તકો વાચવા લઈ જઈ શકાય છે જ્યારે વર્તમાનપત્રો તથા સાપ્તાહિક આદિ પત્રોનો ઉપયોગ ત્યાં બેઠે કોઈપણ કરી શકે છે ૫૦૦ પુસ્તકાલયની અનુકૂળતા પ્રમાણે સભાસદોને તે મળે છે પુસ્તકાલય દર શુદ્ધિવારે બંધ રહે છે અને અન્ય વારે સવારના ૮ થી ૧૧ અને સાંજના ૩-૩૦ થી ૭-૩૦ સુધી ખૂલ્લું રહે છે જ્યારે પુસ્તકો લેવા મુકવાનો સમય સવારના ૮ થી ૧૧ અને સાંજના ૫ થી ૭ સુધીનો ■

જૈન જ્ઞાન મંદિર : આગ્રહ ચોક આગળ જૈન મુદ્રાગ ખાતાની પેઢી પાસે પહેલા આ પેઢી હતી ત્યાં રૂપિયા ૧૬૦૦૦મા તૈયાગ થયું છે જેમા પ્રાચીન હસ્તપ્રતો તથા જુના નવા પ્રકાશિત ગ્રંથોનું સંગ્રહન-સરક્ષણ કરાયેલું +

+ સ ૧૮૮૦મા આચાર્ય આનંદસાગર સંસ્કૃતના શિષ્ય મુનિ શુભસાગરજીએ મહેસાણાના શ્રી સઘની પ્રાચીન હસ્ત પ્રતોનું હસ્ત લિખિત લિસ્ટ તૈયાગ કરેલું છે તે બેતા જણાય છે કે, મહેસાણાના શ્રી સઘના લકારમા પેગ નબરમા જણાવેલ પુસ્તકો સાથે આશરે ૧૩૫૦ હસ્ત પ્રતો છે, પેટા નબરના પુસ્તકો ન ગણીએ તો પોથી નબર મુજબ ૬૪૮ પ્રતો છે ઉક્ત લિસ્ટમા ઉક્ત પ્રતો પૈકી જટલીનો ગ્રંથના સવત જણાવ્યો ■ તે બેતા તે પ્રતોમા વિક્રમના ખારમા સૌકાની બે, તેગમા સૌકાની બે, વોદમા સૌકાની એક પદરમા સૌકાની ચાર, સોળમા સૌકાની પાંચ, સત્તરમા સૌકાની એકવીસ, અઠારમા સૌકાની એગનત્રીસ, આગણીસમા સૌકાની છતાલીસ તથા વીસમા સૌકાની ત્રણ છે સૌથી જુનામા જુનું ‘આચારાગ બાળબોધ’ સ ૧૧૦૮નું છે લિસ્ટમા એકે પ્રતનું મૂલ્ય જણાવ્યું નથી માત્ર, સ ૧૮૦૮ના ‘સુપકાગ્ધો’ની કિંમત ૫૦-૮-૦ જણાવી છે અને બે પ્રતો રમ્યાક્ષરે લેવાની નોંધ કરેલી છે આ પ્રતો સિવાય છપાયેલા પુસ્તકો પણ આશરે હજારેક છે તેની નોંધ ઉક્ત લિસ્ટમા નથી, જુદા લિસ્ટમા છે

અત્રે એ નોંધ લેવી ઉપયોગી થશે કે અત્રેની સરકારી શુભગતી

. ૨૮ તાગાન્નો તથા છાનાસયો

અહીં સૌ પ્રથમ ગુજરાતી શાળા હતી અને તે ખાનગી હતી. તે શ્રી ધનુભાઈ નામના બ્રાહ્મણ જેઓ ઊંચી સેરીમાં રહેતા હતા, તેઓ ચણાવતા. તેઓ પોતાના ઘર આજળ કીમડા હેડળ બેસી છોકરાઓને બણાવતા આ શાળા શ્રી ધનુભાઈના પુત્ર શ્રી શંકરલાલે ઘોડાક વિકસિત સ્વરૂપમાં ખીજે સ્થળે નિહાન સં. ૧૯૪૭ સુધી ચાલુ રાખી હતી અને એ નાંધ લેવી ઉપયોગી છે કે અને ૧૮૮૦-૮૧ ના ગ્રાન્ટ ઈન એઈડના ધારા પત્રાર થવાથી ખાનગી શાળાઓ ઉઘાડનારને ઉત્તેજન મળ્યું હતું. અને સને ૧૯૦૬થી સુધરાઈ હોય તેવા ગામેમા શાળા ફરજિયાત કરવાનો કાયદો લાગુ થવાથી મોટા કમ્પાઓમા શાળાઓ ઉઘાડી હતી તથા અને ૧૯૦૭થી તો આખા વડોદરા રાજ્યમા ફરજિયાત કેળવણી ફાખલ થઈ હતી

સરકારી ગુજરાતી શાળા નં. ૧ : તા ૧૨ ૬-૧૮૭૫થી ખોલવામાં આવેલી. શરૂમાં તે બજારમાંની ૫૨બડી સામેના મકાનમાં ૫છી પાંજરાયોળમાં બેસતી હતી, અને કમ્પાઈન્ડ સ્કુલનું (ટી. જે હાઈસ્કુલવાળું) મકાન થતાં ત્યાં બેસવા લાગી હતી. ત્યાં સંકડામણ પડતાં ધુણુપુ તળાવ પાસેના મકાનના કેટલાક ઓરડા બાંહેલઈ અર્ધ વર્ગો ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. અને સંકડામણ વધતાં ગુજરાતી શાળાના બાકીના બધાજ વર્ગો આ તળાવ પાસેના મકાનમાં લઈ જવાયા હતા. હાલ અહીં ધો. ૧ થી ૭ સુધીના વર્ગો ચાલે છે. પચિસ શિક્ષકો અને આશરે એક હજાર વિદ્યાર્થીઓ છે.

સરકારી ગુજરાતી શાળા નં. ૨ : ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલ છે તે મકાનના મેડે પૂર્વે જ્યાં ઉર્દુશાળા બેસતી હતી ત્યાં બેસે છે. તેમાં ધો. ૧ થી ૬ સુધીના વર્ગો લેવાય છે આશરે પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ અને સાત શિક્ષકો છે

કન્યા શાળા : તા ૧-૮-૧૮૮૬ થી ખોલવામાં આવી છે. રાજમાર્ગ થી કુંભારવાડા જવાની ત્રણીના રસ્તામા જે ડહેવું છે ત્યાં પૂર્વે બેસતી હતી. હાલ પાંજરાયોળના મકાનમાં બેસે છે. અને તે મકાન નાનું

શાળા નં. ૧માં આશરે ૧૭૫૦, ટી. જે. હાઈસ્કુલમાં લગભગ ૭૦૦૦, ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલમાં આશરે ૧૬૦૦, સુખસાગર લાયબ્રેરીમા આશરે ૨૫૦૦, યશોવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળામાં ૫૩૦૦, અને છ. પી. સાવજનિક પુસ્તકાલયમાં ૧૪૦૬૦ પુસ્તકો છે.

પડતાં વધારાના વર્ગો પાંજરાપોળના જ બીજા પાસેના મકાનમાં જોડવામાં આવ્યો છે. ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલ પાસેના ગુજરાતી ધો. ૧ થી ૭ સુધીના વર્ગો સેવાય છે. જ્યારે આજ ધોરણના વધારાના વર્ગો પાંજરાપોળ પાસેના મકાનમાં સેવાય છે. સને ૧૯૫૫માં કુલ વિદ્યાર્થીનીઓ ૮૯૬, શિક્ષિકાઓ ૧૭ અને ૧ શિક્ષક હતા.

મહેસાણા બાલમંદિર : સને ૧૯૩૩માં સ્થપાયું હતું અને રાજમહેલ રોડ ઉપર ગણપતિ મંદિર પાસે બેસતું હતું.

નૂતન બાલમંદિર : તા. ૨૬-૬-૪૫ એ સ્થપાયું હતું અને વીરચંદ્ર કરમચંદની વાડીમાં બેસતું હતું.

નાગરીકોના ફાળાથી અસ્તિત્વમાં આવેલા ઉક્ત બે બાલમંદિરો હાલ ખંધ પડેલાં છે જ્યારે બીજા ત્રણેક ખાનગી બાલમંદિરો ચાલુ છે. અને સરકાર માન્ય ખાનગી પ્રાથમિક શાળાઓમાં એક રેલ્વે વિસ્તારમાં છે, બીજી પોલીસ હેડ ક્વાર્ટર્સમાં છે આ પોલીસ હેડ ક્વોર્ટર્સમાંની શાળા સરકારી ગુજરાતી શાળા નં. ૧ ના સંચાલન હેઠળ છે. અને ત્રીજી બે શિક્ષકો મોકલવામાં આવે છે જેનો ખર્ચ સ. ગુ. શા. નં. ૧ ઉઠાવે છે. ત્રીજી પિલાજીગંજમાં 'પિલાજીમંજ રજીસ્ટર્ડ શાળા' છે અને ચોથી ચંગોડમાં 'નવયુગ રજીસ્ટર્ડ શાળા' છે. જ્યારે અગાઉ ચાલતી રામી શાળા સને ૧૯૨૦ થી, અંત્યજ શાળા સને ૧૯૩૨ થી, અને મરાઠી તથા ઉર્દૂ શાળા સને ૧૯૪૮થી ખંધ થયેલી છે. તેમજ સંગીત શાળા પણ ખંધ થયેલી છે.

ન્યુ પ્રોગ્રેસિવ સ્કુલ : પાંજરાપોળના મકાનમાં બેસે છે. સને ૧૯૩૪ માં સ્થાપિત થઈ છે. તેમાં બાલમંદિર ઉપરાંત ગુજરાતી ધો. ૧ થી ૪ અને અંગ્રેજી ધો. ૧ થી S S C. ૫૫^મ તનો અભ્યાસ કરાવાય છે. આ સરકાર માન્ય ખાનગી સ્કુલના સંચાલક આચાર્ય વા. રા. કવે છે.

ટી. જે. હાઈસ્કુલ : સૌ પ્રથમ અંગ્રેજી શાળા સને ૧૮૮૬માં અડી ઉધાડવામાં આવી હતી. તે પછી સને ૧૯૦૮માં કમ્પાઈન્ડ સ્કુલનું મકાન ખંધાતાં શરૂમાં તેમાં નીચે ગુજરાતી અને ઉપર અંગ્રેજી વર્ગો ચાલતા હતા. આ સ્કુલ ત્યારે એ. વી. (એંગ્લો વર્નાક્યુલર) ના નામેય ઓળખાતી હતી. સને ૧૯૧૯માં આ હાઈસ્કુલને નામગિડોએ ફાળો કરી વિકસાવી છે તેમાં શેઠ તારાચંદ બદવજીએ રૂ. ૨૦૦૦૦) નો સૌથી વધુ ફાળો આપ્યો હોય તેમનું નામ આ હાઈસ્કુલ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે. શરૂઆતમાં માત્ર વિદ્યાર્થીઓ જ હાજલ થઈ શકતા

MEHSANA HIGHER SECONDARY SCHOOL

THE MEHSANA HIGH SCHOOL

મા પણ બહુ પ્રાચીન ન હોય એવી થોડીક હસ્ત પ્રતો છે. આ શાળા સ્વ. શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ દોશીએ સ્થાપેલી છે.

એસ. આર. બોર્ડિંગ : પણ દવાખાના પાસે આવેલી છે, અને તે શ્રી. સોમજી રૂપચંદના દાનથી ઉભી કરાયેલી છે; તેથી આ દાતાનું નામ આ બોર્ડિંગ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે. કોલેજ વિસનગર થતાં હવે થોડાજ વિદ્યાર્થીઓ રહે છે. દરેક વિદ્યાર્થી પાસેવી રહેવા ખાવાની સગવડ માટે આવતો ખર્ચ માસિક વરાટે લેવાય છે. પ્રાય: રૂ. ૨૦ સુધી માસિક ખર્ચ આવે છે

પંચાલ બોર્ડિંગ : જલસોડ પર આવેલી છે. પંચાલ કોમના વિદ્યાર્થીઓ માટે સ્વ. શેઠ હરિચંદ મંછારામ પંચાલના દાને ઉભી થયેલી છે જુજ વિદ્યાર્થી રહેતા તેથી બોર્ડિંગ વેચવા માટે ઓફરો માગતાં શ્રી સમસ્ત નાયક-ભોજક કેળવણી મંડળે સૌથી વધુ ઓફર આપેલી હોઈ તેને લેવાતી આપવા નક્કી થયેલું છે.

૧૯ ચિકિત્સાલયો

પશુ ચિકિત્સાલય : ધૂણપુ તળાવના કાંઠે S. R. બોર્ડિંગ પાસે આવેલ છે. મૂળ આ મહાન રાજમહેલના કમ્પાઉન્ડની હદમાં ગણાતું અને તે મુસાફરી બંગલા તરીકે ઓળખાતું હતું. ગાયકવાડી રાજ્યની શરૂઆતના સમયમાં લશ્કર ત્યાં ઉતરતું તેથી તે લશ્કરી બંગલા તરીકેય ઓળખાતું; જે હવે કેટલાક વર્ષોથી પશુ દવાખાના તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય છે તેના હાલના કમ્પાઉન્ડમાં કોલેરાથી મગ્ન પામેલી બે ખ્રિસ્તી બાળાઓની કબર છે. આ દવાખાનામાં વર્ષ દિવસે આશરે ૩૦૦૦ દેરોની સારવાર થાય છે મહેસાણા તાલુકામાં મુખ્યત્વે દેરોમાં ચેપી રોગો પેકી ખરવા, મોવા, બળીઆ, ગળ સુંઢા તથા જીંટામાં અવારનો રોગ લાગુ પડે છે અને ઘેટાં બકરામાં શીળો, છુંકારીક વગેરે ચેપીરોગો દેખાય છે. જ્યારે મરઘામાં રાણીખેતની બીમારી થાય છે. સાદા રોગો પેકી બળદને કબોડીના તથા પેશાબ અને ઝાડાનો બંધ વધારે પ્રમાણમાં છે. દેરો પાસ પાસે બાધવાથી

÷ રાજમહેલના જુના કમ્પાઉન્ડમાંથી હાલમાં છુટો પડેલો મુસાફરી બંગલો જે તળાવના કાંઠે હતો, તેમાં જ્યારે ડીસા અને ઉત્તર તંદુરેલ્લે તહેાતી ત્યારે ડીસા તરફની બ્રિટિશ દુકડીઓનું ઘાણું હતું જે અવિચારી અને દુઃખદાયક દિવસોની યાદ આપે છે !

—ગેઝેટિયર ઓફ ધ બરોડા સ્ટેટ વોલ ૨૭માંના ઉલ્લેખનું ભાષાંતર

ચેપી રોગો પ્રસરે છે અને બળીઆનો રોગ અટકાવવા યોગ્ય ઉપાયને બદલે 'બાધા'નો અંધ આશ્રય લેવાતાં અગણ લગ્નને વધુ સહન કરતું જોઈએ.

સિરિલ હોરિપાલ : વણીકર કલણ ખાતે છે. સને ૧૮૮૫માં રા. ૨૯૮૨૯ ના ખર્ચે બાંધાયું છે. સને ૧૯૧૬ થી ૧૯૨૦ સુધીમાં ઇન્ડોર ફ્લીઓની સંખ્યા ૧૪૨ અને આહિરોર ફ્લીઓની સંખ્યા ૧૦૯૨૨ હતી. હાલ પ્રથમ ફ્લી માટે ૧૦ અને સ્ત્રી ફ્લી માટે ૬ ખાટલા છે. તથા એક પ્રથમ ચાર સ્ત્રી નર્સ અને એક દાકતર છે.

પ્રસન્નિયુદ્ધ : ઉક્ત દવાખાનાની ભેટ આવેલું છે. અને તે મહેસાણાના શેઠ શ્રી અંબાલાલ ધરમચંદ જાંધીએ આપેલા રૂ. ૬૧૦૦૦ (મકાન માટે રૂ. ૨૬૦૦૦ તેના નિભાવ માટે રૂ. ૩૫૦૦૦) ના દાનથી સને ૧૯૩૫માં બાંધવામાં આવેલું છે. અહીં ફરેક ખાટલાની સગવડ છે. પરંતુ વધુ માગણી પુરી પાડવા બીજા ફરેક ખાટલાનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. સને ૧૯૫૪માં ૩૬૦ ફેસ અહીં નોંધાયા હતા.

નર્સિંગ હોમ : ડૉ. કાન્તિભાઈ પટેલ તથા ડૉ. રસીકલાલ પરીખનું આ ખાનગી નર્સિંગ હોમ તા. ૧૪-૬-૫૫ થી ખુલ્લું ચુકાપું છે તેમાં પાંચ ખાટલાની ભેગવાઈ છે.

બાલ ઔપચારિક : ડૉ. રા. ર. પટેલના શ્રમે, નાગરિકો પાસેથી ભેગવાયેલા ફાળા વડે ચૌદેક વર્ષ પૂર્વે હોલ કરાયેલું છે. તેમાં ખાન-હોને મફત દવા અપાય છે. મેસેરિયા બેવા ટાણે ફરેક જણને મફત સારવાર અપાય છે આ દવાખાનામાં ડૉ. રામલાલભાઈ અને અન્ય ખાનગી દાકતરો પોતાની ઓનનરી સેવા આપે છે.

રેલ્વેનું દવાખાનું : રેલ્વે વિસ્તારમાં અને રેલ્વેના નાના મોટા કર્મચાગો પુરતું મર્યાદિત છે.

ઉપરાંત બીજાં ખાનગી દવાખાનાઓ છે; જેમાં લગભગ ૧૫ દવાખાનાં દાકતરોનાં છે. અને લગભગ પાંચેક ઔપચારિક વૈદોનાં છે નિવાસ ત્રણ દંત વૈદોનાં, બે દુટલો મચકાયેલાં હાડકોં સાંધવાનાં અને એક આંખના રોગનું છે એકસરે યંત્રો પણ કેટલેક ઠેકાણે નંખાયેલાં છે.

+ શ્રી. વેટરીનરી ઓફીસર સાહેબ તા. ૮-૧૧-૫૫એ ૫૩ દ્વારા અપિલ માહિતીના આધારે.

૨૦ વ્યાયામ મંદિર

ભારત વ્યાયામ મંદિર : સ્થાપના સં. ૨૦૦૧ માં થયેલ છે, નાગરિકોના ક્ષણ વહે ચાલે છે, વીરચંદ કરમચંદની વાંડીના કમ્પાઉન્ડમાં આવેલ છે, અને તેનું સંચાલન શ્રી ચંદ્રલાલ ઓ શાહ, શ્રી શાંતિલાલ હા. જાની વગેરે કરે છે. આ સંસ્થા વ્યાયામ પ્રવૃત્તિ ઉપરાંત મેળા, વરઘોડામાં સ્વયંસેવક મોકલે છે.

૨૧ સિનેમા

લક્ષ્મી ટોકીઝ : વિસનગરી દરવાજા પાસે છે. કૃષ્ણ ટોકીઝ : પોસ્ટ ઓફીસ પાસે છે. જ્યારે નાટયગૃહ નથી નાટ્ય સંસ્થાઓ સિનેમા થિયેટર કે ખાસ માંડવામાં ઉતરે છે.

૨૨ ક્લબ

વણીકર ક્લબ : સને ૧૯૦૪ માં સ્વ. વણીકર સુખા સાહેબ હસ્તક સ્થપાઈ છે. અગાઉ જે તે વખતના મહેસાણા પ્રાન્ત સુખા આ ક્લબના પ્રમુખ ગણાતા. ભારત સ્વતંત્ર થયા પછી હિંદુ ધારણ બદલી હવે સલાસદ નાગરિકોમાંથી પ્રમુખ ચૂંટવામાં આવે છે. એ રીતે પ્રથમ પ્રમુખ યવાનું માન શેડ સાંકાલાઈ ગીરધરદાસને મળેલું છે. ક્લબમાં રમતગમતનાં સાધનો રખાય છે તેમાં ટેનીશનાં સાધન મુખ્ય છે. ક્લબના કમ્પાઉન્ડમાં ક્લબના મકાનની બંને તરફ કૂવારા છે. તે પૈકી મકાનના ઉત્તર ભાગના કૂવારા પર સુંદર શિલ્પ પૂતળીઓ છે ! ક્લબની સામે રાજમાર્ગ ઓળંગતાં ક્લબની માલીકીનું ટેનીશ બાઉન્ડ હાઈ જ વેચી દીધું હોઈ ક્લબના મકાન પાસેના નાના બાઉન્ડમાં ટેનીશ રખાય છે. ક્લબનો મેડો સલાસદો કે તેમના મહેમાનોને સાત દિવસ સુધી અમુક ભાડું લઈ ઉતરવા માટે અખાય છે, પણ તેમાં હાલ કાયમી ભાડવાત રહે છે અડવાડીએ એક દિવસ ક્લબમાં પોતાનો મહેમાન લાવવાની સજ્યને છૂટ છે

રાજમહેલ ક્લબ : રાજમહેલ બાઉન્ડમાં ખાસ કરી અમલદાર વર્ગ માટે ખોલવામાં આવી છે. ત્યાં ટેનીશ રખાય છે. જે કે સર્વ પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો માટે તે ખૂલ્લી છે પણ વણીકર ક્લબ કરતાં તેની ફી વધુ છે.

૨૩ બેંક

બેંક ઓફ બરોડા લિમિટેડ મહેસાણા શાખા : રાજમાર્ગ પર

છે. સને ૧૯૦૬માં બોલવામાં આવી છે. તેમાં કરંટ એકાઉન્ટ, સ્ટેટ એકાઉન્ટ તથા બાંધી મુદત વજેરે પ્રકારનાં ખાતાં બોલી શકાય છે. અને અમુક વીમા કંપનીઓ પર મોકલવાનાં પ્રીમિયમો પણ બેંક દ્વારા વિના ચાર્જ મોકલી શકાય છે. બેંક પ્રતિબંધિત અને સુની છે. તેમાં સેફ ડિપોઝીટ વોલ્ટની સગવડ નથી.

શ્રી મહેસાણા ડિસ્ટ્રિક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક લિમિટેડ : રાજ-મહેલ રોડ પર છે. તેનો મુખ્ય હેતુ સહકારી પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા સહકારી મંડળીઓને ધોરાણુ આપવાનો તથા તે રીને જેકૂતોને મદદરૂપ થવાનો છે. બેંક તા. ૧૦-૩-૫૪થી ચોતાના નવા મકાનમાં બેસે છે. જેમાં સેફ ડિપોઝીટ વોલ્ટની સગવડ રખાઈ છે. જેનાં ખાતાઓનું લાઈ આઈઝ પ્રમાણે, વાર્ષિક રૂ. ૧૨, રૂ. ૨૨, અને રૂ. ૩૨ છે. જ્યારે મળ્યો માટે બજાર રૂપિયા ઓછા છે આ બેંક મુબઈ સરકારના સહકારી કાયદા પ્રમાણે તા. ૬-૩-૫૦થી રજિસ્ટર થયેલી છે.

૨૪ પોસ્ટ ઓફીસ

પોસ્ટ ઓફીસ : અહીં ઘણું કરી સને ૧૯૭૬ના અરસાથી બોલવામાં આવી છે પ્રથમ તે, હાલના ચોક્કસ બજાર આગળના ખાંચામાં બેસતી હતી ત્યાંથી બજારમાં અધૂરતો ખાસે, અને તે પછી સ્ટેશનરોડ ઉપરના પ્રતાપચોક કુવારા સામે અમારી લાલચંદની લાટીના મકાનમાં બેસતી હતી ત્યાંથી પ્રાયઃ સને ૧૯૨૭થી સરકારી કવાખાના ખાસેનું એક વાણીયા-રોડનું મકાન કે જે શ્રી. હનુમાય ગુરુજી કલાલે રાખેલું છે, તેમાં બેસતી હતી સને ૧૯૫૪થી પાંચ લિમિટમાંના નવા બંધાયેલા બાડાના મકાનમાં બેસે છે. આમ તે અત્યાર સુધી લાડાનાજ મકાનમાં બેસે છે. ટપાલ શરૂમાં ત્રણ વખત વહેંચાતી. હાલ સવારે અને બપોરે એમ બે વખત વહેંચાય છે. અત્યાર સુધી તે તાલુકા પોસ્ટ ઓફીસ હતી તે સને ૧૯૫૫થી જિલ્લાની વડી પોસ્ટ ઓફીસ થયેલી છે. તેમાં પબ્લિક ટેલિફોનની સગવડ ૬ જેમાં સ્થાનિક કોલનો ચાર્જ ૭૫ છે. જુદી જુદી તરફ ટપાલ નીકળવાનો સમય હાલ આ પ્રમાણે છે.

ચાણુરમાં, હારિજ, પાટણ, રાધનપુર, સંજારી તરફ ૮ A. M.
વિલપુર, કલોલ, અમદાવાદ, વડોદરા, મુંબઈ, પુના તરફ ૯ A. M.

તથા ૫ P. M

તારંગા, મેરાણુ, વડનગર, વિસનગર તરફ ૯-૩૦ A. M. સિદ્ધપુર

આખું, રાજપુતાના, સિંધ તરફ ૬-૩૦ A. M. તથા ૫ P. M. કાઠીયાવાડ તરફ ૫ P. M.

દેશની અંદર તથા બહાર (ફક્ત એરમેઇલ ટિકિટ લગાડેલા પત્રો માટે) ૫ P. M. સ્થાનિક ૭ A. M. તથા ૧૧ A. M.

ઉક્ત પોસ્ટ ઓફીસ ઉપરાંત રેલ્વેની R. M. S. ઓફીસ તથા તાર ઓફીસ છે. ત્યાં પોસ્ટ ઓફીસને લગતું કેટલુંક કામ કરાય છે. સમય વિતતાં ગામની પોસ્ટ ઓફીસનું કામ બંધ થઈ ગયું હોય તો રજીસ્ટર પત્રો અમુક વધુ ચાર્જ આપતાં અહીંથી રવાના કરાવી શકાય છે.

૨૫ ટેલિફોન એકચેન્જ ઓફિસ

ટેલિફોન એકચેન્જ ઓફિસ : સરકારી ધર્મશાળા પાછળ પિલાજીગંજમાં છે. આ ઓફિસનાં યંત્રો ૧૪ માણસો સાથે વાતચીત કરી શકે એટલાં શક્તિશાળી છે. આ ઓફિસે સૌ વચ્ચે ટેલિફોન કરવા માટે એટોમેટિક સીસ્ટમ શરૂ કરી હતી જે હાલ કાઠી નાખવામાં આવી છે. વાર્ષિક રૂ. ૨૫૨ આપેથી ટેલિફોન ઘરે અપાય છે. અને આ ચાર્જ આપ્યા પછી સ્થાનિક કોલ કરવાનો ચાર્જ કે ટેલિફોન દુરસ્ત કરાવવાનો ચાર્જ આપવાનો રહેતો નથી. બહારગામ ખાતેની વાતચીત કરેલ ચાર્જ આપેથી પોતાને ત્યાંના ટેલિફોનથી થઈ શકે છે જેમને ત્યાં ટેલિફોન ન હોય તેઓ જ્યાં જ્યાં પબ્લિક ટેલિફોન બોક્ષ મુકાયાં હોય ત્યાંથી, પોસ્ટ ઓફીસમાંથી અગર રેલ્વે સ્ટેશન બીલ્ડીંગમાંથી કોલ દીડ જે આના આપતા સ્થાનિક કોલ કરી શકે છે. જ્યારે બહારગામ ખાતેનો કોલ કરવા ટેલિફોન એકચેન્જ ઓફીસમાં જવાનું રહે છે. બહારગામ ખાતે કરાતા કોલનો ચાર્જ માઇલેજ પ્રમાણે લેવાય છે તેમાં 'ઓર્ડિનરી કોલ' કરતા 'પ્રિયોરિટી પર્સન' કોલનો ચાર્જ ૨૫ ટકા વધુ છે. ઓર્ડિનરી કોલ કરતા સામે જે વ્યક્તિ હાજર થાય તેની સાથે વાત કરીએ કે ન કરીએ તો પણ ચાર્જ આપવો પડે છે. જ્યારે પ્રિયોરિટી પર્સન કોલ કરવાથી આપણે જીલુવેલી વ્યક્તિ હાજર થાય તોજ ચાર્જ આપવો પડે છે. આ બંને કોલ ત્રણ ત્રણ મિનિટ પૂરતા કરવા દેવામાં આવે છે. પણ વધારાની પ્રત્યેક ત્રણ મિનિટ માટે એટલેજ બીજો ચાર્જ આપેથી વાતચીત લંબાવી શકાય છે. આ ઓફિસે મહેસાણા ખાતે કુલ ૭૪ ટેલિફોનો આપ્યા છે અને જિલ્લાની વડી ઓફીસ બનાવાઈ છે.

દરિયાપારના કોલ માટે આ ઓફિસને ૨૪ કલાક અગાઉ ખબર આપેથી તેની વ્યવસ્થા તે ગોઠવી આપે છે.

૨૬ વોટર વર્ક્સ અને વિદ્યુતઘર

વોટર વર્ક્સ : રાજમહેલ રોડ ઉપરનું વોટર વર્ક્સ સને ૧૯૨૫માં શરૂ કરાયું હતું. ત્યારે હિડોબોર નાંખી તેમાંથી પાણી, કમ્પ્રેશનથી પમ્પ કરી ગામને પૂરું પડાવું. આ માટે ૪૫૦૦૦ ગેલનની એક ઓવરહેડ ટેંક બનાવાઈ હતી. ત્યારબાદ વસ્તી વધતાં અને જળવાહિનીઓમા ક્ષાર બમી જતો હોવાથી સાવરદી કુવા પર અખતરો કરી ત્યાં નવું વોટર વર્ક્સ બનાવાયું છે. ત્યાંથી હાલ રોજનું સરેરાશ ૪ લાખ ગેલન પાણી પૂરું પાડવામાં આવે છે. હાલનું રાજમહેલ રોડ ઉપરનું બોરીંગ કલાકે ૧૬૦૦૦ ગેલન પાણી કાઢી શકે છે. જ્યારે સાવરદી કુવા પરનું પમ્પીંગ સ્ટેશન કલાકે ૪૦૦૦૦ ગેલન પાણી કાઢી શકે છે. આ નીકળતા પાણીમાં પાણીની એક શેડ કડવી નીકળે છે; એમ નિશ્ચયોત્તરું કહેવું છે.

વિદ્યુત ઘર : ધી મહેસાણા ઇલેક્ટ્રિકલ સપ્લાય કંપની લિમિટેડ તરફથી નંખાયેલું છે કે જેના મેનેજિંગ એજન્ટ ચોક્કા પ્રધર્સ છે. કંપનીનું વિદ્યુત ઘર જેલ રોડ આગળ છે. અને ઓફિસ પિલાજી ગંજમાં છે કંપની સામાન્યતઃ યુનિટ ટ્રીક આંક આના અને મીટર ભાડાના માસિક આંક આના લેખે ચાર્જ લઈ વિદ્યુત પ્રવાહ આપે છે પરંતુ વધુ યુનિટ વાપરનાર કારખાનાં આદિ પાસે ફરેશો ઓછા ચાર્જ લેવાય છે. અને કરાવેલ ૧૨ યુનિટનો મિનિમમ ચાર્જ આપતા, રેડિયો જેવા સાધનો વાપરવામા વપરાતા વિદ્યુત બળનો ચાર્જ પણ ઓછો (યુનિટે ૪ આના) લેવાય છે. કંપનીની સ્થાપના સને ૧૯૩૩માં થયેલી છે. પરંતુ વિદ્યુત પ્રવાહ આપવાની શરૂઆત સને ૧૯૩૪માં થયેલી છે. તે વખત, સને ૧૯૩૪માં વિદ્યુત ઘરની શક્તિ ૧૭૫ કીલોવોટ પેઠા કરવાની હતી, અને હાલ સને ૧૯૫૫માં ૭૧૧ કીલોવોટ પેઠા કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. સને ૧૯૫૪માં વિદ્યુત ઘરે એકંદરે ૮૩૮૮૯૦ યુનિટ પેઠા કર્યા હતા તેમાં ખાનગી કારખાનાંઓ માટે ૧૦૩૫૦૦ યુનિટ, દુકાનો તથા ઘરો માટે ૨૨૪૨૪૬ યુનિટ, રસ્તાઓની લાઇટો માટે ૩૦૧૮૮ યુનિટ, મ્યુનિસિપલ મોટર માટે ૭૩૧૬૩ યુનિટ, રેલ્વે મોટર માટે ૨૩૭૫૪૪ યુનિટ, રેલ્વેની લાઇટો ૫૬૫૬૩ યુનિટ, આખ્યા હતા એ રીતે કંપનીએ કુલ વાર્ષિક

૭૨૫૨૦૭ યુનિટનું વેચાણ કર્યું હતું. ઉપરાંત ૨૦૩૨૫ યુનિટ કંપનીના પોતાના કામે વપરાયા હતા અને ૯૩૩૫૮ યુનિટ વ્યર્થ વહી ગયા હતા. જ્યારે સને ૧૯૫૫માં એકઠરે ૧૦૨૧૦૩૭ યુનિટ પેદા કર્યા હતા તેમાં ખાનગી કારખાનાંઓ માટે ૧૧૯૦૫૮ યુનિટ, દુકાનો તથા ઘરો માટે ૨૪૫૫૪૨ યુનિટ, રસ્તાની લાઇટો માટે ૩૧૭૨૯ યુનિટ, મ્યુનિસિપલ મોટર માટે ૧૨૦૦૬૭ યુનિટ, રેલ્વે મોટર માટે ૨૮૦૨૨૦ યુનિટ, રેલ્વેની લાઇટો માટે ૮૪૭૬૩ યુનિટ આપ્યા હતા એ રીતે કંપનીએ કુલ વાર્ષિક ૮૮૧૪૦૯ યુનિટનું વેચાણ કર્યું હતું. ઉપરાંત ૨૨૭૭૧ યુનિટ કંપનીના પોતાના કામે વપરાયા હતા અને ૧૧૬૮૫૭ યુનિટ વ્યર્થ વહી ગયા હતા.

૨૭ આબકારી

પૂર્વે કડી પ્રાંતને એક સ્વયંથી એક સરખો, અ. પ્ર. ૨૫° અને ૬૦° ના પ્રમાણવાળો, મહુડાનો દાફ પૂરો પાડવા તા. ૧-૧૦-૧૯૦૩ થી અત્રે દાફની ભટ્ટી ખોલવામાં આવી હતી; જે તા. ૩૧-૩-૧૯૧૦ સુધી ચાલુ રહી હતી. તે વખત અ. પ્ર. ૨૫° ના દર વ્યાજને રૂ. ૧) તથા અ. પ્ર. ૬૦° ના ૦-૮-૦ નો લાવ સરકારે કરાવ્યો હતો. એ પછી એક્સેન્સીવ કંપનીને આપેલી પરવાનગી મુજબ તે કંપની દારા દાફ પૂરો પડાતો હતો. આ અનૈતિક ઉત્પન્નને ખંચ કરી મુખર્જી સરકારે એક સ્વતંત્ર પગલું લાક્ષ્યું છે.

૨૮ જેલ

સને ૧૯૦૮માં મહેસાણામાં સખતુરંગ તૈયાર થઇ હતી તે વખત તેમાં એક માસની સજાના કેદીઓને રાખી છ માસની સજાના કેદીઓને કડીની પ્રાંત તુરંગમાં અને વધુ સજાના કેદીઓને વડોદરા સેન્ટ્રલ જેલમાં મોકલાતા. સને ૧૯૨૦માં મહેસાણા સખતુરંગમાં સીક વોર્ડ તથા ફીમેલવોર્ડ વધારવામાં આપ્યા હતા અને કડીથી પ્રાંત તુરંગ અત્રે કરવામાં આવી હતી તે વખત તેમાં મહેસાણા તાલુકાની જ જુજ જેવી સંખ્યા રહેતી તેથી અને તુરંગના અંગમૂત કેટલાક કામને પ્રતિકુળ પડવાથી તે કામે લાગનારા ૧૮ કેદીઓ રાખવાની મંજૂરી મળેલી હતી. કેદીઓ પાસેથી પોલીસને જુનો ડૂસ રંગવાનું, ખાગકામ અને અનાજ દળાઈનું કામ લેવાતું તથા સારી વર્તણૂકવાળા કેદીઓને માર્ક સીસ્ટમનો લાભ આપી મેળવાતા માર્કના પ્રમાણમાં સજામાં ઘટાડો કરાતો. વળી તુરંગનું મકાન સ્વચ્છ અને સુરક્ષિત

છે કે નહિ તેની તપાસ માટે એક કાયમી કમીટી નીમવામાં આવેલી હતી; જે અત્યેક વર્ષે ચોક્કસાઈથી તપાસ કરી યોગ્ય તે સૂચના કરતી. મર્જર પછી આ જેલ પાછી સજજેલ તરીકે ઓળખાય છે. અને તે જેલરોડ ઉપર આવેલી છે. જ્યારે વહીવટદાર કચેરી પાસે આવેલી જેલ 'હોકઅપ' કહેવાય છે. જેલ સુધારણાની દિશામાં મુ'બઈ સરકાર પણ પગલાં લે છે. પણ મહેસાણા સજજેલ સંજ્ઞાએ તે અંગેની માહિતી મળી નથી. બાકી સામાન્ય માહિતી આ પ્રમાણે છે.

આવશ્યક રૂબ લઈ સજજેલમાંના ઠેલીઓને મળવાનો તથા ખાનગી ધોરાક આપવાનો સમય આ પ્રમાણે છે:- મળવાનો સમય, સવારે ૯ થી ૧૦ અને બપોરે ૩ થી ૪-૩૦ નો છે. અને તેમને ધોરાક આપવાનો સમય, સવારે ૬-૩૦ થી ૧૧-૩૦ અને સાંજે ૩-૩૦ થી ૫-૩૦ નો છે.

૨૯ ડિસ્ટ્રિક્ટ હોમગાર્ડઝ

આ ખાતું અહીં તા. ૧-૭-૧૯૫૦ થી શરૂ થયું છે તેના કમાન્ડર શ્રી કે. અ. કુપર છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ હોમગાર્ડઝ ઉપરાંત તળ મહેસાણાની હોમગાર્ડઝ ટુકડી હાલ ૪૦ જણની છે. આ સંસ્થા પ્રાયઃ પોલીસને હોય તેવાં શંકેર સંરક્ષણનાં અને વ્યસન તથા જુગાર અટકાવવાના વગેરે કામ કરે છે.

૩૦ ન્યાયાલય

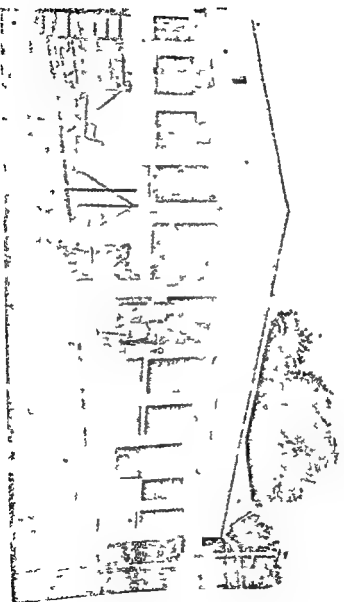
અરે સૌ પ્રથમ સને ૧૮૬૦-૬૧ માં 'મહેસાણા સ્પેરીયલ મેજિસ્ટ્રેટ વર્ગ ૨' કોર્ટ હાવાડવામાં આવી હતી તે પછી, સંવત ૧૯૫૯માં પ્રાન્ત ન્યાયાધીશી કોર્ટ વિસનવરથી અહીં હાવવામાં આવી હતી. અને સને ૧૯૦૫મા મુનસફ કોર્ટ હાવાડવામાં આવી હતી સને ૧૯૦૯-૧૦ થી ૧૯૨૦-૨૧ સુધીમાં મહેસાણા ન્યાયાધીશીમાં નીચે મુજબ કામ હાજલ થયાં હતાં:-

	૧૯૦૯/૧૦	૧૯૧૦/૧૧	૧૯૧૧/૧૨	૧૯૧૨/૧૩	૧૯૧૩/૧૪	૧૯૧૪/૧૫
દીવાની	૫૦૨	૪૦૨	૨૬૦	૫૪૭	૬૩૬	૬૧૩
ફાજલદારી	૭૫૦	૫૪૧	૩૯૬	૩૯૮	૪૯૬	૫૨૫
• ૧૯૧૫/૧૬	૧૯૧૬/૧૭	૧૯૧૭/૧૮	૧૯૧૮/૧૯	૧૯૧૯/૨૦		
દીવાની	૩૧૦	૫૦૦	૩૭૦	૩૮૪	૬૭૨	
ફાજલદારી	૫૧૩	૬૬૨	૬૮૭	૭૫૮	૮૯૨	

૩૧ કચેરીઓ

ગામ તાલુકા અને જિલ્લાના ક્ષેત્રને આવરી લેતી કચેરીઓમાં જિલ્લા કલેક્ટર સાહેબની, તાલુકા મામલતદાર સાહેબની, જિલ્લાના પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબની, મહેસાણા સબજેલના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબની, મહેસાણા વિભાગ ઇન્કમટેક્સ ઓફીસર સાહેબની, ડીવીઝનલ વેટરીનરી ઓફીસર સાહેબની, જિલ્લાના રેલ્વેના વડા અધિકારીઓ, એકઝીક્યુટીવ એન્જિનીયર તથા આસિસ્ટન્ટ એકઝીક્યુટીવ એન્જિનીયર સાહેબોની જિલ્લાના પબ્લિક વર્ક્સ ડીપાર્ટમેન્ટના વડા અધિકારી સાહેબની, જિલ્લાના આરોગ્ય રક્ષક અધિકારી સાહેબોની જિલ્લાના શારીરિક શિક્ષણ અધિકારી સાહેબની આબકારી ખાતાના અધિકારી સાહેબની, એ ડી આ સી કોન્સાલ્ટેશન ઓફીસર સાહેબની, નોંધણી કામદાર સાહેબોની, બેકવર્ડ ક્લાસ વેવફોર ઓફીસર સાહેબની, મેન્ ફોજદાર સાહેબની ગામ તલાટી સાહેબની, ડિસ્ટ્રિક્ટ એગ્રીકલ્ચર ઓફીસર સાહેબની વગેરે ઘણા ખાતાઓના મોટા-નાના સાહેબોની કચેરીઓ અહીં આવેલી ॥ પરંતુ મકાનોની તમી વગેરે ને લઈ જિલ્લાના કુળવણી ખાતાના વડા અધિકારી સાહેબની તથા આરમ્બોસોલોકલ ખાતાની વગેરે કચેરીઓ પાંચુ વિસનગર વગેરે સ્થળે રાખવામાં આવી છે જ્યારે પ્રકાશન ખાતાના અધિકારી સાહેબની તથા મહેસાણા વિભાગ વીમાં ખાતાની કચેરીઓ હમણા નવી ઉઘડી છે

૩૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ અને સહકારી મંડળીઓ નગરપાલિકા . સને ૧૯૭૭માં વડોદરા ગજ્યના ઘણા તાલુકાઓમાં સુધરાઈઓ સ્થપાઈ હતી એટલે મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટી પણ એજ વર્ષમાં સ્થપાઈ હોય એમ જણાય ॥ તે વખત સરકારે સચાલિત સુધરાઈ એ વર્ગની સહાયી અને એ સુધરાઈને સ્વરાજ નો હક અપાયો હતો તે એ વર્ગની સહાયી ઓળખાતી મહેસાણા સુધરાઈ શરૂમાં એ વર્ગની સુધરાઈ હતી અને તેનો વડીન એ વડીવટદાર હસ્તકે ચાલતો અને સરકાર તરફથી વસ્તી પ્રમાણે માલુસ દીઠ ચારથી આઠ આના સુધીની ગ્રાન્ટ દર સાલ મળતી અને વિશેષ કામો માટે ખાસ વધાગની રકમ પણ મદદ તરીકે મળતી ગ્રાન્ટ શરૂમાં માલુસ દીઠ ચાર આના લેજો અપાતી પણ સન ૧૯૮૨ ને કસ્ટોમાં એક હજાર કરતા વધારે વસ્તી હોય તેમને આ

શહેરના અગ્નિનિષ્ઠા કોમ્પ્લેક્સ

આના લેખે મળવા લાગી હતી. સને ૧૯૦૧માં મહેસાણા સુધરાઈને તે વખતની વસ્તી ૯૩૯૩ના હિસાબે સરકાર તરફથી રૂ. ૪૬૯૭ની ગ્રાન્ટ મળી હતી અને ૧૯૦૬માં તેને કેટલાક સલાસદ શ્રી કાઠ-વાનો હક મળ્યો; ત્યારે છ સભ્યો પ્રજા શ્રી મોકલતી અને છ સભ્યો સરકાર તરફથી નીમાતા. સને ૧૯૦૯-૧૦ (મં. ૧૯૬૬) થી જ વર્ગની સુધરાઈએ 'વિશિષ્ટ ધંધામત' ગણાતી થઈ ત્યારે મહેસાણા સુધરાઈ 'વિશિષ્ટ ધંધામત' તરીકે જાણખાવા લાગી અને ૧૯૧૧થી તેને તે વખતની વસ્તી ૧૦૧૪૧ના હિસાબે સરકાર તરફથી રૂ. ૬૨૭૭ની મદદ અપાતી હતી. તા. ૧-૮-૧૯એ મહેસાણા વિશિષ્ટ ધંધામતને જ વર્ગમાં મુકવામાં આવી. સને ૧૯૦૬ પછી કેટલાક વર્ષે સુધરાઈમાં પ્રજાકીય સભ્યોનું પમાણ પધારવામાં આવ્યું હતું ત્યારથી પ્રજા, ૮ સભ્યો પોતાનામાંથી શ્રી મોકલતી, જ્યારે સરકાર તરફથી ચાર સભ્યો પ્રજામાંથી નીમાતા અને ચાર સભ્યો અમુક હોદ્દાવાળા સરકારી નોકરો રહેતા. પછી સને ૧૯૩૯માં કાયદો કરી પ્રમુખ અને બધાજ સભ્યો ચૂંટવાનો હક પ્રજાને મળ્યો અને છેલ્લે તા. ૧-૮-૪૯થી આ સુધરાઈ મુળ સરકારના જોખે ડિસ્ટ્રી-ક્ટ મ્યુનિસિપલ એક્ટને અનુસરી કામ કરતી થઈ છે.

પણું કરી અને ૧૯૨૪ થી ૧૯૩૮ વર્ષે મહેસાણા સુધરાઈની હકમત હેઠળના સુધરાઈ નિબંધ પ્રમાણેના ચુંટાણી કામે ચલાવવા પરિશ્વ ન્યાયાધીશી તરફથી ત્રણ ત્રણ વર્ષ માટે ત્રણ ત્રણ નાગરિકો 'મહેસાણા સુધરાઈ યુગલ ગ્રાજહારી ન્યાયાધીશ' તરીકે નીમાતા અને તેઓ મેટ્રોપોલિટન કોર્ટમાં બેસીને ત્રણ પૈકી બેની હાજરી હોતાં કામ ચલાવતા તેમને માત્ર હંડ કરવાની સત્તા હતી અને રૂપિયા ૫૦ ચૂંટાણીના હંડ તેઓ કરી શકતા, આ રીતે સુધરાઈના જોનનરી મેટ્રોપોલિટન કોર્ટ તરીકે, શ્રી હમનલાલ હરિલાલ ગ્રાજકે, શ્રી રામલાલ રણછોડા દામ પટેલ, શ્રી હરીશંકર પુરષોત્તમ શાહે, સ્વ કેશવલાલ ગોરધનલાલ ખાડેર અને સ્વ. હરિલાલ અમીરામ બનીએ સેવા આપેલી છે.

સને ૧૯૫૩માં મહેસાણા શહેરના છ ને બહાર સાત વોર્ડ અને ૨૧ બેઝન્ટનું બંધારણ સરકારે જી. આર. નં. ૬. એન. સી. ૧૯૫૩ (૩) તા. ૧૨-૧૨-૧૯૫૩ થી મંજૂર કરેલ હતું તેમાં ફરેક વોર્ડમાંથી ત્રણ ત્રણ એ રીતે કુલ ૨૧ સભ્યો ચૂંટાય છે. એમાં એક સભ્ય શેડ્યુલકારના હોય છે. અને બે અનામત જગ્યાઓ સ્ત્રી સભ્યોની

હોય છે. શેડ્યુલકાસ્ટની બેઠક ત્રીજા વોર્ડમાં સ્થાયી રખાયેલી છે; જ્યારે એક સ્ત્રી બેઠક ચોથા, પાંચમા અને સાતમા વોર્ડ વચ્ચે અને બીજી સ્ત્રી બેઠક પહેલા, બીજા અને છઠ્ઠા વોર્ડ વચ્ચે ફરતી રહે છે. અને પ્રત્યેક ત્રણ વર્ષે થતી ચૂંટણી વખતે જે વોર્ડોમાં સ્ત્રી બેઠકના વારા આવે તેમાં એક સામાન્ય બેઠક જોાછી કરાય છે. આ રીતે કુલ ૨૧ સભ્યોનું બનેલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાંથી એક પ્રમુખ, એક ઉપ પ્રમુખ અને જુદાજુદા કાર્યો માટે જુદીજુદી સમિતિઓ અને તેના અધ્યક્ષ નીમે છે. જે સમગ્ર સભા અને પ્રમુખના નેતૃત્વ નીચે પોતા પોતાની મર્યાદાના કામો કરે છે જ્યારે સમગ્ર સભા અધીસમાં આવેલાં તથા પોતાના હક્કમાં સમાતા ફરેક કાર્યોના નિકાલ લાવે છે. બીજી તરફ મ્યુનિસિપલ કર્મચારીઓ જેમાં ચીફ ઓફિસર સાહેબ કે જેમની પોસ્ટ સને ૧૯૩૯-૪૦ થી શરૂ કરવામાં આવી છે. તેઓશ્રી તથા સેક્રેટરી મુખ્ય હોય છે તેઓ સરકાર અને સભ્યોના નિયમો અને ઠરાવો અનુસાર સોંપાયેલ કાર્યો અમુક મર્યાદામાં રહી સ્વતંત્રપણે કરે છે. અને હાથ હેડબના માણસો પાસેથી કામ લે છે.

ખાસ કરી મહેસાણાની સાર્વજનિક સંસ્થાઓમાં, તેમની માગ-ણીથી વા તેમને મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના કારણે મ્યુનિસિપલ પોતાનામાંથી એક સભ્યને તે સંસ્થાઓની સભામાં પ્રતિનિધિ તરીકે લાગ લેવા મોકલી આપે છે. વળી સરકારે આપેલા અધિકાર અનુસાર મહેસાણા જિલ્લાની ચૌદ મ્યુનિસિપલિટીઓનું કુલ જમે તે ઉમેદવારને બોમ્બે સ્ટેટ કાઉન્સિલમાં સલાસદ તરીકે જવા મત આપી ચુકે છે.

જન્મ મરણની નોંધ, મુખ્યસ્તાધારાનું નિયમન, લાઇટ, વોટર-વકર્સ, અગ્નિ શાન્તિ, રસ્તા, શહેર સફાઈ વગેરે સોડોપયોગી કાર્યો કરે છે. અને તે માટે અમુક-વેરાઓ નાંખવા-લેવાની તેને સત્તા છે.

મહેસાણા મ્યુનિસિપલિટી તરફથી લોક સુખાકારી સારૂ પ્રથમ છંટકાવ તથા આગનાં કંઈજ સાધન ન હતાં પરંતુ આગ માટે નાનો હાથનો બંબો હતો અને તેથી આગના પ્રસંગે સારી કામગીરી થઈ શકતી ન હતી. તેથી સને ૧૯૪૮-૪૯માં આગ જોલવવા સારૂ એક અદ્યતન ઢબની મોટર ટ્રક લાવવામાં આવી છે અને તેનાથી આગ જોલવવાની કામગીરી સારી રીતે બળવે છે. આગની કામગીરી સફળ બનાવવા મ્યુ.માં નં. ૭૫ અને વો. વ. ઉપર ૧૯ નંબરના ટેલિફોન લીધેલા છે.

પ્રથમ હરિજન કામદારો પુગતા પ્રમાણુમા ન હતા અને હાલમાં ગટરો, મજર તથા ગરતા સફાઈ માટે મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી પુગતા પ્રમાણુમા માણુસો રાખી સ્વચ્છતા રખાય તે બદલ સફળ પ્રયત્નો થઈ ગયા છે.

ગરતા છંટકાવ માટે મ્યુનિસિપાલિટીએ એક છંટકાવની મોટર વાહુ રાખી છે અને રોજ મુખ્ય ગરતા છંટવાય તેવી ગોઠવણ કરવામા આવેલી છે.

જામનું મેલું ખાડા માગફતે અને કચરો મોટરો મારફતે કચ ગાની મોટી ડેપો ઉપર લઈ જનામા આવી નેનું ખાતર બનાવના તજવીજ કરવામા આવે છે.

દીનાબત્તો : પ્રથમ મ્યુનિસિપાલિટીની હદમા ડેરોસીનના ગણ્યા ગાડવા દીવા હતા. તે સને ૧૮૭૭-૭૪ માં ઇલેક્ટ્રીક કંપની મહેસાણામા સ્થપાતા તેની આવે કોન્ડ્રાક્ટ કરી દીવા ઇલેક્ટ્રીકના કરવામા આવ્યા તે વખતે લગભગ ૨૬૦ દીવા હતા આજ લગભગ ૭૮૭ ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ બધેજ નાખવામા આવી દીવાબત્તીની સમવડ પુગતા પ્રમાણુમા આપનામા આવી છે તેમજ મોટા સેન્ટરોમા મગફતુરીના દીવા પણ મુકનામા આવ્યા છે.

ગરતા : આ કરનામા એક હજાર ૭ માઈલ ૫ ફીટ અને ૧૭૨ વારના ગરતા છે તે પૈકી મ્યુનિસિપાલિટીએ લગભગ ૪ ફીટ ૨૦૫ વારના ડામર અને સીમેન્ટ કોલીટના ગરતા કરેલા છે અને તેમા લગભગ રૂ. ૬૫૦૦૦ જેટલો ખર્ચ કર્યો છે ખાખ ૨ માઈલના પાકા મેટલ રોડ છે અને ખાકીના કાચા ગરતા છે.

વોટર વકરફ : આ મ્યુનિસિપાલિટીનું સને ૧૮૭૬મા સગકાર તરફથી વોટર વકરફની યોજના થયેલી તે પાણી ખાગવાથી હવે તેથી તે બદલ અનેક પ્રયત્નો આજ પર્ચ ત થયેલા છેવટે થોડા રકમોમા મ્યુનિસિપાલિટીએ વધતી જતી વસ્તી વિ ને પઠોચી વળવા સાવરછી કુવા ઉપર નાના ૫૫ મુકેલા અને તે ગતે ગામના ૧/૩ લાગને તે પાણી અપાતુ તે પછી જુના ધોગનુ પાણી ખાઈ હોઈ પાછપો ખારથી લરાતી હોઈ તે યોજના સાવરછી કુવા ઉપર કરવા કરાવી યોજનાને એક વચ્ચ મોટા લાવી મકાન કરાવી લગભગ ૨૨૦૦ ફુટ મોટી ૬" ડાયા મીટરની પાઈપ નાખી ગામના મોટા લાગને પાણી પ્રર પાડવા સવસ્થા કરી અને એ રીતે આખા ગામને પુરતા પ્રમાણુમા એટલે સરેરાસ

૨૨૦૬ ગેલન પાણી દરરોજ માણસ દીક હાલમાં અપાય છે. અને વળી વોટર વર્ક્સ મોટું બનાવવા પુરી યોજના ઓવરહેડ ટાકી કઠવા અને બીજી પાઈપ લાઈન બદલવા સારૂ સરકારમાં મોકલી છે. અને આગળ વધારવા તજવીજ ચાલુ છે.

બગીચા : આ મ્યુનિસિપાલિટીને બગીચા માટે કોઈ જમીન મળતી ન હતી. અને બગીચાની સગવડ ન હતી તેથી સરકારમાંથી સંને ૧૯૪૬ માં સરકાર તન્કથી નવીન કારકુન ચાલુ પાસે બગીચાની લગભગ ૧૩ વીધા જમીન વળતરથી લેવાઈ, મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપવામાં આવી. અને તેમાં મ્યુનિસિપાલિટીએ જે માળી ગખી તેને સારો બનાવ્યો છે. અને તેમાં રમતના સાધનો ગોઠવવામાં આવ્યા છે. તેથી બાળકો તેના સારા પ્રમાણમાં લાલ છે વળી પીલાણજીવમાં પણ એક નાનો બગીચો નીચો તથા બાળકો માટે બનાવ્યો છે અને મ્યુનિસિપલ કચેરીની આજુબાજુ પણ શહેરના મધ્યમાં બગીચો બનાવી સોડોની સુખાકારીમાં વૃદ્ધિ કરી છે.

બજાર : આ મ્યુનિસિપાલિટી હવેમાં ઘણા માણસો ખાતગી બજાર ગામે છે. પરંતુ જેઓ બજાર ન બાધી શકે તેવા માણસો માટે મ્યુનિસિપાલિટીએ લગભગ ૯૦ બજાર ગામની ત્રણ બાજુ બાંધેલા છે. અને ૬૦ વરસે વધી છેવટે બીજા ૨૦ બજાર ચાલુ સાથે વધારેલા છે. તેમજ દશ મુતરડીઓ પણ મ્યુનિસિપાલિટીએ પાકી પાણી આપે દિવસ પડી ધોવાય નેવી યોજના વાળી લગભગ ૧૦ ગામમાં જુદેજુદે સ્થળે બનાવી સોડોને સગવડ આપેલી છે.

ગટરો : આ કસબામાં વોટર વર્ક્સ થયેલું અને ગટરો કાચી કઠવામાં આવેલી હતી તેથી આખા ગામમાં ગંદકી થતી હતી અને તેથી સોંક સુખાકારી માટે મ્યુનિસિપાલિટીએ જેમ જેમ નાણાકીય સવડ થતી ગઈ તેમ તેમ ખુલ્લી ગટરો જે વર્ષથી શરૂ કરી આખા ગામમાં લગભગ કમળી છે. અને એ સીલે સોંક સુખાકારી અને સ્વચ્છતા માટે સવડ પુરી પાડી શકી છે.

આ મ્યુનિસિપાલિટીનું ઉત્પન્ન સંને ૧૯૪૮-૪૯ માં રૂ. ૧૨૮૩૦૨-૧૦-૫ અને ખર્ચ રૂ. ૧૨૫૯૧૦-૫-૭ હતું જે મ્યુનિસિપાલિટીએને વડોદરા રાજ્યનું તા. ૧-૮-૧૯૪૯ થી વિધાનીકગણ વવાથી બોમ્બે ડીસ્ટ્રીક્ટ મ્યુનિસિપલ એક્ટ ૧૯૦૧ નો અમલમાં આવવાથી સરકાર તન્કથી તમામ બાંધના જુદાજુદા કર નાખવા દરજ

પાડવાથી અને કૂર વધારવા દબાવુ કરવાથી નવીન કાયદા અન્વયે ખર્ચને પહેંચી વળવા ઉત્પન્ન વધારવા તજવીજ થયેલી અને તેથી સને ૧૯૫૫-૫૬માં એકંદર ઉત્પન્ન રૂ. ૩૭૩૯૦૭ આવેલ અને ખર્ચ રૂ. ૩૩૦૫૫૮ થયું હતું. અને એ રીતે દિન પ્રતિદિન મ્યુનિસિપાલિટીએ બીજી સુખ સગવડો સાથે જમા તથા ખર્ચ વધારેલ અને એ રીતે લોક સુખાકારી અને સગવડો માટે બનતા તમામ પ્રયત્નો કરેલા છે.

આ મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી મહેસાણા છત્રનલાલ પીતામહેદાસ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, મહેસાણા સાર્વજનિક બાલમંદિર તથા મહેસાણા સીવીલ હોસ્પિટલને વાર્ષિક ફાળો આપવામાં આવે છે. અને એ રીતે સામાજિક સેવા કરે છે.

એ રીતે મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીએ લોક સુખાકારી જળવાઈ બને તેટલી સગવડો આપવા દિન પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરી છે

મહેસાણા મ્યુનિસિપાલિટીની સ્થિતિ દર્શક કોષ :

સને ૧૯૧૦ થી ૧૯૨૦	
સરાસરી વાર્ષિક ઉત્પન્ન	સરાસરી વાર્ષિક ખર્ચ
૯૮૦૨	૬૪૦૨

સને ૧૯૪૧			
કસબાની વસ્તી	ઘરો	ઉપજ રૂ.	ખર્ચ રૂ.
૧૬૯૮૬	૪૪૭૧	૫૨૫૦૦	૫૫૩૦૦

સને ૧૯૨૧			
કસબાની વસ્તી	ઘરો	ઉપજ આણરે રૂપિયા	ખર્ચ આણરે રૂપિયા
૧૧૮૮૮	૩૩૧૭	૨૬૫૦૦	૧૩૫૦૦

સને ૧૯૪૪/૪૫		
વસ્તી	કરવેરાની આવક	માથાઠીક વેરા
૧૧૮૭૪	૫૨૮૧૩	૩-૪-૯

સને ૧૯૩૧			
વસ્તી	ઘરો	ઉપજ રૂ.	ખર્ચ રૂ.
૧૨૯૭૮	૪૪૮૮	૩૮૭૮૬	૪૯૦૬૨

સને ૧૯૫૧-૫૨			
વસ્તી	ઘરો	ઉપજ રૂ.	ખર્ચ રૂ.
૨૨૮૦૪	૭૭૬૪	૧૮૩૬૫૫	૧૮૧૧૭૬

સને ૧૯૫૫-૫૬			
વસ્તી	ઘરો	આવક	ખર્ચ
૨૨૮૦૪	૭૭૧૮	૩૭૩૯૦૭	૩૩૦૫૫૮

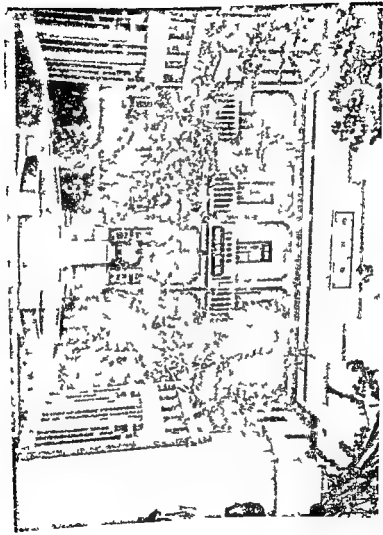
મહેસાણા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ : સં. ૧૯૬૨માં 'પાન્ત પંચાયત' ના નામે સ્થપાયેલ છે. જે હવે તા. ૧-૮-૪૯થી 'જિલ્લા લોકલ બોર્ડ' ના નામે ઓળખાય છે. સુધરાઈની સ્થળ સીમા બહારના સ્થાનિક જરૂરીયાતના કામો માટે આ સંસ્થા સ્થપાયેલી છે. અને તેનું તંત્ર તેવા સ્થળોમા રહેતા વા જગા ધરાવતા ચુંટાયેલા માણસો સંભાળે છે.

સહકારી મંડળીઓ : (૧) દયારામ ઘરો બાંધનારી સહકારી મંડળી લી. (૨) મહેસાણા તાલુકા વિકાસ મંડળ લી. (૩) મહેસાણા તાલુકા વણકર પ્રગતિ મંડળ લી. (૪) મહેસાણા તાલુકા ખરીદ વેચાણ સંઘ લી. (૫) મહેસાણા તાલુકા મજૂર સહકારી મંડળી લી. (૬) મહેસાણા તાલુકા કો-ઓપરેટીવ સુપરવાઈઝીંગ યુનીયન લી. (૭) મહેસાણા જિલ્લા મધ્યસ્થ સહકારી બેંક લી. મહેસાણાના નોકરોની સહકારી મંડળી લી. (૮) મહેસાણા જિલ્લા કેળવણી ખાતાના નોકરોની શરાફી સહકારી મંડળી લી. (૯) મહેસાણા જિલ્લા ખાદી શ્રામોદ્યોગ સહકારી મંડળી લી. (૧૦) મહેસાણા જિલ્લાના સહકારી નોકરોની માલ પુરો પાડનારી સહકારી મંડળી લી. (કેન્ટીન) (૧૧) મહેસાણા જિલ્લા ઔદ્યોગિક સહકારી મંડળી લી. મહેસાણા (૧૨) મહેસાણા જિલ્લા સહકારી બોર્ડ લી. અત્રે આવેલી છે. સિવાય એક મહેસાણા વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લી. પણ અત્રે આવી છે. આ સહકારી મંડળીઓમાં મહેસાણા જિલ્લા સહકારી બોર્ડ લી. એ વિવિધ સહકારી મંડળીઓનું એક જુથ છે. તેમા મંડળીઓ ઉપગત વ્યક્તિ પણ વાર્ષિક રૂ. ૩) આપી-સભ્ય થઈ શકે છે

૨૩ બેવા લાયક સ્થળો તથા વિદ્યાર સ્થાનો

રાજમહેલ : ઘણું કરી શ્રીમંત મયાજરાવ (ત્રીજા) ના પુત્ર શ્રીમંત કૃતેસિંહરાવના નિવાસ માટે, સં. ૧૯૫૬ ના દુષ્કાળના સમયમાં ગરીબોને રોજી આપવાના હિતે તૈયાર કરાયેલો છે. પાછળથી તેનો રાજમહેલ તરીકે ઉપયોગ ન થતાં તેમાં સ્થાનિક કચેરીઓ બેસાડવામાં

ਪਿੰਡੀ ਜਲਾਹਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

આવી હતી. અને ઘોડોઠાં જામ રાજમહેલ :તરીકે ઊતરવા' અર્થે
રખાયે હતો મહેસાણામાં રાજમહેલ સિવાય બીજા 'ટાવર' નથી
જ્યારે રાજમહેલનું ટાવર ત્યાંની ઓફીસમાં આવતા માણસોનેજ
ઉપયોગી છે બાકી આ વિશાળ રાજમહેલ જોવા જેવો છે.

ગોવિંદભાઈ મ્યુઝીયમ : સને ૧૯૧૫માં સ્થાપિત થયું હતું અને તેમાં
ખેતીને લગતા દેશી-વિદેશી સાધન, બી. તથા કડી પ્રાન્તની, ખેતીની
પેદાશના નમુના રખાતા. પાછળથી જથ્થલુમાં કૃષી-શ્રેત્રણાનું ખેલાતા
આ મ્યુઝીયમ ત્યાં લઈ જવાયું છે. માત્ર તેનું મકાન અહીં જિલ્લા
લોકલ બોર્ડ પાસે છે.

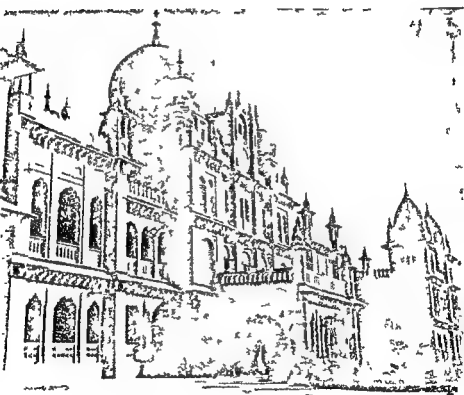
બાવલાં : રાજમહેલ આગળ શ્રીમંત સયાણરાવ (ગ્રીભ) નું કાળા
આરસનું આખું બાવલાં છે. જ્યારે બીજાં બાવલાં અડધા છે; એમાં
શ્રીમંત પ્રતાપસિંહનું કાળા આરસનું, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ આગળ,
શ્રી અંબાલાલ ધરમચંદનું. સરકાર આરસનું પ્રસ્તુત ગૃહ આગળ,
અને શ્રી. કેસરબાઈનું સરકાર આરસનું, કેસરબાઈ બહેરા મુંગા
વિદ્યાર્થ આગળ છે

મ્યુનિસિપલ સાર્વજનિક બાગ : આ બાગ મ્યુનિસિપલ બોર્ડ કહે-
વાય છે. બળરમાનો મ્યુ. કચેરી પાસેના મ્યુનિસિપલ બાગ, પ્રાયઃ
મ્યુનિસિપલ કર્મચારીઓ અને સર્વો પૂરતો' મર્યાદિત છે જ્યારે
ગંધા કારકુન ચાલ પાસેના આ બાગ શોખ અને શ્રમે કરી વિકસા-
વવાનું માન મ્યુનિસિપલ ઓફીસર શ્રી. હરિલાલ કે. શાહને
ઘટે છે. આ બાગમાં બાળકો માટે રમત ગમતના સાધન મુકાયાં છે.
બાગ દર શનિવારે ફક્ત સ્ત્રીઓ સાથે ખુલ્લો રહે છે જ્યારે બાકીના
દિવસોમાં સર્વ કોઈ આવી શકે

૩૪ હિસબો અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓ

ગણેશોત્સવ : પ્રત્યેક વર્ષે ભાદગવા સુદ ૪ થી આઠ-દસ દિવસ
સુધી ઉજવાય છે જેમાં સંગીત, નાટ્ય આદિ ઠલા પ્રવૃત્તિઓ અને
અન્ય જ્ઞાનવર્ધક પ્રવૃત્તિઓ યોજવામાં આવે છે આ અંગે એક મંડળ
છે જે આ પ્રવૃત્તિઓનું ખર્ચ નાગરિકો પાસેથી ફાળો કરી મેળવે છે.

શરદોત્સવ : પ્રત્યેક વર્ષે આસો સુદ ૧૫ના દસ પંદર દિવસ પૂર્વે
૧૫ સુધી ઉજવાય છે. જેમાં ગામ પરગામના જુદા જુદા વિષય
બાંધીતા વિદ્યાને તથા કલાકારોને આમંત્રી તેમના જ્ઞાન-કૌશલ

गजमंडल

આવી હતી. અને થોડાક છાત્ર રાજમહેલ :તરીકે ઊતરેલાં અર્ધજ રખાયો હતો. મહેસાણામાં રાજમહેલ સિવાય બીજા 'ટાવર' નથી. જ્યારે રાજમહેલનું ટાવર ત્યાંની ઓફીસમાં આવતા માણસોનેજ દિવસગી છે. ખાકી આ વિશાળ રાજમહેલ બેવા જેવા છે.

ગોવિંદલાલ મ્યુઝીયમ : સુને ૧૯૧૫માં સ્થાપિત થયું હતું અને તેમાં ખેતીને લગતાં દેશી-વિદેશી સાધન, બી. તથા કડી પ્રાન્તની, ખેતીની પેદાશના નમુના રખાતા. પાછળથી જમ્મુદલુમાં કૃષી-સેત્રમાંથી જાણતાં આ મ્યુઝીયમ ત્યાં લઈ જવાયું છે. માત્ર તેનું મકાન બહીં જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પાસે છે.

બાનસાં : રાજમહેલ આગળ શ્રીમંત સયાજીરાવ (ત્રીજા) નું કાળા આરસનું આણું બાવણું છે. જ્યારે બીજાં બાવણાં અડધાં છે; એમાં શ્રીમંત પ્રતાપસિંહનું કાળા આરસનું, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ આગળ, શેક અંબાલાલ ધરમચંદનું. સફેદ આરસનું પ્રસૂતિ ગૃહ આગળ, અને શ્રી. કેસરબાઈનું સફેદ આરસનું, કેસરબાઈ ખહેરા મુંગા વિદાલય આગળ છે.

મ્યુનિસિપલ સાર્વજનિક બાગ : આ બાગ મ્યુનિસિપલ બાગ કહેવાય છે. બનારમાનો મ્યુ. કચેરી પાસેના મ્યુનિસિપલ બાગ, પ્રાંચ : મ્યુનિસિપલ ઈર્મયારીઓ અને સંઘો પુરતો મર્યાદિત છે જ્યારે નવી કારકુન ચાલ પાસેના આ બાગ શોખ અને મમે કરી વિકસાવવાનું માન મ્યુનિસિપલ ચીફ ઓફીસર શ્રી. હરિલાલ કે. શાહને ધટે છે. આ બાગમાં બાળકો માટે રમત ગમતનાં સાધન મુકાયાં છે. બાગ હર શનિવારે ફક્ત સ્ત્રીઓ સાથે ખુલ્લો રહે છે. જ્યારે બાકીના દિવસોમાં સર્વ કાંઈ આવી શકે છે.

૩૪ ઉત્સવો અને સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ

ગણેશોત્સવ : પ્રત્યેક વર્ષે ભાદરવા સુદ ૪ થી આઠ-દશ દિવસ સુગાં ઉજવાય છે જેમાં સંગીત, નાટ્ય આદિ કલા પ્રવૃત્તિઓ અને અન્ય જ્ઞાનવર્ધક પ્રવૃત્તિઓ યોજવામાં આવે છે. આ અંગે એક મંડળ છે જે આ પ્રવૃત્તિઓનું જર્જ નાગરિકો પાસેથી ફાળો કરી મેળવે છે.

શરદોત્સવ : પ્રત્યેક વર્ષે આસો સુદ ૧૫ના દશ પંદર દિવસ પૂર્વેથી ૧૫ સુધી ઉજવવાય છે. જેમાં ગાય પરગામના જુદા જુદા વિષયના બાણીતા વિદ્વાનો તથા કલાકારોને આમંત્રી લેમના જ્ઞાન-કીર્તિલયને

જનતાને લાલ આપવામા આવે છે આ અંગે એક જુદું મંડળ તે પલુ આ પ્રવૃત્તિઓનું અર્થ નાગરિકો પાસેથી ફાળો કરી મેળવે આનંદ બજાર : ન્યુ પ્રોગ્રેસીવ સ્કુલ તરફથી આ શાળાના કમ્પાઉન્ડ એક બજાર યોજવામા આવે છે. જેમા આ શાળામા લઘુતા વિદ્ય વિદ્યાર્થીનીઓ પોતાને ગમે તે દુકાન માડી બેસે છે જેમા નવજેરેની દુકાનોમા, દુકાન બજાર માડનારના હાથે બનાવાયેલ વેચાય છે. આ આનંદ બજારમા એક પ્રદર્શન પલુ યોજવામા છે. જેમા જ્ઞાનવર્ધક નમૂનાઓ રખાય છે અને તે મોટા વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓના બતાવેલા હોય છે

નવરાત્રિ : પ્રત્યેક વર્ષે આસો સુદ ૧ થી ૯ સુધી, માડવી જે માતાના ગરબા ગવાય છે ગંગા સામાન્યતઃ સ્ત્રીઓજ ગાય જ્યારે અહીં બીજા કેટલાક ગાયોની માફક પુરુષો ગાય છે માડવી વચ્ચે માતાનું સ્થાનક ગણવામા આવે છે અને તે બેઠે નાકાસી બેઠા, ભૂંગળ બજેરે વાદકાર બેસે અને તેમની ચારે કોર તાબીઓ વગાડતા ગાતા ફરે છે એક જણ ગરબો ગવડાવે છે બીસે છે. આમ છતાં તેમની ફગ્વાની પદ્ધતિ સ્ત્રીઓથી સલિન છે મહેસાણામા આવી મુખ્ય ત્રણ માડવીઓ થાય છે : ચંગોડમા બહુચરાજી માતાની બીજી ખારા કુવા મહાકાળી માતાની, અને ત્રીજી ગાયબના માઠના અંખાજી માતાની, પૂર્વે ફક્ત ચંગોડમાની એક મથતી હતી. તે પછી બીજી ખાન કુવા પાસે રાફ થઇ અને ત્રીજી ગાયબના માઠ પાસે થયેલી છે

દિપોત્સવિ : જમને ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો હોય એવા પ્રત્યેક ઘેરથી બીના દિવસે માતાનો ગરબો ઠંઠાય છે જે પોતપોતાના ઘર અગરવાળા પછી મહેલ્લાના ચોકમા મહેલ્લામાથી નીકળેલા ગંગા સાથે ગવરાવાય છે. પછી પરાના ચોકમા આખા ગામમાથી ની. ગરબાઓ સાથે ગવગવાય છે તે પછી માન્યા હોય તે સ્થાને :

પોતાની જોતઢેવીની જમા આગળ મુકી ગવાય છે. આ પ્રસંગ સ્ત્રીઓજ ગાય છે. અને તે માથે ચઢે ઉતરના બેડા મુકી આ બેડાને સુશોભિત કાણા પડાયેલા હોય છે. અને તે બેડા પા મથાળાના બેઠે પ્રકાપેલ કોડીયામા દીવા ચડાવે છે

ગરબા ગાનારીઓનું કૌશલ્ય સુચવે છે.

પર્યુષણ : પ્રતિ વર્ષ આવણ વદિ ૧૨ થી ૬

જેનો પોતાનો આ ધાર્મિક ઉત્સવ ઉજવે તે વખત તેઓ દર્શન પુનર્થે દેગસરોમાં અને આખ્યાન અવણાર્થે ઉપાશ્રમે જાય છે. ભગવાન મહાવીરનું ચારિત્ર વાંચન પણ આજ દિવસોમાં ભાદરવા સુદ ૧ મે થાય છે.

તાજીયા : પ્રતિવર્ષની મહોત્સ કે જે ચન્દ્રમાસને અનુસરી આવતી હોઈ પ્રત્યેક વર્ષે જુદીજુદી ઋતુઓમાં આવે છે. તે વખત ચાર તાજીયા નીકળે છે. એક બાબીવાડનો, બીજો ઘોરીવાડનો, ત્રીજો કસબાનો અને ચોથો રેલ્વેનો.

દત્તાત્રય દિન : દત્તાત્રય મંદિરમાં માગસર સુદિ ૧૨ થી ૧૫ સુધી ઉજવવી શરૂ થઈ છે. તેમાં ગણેશોત્સવ તથા શરદોત્સવ મારફત જ્ઞાન કલા ધોષક પ્રવૃત્તિઓ યોજવામાં આવે છે.

મેળા : આવણ વદિ ૮ મે ભગવાન કૃષ્ણની જન્મજયંતિ નાગરિકો મેળે મળી ઉજવે છે. સવારે ૭ થી ૧૨ સુધી ૫૨માં ભીમનાથ મહાદેવ પાસે મેળો ભરાય છે. અને બપોરે ૨ થી ૭ સુધી પાંચ લીમડીમાં ગોવિંદ મહાદેવ પાસે મેળો ભરાય છે. ઉપરાંત આવણ સુદિ ૧૧ એ સુખેશ્વર મહાદેવમાં, આવણી અમાસે સોમનાથ મહાદેવમાં તથા ભાદરવા સુદિ ૧૧ એ ગમવાડીના રામાધીરમાં મેળા ભરાય છે.

વરઘોડા : ભાદરવા સુદી ૯એ જૈનોનો વરઘોડો ઉપાશ્રમેથી નીકળી પાંચ લીમડીમાના જૈન-પાદુકા મંદિરમાં દર્શન કરી ઉપાશ્રમે પાછો ફરે છે ઉપરાંત મહોરમ તથા ઈદના દિવસે મુસલમાનોનો, શિવરાત્રીએ લીમડાથ મહાદેવનો, દત્ત જયંતિના દિને દત્તાત્રયનો, ગણેશચતુર્થીએ ગણપતિનો અને ગણેશ ચતુર્થીના આઠેક દિવસ પછી ગણપતિ વિસર્જનનો વરઘોડો નીકળે છે. જ્યારે પ્રત્યેક વિજયા દશમીએ નીકળતી સ્વામી હાલ જન્મ જયંતિ છે.

રાષ્ટ્રીય તહેવાર : ૨૬મી જાન્યુઆરી તથા ૧૫મી ઓગસ્ટે સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવવામાં આવે છે જેમાં પ્રજા શણગાર રોશની આદિથી પોતાનો હર્ષ વ્યક્ત કરે છે અને સરકાર તરફથી સરકારી મકાનોને રોશની ધ્વજાથી શણગારવામાં આવે છે અને કેટલાક જ્ઞાન-આનંદદાયક કાર્યક્રમો યોજવામાં આવે છે. જ્યારે ભાદરવા સુદ ૧૨ એ

રેડીયા ખારસ જિલ્લા કોએસ કાર્યાલય સમિતિ તરફથી ઉજવવામા આવે છે

૩૫ જન સંખ્યા

ઇ. ૧૮૭૨મા ૭૮૨૫, ઇ. ૧૮૮૧મા ૮૭૯૧, ઇ. ૧૮૯૧મા ૯૯૮૫ (એમા પુ. ૫૧૦૭ સ્ત્રી ૪૮૫૮) ઇ. ૧૯૦૧મા ૯૩૯૩ (એમા પુ. ૪૮૬૫ સ્ત્રી ૪૪૯૮) ઇ. ૧૯૧૧મા ૧૦૧૪૧ (એમા પુ. ૫૩૩૩ સ્ત્રી ૪૮૦૮) ઇ. ૧૯૨૧મા ૧૧૮૮૮ (એમા પુ. ૬૫૦૨ સ્ત્રી ૫૩૮૬) ઇ. ૧૯૩૧મા ૧૪૭૬૨ (એમા પુ. ૮૦૧૩ સ્ત્રી ૬૭૪૯) ઇ. ૧૯૪૧મા ૧૬૯૮૬ (એમા પુ. ૯૧૬૦ સ્ત્રી ૭૮૨૬) ઇ. ૧૯૫૧મા રેલ્વે વિસ્તારમા ૧૮૬૮ તથા ગામમા ૨૦૯૩૬ મળી કુલ ૨૨૮૦૪ અને હાલ લગભગ ૨૫૦૦૦ની મનાય છે. જેમા નિર્વાસિતોની સંખ્યા લગભગ ૬૦૦ની છે,

૩૬ જન્મ-મરણ પ્રમાણ

સને ૧૯૫૫નું જન્મ પ્રમાણ હજારે ૪૪.૫ ટકા છે જ્યારે મરણ પ્રમાણ હજારે ૧૦.૪ ટકા છે એટલે શહેર સુખાકારી સારી જળવાયેલી ખતાવે ■

૩૭ આરોગ્ય-અનારોગ્ય

એપી રોગો આ કસ્બામા થતા નથી કે જે મામની વિશેષતારૂપ છે. સર્વ સામાન્ય એવા બધાજ રોગો થાય છે. તેમા મોટે ભાગે સુકી હવામા થતા રોગો જણાય છે બાકી મેક્સરિયા, ટાઇફોઇડ, મરડાના કેસો કાંઈક વધુ પ્રમાણમા જેવામા આવે છે. એકંદરે સુકું હવામાન હોઈ હોઈ ખાસ પ્રમાણમા જણાતા નથી.

૩૮ આબોહવા : પ્રમાણ અને ગતિ

આબોહવા- સુકી અને આરોગ્યદાયક છે ઉતાળે ગરમી અને શિયાળે ઠંડી વિશેષ રહે છે સને ૧૯૫૪મા વધુમા વધુ ગરમી ૧૧૮° ડીગ્રી અને ઓછામા ઓછી ગરમી ૪૭° ડીગ્રી નોંધાઈ છે જ્યારે પવનની ગતિ જિલ્લામા મે અને જુનમા કલાકે ૩૦ થી ૪૦ માઈલની છે

૩૯ વરસાદનું પ્રમાણ

પૂર્વે વાર્ષિક ૧૫"નું હતું અને 'વન મહોત્સવ' પછી ૨૧"નું થયેલું ■ જ્યારે સને ૧૯૫૪મા ૩૧" ૩૬ ટોકડા નોંધાયું છે જુનથી સપ્ટેમ્બર સુધી વરસાદની સંભાવના રહે છે. અને સરેરાશ વાર્ષિક વધુમા વધુ ૨૪-૩૯ નું પ્રમાણ છે.

૪૦ ભૂમિ : જાત, વાવેતર અને પડતર

મહેસાણા તાલુકાની જમીન રેતાળ અને હલકી છે. પરંતુ તેવી સર્વત્ર નથી. જમીનની સપાટી નીચે કાંકરા કાંકરાની નીચે સરસ રેતી જણાય છે. તથા તેની નીચે કાઢવ છે. જમીન ગોરાકુ છે. મહેસાણાની કુલ ૫૩૫૩ એકર ને ૧૨ ચુંઠા જમીન પૈકી ૧૧૪૪ એકર ને ૧૩ ચુંઠા જમીન ખેતીના કામમાં ન આવે એવી છે. જ્યારે બાકીની ૪૨૦૮ ને ૨૨ ચુંઠા જમીન ખેતી લાયક છે પરંતુ એમાં ૨૦ એકર ને ૩ ચુંઠા જમીન પડતર રહે છે. એટલે કે ૪૧૮૮ એકર ને ૧૭ ચુંઠા જમીનમાં ખેતી થાય છે. સને ૫૩-૫૪ માં એકંદર ૧૭૪૦-૧૭ માં બાજરી, ૧૪૪૨-૯ માં જુવાર (વગર પીત), ૨૬૫-૩૫ માં કઠોળ, ૧૪૫-૮ માં ઇંતર અનાજ, ૧૪૦-૭ માં એરંડા, ૧૩૫-૨ માં જીરું, ૧૨૫-૪ માં ઘઉં, ૧૧૫-૬ માં ઘાંસ, ૧૦૫-૧૩ સરસવ, ૯૦-૯ માં કપાસ (વગર પીત). ૬૨-૭ માં શાકભાજી, ૫૯-૭ માં ઇંતર, ૧૫-૩ માં મરચાં, ૭-૯ માં વરીયાળી, ૨-૧૦ માં ડાંગર તથા ૨-૭ માં તમાકુ વવાયાં હતાં.

૪૧ પાક : પ્રકાર તેના રોગ અને ક્ષતિ

બાજરી, જુવાર, ઘઉં, મગ, મક, તુવર, અડદ, કોદરા. બંદી, ચોખા, ગવાર, એરંડા, ડાંગર, જીરું, વરીયાળી, સરસવ, રાયડો, તમાકુ, કપાસ અને શાકભાજી થાય છે. તેમાં બાજરી, જુવાર અને ઘઉં મુખ્ય છે. જુવારમાં અંગારિયો; બંદીમાં મસી; ઘઉંમાં ગેરુ; એરંડામાં કાળીયો (પાન કાપનારી કાળી ઇયળ); ડાંગરમાં સુકાઈ જવાનો; જીરુંમાં છારો તથા ચરમો; વરીયાળી, સરસવ તથા રાયડોમાં મેલો; તમાકુમાં આજીયો તથા જીવાત પડવાનો; કપાસમાં કાળીઓ તથા શાકભાજીમાં સળો નામના રોગ થાય છે.

૪૨ પશુ ધન : પશુ-પક્ષીઓ

અહીં કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનાં પશુ, પક્ષી કે જળચર નથી. જિલ્લામાં અન્યત્ર છે એવાજ છે બાકી દર પાંચ વર્ષે થતી પશુધનની ગણતરી કે જેમાં સ્થળગત હોય તે દરેક પ્રકારનાં પશુ-પક્ષીની ગણતરી હોતી નથી. તેવી સને ૧૯૫૫ની ગણતરી મુજબ બળદ ૩૭૦ + ૧૦, ગાય ૨૫૪, બેંસ ૮૪૯, વાછરડા-વાછરડી ૧૯૧, પાડા-પાડી ૬૯૦, ઘોડા ૧૨ ૯, ઘોડા નારી ૪, બકરાં ૧૦૧૫, ઘેટાં ૫૫, ઉંટ ૩૨, ખરચર તથા ગધેડાં ૧૪૪, હળ ૧૬+૧૯૫, ગાંડાં ૧૩૪, તેલની

ઘાણી ૧, વગળથી ચાલતા તેલના ઘાણા ૨ ને આખલા ૩ હતા

૪૩ આયાત-નિકાસ

અહીં પેદા ન થતી પ્રાય તમામ ચીજ આયાત થાય છે જેમાં કરીયાણુ, કાપડ, તેલ, દવાઓ, સ્ટેશનરી કંટલરી, યત્રો વગેરે મુખ્ય છે. જ્યારે નિકાસ અહીં મોટા ઉદ્યોગો ન હોઈ મોટા ભાગે આસપાસના ગામો પૂરતી મર્યાદિત છે અને તે પ્રાય આયાત કરાયેલી ચીજોની જ હોય છે પરંતુ ઘી અનાજ, તેલોખીયા, રૂ વગેરે રૂઝના ગામોમાય નિકાસ કરાય છે.

૪૪ ઉદ્યોગો

મુખ્ય ઉદ્યોગ : ખીડી વાળવાનો, કાલ ફેલવાનો, પુકાના ખોખા બનાવવાનો, ટોપીઓ બનાવવાનો, લાકડા વેગવાનો પતંગ બનાવવાનો, શેષકાંડની તીજેરીઓ, બેગો, સવડીઓ વગેરે બનાવવાનો, ટોપીઓ બનાવવાનો, વગેરે છે જેમાં ખીડી વાળવાનો તથા કાલા ફેલવાનો મુખ્ય છે.

કારખાના : (૧) જીન (૨) જીનીંગ પ્રેસીંગ ફેક્ટરી (૩) બગ્ગેટ કારખાનું (હાલ બંધ છે) (૪) કલર ફેબ્રિકલ વર્ક્સ (૫) ફોટો ગ્રાફિક્સ (૬) એઈલ એન્ડ પલ્પ મીલ (૭) સાબુ બનાવવાના કારખાના (૮) પતરાની ડોલ, બેગો વગેરે બનાવવાના કારખાના (૯) સીમેન્ટની ફાદી, નીકડા વગેરે બનાવવાનું કારખાનું (૧૦) લાકડું વહેંચવાના કારખાના (૧૧) યત્રોના ભાગ દુરસ્ત કરવાના કારખાના (૧૨) કઠોળમાથી દાળ બનાવવાનું કારખાનું તથા પેટ્રોલ-પંપ બેંક વીજળીથી ચાલનારા માં મશીનનું એક, ઘટ્ટી પાચ, સ્પેન્સર્સ રીપેરનું એક ખેતીના ઓળંગ બનાવનાર એક તથા સોજા ફેક્ટરી એક છે સીંચાના ધધા સિવાયની ધધા કે તેની દુકાનો અદાજે આ પ્રમાણે છે જાના વેચનાર એજન્ટ -, તેના ફેરિયા ૮ ઘડીયાળ દુરસ્તી કરનારી ૮; ઇલેક્ટ્રીક સામાન વેચનારની ૪, સાબુ બનાવવાના કારખાના -, મોચીની ૧૫, હોપ્સો ૨૦, મીઠાઈઓની ૧૨, દુધવાળાની ૬, ફળવાળાઓની ૧૩, પાનખીડી વાળાઓની ૩૫, દવાવાળાઓની ૧૦, વીમા કંપનીની તથા તેના ઓજેનાઈઝરોની ૧૨, ગાધીઓની ૬૦, કાથી સુતળી વગેરેની ૭, હાથમની ૨૨, નાઈ-ફેરિયાઓ ૨૦ પીર મેન્ટ ખીસ્કીની ૫, વીશીઓ (શાકાહારી) ૮, વીશીઓ (માસાહારી) ૪, ખીડી બનાવવાના કારખાના ૩, શબ્દગચના હરીફાઈ એજન્ટોની ૩;

વડીલો ૪૦; ચોકસીઓની ૧૮; લોખંડવાળાની ૭; ઇમારતી લાકડાંની
લાટીઓ ૯; કાપડની ૬૫; વોશીંગ કંપનીઓ ૧૦; લાકડાં-કોલસાની
૧૫; છીંકણીવાળાઓની ૯; ફરનીચરવાળાઓની ૨; હુલ હારની ૧;
છાપખાનાં ૬; પેન્ટરોની ૨; છુટક રંગાટીઓ ૧૦; કાગડીની ૩;
પ્રાઇમસ, તાળાં વગેરે દુરસ્તી કરનાર ડબ્બરોની ૭; દસ્તાવેજ
લખનાર ૪; ઢોઝીયરીની ૩; ઇન્કમટેક્સ પ્રેક્ટીશનરો ૮; મંત્ર વેચનારની
૩; છખી પાડનારાઓ ૨; ફોટો મકનર ૩; ફરજીઓ ૧૨૫; કુંસારો
(માટલાં વગેરે બનાવનાર) ૪; ઇટાની ભઠ્ઠીઓ ૮; ચુનાની ભઠ્ઠીઓ ૧;
સોની ૨૨; લોડાગાડીવાળા ૨; માલવાહક મોટરો ૨; રાખડીઓ આદી
મુંથણની ૧; વાસણોની ૫; પ્રેડ વકમ ૨; લેથનાં કારખાનાં ૪;
તોલ માપનાં સાધનો જાંબિની ૧; વાથ શિખવનાર અને દુરસ્તી
કરનારની ૧; ડોરો ચલા વેચનારની ૧૬; ડેન્ટીસ્ટની ૪; આંખનું
ઢવાખાનું ૧; હાડવેદની ૨; છુટક હુલ વેચનાર માલણો ૨૫; ખાદી
ભાંડાર ૨ (જેમાં એક માન્ય છે); શરાફની ૧; આટા મીલ ૧;
કાગળનાં હુલ બનાવનાર ૧; નેન્ડવાળાની ૨; કટલરીની ૮; ચોડનાં
૫૨ ૪; ખેતીના કામે વપરાતાં ગાડાં ૧૯, અને ખેતીના કામે વપરાતા
લોખંડ તથા લાકડાના હળ ૧૮૯ છે. જ્યારે ધંધાદારી એશિયાટિક-
શનોમાં પોર્ટરોનું, છાપખાનાવાળાઓનું, રસ્તે પ્લાટફોર્મ પર ફરતી
લોરીઓવાળાઓનું, મહેસાણા આધારિત એન્ડ મેન્યુફેક્ચરર્સ હાડવેર
મરચન્ટસનું અને કંદોઇઓનું છે. તથા ઢોટલ, લેજ અને કંદોઇઓનું
બેચુ એલુ એક છે. એનું ક્ષેત્ર આખો ગિલ્લો છે

(વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા રેલ્વે) ચાલે છે આ બધા માર્ગો અગાઉ આ પ્રમાણે શરૂ કરાયા હતા. * સને ૧૮૭૬મા મહેસાણાથી અમદાવાદ, સને ૧૮૭૮મા મહેસાણાથી આબુ; તા. ૨૧-૩-૧૮૮૭મા મહેસાણાથી વડનગર; તા. ૧-૨-૧૮૯૧મા મહેસાણાથી વીરમગામ; અને તા. ૨૦-૬-૧૮૮૧થી મહેસાણાથી પાટણ

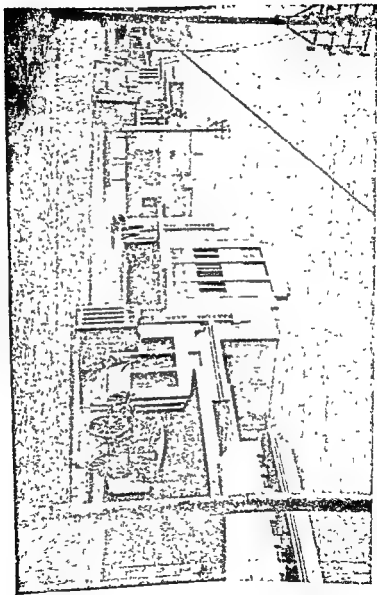
મહેસાણાથી અમદાવાદ રેલ્વે માર્ગે- ૪૩ માઈલ દુર છે તે તરફ જતા પ્રથમ જગુદલુ પછી બલુવા બેગ સ્ટેશનોમા પાનસર, કલોલ, સાબરમતી વગેરે આવે છે મહેસાણાથી આબુ રેલ્વે માર્ગે ૭૨ માઈલ દુર છે. તે તરફ જતા પ્રથમ ભાન્ડ પછી પછી બલુવા બેગ સ્ટેશનોમા ઊંગ, સિદ્ધપુર, પાલણપુર, ચીત્રાસણી, અમીરગઢ વગેરે આવે છે મહેસાણાથી તારંગા રેલ્વે માર્ગે ૩૫ માઈલ દુર છે. તે તરફ જતા પ્રથમ રંડાલા (ગઢા) પછી બલુવા બેગ સ્ટેશનોમા વિસનગર, શુભ, વડનગર, ખેરાણી, કાદરપુર વગેરે આવે છે. મહેસાણાથી વીરમગામ રેલ્વે માર્ગે ૪૧ માઈલ દુર છે તે તરફ જતા પ્રથમ હીંચ પછી બલુવા બેગ સ્ટેશનોમા બેટાણા, કટોસણ વગેરે સ્ટેશનો આવે છે. મહેસાણાથી પાટણ રેલ્વે માર્ગે ૩૫ માઈલ દુર છે તે તરફ જતા પ્રથમ પાચોટ પછી બલુવા બેગ સ્ટેશનોમા ધીણાજ, મણુદ વગેરે સ્ટેશનો આવે છે

મહેસાણા નવું પ્લાટ ફોર્મ પાઘડી પને લાખુ છે. જેનો નંબર ભારતના લાખા પ્લાટ ફોર્મોમા બીજો કે ત્રીજો આવે છે નવું સ્ટેશન સને ૧૮૫૪મા ખુલ્લું યુકાયુ છે.

મોટર માર્ગ : હાલ S. T. (સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ) સર્વિસ ચાલે છે અને તે મહેસાણાથી આગસોડ, આસબેલ, ઉનાવા, કડા, જગુદલુ, ધીણાજ, પારેજ, બલોલ, બેચરાજી, પ્રાણલુનાડા, મોઢેરા, લાડોલ, વિજપુર અને વિસનગર તરફ જવા એક વા વધુ વખત ઉપડે છે આ ગામે તરફ જતા વચ્ચે આવતા ગામોની નોંધ મળી નહોતી અને હીંચી નથી

* મારા પિતામહ પૂ લાલચંદ રેલ્વે કોન્ટ્રાક્ટર હતા. મહેસાણામા પહેલ વહેલી રેલ્વે લાઇનો નાખવાનું કામ એમના હસ્તક થયેલું છે + રેલ્વે માર્ગોની લખાઈ બીજા માર્ગો કરતા સામાન્યતઃ વધુ હોય છે અને ઉપર જણાવેલ લખાઈ રેલ્વે ગાઈડમા જણાવ્યા મુજબની છે અન્યથા ફૂટપાટીના માપ પ્રમાણે ન થી ગાા માઈલ રેલ્વે લાઇન ઓછી વધતી હોય છે

ਮਾਸਟਰ ਦੇ ਖੁੰਡੇ ਵਿਖੇ ਮਸ਼ੀਨ

વાયુમાર્ગ : વઢોદરા રાજ્ય વખતે શ્રીમંત પ્રતાપસિંહે બંધાવેલું અને હાલની મુબઇ સરકારે વિકસાવેલું એરોડ્રમ અહીં છે. પણ તેના પર બહેર વાયુ-વ્યવહાર શરૂ કરાયેલ નથી, કદીકે સરકારી ધ્વનિ ઉતરે છે. બંધાયેલા માર્ગ : બંધાતો મુબઇ-દિલ્હી રોડ એરોડ્રમ પાસેથી પસાર થાય છે. જ્યારે વિસનગર મહેસાણા વચ્ચેના બંધાયેલ ફીડર રોડ મ્યુનિસિપલ સાર્વજનિક બાગ પાસે થઈ જાય છે.

૪૬ આસપાસનાં જાણવા જેગ સ્થાનો

નજીકનાં ફેરલાંકે બાનાં ગામ : લાખવડ, કુકસ તાવડીયા, શોભાસણ, ઉચરપી, ખેરવા, સામેરા, નાગલપુર, હેડ આ, છઠીયાડા, રામોસણ, પાલોદર, નાની હાઉ અને મોટી હાઉ આ ગામો મહેસાણાથી એકથી પાંચ માઉ મુધીમાં આવેલાં છે એમાના લાખવડ વિષે કહેવાય છે કે પૂર્વે ત્યાં લાખા વણુઆગની અથવા લાખ પોડ વિશ્રાંતિ કરતી તેથી તેનું નામ લાખવડ પડેલું છે !

તીર્થ સ્થાન : સિદ્ધપુર રેલ્વે રસ્તે અહીંથી ૨૧ માઇલ છે તે માતૃ-ગયા કહેવાય છે. ત્યાં સરસ્વતી નદી અને રૂદ્રમાળ છે. ઉનાવા, મુમલમાનોનું તીર્થ છે તે જાંઝાથી ૩ માઇલ છે અને જોંજા રેલ્વે રસ્તે અહીંથી ૧૩ માઇલ છે. તાંગંગા જેનોનું જાત્રા ધામ છે. વળી ત્યાં આવેલ તોરણમાતાનું સ્થાન જુના વખતનું બૌદ્ધોનું સ્થાન મનાય છે. બહુચરાણ માતાના સ્થાને મોટર અથવા રેલ્વે રસ્તે જવાય છે. એમા રેલ્વે માર્ગ જ છે. એક મણ્ઘલ ઘણે જીએ કટોસણ ઘણે, આરામુરના અંબાજી માતાના સ્થાને આણુરોડથી મોટર માર્ગે જવાય છે. અને જેનોનાં પાનસર અને મોચણી અનુક્રમે ૨૨ અને ૨૧ માઇલ છે. શેલાવી વઢોરાઓનું જાત્રા સ્થાન છે પાટણ લાઇને છે.

માતૃની પ્રસિદ્ધ સ્થાન : મોદેરા ૧૫ માઇલ છે અને મોટર માર્ગે જવાય છે ત્યાં સૂર્ય મંદિર તથા કુંડ વગેરેના કલાત્મક અવશેષો છે જે શિલ્પ અને પ્રાચ્ય ગ્રેમીએ ખાસ એવા જેવા વડનગર અને પાટણમાં પણ પ્રાચ્ય અવશેષો છે તે સ્થળો અનુક્રમે અહીંથી ૨૧ અને ૨૫ માઇલ છે.

હુવા ખાવાનું સ્થળ : મહિન્ટ આણુ છે જે આણુરોડથી ૧૭ માઇલ છે. અને ત્યાંથી મોટર માર્ગે જવાય છે, અને નજીકમાં તારંગા છે.

વાયુમાર્ગ : વડોદરા રાજ્ય વખતે શ્રીમંત પ્રતાપસિંહે બંધાવેલું અને હાલની મુંબઈ સરકારે વિકસાવેલું એરોડ્રામ અહીં પલ્લુ તેના પર બહેર વાયુ-વ્યવહાર શરૂ કરાયેલ નથી, કદીક સરકારી ધ્વજો ઉતરે છે. બંધાયેલા માર્ગ : બંધાતો મુંબઈ-દિલ્હી રોડ એરોડ્રામ પાસેથી પસાર થાય છે. જ્યારે વિસનગર મહેસાણા વચ્ચેનો બંધાયેલ ફીડર રોડ મ્યુનિસિપલ સાર્વજનિક ખાત્ર પાસે થઈ જાય છે

૪૬ આસપાસનાં જાણવા ભોગ સ્થાનો

નજીકનાં કેટલાંક નાનાં ગામ : લાખવડ, કુકસ તાવડીયા, શેલાસણ, ઉચરપી, ખેરવા, સામેત્રા, નાગલપુર, હેડ આ, છડીયાડા, રામોસણ, પાલોદર, નાની દાઉ અને મોટી દાઉ આ ગામો મહેસાણાથી એકથી પાંચ ગાઉ સુધીમાં આવેલાં છે એમાના લાખવડ વિષે કહેવાય છે કે પૂર્વે ત્યાં લાખા વણસાગની અમવા લાખ પોઠ વિશ્રાંતિ કરતી તેથી તેનું નામ લાખવડ પડેલું છે !

તીર્થ સ્થાન : સિદ્ધપુર રેલ્વે રસ્તે અહીંથી ૨૧ માઈલ છે તે માતૃ-ગયા કહેવાય છે. ત્યાં સરસ્વતી નદી અને રૂદ્રમાળ છે. ઉનાવા, મુસલમાનોનું તીર્થ છે તે જોડાથી ૩ માઈલ છે. અને જોડા રેલ્વે રસ્તે અહીંથી ૧૩ માઈલ છે. તારંગા જેનોનું જાત્રા ધામ છે. વળી ત્યાં આવેલ તોરણમાતાનું સ્થાન જુના વખતનું બીધેલું સ્થાન મનાય છે. બહુચરાજ માતાના સ્થાને મોટર અથવા રેલ્વે રસ્તે જવાય છે. એમા રેલ્વે માર્ગ છે. એક મણુદ થઇને બીજે કટોસણ થઇને, આરાસુરના અંબાજી માતાના સ્થાને આણુરોડથી મોટર માર્ગે જવાય છે. અને જેનોનાં પાનસર અને ત્રોયણી અનુક્રમે ૨૨ અને ૨૧ માઈલ છે. શેલાવી વઢોરાઓનું જાત્રા સ્થાન છે પાટણ લાઇને છે

પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ સ્થાન : એરોડ્રા ૧૫ માઈલ છે અને એરોડ્રા માર્ગે જવાય છે ત્યાં સૂર્ય મંદિર તથા કુંડ વગેરેના કલાત્મક અવશેષો છે જે શિલ્પ અને પ્રાચ્ય પ્રેમીએ ખાસ બેઠા બેઠાં છે વડનગર અને પાટણમાં પણ પ્રાચ્ય અવશેષો છે તે સ્થળો અનુક્રમે અહીંથી ૨૧ અને ૨૫ માઈલ છે.

હવા ખાવાનું સ્થળ : માઉન્ટ આણુ જે આણુરોડથી ૧૭ માઈલ છે. અને ત્યાંથી મોટર માર્ગે જવાય છે. અને નજીકમાં તારંગા છે

૪૭ સ્થાનિક ઉપયોગી ફ્રેન નંબર

ટેલિફોન એક્ચેન્જ ઓફિસ ૧૪; કૃષ્ણ ટોલીઝ ૧૫; S. T. ૧૬; ઓફિસ ઓફ ધી કોઓપરેટીવ સોસાયટી ૨૯; જનસત્તાના પ્રતિનિધિની ઓફિસ ૪૫; ડિસ્ટ્રિક્ટ કોંગ્રેસ કમિટી ૫; મહેસાણા જિલ્લા આરોગ્ય રક્ષણ અધિકારી ૫૧, સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ પોલીસ ૩; વોટર વર્ક્સ ૧૯; એક્ઝીક્યુટીવ એન્જિનીયર (P. W. D.) ૫૬; સરકારી પ્રકાશન ખાતું ૫૮; સ્ટેશન પાસેની પોલીસ ઓફી ૫૯; ડિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર ૬૦, ડી. ટી. એસ ઓફીસ ૬૧; મહેસાણા તાલુકા પોલીસ સ્ટેશન ૩૩; કલેક્ટર રેસ્ટ બંગ્લો ૬૫; પોસ્ટ ઓફિસ પબ્લિક ટેલીફોન બોક્ષ ૧૩ (ને ૧૩ A આ બંને નંબર ઉપર ઘરના ટેલિફોનથી પોસ્ટ ઇન્કવાયરી કરી શકાય) હોમ ઇન્સ્પેક્ટર ઓફ પોલીસ, પોલીસ હેડ ક્વોર્ટર ૬૮; મહેસાણા વિભાગ સરકારી વીમા કંપની ખાતું ૭૧; ઇલેક્ટ્રિક સપ્લાય કંપનીની ઓફીસ ૭૨; ડિસ્ટ્રિક્ટ કમાન્ડર ઓફ હોમગાર્ડ ૭૩; બેંક ઓફ બરોડા મહેસાણા શાખા ૭૪; મહેસાણા જિલ્લા વિકાસ મંડળ ૭૬; મહેસાણા ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપરેટીવ બેંક ૭૭; ઇલેક્ટ્રિક પાવર હાઉસ ૬; લોકલ બોર્ડ ૮; ઓન સ્ટેશન બીલ્ડીંગ ફોર વર્ક્સ ઓફ લોકલ બોર્ડ ૮ A (Exten), રેલ્વે ઇન્કવાયરી ૧૦; મ્યુનિસિપલ ઓફિસ ૭૫

૪૮ સ્થાનિક-સમય

દરેક સ્થળનો સ્થાનિક સમય તેના રેખાંશ અનુસાર આવે છે તે મુજબ મહેસાણાનો સ્થાનિક સમય હિંદના સ્ટાન્ડર્ડ ટાઇમથી એટલે કે ૮૨ અંશ ને ૩૦ કલાકથી ૪૦ મિનિટ અને ૨૦ સેકન્ડ પાછળ છે એટલે હિંદના સ્ટાન્ડર્ડ ટાઇમમાંથી ૪૦ મિનિટ અને ૨૦ સેકન્ડ બાદ કરતાં મહેસાણાનો સ્થાનિક સમય નીકળે છે. એ રીતે સ્ટાન્ડર્ડ ટાઇમ મુજબ બપોરના બે વાગ્યા હોય ત્યારે મહેસાણાનો સ્થાનિક સમય બપોરના એક વાગ્યા ઉપર ૧૯ મિનિટ અને ૪૦ સેકન્ડનો ગણવાનો છે. પરંતુ સૂર્યોદયનો સ્પષ્ટ સ્થાનિક સમય ઠાઠવા રેખાંશ ઉપરાંત અક્ષાંશનું અંતર અને તે મુજબ આવતા ચર અને વેળાંતર સંસ્કાર ગણતરીમાં લેવાં જોઈએ (આ સ્પષ્ટ સૂર્યોદય વઢીલવન સંસ્કાર વગરનો ગણિતા ગણિત કહેવાય; દિનમાનને વફાદાર) એટલે કે એ મુજબ ગણિત વધુ ગણિતે તો સ્થાનિક સૂર્યોદય સહજ પછે ફેર વગરનો નિકળે. કેટલાક પંચાંગોમાં અમદાવાદનો સૂર્યોદયાસ્ત

પરિશિષ્ટ: નામોલ્લેખ

તામ્રપત્રમાં : સં. ૧૨૫૬ મહિસાળા ગિલાલેખોમાં : સં.
 ૧૪૯૧ મહીસાળા સં. ૧૫૦૪ મહિસાળા સં ૧૫૧૧ મહિસાળા
 સં ૧૫૧૨ મહિસાળાપુર સં. ૧૫૧૫ મહિપાનાકા સં. ૧૫૧૬
 મહિસાળા સં. ૧૫૨૫ મહિસાળા સં. ૧૫૨૯ મહીશાસન સં.
 ૧૫૨૭ મહીશાનક નગર સં. ૧૫૫૫ મહિપાનકે સં. ૧૫૭૮
 મહિસાળા સં ૧૫૭૯ મહિસા [ળા ?] { સં ૧૬૭૫ મહસાળ(૨)
 અને મેસાળ (૨) } સં. ૧૭૩૧ કસબે મહિસાળાં સં ૧૮૦૨
 મેશાણા (૨) અને ૧૮૬૦ MYSANA અને ૧૯૧૨ મેહેસાળા નગર
 અને ૧૯૨૮ મહેસાણા અને ૧૯૩૫ મહેસાણા અને ૧૯૪૪ મહેસાણા
 પ્રાન્ત ઇન્ડિની ૨૦ મીસદી MEHSANA હસ્ત પ્રતાદિમાં : સ.
 ૧૪૮૭ મહસાળા સં ૧૪૮૯ મહિસાણા સં ૧૫૨૨ મહીશાનક
 વિક્રમની ૧૬ મીસદી મહિસાસન સં ૧૫૫૪ જૂન ઈ એ મહિસાણા
 પાદ્રિ સં. ૧૫૬૯ મમાળાગ્રામ સં. ૧૬૦૩ મિહિસાણા નગર સ.
 ૧૬૦૭ મિહિસાળાનગર સં ૧૬૦૯ મહીશાનક નગર સં. ૧૬૧૨
 શ્રીમતિ મહિસાળાનગર સં. ૧૬૨૬ મહિસાણા સં ૧૬૪૮ મહીશા-
 નક સં ૧૬૪૮ મહેસાણુગામ્ સં. ૧૬૫૩ મહીશાનપુર { સં.
 ૧૬૫૫ નગર મહિસાણા, - મહીસાણાપુર, મહિસાણુનયર અને
 મહિસાણુ } સં. ૧૬૫૬ મહિસાળીઝ સં. ૧૬૬૧ મહિસાણા નગરિ
 સં ૧૬૬૭ મહિસાણુઈ સં ૧૬૭૦ મહીમાણા નગર સં. ૧૬૬૬
 મહિસાણુ સં ૧૬૯૭ મહિસાણુઈ વિક્રમની ૧૭મી સદી મહિસાણા
 વિક્રમની ૧૭મી સદી મહીશાનપુર વિક્રમની ૧૮ મી સદીનો પ્રારંભ
 મહિસાણી સં ૧૭૦૨ મિસાણી સ. ૧૭૪૬ મહિસાણુ નગરિ સં.
 ૧૭૫૫ દ્રંગ મહિસાણુક સં. ૧૭૫૫ મહિસાણા સં. ૧૭૬૨ મહિસાણુ
 સ. ૧૭૬૯ મહિસાણાનગર વિક્રમની ૧૮ મી સદી રાણમંડલ
 મહિસાણા વિક્રમની ૧૮ મી સદી નગર મહિસાણુ સં. ૧૭૮૬
 મંહીસાણા સં. ૧૭૮૮ મહીસાણુ સં. ૧૮૧૧ મહેસાણા ડિજરી
 સંવત ૧૧૭૫ મહેસાણા સં. ૧૮૪૦ મહેસાણા નગર સં. ૧૮૭૩
 મિસાણા સં. ૧૮૭૬ મેહુસાણા સં ૧૮૯૩ મેશાણાનગર સં. ૧૯૦૯
 મહેસાણા સં ૧૯૧૨ મહશાણા { સં. ૧૮૧૨ મેહાણુ, મેહાણુ,
 મેહાળા અને મેસાણા } { સં ૧૯૩૦ મેશાણા અને મેસાણા } સં.
 ૧૮૫૭ મહેસાનપુર વિક્રમની ૨૦ મી સદી મહીશાનપુર વિક્રમની ૨૦
 મી સદી મહેસાણા

સૂચના : ૧ એકજ ઉલ્લેખમાના નામોલ્લેખ આવા { } કૌંસમાં
 ખતાવ્યા છે ૨. જે નામોલ્લેખ સંદેહ લય્યાં છે તેની સામે આવા
 () કૌંસમાં પ્રત્યક્ષ ચિહ્ન મૂકયુ છે. ૩. પુરે, નગરે કે
 ગામેને બદલે પુર, નગર કે ગામ લખ્યુ છે. ૪ નગરી' ની જોડણી
 મૂળવત્ રાખી છે. નોંધ: પહેલા 'શ', 'પ' અને 'સ' એ ત્રણે ને બદલે
 એકલે 'સ' જ વપરાતો હતો; પછી વિક્રમના ચૌદમા સૌકાથી
 યથાસ્થાન શ', 'પ' અને 'સ' શુજરાતીમાં વપરાવા લાગ્યા હતા. શુઓ,
 શુજરાતી ભાષાની ઉત્ક્રાન્તિ (ઈ. ૧૯૪૩) પૃ ૬૩૭

કુદ્ધિ-વૃદ્ધિ

..... (૧) જમી ક્ષતિઓ સુધારી નથી; સુધારવી આવશ્યક લાગી એવી-એટલી જ ક્ષતિઓ સુધારી છે, પણ સાથે થોડીક અન્ય આવશ્યક વૃદ્ધિ પણ દર્શાવી છે. (૨) અઠો વચ્ચેની ત્રાંસી સીટીની પટેલાના અંક પૂર્વ સૂચક, અને પછીના અંક પંક્તિ સૂચક છે. જ્યારે લખાણ વચ્ચેની જિભી બે સીટીની પટેલાનું લખાણ અશુદ્ધ છપાઈું છે તે છે, અને પછીનું-લખાણ સૂચવેલી શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ છે પરંતુ ૨૬ કરવા કે કોમેન્સ સૂચવેલ લખાણ, વચ્ચે જિભી બે સીટી મૂકવા વિના, મળેલ દર્શાવેલું ■

૧/૫ મહેસાણામા ■ મહેસાણાની ૨/૧૦ “૨ તોરણવાળી તોતલા” ૪ ની માંડવીની ■ “૨ તોરણવાળી તોતલા” ૪ વાળો કિચ્ચા આસેખવો છોડી દીધો છે. આમ મુખ્યત્વે ખટુચરમાતાની માંડવીની ૨/૨૭ પ્ર. ૬૬૯ ■ પૃ. ૬૬૯ - ૩/૩ આપું ■ આપું ૩/૧૫ વિ. પ્ર. વૃ. ■ વિ. જુ વૃ. ૩/૩૧ શુ મ. ગ. ઇ. ■ શુ. મ. ગ. ઇ. ૩/૩૫ જજરાત ■ ગુર્જ. ૪/૪ ધમલ ■ ધમલ ૪/૨૧ આરી ■ આચા ૪/૩૧ માહિતીઓવાળું ■ ઉલ્લેખોવાળું ૫/૧ સુખી ■ સુખી ૫/૧૬ ઘેગ, ■ ઘેર, ૫/૨૧ શુ કે. અ પ્ર. અ. વા. ■ શુ. કે. અ પ્ર. અ. વા. ૫/૨૪ કોઈ કોઈ ■ કોઈ કોઈ ૫/૨૫-૨૬ ઘયાળકર ૪૮ ગામકાપતા ■ ઘનાયકર ૪૮ ગામકા પટા ૫/૩૨ ઢધાલા ■ ઢધાલી ૬/૧ ફરી ■ ફેરી ૬/૬ સાડું ■ માડું ૬/૧૬ આય ■ આય ૬/૨૭ સં. ઢ. કા. અ પ્ર. આ સ્થિ. ■ સં. ઢ. કા. મ. પ્ર. સા. સ્થિ. ૬/૨૮ ૨૬ કરેલ ૬ અંબાગણા ગામના ૬/૩૦ કેમ ■ પણ ૭/૩ ૯૩ ■ ૯૨ ૭/૧૦ વેવાદફી ■ વેવાદ (૨) ૭/૨૧ શેર ખુલ્લે ■ શેર ખુલ્લે ૭/૨૭ ચગોડ ■ ચગોડ ૭/૨૮ વચેકે ■ વચેકે ૭/૩૬ શ. મા. બા. ૧ આ. ૩ ૫ ૮ ■ ગ. મા. ભા. ૧, આ. ૩, પૃ. ૮ ૮/૧૮ સંવત ૧૯૩૫ ભોમવારે, ■ સંવત ૧૯૩૫ + ભોમવારે, ૮/૩૬ મેપાવિતા ■ મેપાવિતા ૯/૧૬ મં ૧૪૦૪ સિંહા રાવળે ■ સં. ૧૪૨૪ મા સિંહા રાવળે ૧૦/૨૬ “તોરણીયા આટો” ■ “તોરણીયા આટો” ૧૧/૪ શ્રી કા. ગ. ■ શ્રી કા. શુ ૧૧/૧૭ શમારે ■ શમારે ૧૧/૧૮ ગાલરશે ■ ગાલરશે ૧૧/૨૬ અને ૩૪ બેઠે આવી ■ બેઠે આવો ૧૨/૩ અને ૨૩ અંબાગણ ■ અંબાગણ ૧૨/૪ આપું અને કહ્યું કે

તમારું ॥ આપ્યું અને કહ્યું કે તમે એક દિવસમાં સાત ગ્રામ લેશો.
 ત્યારે પુનઃજી એ કહ્યું કે તમારું ૧૨/૧૦ અંગારી ॥ ખગારી
 ૧૨/૨૫ વહગવીરજી ॥ વણવીરજી ૧૨/૩૨ પડાણું ॥ પડાણું ૧૨/૩૩
 રા. ગુ. સ. ॥ કા. ગુ. સ. ૧૩/૧ રાવળનું ॥ રાવળું ૧૩/૨ સામે ॥
 સામે ૧૩/૬ જિસિંહ ॥ જસિંહ ૧૩/૧૭ હરાજી ॥ હરાજી
 ૧૩/૩૩ 'ચાપોલકટ' નામની ત્રીજી ॥ 'ચાપોલકટ કાવ્ય' નામની
 + ત્રીજી ૧૩/૩૮ આપતો ॥ આવતો ૧૫/૪ વીરમજી ॥ વણવીરજી
 ૧૫/૧૨ અધિપતિ ॥ આધપને ૧૫/૧૭ સહડીઓ ॥ સાહડીઓ
 ૧૫/૨૦ જાપની ॥ જામની ૧૫/૨૫ અને ૨૬ જ સિંહ ॥ જસિંહ
 ૧૫/૩૦-૩૧ વચ્ચે ઉમેરો: શિવરાજ મહેતા કારભારી, હતા જુહિના
 ભક્ષા; ૧૬/૭ ગંગાજી ॥ ગાંગાજી ૧૭/૨૪ તેમને ॥ તેમણે ૧૮/૫
 ત્યાં નવ ॥ ત્યાં ૬ એટલે કે મહેસાણામાં ૬ નવ ૧૮/૧૦ આવી
 ॥ આવી ૧૮/૧૧ ખંધાણું છે ॥ ખંધાણું છે. ૧૮/૧૨ અને
 ૨૦ માસાજી ॥ મસાજી ૧૮/૧૪ થયું હાલમાં ॥ થયું. મેસાણાનાં
 હાલનાં ૧૮/૧૮ લેખક જ ॥ લેખકે જ ૧૮/૩૨ પરના જુહિસાગરજી ॥
 પરના લેખો જુહિસાગરજી ૧૯/૨ તેમનું ખહુ રંજન પાર્શ્વ-
 નાથ પાડ્યું ॥ તેમનું મન ખહુ રંજન થયું. જે વારે લગવાનું નામ
 પણ મનરંજન પાર્શ્વનાથ પાડ્યું. ૧૯/૬ સહિતે' ॥ સહિત '
 ૧૯/૨૬ નામ. જે. શ્રે. મુ. ॥ નામ, જે. શ્રે. મં. ૨૧૩ માનસંગજી
 જસાજી ॥ માનસંગજી-જસાજી ૨૧/૪ સ્થાપી. ॥ સ્થાપી." ૨૧/૬
 શક્તિ શ્રી અખા ॥ શક્તિ શ્રી વિજયાદેવી હોઈ અમારા પ્રજાસહ
 પૂર્વજોએ પોતાની ઈષ્ટદેવી શ્રી અખા ૨૧/૧૦ મેસાણા ॥ * મેસાણા
 ૨૧/૨૧ સજરંગ ॥ ખજરંગ ૨૨/૨૩ ખાણ પડાણીઓને ॥ ખાણ
 પડાણીઓ કોતરેલી છે, પડાણીઓને ૨૧/૨૫ તેને + લગતા ॥ તેને
 લગતા ૨૧/૨૬ મકાનો છે ॥ મકાનો છે + ૨૨/૨૮ માત્ર ડખખલ ॥ માત્ર પણ
 ડખખલ ૨૨/૭ સુવિચ / સુવિધા ૨૨/૩ વહનો વંશોદભવ પૂર્વ
 રાજવી ॥ વહી વંશોદભવ પૂર્વ રાજવી ૨૨/૪ મહા માત્રા ॥ મહા-
 માયા ૨૨/૫ આસ્થા ॥ આસ્થા ૨૨/૬ મેસાણા પધારે છે ત્યારે
 પોતાના દીર્ઘમાયુ ॥ મેસાણે પધારે છે ત્યારે પોતાના દીર્ઘમાયુ
 ૨૩/૩ પરચાત ॥ પરમાત ૨૩/૪ ફેલ સુવેલ ॥ ફળ સુવેલ
 ૨૩/૬ યાવર મેસીળા ગામ થલ, ॥ યાવર મેસાળા ગામ થલ,
 ૨૩/૧૦ સુમદારાં પતશાહ, ચક્રવે મેસાં ચાવહા ॥ સુમદારાં

પતશાહ ચક્રે મેસા ચાવડા ૨૩/૨૨ લેખમાં ॥ લેખમાં ૨૩/૨૩
 અહિ વનરાજ ॥ અહિવનરાજા ૨૩/૨૮ બહેનએ ॥ બહેન+એ
 ૨૩/૩૦ બેઠે ॥ બેઠે તે ૨૪/૭ 'કચ્છનો પૃથક ઇતિહાસ' ॥ 'કચ્છનો
 પૃથક ઇતિહાસ' ± ૨૪/૮ વિવેશીની ॥ વિવેશી ૨૪/૧૮ "૧-બહેન"
 + 'બહેન' ૨૪/૨૬ ૨ "આ ॥ ±" આ ૨૫/૩૧ પૃ. ૬૬૯) ॥
 ૫. ૬૬૯) ૨૬/૨ માણસાના દરબાર ॥ માણસાની ચાવડા 'દરબાર
 ૨૬/૩ કમલા સ્વચ્છન્દ ॥ કમલાં સ્વચ્છન્દ ૨૬/૮ વિદ્વાન્ધવ
 વિપ્ર વન્દિ મૃત કાવ્ય દોષ ॥ વિદ્વાન્ધવ વિપ્ર વન્દિ મૃતકવ્ય
 દોષ, ૨૬/૨૭ સાપાન્તર માંના:- ॥ સાપાન્તર માંના:- ૨૭/૧૦
 માંના:- ॥ માંના:- ૨૭/૧૫ આવેલું તેના ॥ આવેલું હતું (જુઓ,
 કડીમાન્ત સર્વ સંશ્લેષ પૃ. ૨૫૧) પણ તે કયારે મૂકવામાં આવેલું તેના
 ૨૭/૧૭ મહેસાણા પૂર્વે ॥ મહેસાણા સને ૧૮૦૨ પૂર્વે ૨૮/૨૯
 + વડોદરા મળ્યના ॥ x વડોદરા રાજ્યના ૨૯/૨૮ અને ૨૧ એમાં
 કડી તાલુકાનાં ૨૯૨ ગામોમાંથી કડી, કસોલ અને મહેસાણા કંડીની ॥
 એમાં પ્રથમના કડી તાલુકાનાં ૨૯૨ ગામોમાંથી કડી, કસોલ અને
 મહેસાણા એ ત્રણ તાલુકા બનાવાયા હતા (જુઓ, કડી માન્ત સર્વ
 સંશ્લેષ પૃ. ૨૩૨) પરંતુ મહેસાણા કડીની ૨૯/૨૪ તેમાં તે ॥
 તેમાં ? તે ૨૯/૨૬, કહેવામાં ॥ લેવામાં ૩૦/૨ પંચાસર ઉપાસતિહાં
 ॥ પંચાસર ઉપાસતિહાં ૩૦/૨૧ ન્યાયાચતાર ઘટિત । વૃત્તિકાર ॥
 ન્યાયાચતાર ઘટિત । રચયિતા ધી ભિદ્ધસેન । વૃત્તિકાર ૩૦/૨૬
 શ્રંથમૂચી ॥ શ્રંથમૂચી સા. ૧, પૃ. ૮૨ ૩૧/૫ ઘડિ... ..ત ॥
 ઘડિ ----ત ૩૧/૧૭-દાવદ ॥ -દાવદ ૩૧/૨૦ 'તપચ્છ પદાવલિ' ॥
 'તપચ્છ પદાવલિ' ૩૨/૩ મિહિસાણાનગરે ॥ મિહિસાણાનગરે
 ૩૨/૭ ૧૩૦૭ ॥ ૧૬૦૭ ૩૨/૧૪ પ્રારમ્ભ ॥ પ્રારમ્ભ ૩૨/૧૫ હવય ॥
 હવય ૩૨/૨૦ ત. ॥ પં. ૩૨/૨૧ ત. ॥ ત: ૩૨/૨૨ કુર્બાને ॥ કુર્બાને
 ૩૩/૨૧ વયે ॥ વયે ૩૨/૨૨ પદે ॥ પદે ૩૪/૧૦
 સ ૧૬૧૬ ॥ સં. ૧૬૧૬ ૩૫/૫ સિદ્ધપુર, સુરત ॥ સિદ્ધપુર,
 નવસારી સુ ત ૩૫/૬ વંદો ॥ વંદો ૩૫/૮ કૃતિઓ ॥ કૃતિઓ
 ૩૫/૯ સત્તરમાં ॥ સત્તરમાં ૩૫/૨૬ વિરચિત ॥ વિરચિત ૩૬/૫
 દ્રષ્ટે... .. ॥ દ્રષ્ટે... ૩૬/૨૬ ધનવિજય સિદ્ધપુરથી. ॥ ધનવિજય-
 સિદ્ધપુરથી ૩૬/૫ ગ્રહમાળા ॥ ગ્રહમાળા ૩૭/૭ અને ૨૫ પરિપાટી ॥
 પરિપાટી ૩૭/૧૩ ચેત ॥ ચેત ૩૭/૧૬ ઉંચા વિદ્ય ॥ ઉંચાવિ દશ

૩૭/૧૯ સ્તવનાકારે ॥ સ્તવન રચનારે ૩૮/૨ રવિવારના દિને ॥
 ૪૧/૧૨ના ૬ રવિવારના ૧૩ દિને ૩૮/૭ દંજ મહિસાંલુક મહિ ॥
 દ્રંગ મહિસાંલુક મહિ ૪૦/૯-૧૪. ॥ -જે. ૪૦/૧૨ શ્રી ક્ષિત્તેન મુખે ॥
 શ્રી સિદ્ધસેન મુખે ૪૦/૧૪ પ્રાપ્ત્ય ॥ પ્રાપ્ત્ય ૪૦/૨૧ ડમ્પત ॥ ડમ્પત
 ૪૦/૨૨ ૨-૧૬ ॥ (૨-૧૬ ૪૧/૩ શાક ॥ શાક ૪૧/૨૩ (લાવણી ॥
 (લાવણી) ૪૧/૨૫ -ઃ ૬ શિલાલેખ :- ॥ -ઃ ૬ શિલાલેખ :- ±
 ૪૧/૨૯ સં. [૦] ॥ સં [૦] ૪૧/૨૯ મહિસાળા ॥ મહીસાળા
 ૪૧/૩૦ વીરપાલ..... ॥ વીરપાલ.... ૪૨/૫ વાસી ॥ વાસિ
 ૪૨/૧૩ યમાલ ॥ યીમાલ ૪૨/૧૫ વહગાળ ॥ વહમાળ ૪૨/૧૮
 શિલાલેખ ॥ ±શિલાલેખ ૪૨/૩૩ વ્ય ॥ વ્ય.= ૪૩/૪ વા. ॥ મા.
 ૪૩/૬ વિચકા ॥ વિચંકા. ૪૩/૧૧ વિંચ ॥ વિંચ ૪૩/૧૬ મા સા
 સુસુત સેજપાલ યા. ॥ મા. સારુ સુત સેજપાલ મા. ૪૩/૨૭
 મજ્ઞી ॥ મઘી ૪૩/૨૮ વાઘાદ્ધો ॥ વાઘાદિ ૪૩/૩૦ પટે ॥ પટે
 ૪૪/૩ જેન ॥ જેન ૪૪/૨૨ વિંચિં ॥ વિંચ ૪૪/૨૮ અને ૨૯ મા ॥
 મા. ૪૪/૩૦ એવથ (ચોડ્યે) ॥ એવથ (ચોડ્યે) ૪૪/૩૧ ગચ્છ ॥
 ગચ્છે ૪૫/૨૪ ખરી રીતે મોટા જેન દેરાસરમાંના ॥ (ખરી રીતે
 મોટા જેન દેરાસરમાંના) ૪૫/૨૭ સ. ॥ સં. ૪૫/૩૨ વિંચ ॥ વિંચિં
 ૪૬/૨૬ શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષેન્નુક્રમેણ ॥ શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે શ્રી સાધુરત્ન-
 સૂરિણામુપદેશેન પ્રતિષ્ઠિતમ્ । શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષેન્નુક્રમેણ ૪૬/૨૮
 સજ્જાતા ॥ સજ્જાતા ૪૭/૧૧ કરેલ છે:- ॥ કરેલ છે:- ૦ ૪૭/૧૬
 દ ॥ દ ૪૭/૧૭ (? ફી) ॥ (? ફી) ૪૭/૨૪ નગરા ॥ નગરા:
 ૪૮/૧૯ કાળ મીઠે ॥ કાળ મીઠ ૪૮/૨૭ નકલ સ્વચ્છ છે; ॥ નકલ બેઈએ
 તેવી સ્વચ્છ નથી; પણ આરસપહાણુના ઉપર કોતરેલી નકલ સ્વચ્છ છે;
 ૪૮/૧૧ યાદતાહો ॥ યાદતાહો . ૪૮/૧૨ દીપનાહ ॥ દીપનાહ
 ૪૮/૧૩ ખવીએ ॥ ખનીએ ૪૮/૧૪ ખલ્લહાહ ॥ ખલ્લહાહ ૪૮/૧૫
 અમીનખાન ॥ અમીનખાન ૪૮/૧૬ આ ॥ આ ૪૮/૧૭ સાખના,
 ॥ સાખતા ૪૮/૨૧ શારદાયે ॥ શારદાયે ૪૮/૨૩ દક્ષિણાયનગતે
 શ્રી સૂર્યે દેમ ॥ દક્ષિણાયનગતે શ્રી સૂર્યે દેમ- ૪૮/૨૫ શ્રી,
 ॥ શ્રી ૭ ૪૮/૨૬ ગાદી ॥ ગાઝી ૪૮/૨૭ વીલાંગ ॥ વીલાંગ
 ૪૮/૨૮ વાવેશાત્ ॥ વાવેશાત્ ૪૮/૨૮ નવાપ શ્રી પુ ॥ નવાપ
 શ્રી ૫ ૪૮/૨૯ પરગળે ॥ પરગળે ૪૮/૩૨ પુ ॥ ૫. ૫૦/૮ ૨ ॥ ૨
 ૫૦/૮ વાહાલાદના ॥ વાહાલાદના ૫૦/૧૫ હજરત ॥ હજરત
 ૫૦/૧૭ હોદેદાર ॥ હોદેદાર ૫૦/૨૫ ત્યારે ॥ ત્યારે, ૫૦/૨૭ અને ૨૮

'શ્રી ઔરંગઝેબ' ગાઝી ॥ શ્રી 'જ' ઔરંગઝેબ' ગાઝી ૫૦/૩૧ છે.),
 ૬ ॥ (છ.) ૫૦/૩૨ (છ. ॥ (છ.) ૫૧/૨૧ બંને વિશુદ્ધ ॥ બંને કુળે
 વિશિષ્ટ ૫૧/૫ વિડલજી ॥ વિઠ્ઠલજી ૫૧/૮ થાઓ ॥ થાઓ.
 ૫૨/૨૩ છે. ॥ છે; ૫૨/૨૮ 'સુલાઈ-કોરખાન' કરમાન બુનો ॥ 'સુલાઈ-
 કોરખાન' કરમાન બુનો ૫૨/૩૦ 'યમનુદાલા' ॥ 'યમનુદાલા' ૫૨/૧૦
 આદસ્તાનીનો ॥ આદિસ્તાનીનો ૫૨/૧૬ એમ તેમાંથી ॥ એમ પણ
 તેમાંથી ૫૨/૨૨ અશરફીઓ ॥ અશરફીઓ ૫૨/૩૦ અમીનખાને
 અમદાવાદમાં સુતો ॥ અમીનખાન અમદાવાદમાં સુતો ૫૪/૨૯
 Cxxvli ॥ Cxxvli ૫૫/૧૫ Baroda. ॥ Ba-
 roda. ૫૫/૧૭ Vanikker ॥ Vaniker ૫૫/૨૪
 E. ॥ Co. ૫૫/૨૪ અને રૂપે વચ્ચે 'ઉમેરો: Executive
 Engineer Kati Division ૫૬/૩૧ મુનિ રવિસાગ-
 રજી ॥ મુનિ શ્રીમદ રવિસાગરજી ૫૬/૩૩ મહેસાણુના ॥ મહેસાણુનાં
 ૫૭/૯ ખાસ હોલત ॥ ખામ-ઇ-હોલત ૫૮/૧૬ તરાંસ્તનિયુ ॥
 તરાંસ્તનિયુ ૫૮/૧૮ શ્રી મદિકામાદિત્યોં ત્પાવિત ॥ શ્રી મદિકામા-
 દિત્યોં ત્પાવિત ૫૮/૨૨ ઘડિ ૧૨ ॥ ઘડિ ૧૫ ૫૯/૧૩ વતહ ॥ વતહ
 ૫૯/૧૩ ઘાઢી- ॥ ઘાઢી- ૬૦/૧ નેવાઝીય ॥ નેવાઝીય ૬૦/૩
 રાજપુરોષો ॥ રાજપુરોષો ૬૦/૨૦ (જમાં આ લેખકના પિતામહ પણ
 હતા) ॥ (તે પત્રકમાં જણાવ્યા મુજબ, માહિતી આપનાર વૃક્ષોમાં
 મારા પિતામહ લાલચંદ પણ હતા.) ૬૦/૨૨ પ્રયાસો ॥ પ્રયાસો
 ૬૦/૩૨ ઘઠીયાં ॥ ઘઠીયાં ૬૧/૧ અશૂતપૂર્વ ॥ સામાન્ય ૬૧/૨
 વિગતોનો x ઉપયોગ ॥ વિગતોનો પણ ઉપયોગ ૬૧/૩ અથો:- ॥ અથો:-x
 ૬૧/૭ શુદ્ધત્વનિશ્ચય ॥ શુદ્ધત્વનિશ્ચય ૬૧/૭ સીનીનાથ ॥ સિરિનાથ
 ॥ ૬૧/૧૨ સં. ૭૯૯ ॥ સં. ૧૭૯૯ ૬૧/૩૩ લીખડી ॥ લીખડી ૬૧/૩૫
 મહેસાણુના ॥ મહેસાણુમાંની ૬૨/૨૬ પ્રહદ્ વૃતાંત ॥ પ્રહદ્
 વૃતાંત ૬૨/૩૪ સં. ૪. ॥ સ. સં. ૪. ૬૪૩૦ વળમાં ॥
 વળમાં ૬૫/૮ જુની છીપવડ- ॥ જુની છીપવડ- ૬૮/૧૧
 નેરત્ય ॥ નેરત્ય ૬૮/૧૩ ચાતુર્વિધો ॥ ચાતુર્વિધો
 ૬૮/૨૬ હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે જુઓ ॥ હોવાનો, (જુઓ ૬૮/૨૭
 અને કુમારપાળની ॥ કુમારપાળની ૬૯/૬ અને ૧૦ લઈ જવામાં
 આવ્યું હતું પણ પાછળથી ॥ જાદુ કરવામાં આવ્યું હતું પણ તે
 પાછળથી ૬૯/૨૦ ધૂણુ ॥ ધૂણુ ૭૦/૩ હાલ ૮૦૦ વરની ॥ સને

૧૯૫૩માં ૮૦૦ની. ૭૩/૮ ચોરાસીની ॥ ચોરાસી ખારણીની ૭૦/૨૦
 ફૂકસ ॥ ફૂકસ ૭૧/૫ જોતરી ॥ જોતરી ૭૧/૬ હુરાણું લખ ॥
 હુરા યુલખ ॥ ૭૧/૧૬ માત્રા ॥ 'માત્રા' ૭૧/૧૯ એઈ ॥ અઈ
 ૭૧/૧૪ પ્રખંધ પંચલોચનમાં ॥ 'પ્રખંધ પંચલોચન' નામક, પ્રસ્તાવ-
 નામાં ૭૨/૨૧ લાવીને એક ॥ લાવીને તે દ્રવ્ય જ્યાંયું હતું અને તે
 વડે ચોતાના નામની એક, ૭૨/૨૮ થયું ॥ કયું ૭૨/૩૧ ચેત્ય ॥
 ચેત્ય ૭૩/૭ જિધિઃ ॥ નિધિઃ ૭૩/૧૮ ચદ્રમ્મ ॥ ચદ્રમ્મ ૭૩/૧૫
 "મહિપાલ્ય" ॥ "મહિપાલ્ય" ૭૩/૧૮ ચાદટીપ ॥ ચાદટીપ ૭૩/૨૭
 પાર્શ્વનાથની ॥ પ્રતિમા (પાર્શ્વનાથની) ની ૭૪/૭ દેરાસરમાં રહેલી ॥
 દેરાસરમાં (ખીબ પત્રથી જણાવ્યા મુજબ દેરાસરમાં મેડા ઉપર)
 રહેલી ૭૪/૧૫ મહાશાશન ॥ મહાશાશન ૭૪/૨૧ (લાગ ખીબે) ના
 પૃષ્ઠ ॥ (લાગ પહેલો) ના પૃષ્ઠ ૭૪/૨૮ ધધ ફેવ ॥ ધા ૬૪
 ૭૪/૩૦ વહમશાહ ॥ વહમશાહ ૭૪/૩૧ લિખિતઃ ॥ શિલા ॥
 લેખિતઃ ॥ ૭૫/૬ મેસુરનું નામ હોવાનો, ૧ ॥ મેસુરનું નામ હોવાનો, ૨
 ૭૫/૭ પ્રાચીન નામ હોવાનો ૨ ॥ પ્રાચીન નામ હોવાનો ૩ ॥ ૭૫/૯
 મળે છે ॥ મળે છે ૪ ૭૫/૨૫ પાછળથી વસેલા ॥ પાછળથી પલુ
 રાયઃ મહેસાણાની મૂળ ભૂમિ પર વસેલા ૭૬/૮ ૧૭૨૬ ॥ ૧૭૨૭.
 ૭૬/૧૧ ૧૧૦૩, ॥ ૧૧૮-૩, ૭૬/૨૪ સીમનું ૧૫૦૩ ॥ એકઠને ૧૨
 ધંકા ॥ કુલ રકબો ૧૩૫૫ એકરને ૩ ધંકા ૭૭/૧૩ અને ડેલાવાળો
 રાસ; ॥ અને હરિજન વાસ તથા ડેલાવાળો વાસ; ૭૭/૨૩ ઠાકરડા
 અને ॥ ઠાકરડા વાસ અને ૭૮/૧૨ ખારા કૂવાથી ॥ ખારા કૂવાથી
 ખારા કૂવાથી ૮૧/૧૮ સ. ૧૯૨૭ ॥ સ. ૧૯૨૭ ૮૧/૨૭ 'ધાંચી કૂવો' ॥
 'ધાંચી કૂવો' ૮૨/૮ કૂવો ॥ કૂવો ૮૨/૧૪ અને પૂર્વે તે ॥ આ તળાવ
 પૂર્વે ૮૨/૨૬ કૂવા ॥ કૂવા ૮૩/૫ નીલકંઠ મહાદેવના મંદિરમાં નીલ-
 કંઠ મહાદેવના ॥ નીલકંઠેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં નીલ
 કંઠેશ્વર મહાદેવના ૮૩/૬ આવી ॥ આલ્યુ ૮૬/૯ ખહાર અંખાજી
 માતાના મંદિર પાસે ॥ ખહાર પરામા અંખાજી માતાના મંદિર પાસેના
 શીમનાથ મહાદેવના મંદિર પાસે ૮૪/૧૨-૧૩ વાવનો છેલ્લો એક
 કોઠો મોટા કૂવા જેવો જોળાકાર છે તેનો ઉપરનો ભાગ એ જોળ
 કોઠામાં વિલકત છે ॥ વાવના છેલ્લા એ કોઠા જોળાકાર
 કૂવા જેવા છે જેમાં છેલ્લો કોઠો માપતાં ૨૧૦ ફૂટ જોડો
 અને ૧૯ ફૂટ ડાયામીટરનો જણાયો છે. આ એ જોળ કોઠા
 ૮૪/૩૨ રાજમહેલ-હોવાથી ॥ રાજમહેલ હોવાથી-૮૭/૨૧ પદ્મ પ્રભુનું ॥

૫૫ પ્રસુ ૮૭/૨૨ આદિનાથનું ॥ આદિનાથ ૮૮/૨ અરસામાં પારેખ ॥
 અરસામાં [સંઘ તરફથી ?] પારેખ ૮૮/૧૬ ય વિ. ભા. ૩ ॥ ય. વિ.
 દિ. ભા. ૩ ૮૯/૧૩ શિતળો મહાદેવનું ॥ શિતળા માતાનું ૮૯/૨૬
 ગળામાં ચાંપાનેરનાં ॥ ગરળામાં ૭૫ અને ૭૬મી ઠડીમાં ચાંપાનેરનાં
 ૯૦/૨૪ સાશ્વર્થ ॥ આશ્વર્થ ૯૧/૫ કૂવા ॥ કૂવા ૯૧/૨૪ સં. ૧૯૪૨ ॥
 સને ૧૯૪૨ ૯૪-૯૫/ ખાનું ઊભું ૯ આડું ૧ — ॥ ૫૦૦
 ૯૪-૯૫/ ખાનું ઊભું ૧૦, આડું ૧ ૫૦૦ ॥ ૧૨૦૦ ૯૪-૯૫/ ખાનું
 ઊભું ૧૧ આડું ૧ ૨૦૦ ॥ — ૯૪-૯૫/ ખાનું ઊભું ૨ આડું ૨
 એ ૮૬૩ ॥ એ ૪૦ ૯૪-૯૫/ ખાનું ઊભું ૧ આડું ૬ ૨૯૩ ॥ ૨૬૩
 ૯૬-૯૭/ ખાનું ઊભું ૨ આડું ૯ એ ૭૭૩ ॥ એ ૧૪૭ ૯૮-૯૯/
 ખાનું ઊભું ૧૦ આડું ૨ ૧૫૦ ॥ ૧૦૦ ૯૮-૯૯/ ખાનું ઊભું ૫
 આડું ૭ ૧૪૬૦૦ ॥ — ૯૮-૯૯/ ખાનું ઊભું ૭ આડું ૭
 ૧૫૦૪૦ ॥ ૨૫૦૦ ૯૮-૯૯/ ખાનું ઊભું ૮ આડું ૭ નામ પ્રમાણે
 અને બીજું ગમ્ભીર મંદિર, પુના ॥ — ૯૮-૯૯/ ખાનું ઊભું ૯
 આડું ૭ ૮૦૦ ॥ ૩૮ ૯૮-૯૯/ ખાનું ઊભું ૧૦ આડું ૭ ૩૦૦ ॥ —
 ૧૦૦-૧૦૧/ ખાનું ઊભું ૩ આડું ૩ ખારોટ શાંતિમાં વિવિધ પ્રસંગો
 વેળા ઉપયોગ કરવાના ॥ વહીવંચા ખારોટ ચોરો ૧૦૦-૧૦૧/ ખાનું
 ઊભું ૪ આડું ૩ — ॥ ખારોટ શાંતિમાં વિવિધ પ્રસંગો વેળા
 ઉપયોગ કરવા ૧૦૨-૧૦૩/ ખાનું ઊભું ૮ આડું ૩ (૬) શ્રીઓના
 ઉપાશ્રય દરેક મહેસાણામાં ॥ (૬) પ્રશ્નોનો ઉપાશ્રય (૭) શ્રીઓના
 ઉપાશ્રય. બધા મહેસાણામાં. ૧૦૪-૧૦૫/ ખાનું ઊભું ૭ આડું ૭
 ૪૦૦ ॥ ૪૦ ૧૦૪-૧૦૫ ખાનું ઊભું ૮ આડું ૯ ॥ નામ પ્રમાણે
 અને ધર્મશાળા ૧૦૬-૧૦૭/ ખાનું ઊભું ૨ આડું ૨ — ॥ બી ૧૪૪
 ૧૦૬-૧૦૭/ ખાનું ઊભું ૨ આડું ૮ ઈ ૭૦૧ ॥ ઈ ૭૦૦ ૧૦૮-૧૦૯/
 ખાનું ઊભું ૩ આડું ૧ શ્રી મહતલાલ ઔપધાલય, મહેસાણા ॥ શ્રી
 મહતલાલ ઔપધાલય, મહેસાણા. ૧૦૮-૧૦૯/ ખાનું ઊભું ૮ આડું
 ૭ ॥ — ૧૧૦/૧૨ જેન ॥ જેન ૧૧૦/૧૫ ખુરસદ ॥ ખુરસદ
 ૧૧૧/૫ સંસ્થામાં ॥ સંસ્થા ૧૧૩/૬ રેલ્વે ગેઝેટ ॥ રેલ્વે ટાઇમ્સ
 ૧૧૩/૧૦ તે પછી ॥ વળી સને ૧૮૦૪માં વણીકર કલણ થતા
 ૧૧૩/૧૬ પ્રેરણા શ્રી વિસનગરના ॥ પ્રેરણાથી સને ૧૯૧૪માં
 વિસનગરના ૧૧૪/૧૬ સઘની ॥ સઘની ૧૧૪/૨૧ નખરમાં ॥
 નખરમાં ૧૧૪/૩૦ “સુપડાગટથો” ॥ “સુપડાગટથો” ૧૧૬/૨
 આલ્યો છે ન્યુ પોસ્ટિવ સ્કુલ પાસેના ગુજરાતી ॥ આલ્યો છે. ન્યુ

ધોત્રેસિવ સ્કુલ પાસેના મકાનમા ગુજરાતી ૧૧૭/૧૫ ૧૦૦૦૦ ॥
 ૧૧૦૦૦ ૧૧૮/૩૨ વો. ૨ જી ॥ વો. બીજી ૧૧૯/૮ પુરુષ ચાર ॥
 પુરુષ નર્સને ચાર ૧૧૯/૧૭ છે. ॥ છે. હાલ આ નર્સિંગ હોમ બંધ
 કરવામા આવ્યું છે ૧૧૯/૩૧ અપિલ ॥ આપેલ ૧૨૧/૧૫ ૧૯૭૬ ॥
 ૧૮૭૬ ૧૨૨/૧૦, ૧૧ અને ૨૨ એકસેન્જ ॥ એકસેન્જ ૧૨૨/૧૩
 ઓફિસે સૌ વચ્ચે ॥ ઓફિસે વચ્ચે ૧૨૨/૩૨ ટેલિફોન આપ્યા છે
 અને જિલ્લાની ॥ ટેલિફોન આપ્યા ॥ તેને જિલ્લાની ૧૨૩/૬ કરી
 ગામને ॥ કરી તા. ૧-૮-૧૮૨૬થી ગામને ૧૨૬/૯ અને ૧૨ સાહેબો ॥
 સાહેબ ૧૨૬/૨૦ નવી ॥ અહીં નવી ૧૨૭/૯ અપાતી ॥ અપાઈ
 ૧૨૭/૧૦ આવી સને ૧૯૦૬ ॥ આવી સને ૧૯૩૧મા જ વર્ગને
 બદલે જ વર્ગ, ને જ વર્ગને બદલે જ વર્ગ એ પ્રમાણે માત્ર નામ
 ફેરવાયા પણ એથી અન્ય સ્થિતિમાં કશો ફેરફાર કરવામા આવ્યો ન
 હતો. સને ૧૯૦૬ ૧૩૦/૨૯ ૧૨૫૮૧-૫-૭ ॥ ૧૨૫૯૦૧-૫-૭
 ૧૩૧/સને ૧૯૩૧ના ફોફાના ખરચના ખાતામાં ૪૯૦૬૨ ॥ ૪૯૦૬૩
 ૧૩૨/૨૫ ૨૩ ॥ ૩૩ ૧૩૪/૨૩ દિપોત્સવિ ॥ દીપોત્સવી ૧૩૬/૪
 ૮૭૯૧, ઇ. ॥ ૮૭૯૧ (એમા પુ. ૪૪૫૦ સ્ત્રી ૪૩૪૧), ઇ. ૧૩૬/૧૭
 ચેપી રોગો ॥ અમુક રોગ અમુક જ ગામમા થતો હોય એવા વિશિષ્ટ
 ચેપી રોગો ૧૩૭/૧૬ ૪૧ પાક: પ્રકાર તેના રોગ અને' ઇલાજ ॥
 ૪૧ પાક: તેના પ્રકાર અને તેના રોગ ૧૩૭/૨૨ જવાનો ॥ જવાનો
 ૧૩૯/૩૨ તા. ૧-૪-૩૩ ॥ તા. ૧-૪-૧૯૩૩ ૧૪૦/૬-માર્ગે - ॥
 માર્ગે + ૧૪૮/૧૮ તોરણ માતાનું ॥ તોરણ માતાનું ૧૪૧/૨૩ છે.
 પાટણ ॥ છે, તે પાટણ ૧૪૧/૨૬ વડનગર અને ॥ વડનગર,
 સિદ્ધપુર અને ૧૪૧/૨૭ ૨૧ અને ॥ ૨૧, ૨૧ અને ૧૪૧/૩૦ નજીકમા ॥
 નજીકમા ૧૪૨/૧૬ ઇલેક્ટ્રિક ॥ ઇલેક્ટ્રિક ૧૪૩/૪ x ॥ + ૧૪૩/૭
 ઘર સંખ્યા ॥ ૪૯ ઘર સંખ્યા ૧૪૩/૭ અને ૮ વચ્ચે ઉમરો:
 સન ૧૮૯૧મા ૩૯૨૫ (એમા વસ્તીવાળા ૨૫૫૭ ખાલી ૧૩૬૮)

પૂર્તિ Δ

૧ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાન મંદિર, પાટણના અંધ ભંડારની નં. ૮૪૩૮ વાળી હસ્ત-પ્રત કે જેનું એકજ પાનું છે, અને તે પાનું પ્રાયઃ અસલ પ્રત ઉપરથી કરાવેલી નકલ-પ્રતનું પાનું હોય એમ સંભવે છે, તેમાંની પુનિપ્રકાશ:-

ઈતિ નમસ્કારસ્થાનાનુપૂર્વ્યાં ગુણન પ્રકારના સં. ૧૪૮૯ મહીશાતકો||

૨ ખંભાતમાં મહેસાણાના આવડે બિંબ ભરાવ્યાનો ઉલ્લેખ -

સં. ૧૫૩૧ વર્ષે જન્મ. ૨ રવિ મહીસાણાવાસી પ્રાગ્નાટ જ્ઞાતિના કેમળિ શ્રી નેમિનાથ બિંબ કરાવ્યું. (એ. સે. ૮૩૬)

—શ્રી નર્મદાશંકર ત્રંજકરામ ભટ્ટકૃત 'ખંભાતનો પ્રાચીન જ્ઞાન ઇતિહાસ' (ઈ. ૧૯૪૦) પૃ. ૩૭

૩. શ્રી કાળેશ્વ ગુજરાતી સભા ત્રિમાસિકના સને ૧૯૪૧ના જુલાઈ સપ્ટેમ્બર અંકમાં 'ગુજરાતના મધ્યકાલીન ઇતિહાસની સાધન સામગ્રી' નામનો પ્રેક્ષિત્ર શ્રી ભો. જ. સાહેબરાનો લેખ છપાયે છે. એમાં શ્રી. વિજયે આપતા કેટલીક હસ્તલિખિત પત્ર, જરૂરી ટિપ્પણ સાથે છપાયાં છે, એમાં અનુમાને અઢારમાં મેકામાં લખાયેલા ગુજરાતી-માગવાડી મિશ્રિત લખાણવાળા એક પાનમાં ગુજરાતના જુદા જુદા ગ્રામ-નગરો ક્યારે વસ્યા એની નોંધ છે, તેમાં મહેસાણા વિષે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે—

"સં. ૧૦૧૭ મેસાણા વાસ્યા મેઠે ચાવડે" (પૃ ૨૧૭)

૪. ઈ. ૧૯૪૪ માં પ્રકાશિત 'સાત વર્ષનું ડાકગુડ ડાયરેક્ટર,' જેના લેખક-પ્રકાશક સંમેડા અને પાન્ડુ મેવાગીય ધાણા કોર્ટસના વકીલ શ્રી અંબાલાલ મોતીલાલ ડાકર છે તેમાંની કેટલીક વિગત દુકંમ આ પ્રમાણે છે—

Δ આ પહેલાં જાણમાં આવેલા અને આજ સુધીમાં ખોળ નવાં જાણેલા ઉલ્લેખો પેકી જણાવવા જરૂરી લાગ્યા તે ઉલ્લેખ અત્રે જણાવ્યા છે મહેસાણાની વા મહેસાણા ઇતિહાસ શોધમાં ઉપયોગી એવી નાની મોટી જે કોઈ માહિતી જાણમાં હોય વા જાણમાં આવે તે જણાવવા વાચકો અને વિદ્વાનો તમામને વિનતી છે મહેસાણા ઇતિહાસ શોધનનું કાર્ય, માનસિક ચકાવટ વચ્ચેય, છેક સુધી મેં ચાલુ ગમ્યુ હોઈ આ પુસ્તકમાં કેટલાક ઉલ્લેખ ૬ વ્યવસ્થિત આપી શક્યો નથી. આ પુસ્તક મા જે ઉલ્લેખ મેં અવલગણ તરીકે આપ્યા છે તેના જે વિદ્વાન યેજક-સંપાદકોને કે ખોળજોને કોઈને કોઈ મીતે કોઈ અ-વાચ થનો હોય તો તેને માટે ૬ દિલગીર મુ—નેખક

ચાવડા વંશનો છેલ્લો શાશક સામંતસિંહ, મળગજના હાથે મરાતાં સામંતસિંહની પત્ની પોતાના એક વર્ષના પુત્ર અહિપતને લઈ જમલમેઝ ગઈ. અહિપત ત્યાં મોટો થયો, એણે મૂળરાજ સામે બહારવટું ખેડ્યું, અને કચ્છના ૯૦૦ ગામ જીતી ચોરગઢ માં ગાદી કરી. અહિપતના પંદરમા વંશજ પુંજજી એ ને ગાદી મુખાવતા એણે ધારપટ આવી ત્યાં ૮૪ ગામની ગાદી જમાવી, પણ એ ગાદીયે એને, અલ્લાઉદ્દીને સન ૧૨૬૭ માં ગુજરાત પર કરેલી ચઢાઈમાં, ખોવીપડી. એવામાં બલવાડાના વિહલગજપૂતોના નોકનો થતા ને હળાવવા અલ્લાઉદ્દીનને પુંજજીની જરૂર પડી, જે પુંજજીએ પાંચ પાડતા અલ્લાઉદ્દીન તરફથી એને ઘણા ગામ મેટ મળ્યા. પુંજજીએ ત્યાં અંબાસણુમાં ગાદી સ્થાપી.

પુંજજી પછી તેના બે પુત્રો મેસાજી અને વણુવીરજી પૈકી મેસાજી અંબા સણુની ગાદીએ આવ્યા. પોતાના નામ ઉપરથી એમણે મહેસાણા ગામ નવીન વસાવ્યું એમ કહેવાય છે. મેસાજી અપૂત્રપણે ગુજરાતમાં તેમના ભાઈ વણુવીરજી ગાદીએ આવ્યા. એમના પછી એમના કુંવર પાતાલસિંહ, પછી નર્મદસિંહ, અને ત્યાગબાદ જસિંહ ગાદી ઉપર આવ્યા.

જસિંહને ત્રણ કુંવર હતા (૧) ઇંદરદાસજી (૨) સૂરજમલજી અને (૩) સામંતસિંહજી. જસિંહના અત્યુબાદ તેમના ત્રણ કુંવરોએ રાજ્યના ત્રણ ભાગ પાડી ફરકે ૮૪ ગામ વહેંચી લીધાં ઇંદરદાસજીએ અંબોડ, સૂરજમલજીએ મહેસાણા અને સામંતસિંહજીએ અંબાસણુમાં પોતાની રાજધાનીઓ ગણી.

સૂરજમલની પછી પુંજજી, શિવદાસજી, સાર્દલજી અને ગંગજી અનુક્રમે ગાદીએ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૫૦૯ માં ગંગજીએ મહેસાણાથી પોતાની રાજધાની સાબરમતીના પવિત્ર તટ ઉપર આવેલા વગ્ગોડા ગામે બદલી.

૧ “સૂરજમલ ને વરસોડાની જાગી મળી હતી તો પણ નેઓમહેસાણામાં ગહેતા હતા અને ત્યાં ગજ ચલાવતા” —મહીકાકા ડિરેક્ટરી પૃ ૧૪૧

૨. ઉક્ત ડાયરેક્ટમાં મે. રા. ગ. વગ્ગોડા કાકોગ શ્રી જોગવગસિંહજીની સારી સાથેનું એમનું પેઢી નામું આશ્ચર્ય છે તેમાં શિવસિંહ—સાર્દલજી વચ્ચે “ ડા. શ્રી ગીસાજી ” ના

૧. બાબી ગાજ્યમાં કડી પ્રગણાનું મહેસુલ ૫,૫૯૦૦,૬૬૦ દાખલેટલું હતું.
.....કલોલમાં ૧૦૦, ઓરંગમાં ૧૦૦, સુલસરમાં ૬૦, ખાવળામાં ૧૦૦,
સરંગમાં ૧૦૦, જાજગિયામાં ૧૦૦, હારિજ મહેસાણામાં ૨૦૦,
ભાનમરમાં ૫૦, વસાઈ દાખલામાં ૨૦, ઘોડેચારી મહેતા હતા આ તમામ
ગણાં કડી કોજદારના તાજામાં હતાં.

-જુઓ, ગાંધીધર્મના અ. ૨૦૦૯ના દીપોત્સવી અંકમાં શ્રી
ચેત્રગપ્તનો 'કડી સોનાની દડી' નામનો લેખ પૃ. ૬/૮

૨. મહેસાણા પ્રથમ પૂર્વ તરફ, પશ્ચિમ તરફ, અને છેલ્લે ઉત્તર તરફ
ભિંવું છે, ને ત્રણે વંસવાટની ભૂમિ હાલના મહેસાણાની પાસ
પાસેની હોય એમ લાગે છે, અને મહેસાણાના વસવાટ પહેલાં તેની
ભૂમિનો સમાવેશ અગાઉ પ્રથમ ખેટકમંડળમાં અને પશ્ચિ
કારસ્વત મંડળમાં હતો: એમ, "હાલનો ખેડા જિલ્લો તથા અમદાવાદ
જિલ્લો અને ગાંધીવાડી કડી પ્રાંત અને મણી કાંઠા એજંસી એ બધાનો
ઇસ્ટેક ક્ષેત્ર એ ખેટક મંડળ" (જુઓ. યુ. મ. રા. ઇ. પૃ. ૧૫૨
થા. શ્રી 'જીવણ' ડાકરકૃત 'ભારતનો ઇતિહાસ' પૃ. ૭) એ ઉલ્લેખથી
થા. "મહેસાણા ડિસ્ટ્રિક્ટનો સમાવેશ સારસ્વત મંડળમાં હતો"
જુઓ, બ્રહ્મી છેટ વાંઝ શુજર દેગ પૃ. ૭ અને ૪૧૦) એ ઉલ્લેખથી
પ્રમાણ થાય છે.

૩. ખંડેરાવ મહારાજ (સને ૧૮૫૬ થી ૧૮૫૦) ના વખતમાં વડોદરા
રાજ્યના ઉત્તર-દક્ષિણ એવા બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા. તેમાં આ
પ્રદેશ મહિનદીની ઉત્તર તરફનો હોઈ 'ઉત્તર પ્રાંત'માં ગણાતો હતો.
વડોદરા પ્રાંત સર્વ સંજ્ઞા પૃ. ૩૫૭) અને 'ઉત્તર પ્રાંત'નું મુખ્ય મથક
કડી દેવાધી પાછળથી ને 'કડી પ્રાંત' તરીકે ઓળખાતો થયો હતો.
કડી પ્રાંત સર્વ સંજ્ઞા પૃ. ૨૪૬ તથા ૨૫૧) આ પ્રાંતમાં રહેને દાખલ
પાઈ અને મધ્ય ભાગમાં મેસાણા માટું જંઠરાન સ્ટેશન પાઈ પડવાથી
સને ૧૯૦૨ માં પ્રાંતનું મુખ્ય સ્થળ મહેસાણા કચવામાં આવ્યું. પેરંદ
સને ૧૯૦૧ ના મે માસ સુધી પ્રાંતનું નામ કડી પ્રાંત કાયમ ગાળ્યું
હતું: તે પછી 'મેસાણા પ્રાંત' રાખેલું છે (વિસનગ(૧૯૪૨) પૃ. ૯૩)

૧. ઇ. ૧૯૪૯માં વડોદરા રાજ્યનું મુખ્ય સાથે મેસાણા થતાં હોય
'મહેસાણા જિલ્લો' તરીકે ઓળખાય છે.

BHAVAN'S LIBRARY

V.N.—This is issued only For one week till _____

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below:

Date of issue	Date of issue	Date of issue	Date of issue
---------------	---------------	---------------	---------------
